

Examendocument*

CSE Latijn 2024

Titus Livius (je moet er van houden)



* Disclaimer. Met dit document wil ik de examenkandidaten Latijn extra ondersteunen. De teksten en de vertaling van die teksten zoals die in de docentexemplaren van de examenbundels en de examenbundels zelf staan gelden voor mij als leidend. Ik verwerk alles **sine ira et studio** (naar Tacitus), emotioneel én administratief. Aan de inhoud van dit examendocument kunnen dus geen rechten ontleend worden. Voor het zorgvuldig lezen van alle teksten en het eruit halen van tikfouten ben ik mijn gepensioneerde collega Gjalt Lucassen erkentelijk. Ik heb, eerlijk is eerlijk, ook uit eerdere examendocumenten van mijn hand teksten geleend. Ach, het zij mij vergeven. Denk ik zelf dan.

Voorwoord

In dit document vind je de Latijnse tekst van het examenpensum 2024 (Livius), een vertaling daarvan en voetnoten bij de teksten. De Latijnse teksten zijn met toestemming van de uitgever geplaatst. In de meeste gevallen is de tekstindeling aangehouden zoals die in de Eisma-bundel (EIS) staat (Eisma: [Hannibal en Scipio, Passages uit de derde decade van Livius' Ab Urbe Condita](#)): hoofdstuktitels, subtitels/paragraaftitels. Waar noodzakelijk wordt de tekst over meerdere bladzijden verdeeld. Af en toe heb ik geforceerd een tekst in delen "gehakt" en een stukje naar een volgende bladzijde verplaatst. Overigens heb ik ook de bundel van Hermaion (HERM) gebruikt, met de titel [WAPENS en WOORDEN, Passages uit Livius' verslag over de Tweede Punische Oorlog](#). Soms is de vertaling of een aantekening uit de Hermaionbundel naar mijn idee handiger of zelfs gewoon beter. Heel soms signaleer ik over iets een andere opvatting bij EIS dan bij HERM. Ik geef dat aan door voor en achter de passage {!} te zetten.

De **VERTALING** en de aantekeningen in de **VOETNOTEN** worden in fasen aangeleverd. Links staat de Latijnse tekst, rechts een werkvertaling.

In de **LATIJSSE TEKST** is via opmaak getracht een paar grammaticale zaken te highlighten. Elke losse **PERSOONSVORM** wordt onderstreept, in een hoofdzin dubbel, in een bijzin enkel. Nieuw! Nu ook in de Nederlandse vertaling die codering! Een INF *historicus* (alleen in een HZ!) komt bij Livius vaak voor. Hij is blauw en dubbel onderstreept (HZ immers). Let op: een INF *historicus* waarvan een Acl afhangt is dus BLAUW KAPITAAL.

Maar niet elke persoonsvorm bestaat uit maar één woord. Er bestaat ook iets als een naamwoordelijk dan wel werkwoordelijk gezegde / predikaat. Voor discussie vatbaar misschien, maar ik onderscheid in mijn codering voor het gemak twee typen 'naamwoordelijk' gezegde: 1) het standaard naamwoordelijk gezegde met een substantivum of adiectivum in combinatie met een koppelwerkwoord (zijn, worden, blijven, lijken, blijken, schijnen, heten, dunken en voorkomen, e.g. **iratus sum**) en 2) van het werkwoord afgeleide naamwoordelijke vormen als GRV/PFA/PPP in combinatie met (een vorm van) **esse**. Ik beschouw **laudatus sum** als een naamwoordelijk gezegde (terwijl het in het Nederlands – ik ben geprezen – een werkwoordelijk gezegde is. Bij "De muur is behangen en hij is niet geschilderd" ligt het wat genuanceerder. Het Nederlands houdt aan dat een voltooid deelwoord als dat ook een bijvoeglijk naamwoord kan zijn een naamwoordelijk gedeelte van een naamwoordelijk gezegde uitmaakt). Waarom dan eigenwijs doen? Gewoon, omdat het PPP **laudatus** voor mij een echt naamwoord is. Inclusief verbuiging. Nog even over die codering: alleen wanneer een naamwoordelijk gezegde type 2 bestaat uit zo'n naamwoordelijke vorm van een werkwoord (PPP, PFA, GRV) en wanneer dat gezegde onderbroken wordt door een ander zinsdeel, wordt de persoonsvorm onderstreept en het naamwoordelijk gedeelte van het gezegde met puntjes "onderstreept". Wordt zo'n samengesteld predikaat NIET onderbroken, dan wordt dat gehele naamwoordelijk / werkwoordelijk predikaat gewoon onderstreept, enkel (BZ) of dubbel (HZ). Maar ik 'onderpunt' dus geen substantiva/adiectiva in een 'echt' nominaal predikaat, type 1. Voorbeeld: **Gaudeo, quia laudatus semper sum. Immo vero laudandus sum. Interdum iratus sum, sed cum iratus valde sum, non me esse putandum.** Ach. Het is ook maar een keuze.

En de toetjes deze keer. **GRV** en **GRD** zijn gemarkeerd. Bij een GRV is het naamwoord waarmee het GRV congrueert ook **gemarkeerd**, tenzij er (bijvoorbeeld bij een onpersoonlijk GRV als **pugnandum est, credendum est**) niet zo'n naamwoord is. De altijd fijne **ablativus absolutus** is via groen cursief ook gemarkeerd. De **Acl** is **cursief rood**, althans de subjectsACC en de INF. De werkwoordsvorm die de Acl inleidt staat in KAPITAAL (zie schema van 4 typen werkwoorden) in het Latijn én in het Nederlands. Het voegwoord **DAT** (nagenoeg altijd terug te vinden in een vertaling van een Acl) staat in de vertaling in **ROOD KAPITAAL**. Belangrijk detail bij de Acl. De persoonsvorm in een BZ binnen de Acl staat standaard in de CON. De CON *obliquus*. Geen wonder, want het is de CON van de indirecte rede (oratio obliqua).

Nog een reminder (naar Latijnse syntaxis van Caroline Kroon). De syntactische constructie met een Acl is te verwachten na:

- 1) **verba sentiendi** (audio, video, sentio, scio *etc*) / declarandi (dico, nuntio, nego, scribo *etc*) / iudicandi (puto, existimo, arbitror, censeo *etc*)
- 2) **verba affectuum** (doleo, gaudeo, moleste fero, glorior, indignor, laetor, queror, miror, spero *etc*)
- 3) **verba voluntatis** (volo, nolo, malo, cupio, iubeo, patior, sino, veto *etc*)
- 4) een aantal **onpersoonlijke uitdrukkingen** (fama est, fas est, nefas est, necesse/necessarium est, manifestum est, apparet, oportet, constat *etc*)

Een **CONIUNCTIVUSVORM** wordt steeds **vet** gedrukt. Probeer wel zelf steeds te ontdekken waarom daar dan een coniunctivus gebruikt wordt. Moet een woord voor beter begrip van de tekst in gedachten worden aangevuld dan staat het er in superscript bij. Vaak gaat het om ^{esse} of een vorm van esse: denk aan een predikaat dat is samengesteld uit een PPP en ^{est} / ^{essent} e.d. Maar ook vormen van voornaamwoorden en zelfstandige naamwoorden worden voor het leesgemak wel aangevuld. Let wel, niet omdat de auteur iets “vergeten” was!

Een **BIJZIN** (BZ) wordt meestal ingeleid door een onderschikkend voegwoord of door een betrekkelijk voornaamwoord. Er zijn nog andere mogelijkheden, zoals een vragend dan wel betrekkelijk bijwoord, een voornaamwoordelijk bijwoord of het vragende gedeelte van de ADI *correlativa* (quantus bijv.), vragende voornaamwoorden (die er helaas pindakaas hetzelfde uitzien als betrekkelijke voornaamwoorden). Alle typen bijzin-inleidende woorden worden gemarkeerd. Betrekkelijke voornaamwoorden (relativa), betrekkelijke voornaamwoorden ‘met ingesloten antecedent’ (Wie dit leest, is gek, of: Wie Latijn studeert, is slim), en ook relatieve aansluitingen (hoewel die vaak juist een HZ inleiden!) zijn **gecursiveerd in een soort oranje**, andere tekstelementen (heel vaak voegwoorden) **gecursiveerd in blauw**. De tekstelementen die een afhankelijke vraag inleiden krijgen een **kleurtje**. Door afhankelijke vragen worden CON vaak “veroorzaakt”. Inderdaad, de zogenaamde CON *obliquus*! Niet altijd staan de inleidende woorden vooraan in hun bijzin. Let wel: het gaat om de bijzinnen in de Latijnse tekst. De corresponderende bijzinnen in de vertaling worden in principe niet op dezelfde manier weergegeven: dat is een keuze. Wie veel Latijn leest, weet natuurlijk ook, dat bijvoorbeeld participia in het Latijn ook weleens in de Nederlandse vertaling als een bijzin worden weergegeven: die bijzinnen zijn geen één-op-één vertalingen van Latijnse bijzinnen en ze worden dus op de normale wijze weergegeven.

Bij **VERWIJZINGEN** naar specifieke tekst wordt een regelnummer gebruikt (r3 bijvoorbeeld). Verwijzingen naar een jaartal zien er dus anders uit.

Bij de **VOETNOTEN** (in ^{rood}, maar in ^{zwart} als het becommentarieerde woord al rood is) worden Latijnse woorden of zinsdelen, citaten dus, uit de pensumtekst **vet** weergegeven. Let op: a (...) b betekent de elementen a en b, niet wat daartussen staat. a ... b betekent alles van a t/m b. Komt het Latijn niet uit de pensumtekst zelf (zelf verzonden voorbeelden, rijtjes et cetera), dan is het alleen **vet** (zwart dus) weergegeven. Stijlmiddelen staan in gekleurd **KLEIN KAPITAAL**, waardoor ze extra opvallen. Taaleigen zaken (idioom) krijgen **DEZELFDE** kleurige notatie. Narratologische middelen zijn weer **NET IETS ANDERS** gemarkeerd. Argumentatieve begrippen zien er **OOK WEER ANDERS** uit. Niet-verplichte termen worden wel in **KLEIN KAPITAAL** gezet maar niet in kleur. Denk aan niet tekstgerelateerde stijlmiddelen. Specifieke, vernederlandste of Nederlandse grammaticale terminologie staat gewoon in Romein (=niet cursief), maar Latijnse benamingen staan wel *cursief*. Denk aan de gebruikswijze van de coniunctivus (*finalis*, *consecutivus*, etc.) of naamvallen (*possessivus*, *absolutus*, *obiectivus*, etc.). Als er RIJTJES worden opgegeven, staan die in de gebruikelijke volgorde van NOM, GEN, DAT, ACC, ABL (bij naamwoorden) en 1,2,3 (bij werkwoorden). De vertaling van Latijnse woorden of van passages (van een vertaler) staat **cursief in rood**.

ANTWOORDEN op vragen bij de teksten worden niet meer allemaal geleverd. Hoewel ik er van EIS nog weleens eentje geef.

JAARTALLEN zijn van yóór Christus, tenzij anders aangegeven. Realiseer je dat Romeinen geen jaartallen gebruikten en dus ook niet wisten dat ze in bijv. 70 voor Christus leefden! Bij annalisten als Tacitus en anderen wordt een jaartal aangeduid door de consuls van dat jaar te noemen. Gaio Vipstano Gaio Fonteio consulibus (Tac. Annales, XIV, 1) betekent tijdens het consulaat van Gaius Vipsanus en Gaius Fonteius (keizertijd). In onze jaarrekening is dat 59 na Christus.

M. de Hoon, webmaster superlatijn.nl

Vaak gebruikte afkortingen

Naamvallen

NOM=nominativus

GEN=genitivus

DAT=dativus

ACC=accusativus

ABL=ablativus

VOC=vocativus

Getal

SG=singularis (enkelvoud)

PL=pluralis (meervoud)

Geslacht

M=masculinum (mannelijk)

F=femininum (vrouwelijk)

N=neutrum (geen van tweeën > onzijdig)

Werkwoordstijden

PR=praesens

IMPF=imperfectum

FUT=futurum

(de onvoltooide tijden, gevormd met de praesensstam)

PF=perfectum

PLQP=plusquamperfectum

FUT EX=futurum exactum

(de voltooide tijden, gevormd met de perfectumstam/het PPP)

Wijs

IND=indicativus

CON=coniunctivus

INF=infinitivus

IMP=imperativus

PTC=participium

Genus verbi

ACT=activum (bedrijvende vorm)

PASS=passivum (lijdende vorm)

DEP=deponens (lijdende vorm als bedrijvende vorm vertaald)

Deelwoorden

PPA=participium praesens activum

PPP=participium perfectum passivum

PFA=participium futurum activum

Speciale vormen

SUP1=supinum 1 (-um)

SUP2=supinum 2 (-u)

GRV=gerundivum

GRD=gerundium

Standaard categorieën

SUBST=substantivum (=zelfstandig nw) **ADI**=adiectivum (bijvoeglijk naamwoord)

ADV=adverbium (bijwoord)

PRON=pronomen (voornaamwoord)

PREP=prepositie (voorzetsel)

POSTP=postpositie (achterzetsel)

Trappen van vergelijking

POS=positivus (stellende trap)

COMP=comparativus (vergotende trap)

SUPERL=superlativus (overtreffende trap)

Vaak voorkomende constructies

AcI=accusativus cum infinitivo-constructie

NcI=nominativus cum infinitivo-constructie

AcP=accusativus cum participio-constructie

ABL abs=ablativus absolutus-constructie

Zinstructuur

HZ=hoofdzin

BZ=bijzin

KLK=Kleine Latijnse Grammatica

EIS=methode Eisma

HERM=methode Hermaion

Extra aandacht voor de coniunctivus (CON); 1

Word niet zenuwachtig van een coniunctivus: een coniunctivus hoort bij het Latijn als een hamburger bij de Mac, als cosinus bij wiskunde, als taart bij verjaardag.

In het pensum komen veel coniunctivi (CON) voor. Geen nood. Van veel CON merk je in de vertaling niets. Dat zijn met name CON in de bijzin. De CON is gewoon vaak de vereiste modus in de BZ (de zogenaamde modus subordinationis), meer niet. De CON in de hoofdzin verdienen wel degelijk extra aandacht, maar aan de andere kant komen die ook weer niet heel veel voor.

Globaal zit het voor een **HOOFDZIN** zo. Een **indicativus (IND)** geeft daar de constatering van een feit aan, in het verleden, in het heden en in de toekomst. En een **CON** in een hoofdzin doet dat niet. Dan kun je nog alle kanten op, maar iedereen snapt dat een wens (voorbeeldzin 1), een onvervulbare wens dus ook (1), een twijfel (5), een aansporing (3), een mogelijkheid (4), een verbod (7) en vanzelfsprekend een niet-werkelijkheid (2) allemaal voorbeelden zijn van hetzelfde: er wordt geen feit geconstateerd. Je wilt het graag, je had het graag gewild, ga je het doen?, iemand moet het eens een keer doen, het zou weleens kunnen, iemand mag iets niet doen, iets zou zo zijn, **maar het is dus geen feit**. CON in de **HOOFDZIN**? Niet moeilijk.

Daarnaast heb je steun aan het type ontkenning dat eventueel gebruikt wordt (**ne** of **non**), aan de gebruikte werkwoordstijd (een *irrealis* zul je niet in het praesens tegenkomen) en aan de persoon (een *dubitativus* zul je niet snel in de 3^e persoon tegenkomen). Op basis van de KLG is een overzicht gemaakt door mijn collega Rademaker, en dat overzicht is op superlatijn.nl te vinden. Natuurlijk! Wat is daar niet te vinden?

HOOFDZIN:

- 1) CON van wens (*desiderativus/cupitivus*: Amicus haec ne **dicat** = *moge de/m'n vriend dit niet zeggen*)
- 2) CON van niet-werkelijkheid (*irrealis*: Si non id **fecissem**, vitam **amisissem** = *Als ik dat niet gedaan had/zou hebben, had ik mijn leven verloren*)
- 3) CON van aansporing (*adhortativus*: Ne id **faciamus** = *Laten we dat niet doen*)
- 4) CON van mogelijkheid (*potentialis*: Aliquis **dicat** = *iemand kan zeggen/zegt misschien*)
- 5) CON van twijfel (*dubitativus*: **Eamus** an **maneamus**? = *Zullen/moeten we gaan/Gaan we of zullen/moeten we blijven/blijven we?*)
- 6) CON van toegeving (*concessivus*: ne id **fecerit**, tamen sceleratus est = *Oké, laat hij dat dan niet gedaan hebben, toch is hij een misdadiger*)
- 7) CON van verbod (*prohibitivus*: Ne **timueritis!** = *Vreest niet!*)

Extra aandacht voor de coniunctivus (CON); 2

De CON in de **BIJZIN (BZ)** is ook niet lastig. Het voorkomen van een CON is vaak gebonden aan het feit dat hij in een BZ de persoonsvorm is (modus subordinationis). Dat zie je heel duidelijk bij de BZ binnen een Acl, waar verplicht een CON staat. Sommige talen hebben juist ook voor dat type ondergeschikte zinnen een andere modus (“wijs”) voor de persoonsvorm.

Bij specifieke voegwoorden (**ut, cum, quod, ne**) moet je wel even opletten. Het gaat om voegwoorden die een BZ inleiden.

UT: Als **ut** gevolgd wordt door een persoonsvorm in de IND heeft het een andere betekenis (*hoe, zoals, zodra*) dan wanneer de persoonsvorm na **ut** in de CON staat: *opdat* (doel/finalis), *zodat* (gevolg/consecutivus).

CUM: Hetzelfde is het geval bij het voegwoord **cum**. **Cum** met een IND betekent niet veel meer dan *toen, wanneer, terwijl*. Met een CON kan **cum** ook *toen* betekenen (*cum temporale*; komt vaak voor!), maar ook *omdat* (*cum causale*) en *hoewel* (*cum concessivum*). Na *cum causale* en *cum concessivum* volgt per definitie de CON.

QUOD: Een voegwoord als **quod** (*omdat*) leidt tot betekenisverschil. Met een IND is de opgegeven reden een feit (objectief), met een CON is de opgegeven reden subjectief.

NE: Ook het voegwoord **ne** komt met de CON voor. Naast de ontkende *finalis* wordt **ne** + CON gebruikt in zinnen met het werkwoord vrezén. Ingewikkeld gezegd dus in objectzinnen na *verba timendi*. Timeo ne **veniat** = *ik vrees dat hij komt*; timeo ne non **veniat** = *ik vrees dat hij niet komt*. Iets vergelijkbaars doet zich voor na werkwoorden die *verhinderen* betekenen, de *verba impediendi*: Impedior ne plus **scribam** = *ik word verhinderd om meer te schrijven*. Dus **ne** + CON heb je in de BZ in twee smaakjes. 1) de ontkende *finalis* (meestal goed te vertalen als *om te voorkomen dat*) en 2) na *verba timendi/impediendi* (waar het dus gewoon *dat* betekent).

Pittiger is de coniunctivus in de *betrekkelijke/relatieve BZ*. Als in een *betrekkelijke BZ* de persoonsvorm in de CON staat spreken we vaak van een bepaalde “bijmaak” om het verschil in de betekenisnuance met een IND in de *betrekkelijke BZ* aan te geven. Er zijn vier mogelijkheden (met een beetje aparte naam “bijsmaken” genoemd), die twee aan twee gekoppeld zijn aan het gebruik van een CON in een BZ met **ut** dan wel **cum** als inleidend voegwoord. Je kunt twee betekenissen van **ut** met CON (*final* en *consecutief*) en twee betekenissen van **cum** met CON (*causaal* en *concessief*) gebruiken voor een CON in een *betrekkelijke BZ*.

Voorbeeldzinnen: 1) servum misit, qui regem **necaret** (final: *hij stuurde een slaaf die de koning moest doden*); 2) non is sum, qui id **tolerem** (consecutief/definiërend: *ik ben niet zo iemand dat ik dit tolereer*); 3) uxorem laudavit, quam **amaret** (causaal: *hij preez zijn vrouw, van wie hij immers hield*); 4) uxorem necavit, quam **amaret** (concessief: *hij doodde zijn vrouw, hoewel hij van haar hield*). Je kunt dus in mijn terminologie een CON in een *betrekkelijke bijzin* tegenkomen met een *causale* “bijmaak”. Van de CON zelf merk je niet veel in de vertaling. Er is wel sprake van een toegevoegd voegwoord of werkwoord, dat het betekenisverschil met een *betrekkelijke BZ* in de *indicativus* duidelijk moet maken. Goed voorbeeld is de eerste zin.

servum misit, qui regem **necaret** (CON): *hij stuurde een slaaf die de koning moest doden/om de koning te doden*. Maar: servum misit, qui regem **necabat** (IND)= *hij stuurde een slaaf die de koning doodde*. (feit)

☐☐ Meer voorbeelden kun je bij superlatijn.nl vinden (downloads/word)

Extra aandacht voor de coniunctivus (CON); 3 (met dank aan Kees Jan Rademaker)

Extra aandacht voor de coniunctivus (CON); 4 (met dank aan Kees Jan Rademaker)

De voegwoordendriehoek

Het vertalen van een PTC wordt vaak lastig gevonden. Het is lang niet altijd mogelijk een Latijns PTC (deelwoord) als een Nederlands deelwoord te vertalen, hoewel het best hier en daar mogelijk is. **Ridentes servi domum intraverunt** is heel eenvoudig weer te geven als 1. *de lachende slaven kwamen het huis binnen* of 2. *Lachend kwamen de slaven het huis binnen*. Je kunt wel een BZ maken met 3. *Terwijl de slaven lachten kwamen ze het huis binnen*. Maar dat geeft weer een extra BZ. Bovendien moet je rekening houden met de tijd van de persoonsvorm in de BZ die je zelf maakt. Dat probleem heb je niet als je een Nederlandse deelwoord gebruikt als een bijwoordelijke bepaling.

Worden de zinsdelen die aan een PTC "hangen" te lang, dan móet je wel overschakelen naar een BZ. Dan moet je een keuze maken tussen een paar mogelijke onderschikkende voegwoorden. Dezelfde keuze moet je maken als er al een BZ staat die wordt ingeleid door het voegwoord **cum**. Onderstaande driehoek kun je in beide gevallen als hulpmiddel gebruiken (met een plaatje kun je beter visualiseren en dus onthouden).

Zoals boven gezegd komt het neer op een keuze tussen een paar, een drietal voegwoorden. Het gaat om een BZ die 1. een tijdsrelatie heeft met de HZ (een *temporele* BZ) of 2. een reden geeft voor de mededeling in de HZ (een *causale* BZ) of 3. in tegenstelling is met de mededeling in de HZ, beter gezegd toegeeft aan de mededeling in de HZ (een *concessieve* BZ)

De voegwoorden zoals bedoeld in BZ van het type 1 noemen we *temporele* voegwoorden. Die van type 2 noemen we *causale* voegwoorden en die van type 3 *concessieve* voegwoorden.

**terwijl, als, wanneer, zodra,
nadat, toen (voortijdig)**

**omdat, daar, aangezien,
doordat**

hoewel, ofschoon, terwijl

De qu- woorden: wat een ***-woorden ook altijd!

De Latijnse woordjes die beginnen met qu- worden lastig gevonden. Daarom worden ze vaak opgezocht in het woordenboek. Onterecht. Zoals het aanleren van een basisvocabulaire je bij 'gewone' woorden helpt, zo werkt dat ook bij de qu- woordjes. Je verstand gebruiken en het woordenboek zo weinig mogelijk.

Precies zoals bij alle andere voornaamwoorden (PRON) is het verschil tussen "zelfstandig gebruikt" en "bijvoeglijk gebruikt" heel belangrijk. Een voorbeeld geven is misschien het handigst. Neem bijvoorbeeld het woordje **qui**. Als dat een vragend voornaamwoord is (in een directe vraag) zul je een vraagteken zien staan. **qui adest? Wie is daar? qui** functioneert geheel zelfstandig als onderwerp van **adest** en is dus zelfstandig gebruikt. Maar bij **qui vir adest? Welke man is daar?** is **qui** bijvoeglijk gebruikt bij het zelfstandig naamwoord **vir**. Als een soort bijvoeglijk naamwoord. Nogmaals, alle andere voornaamwoorden kunnen zelfstandig én bijvoeglijk gebruikt worden. Maar denk ook aan bijvoeglijke naamwoorden, participia en gerundiva.

De vuistregel is: bepalen ze een zelfstandig naamwoord/eigenaam dan zijn ze bijvoeglijk; bepalen ze geen zelfstandig naamwoord/eigenaam dan zijn ze zelfstandig.

Welke voornaamwoorden beginnen nou met die vermaledijde **qu-**? De bekendste zijn het betrekkelijk voornaamwoord en het vragend voornaamwoord: die worden ook hetzelfde verbogen!). Soms begint ook een onbepaald voornaamwoord met **qu-**. Denk aan **quidam** (gen. **cuiusdam**) *iemand/ een of ander* of **quisquam** (gen. **cuiusquam**) *iemand*. **Quisque** (gen. **cuiusque**) *ieder* vormt daar een aparte categorie van. Onder de relativa vallen ook woorden als **quisquis** (abl. **quoquo**) *alwie* en **quicumque** (gen. **cuiuscumque**) *wie ook maar*.

We hebben ook nog PRON *correlativa* in de aanbieding. Dat zijn steeds duo's van woorden die beginnen met een **t-** en met **qu-**. We kennen **tantus ... quantus, tot ... quot, talis ... qualis, totiens ... quotiens**. Het woord met **qu-** kan vragend zijn. **Quantus? Hoe groot? tantus zo groot > tantus ... quantus zo groot ... als. Quot? Hoeveel? tot zoveel. tot ... quot zo veel ... als. Qualis? Hoedanig? talis zodanig talis ... qualis zodanig ... als.**

Los spul: **Qua(?) waarlangs(?) Quo(?) Waarheen(?) Quam(?) Hoe(?) Quamdiu(?) Hoe lang(?) Quare(?) Waarom(?)**. De haakjes omdat er ook sprake kan zijn van afhankelijke vraagzinnen.

Stel nu, je komt **qui(s)** tegen (in een tekst, niet op straat). Wel, **qui(s)** is ofwel

- 1) betrekkelijk voornaamwoord/PRON relativum (met een antecedent er vlak voor; antecedent en relativum vaak van elkaar gescheiden door een komma), ofwel
- 2) relatieve aansluiting (zelfde idee, maar dan met het antecedent in de vorige zin: lees **sed/et** + verwijzend voornaamwoord **is, ea, id**) ofwel
- 3) betrekkelijk voornaamwoord "met ingesloten antecedent". Het antecedent (degene) is opgenomen in het betrekkelijk voornaamwoord.
- 4) vragend voornaamwoord/PRON interrogativum (in een directe vraag > mét vraagteken, in een indirecte vraag > zonder vraagteken), zelfstandig of bijvoeglijk gebruikt.
- 5) onbepaald voornaamwoord/PRON indefinitum (alleen bijvoeglijk gebruikt); zelfstandig gebruikt is het **quis** (zin 9 hieronder), niet **qui**.

Voorbeelden:

- 1 (4) Rogo, **qui** vir ibi sit. (*ik vraag welke man daar is. qui* is vragend voornaamwoord, bijvoeglijk gebruikt, in indirecte vraag > geen vraagteken)
- 2 (4) Rogo, **quis** ibi esset. (*ik vraag wie daar was. quis* is vragend voornaamwoord, zelfstandig gebruikt, in indirecte vraag > geen vraagteken)
- 3 (4) **Quis** ibi est? (*Wie is daar? quis* is vragend voornaamwoord, zelfstandig gebruikt, in directe vraag > vraagteken)
- 4 (4) **Qui** vir ibi est? (*Welke man is daar? qui* is vragend voornaamwoord, bijvoeglijk gebruikt, in directe vraag > vraagteken)
- 5 (2) Virum video. **Qui** hic adest. (*Ik zie een man. (En/maar) hij/deze is hier aanwezig. qui* is betrekkelijk voornaamwoord, zelfstandig gebruikt, relatieve aansluiting)
- 6 (2) Eum video. **Qui** vir hic adest. (*Ik zie hem. (En/maar) deze man is hier aanwezig. qui* is betrekkelijk voornaamwoord, bijvoeglijk gebruikt, relatieve aansluiting)
- 7 (1) Virum, **qui** hic adest, video. (*De man, die hier aanwezig is, zie ik. qui* is betrekkelijk voornaamwoord, zelfstandig gebruikt, onderwerp in betrekkelijke bijzin)
- 8 (5) **Qui** vir hic adest. (*Een of andere man is hier aanwezig. qui* is onbepaald voornaamwoord, bijvoeglijk gebruikt, natuurlijk geen vraagteken)
- 9 (5) Si **quis** adest, eum video. (*Als er iemand aanwezig is, zie ik die/hem. quis* is na **si** (**si, nisi, num** en **ne** geen **aliquis**, maar **quis**) een onbepaald voornaamwoord, zelfstandig gebruikt)
- 10 (5) Si **qui** vir adest, eum video. (*Als er een of andere man aanwezig is, zie ik die/hem. qui* is na **si** (**si, nisi, num** en **ne** geen **aliquis**, maar **quis**) een onbepaald voornaamwoord, bijvoeglijk gebruikt)
- 11 (3) **Qui** talia scelera committit, severe puniendus erit. (Wie dergelijke misdaden begaat, zal streng gestraft moeten worden).

De meeste **qu-** woorden (relativa, indefinita, interrogativa) hebben ook nog een paar vormen die met **c-** beginnen: de GEN SG en de DAT SG. Het gaat natuurlijk om **cuius** en **cui**.

De vertaling op het examen

Om te controleren of je niet alleen maar vertalingen uit je hoofd geleerd hebt worden op het centraal examen ook vragen gesteld aan de hand van een gegeven vertaling (altijd een Nederlandse vertaling) van een zin of een tekstelement. Je moet op dat moment in staat zijn de verschillen en overeenkomsten gedetailleerd te benoemen. Noteer bij een antwoord altijd de brontekst en (het juiste gedeelte van) de vertaling. Hieronder staat een reeks van vaak voorkomende formuleringen van vragen op het examen Latijn, ook vragen die je bij het vergelijken van vertalingen van een tekst tegen kunt komen. Let goed op het verschil tussen de term **tekstelement** en **woord**. Een tekstelement kan meer woorden bevatten, maar met een woord wordt ook echt één woord bedoeld. Meer woorden dan één in je antwoord maken in dat geval dat antwoord dus al meteen fout.

CITEER het Latijnse **tekstelement** waarvan '...' de weergave is.

CITEER het desbetreffende Latijnse **tekstelement**.

CITEER het Latijnse **woord** uit het voorafgaande (vanaf < Latijns woord> in regel ...) dat dezelfde persoon aanduidt.

CITEER de twee niet direct opeenvolgende Latijnse **woorden** uit de regels ... - ... (... t/m ...) waarmee ... wordt aangeduid.

CITEER het Latijnse **woord** uit de regels ...-... (... t/m ...) dat inhoudelijk vergelijkbaar is met '...' (regel ...).

CITEER de twee Latijnse **woorden** uit deze regels die samen het stilistisch middel vormen.

BESCHRIJF in eigen woorden wat <auteur> concreet met deze woorden bedoelt.

CITEER het Latijnse **tekstelement** uit het vervolg (t/m regel ...) dat een tegenstelling vormt met <Latijns tekstelement>

VERKLAAR waarom er verschillende werkwoordstijden zijn gebruikt. Ga op beide werkwoordsvormen in.

Welk aspect van wordt wél vermeld in Tekst 2, maar niet in Tekst 3? **BEANTWOORD** de vraag in het Nederlands.

De vertaler heeft de grammaticale structuur van het Latijn niet geheel overgenomen. **LEG DIT UIT** met betrekking tot <Latijns woord>. Ga in je antwoord in op zowel het Latijn als de vertaling.

<auteur> gebruikt in deze regels het stilistisch middel De vertaler heeft dit stilistisch middel niet overgenomen. **LEG DIT UIT**. Ga in je antwoord in op zowel het Latijn als de vertaling.

BESCHRIJF in eigen woorden ... (Nederlands dus!)

Uit welk gegeven in de rr.... blijkt dat ...? (Nederlands!)

De Acl en de Ncl

Bij het vertellen van verhalen, bij het weergeven van iemands woorden (indirecte rede dus) zie je vaak de grammaticale constructies Acl (accusativus cum infinitivo) en Ncl (nominativus cum infinitivo). Het is belangrijk kennis te nemen van de meest basale zaken die in beide constructies spelen. Voorbeelden zijn uit Liviuspena, maar kunnen zo op Cicero en Seneca toegepast worden. Ook die geven vaak iemands woorden weer, zonder ze letterlijk te citeren.

In combinatie met deze constructies ga je heel vaak te maken krijgen met:

1. de *subjectsaccusativus* en de *objectsaccusativus*: vormen van het persoonlijk voornaamwoord **is/ea/id** (eigenlijk het verwijzend voornaamwoord, dat wordt gebruikt als persoonlijk voornaamwoord!), het aanwijzend voornaamwoord (pronomen *demonstrativum*) **hic, ille, iste** en van het wederkerend voornaamwoord (pronomen *reflexivum*) die als onderwerp dan wel lijdend voorwerp bij de INF gebruikt worden. Laten we aanhouden dat wederkerende voornaamwoorden de voornaamwoorden zijn die met een s- beginnen. Voorbeelden zijn **se, sibi, suos** (en vormen daarvan). Ze verwijzen naar het onderwerp van de zin (hoofdzin of bijzin) waarin ze voorkomen.
2. de tijdsverhoudingen t.o.v. de persoonsvorm als gevolg van de verschillende tijden van de INF:
de INF PR geeft gelijktijdigheid aan
de INF PF geeft voortijdigheid
de INF FUT geeft natijdigheid aan
3. het uit de tekst weglaten van persoonsvormen als **dicit/ait/inquit** waardoor de Acl in de lucht lijkt te hangen
het uit de tekst weglaten van esse in het INF-gedeelte van de Acl
doorlopende Acl's: na een hoofdwkwoord volgen meerdere Acl's, waarbij de "logische" onderdelen niet elke keer herhaald worden en voor ons gevoel dus weggelaten worden
4. een CON in een BZ die we CON *obliquus* noemen. Als binnen een Acl een BZ voorkomt staat de persoonsvorm in die BZ automatisch in de CON

Voorbeelden:

Rex dicit **se** servos **necaturum esse**: *de koning zegt dat hij de slaven zal doden* (hij is de koning zelf)

Rex dicit **eum** servos **necaturum esse**: *de koning zegt dat hij de slaven zal doden* (hij is een andere persoon dan de koning)

Rex dixit **se** servos **necaturum esse, illos non superaturos** [esse]: *de koning zei dat hij (zelf dus) de slaven zou doden, dat zij (de slaven) het niet zouden overleven*

Famuli irati sunt: **se** non **adiuturos** [esse] Romulum: *de dienaren zijn boos: (in hun boosheid zeggen ze) dat ze (die dienaren dus: se is hier PL!) Romulus niet zullen helpen*

Accepisse id augurium laeta **dicitur Tanaquil**: *van Tanaquil wordt gezegd dat zij het voorteken blij aanvaard heeft*

Tanaquil **se** laetam **accipere** id augurium pollicetur: *Tanaquil belooft dat zij (Tanaquil: se is hier F) dat voorteken blij aanvaardt*

Fertur omnes populos **vicisse**: *van hem wordt gezegd dat hij alle volkeren overwonnen heeft*

Rex dicit **se** servos, quia facinus commiserint, **necaturum esse**: *de koning zegt dat hij de slaven, omdat ze een misdaad gepleegd hebben, zal doden*

☐☐ Meer voorbeelden kun je bij superlatijn.nl vinden (downloads/word)

Gerundium of toch een Gerundivum?

Er bestaan twee vormen in het Latijn die allebei als kenmerk de letters **-nd-** hebben, het gerundium (GRD) en het gerundivum (GRV).

Het **gerundium** is een **ZELFSTANDIG** naamwoord, namelijk de infinitivus die fungeert als zelfstandig naamwoord. Het woord geldt als onzijdig (N), wat ook in het Nederlands blijkt door het lidwoord "het". Er zijn maar een paar naamvallen van het gerundium, een genitivus (**-ndi**), een dativus (**-ndo**), een accusativus (**-ndum**) en een ablativus (ook **-ndo**). De nominativus is natuurlijk de infinitivus zelf, en dus eigenlijk helemaal geen gerundium.

Het **gerundivum** is een **BIJVOEGLIJK** naamwoord, dat dus verbogen kan worden in 5 naamvallen, sg en pl, en ook nog in het M, F en N. Omdat een gerundivum een bijvoeglijk naamwoord is, is het logisch dat het in combinatie voorkomt met een zelfstandig naamwoord* (dat inhoudelijk functioneert als een lijdend voorwerp bij het GRV, zie **voorbeeld** onderaan) én

- a) puur bijvoeglijk (attributief) gebruikt kan worden om iets van dat zelfstandig naamwoord aan te geven, of
- b) puur bijvoeglijk bij dat zelfstandig naamwoord, maar met nadruk van de betekenis op het GRV: dominant GRV
- c) als naamwoordelijk gedeelte van het gezegde gebruikt kan worden (dus met een koppelwerkwoord, in de praktijk vrijwel altijd esse of een vorm daarvan) dat iets van dat zelfstandig naamwoord (het onderwerp) "zegt"

*soms komt een onpersoonlijk GRV van verplichting voor dat niet congrueert. Het GRV is dan altijd N: **Cenandum est** betekent dus: er moet gegeten worden

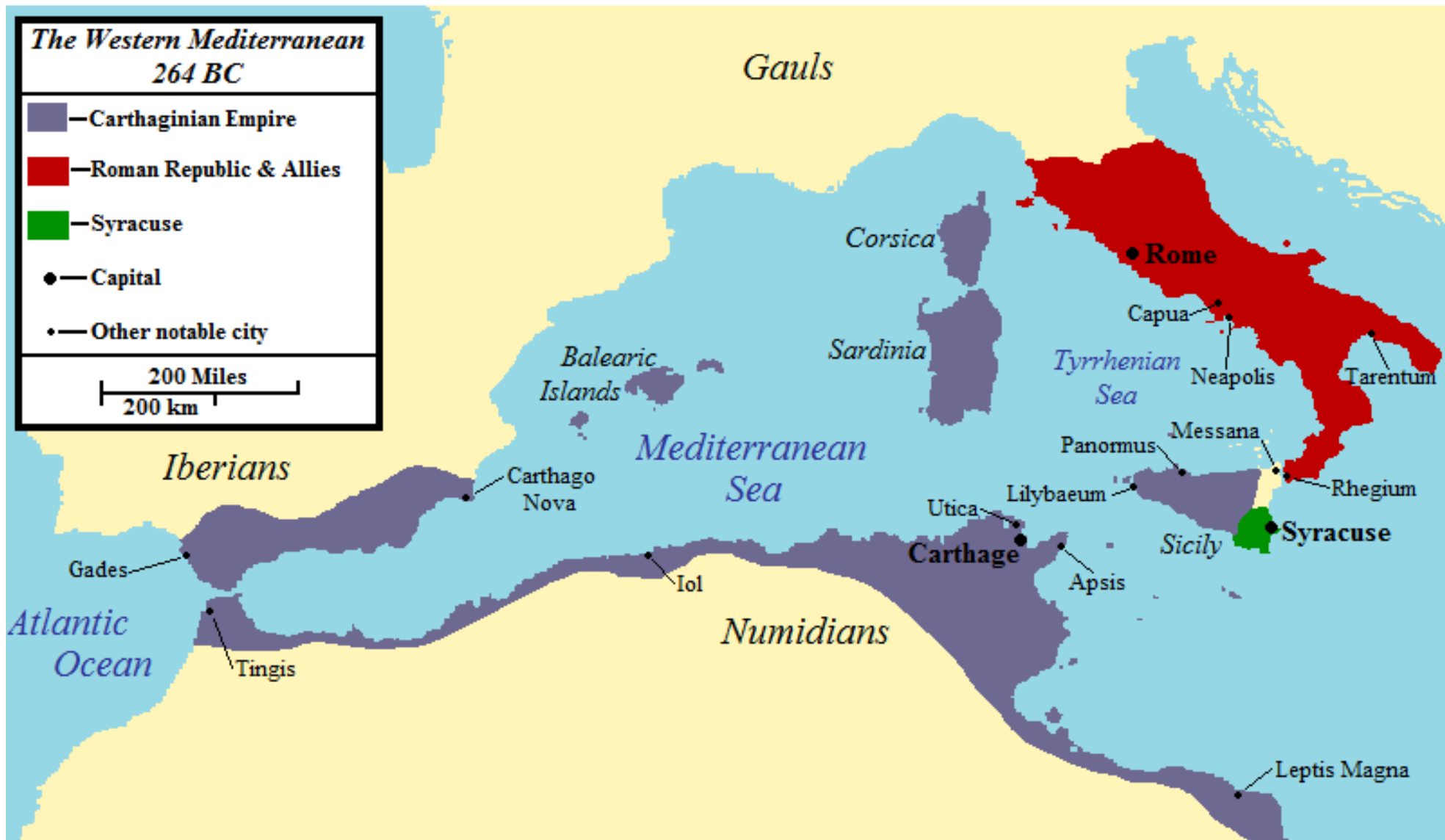
Voor het vertalen is het belangrijk of je met een gerundium te maken hebt of met een gerundivum, en bij een gerundivum of het er een is van het type a) of type b) of van het type c).

In de vertaalpraktijk vertaal je een GRD én een dominant GRV allebei met een infinitivusconstructie:

- 1) om te ...
- 2) voor/van/bij/door het ... van

Voorbeeld: *Ars scribendi epistulam difficilis est ars scribendae epistulae* (epistulae is inhoudelijk lijdend voorwerp bij scribendae/scribere) *difficilis est*: de kunst van het schrijven van een brief is moeilijk / de kunst om een brief te schrijven is moeilijk.

Het volgende schema maakt duidelijk dat het ook weer niet zo héél moeilijk is:



Situatie voor de eerste Punische oorlog (BRON: Goede keizers, slechte keizers Wordpress.com). Let op de eilanden Corsica, Sardinië en Sicilië, die in Carthaags bezit zijn. Er circuleren over de inname door Rome van de drie eilanden ná de eerste Punische oorlog verschillende jaartallen, ook in de examenbundels. Inname wil nog niet zeggen dat het bewuste eiland ook meteen onder administratief gezag stond (provincia werd) van Rome.



Wikipedia over de tweede Punische oorlog



Noord-Afrika > Numidische Rijk

3

Aanleiding

tot de Tweede Punische oorlog

H3 – AANLEIDING TOT DE TWEDE PUNISCHE OORLOG; 3.2 (HANNIBALS PERSOONLIJKHEID); AUC 21.4¹⁻⁴ (p.48, rr.1 - 6); a. In Spanje trekt Hannibal de aandacht van het gehele leger (1)

1 Missus¹ Hannibal² in Hispaniam primo³ statim adventu
omnem exercitum in se convertit⁴; *Hamilcarem iuvenem*
redditum^{esse}⁵ sibi⁶ veteres milites CREDERE; eundem vigorem
in voltu vimque⁷ in oculis, habitum oris lineamentaue
5 intueri. Dein brevi effecit *ut* pater in se minimum
momentum ad favorem conciliandum⁸ esset⁹.

Nadat Hannibal naar Spanje was gestuurd, trok hij meteen bij het begin van zijn aankomst de aandacht van het gehele leger; de oude soldaten GELOOFDEN DAT een jonge Hamilcar aan hen was teruggegeven; zij zagen dezelfde levendigheid in zijn gezicht en (dezelfde) kracht/energie in zijn ogen, (dezelfde) gezichtsuitdrukking en (gelaats)trekken. Vervolgens bracht hij in korte tijd tot stand dat de gelijkenis met zijn vader een zeer kleine factor was om gunst te winnen.

¹ het viel wel mee met het gestuurd worden, hoor. Hannibal was al als jochie met zijn paps Hamilcar, generaal tijdens de eerste Punische oorlog (264-241) naar Spanje vertrokken. Vrijwillig. Livius, maar ook Cornelius Nepos vertelt het verhaal hoe de kleine Hannibal een eed heeft gezworen dat hij Romeinen altijd vijandig gezind zou zijn. Na de eerste Punische oorlog heeft Carthago afstand moeten doen van o.a Sicilië en Sardinië, maar ook een schatting moeten betalen van 3200 talenten. Even een idee: 1 talent was 26 kg zilver. De zilverprijs per kilo nu is €721. Dat betekent dus een oorlogsschatting van 3200 x 26 x €721 is ongeveer 60 miljoen euro! Kun je leuke dingen van doen... Goed. Inmiddels is vader Hamilcar overleden (229/228) en heeft ook diens schoonzoon en plaatsvervangend legeraanvoerder Hasdrubal het leven gelaten. Het is 221. Hannibal is tot legeraanvoerder benoemd en de tijden gaan veranderen voor Rome. Hoezo, een verdrag over de Ebro als scheidingslijn van de invloedssferen van Carthago en Rome? Hoezo, een bondgenootschap tussen Saguntum (150 km ten zuiden van de Ebro) en Rome?

² Hannibal (niet te verwarren met de sigarenrokende Hannibal Smith van The A-team) Barcas werd in 247 geboren. Mams onbekend, z'n vader heette Hamilcar, in sommige tradities genoemd als de stichter van Barcino (Barcelona). Enige overeenkomst tussen Barcelona en Barcas moet je zelfs na je bonte nachten opgefallen zijn.

³ het *dominante* gebruik van het ADI **primus eerste**. Bij een *dominante* vertaling komt de nadruk niet op het SUBST maar op het ADI. Andere voorbeelden: **summus hoogste, medius midden, extremus uiterste, imus onderste**. In **summo arbore in de top van de boom** (en niet in de hoogste boom), **in imo valle in het diepst van het dal** (en niet in het diepste dal), **medio in horto midden in de tuin**.

⁴ af te leiden uit de vorm is het niet, maar dit is het PF van **convertēre**, niet het PR. Hoe je dat weet? Kijk naar de werkwoordstijden in de directe omgeving. Meteen na deze zin tweemaal een INF historicus (**credēre** en **intuēri**) die in het algemeen met een verleden tijd vertaald wordt. En in r5 **effecit** wat overduidelijk een PF is. Toch? Het PF geeft hier de vaststelling van feiten aan. Afgeronde acties in het verleden leiden tot feiten in het heden. Na **convertit** staat geen voegwoord, maar een logisch voegwoord zou "want" zijn > **EXPLICATIEF ASYNDETON**.

⁵ ja, dat **esse** wordt vaak weggelaten, zeker in een Acl. Is dat dan een **ELLIPSIS**, meneer? Zou je zo kunnen noemen ja. Maar het komt dan wel erg vaak voor. Steeds hetzelfde stijlmiddel? Ik geloof het niet.

⁶ nooit opzoeken, dit soort woorden, mensen. Daar komen ongelukken van. **Sibi** is een PRON *reflexivum* (eigenlijk een PRON *personale*, maar dan reflexief gebruikt) en het verwijst naar de **veteres milites de oude soldaten**. Die soldaten dachten, toen Hannibal aankwam in Spanje: Krijg nou tietten! Dat is een vernieuwde uitgave van Hamilcar!

⁷ je zou voor **vim**, wat F is, nog **eandem** toe kunnen voegen. Of niet. Wat jij wil. Maar Hannibal vertoonde dus fysiek opvallend veel overeenkomsten met zijn vader. Toen die nog leefde, dan. Want in 229 had Hamilcar zich zo door Romeinen in het nauw gedreven gevoeld dat ie in een rivier sprong. Zonder dat ie kon zwemmen helaas. Dat liep niet helemaal fijn af. Zijn schoonzoon Hasdrubal (let op, ook een jongere broertje van Hannibal heette zo: want in namen geven waren ze in Carthagon niet veel inventiever dan in Rome) volgde hem op onder het vage motto: de leider is dood, leve de nieuwe leider.

⁸ **conciliandum** is een GRV. Dat verneukeratieve **esset** dat er achter staat heeft niks met die vorm **conciliandum** (als in GRV van verplichting of zo) te maken. Het is gewoon het werkwoordelijk gedeelte in het naamwoordelijk gezegde. Kijk maar. **pater in se** is het onderwerp en **minimum momentum** is het naamwoordelijk gedeelte van het gezegde. Dat noem je predikaatsnomen. Dit soort dure en moeilijke woorden moet je onthouden en op het juiste moment inzetten. Tactisch inzetten. Stel dat je thuis tijdens het eten de vraag krijgt (meestal in het begin van een schooljaar): hee, nog wat geleerd vandaag op school? Dan reageer je eerst verward, alsof je in trance was. Of stoned, of katjelam, zoiets. Huh? En dan noem je een serie moeilijke uitdrukkingen en termen. O eh ja. Predikaatsnomen, *dominant gerundivum*, reflexivum, beetje ablabs, dat soort shit. Valt het daarna stil, dan heb je het juiste toneel gespeeld. Kun je dooreten. Gaan ze daarna doorvragen, o, leg mij dat gerantidomi dan eens uit, dan ben je echt de lul. Maar dat even terzijde. Het lijdend voorwerp bij **conciliandum** is **favorem**. Kenmerkend voor een GRV is een naamwoord waarmee dat GRV dus congruent is, congrueert dus.

⁹ Hannibal leunde niet op zijn gelijkenis met zijn populaire vader om de sympathie van zijn mannen te winnen. Dat deed hij in korte tijd op eigen kracht. De CON **esset** volgt na **ut** dat een objectszin inleidt.

H3 – AANLEIDING TOT DE TWEDE PUNISCHE OORLOG; 3.2 (HANNIBALS PERSOONLIJKHEID); AUC 21.4¹⁻⁴ (p.48, rr.6 - 12); a. *In Spanje trekt Hannibal de aandacht van het gehele leger (2)*

	Nunquam	Nooit
10	ingenium idem ad res diversissimas ¹⁰ , parendum atque imperandum , habilius ¹¹ fuit. Itaque haud facile discerneres ¹² utrum imperatori ¹³ an exercitui carior esset ¹⁴ ; neque Hasdrubal alium quemquam praeficere malle ¹⁵ , ubi quid ¹⁶ fortiter ac strenue ¹⁷ agendum esset , neque milites alio duce ¹⁸ plus confidere aut audere .	<u>was</u> hetzelfde karakter meer geschikt voor zeer tegengestelde zaken, (namelijk) voor/om te gehoorzamen en voor/om te bevelen. Daarom <u>had</u> <u>je/men</u> helemaal niet gemakkelijk <u>kunnen beslissen/uitmaken</u> of <u>hij</u> geliefder <u>was</u> aan/bij de bevelhebber of het leger; en Hasdrubal <u>wilde</u> niet iemand/niemand anders <u>liever</u> de leiding geven, zo vaak (als) er iets op dappere en vastberaden wijze <u>gedaan moest worden</u> , en niet <u>hadden</u> de soldaten meer (zelf) <u>vertrouwen</u> of <u>durfden</u> meer onder leiding van een ander.

H3 – AANLEIDING TOT DE TWEDE PUNISCHE OORLOG; 3.2 (HANNIBALS PERSOONLIJKHEID); AUC 21.4⁵⁻⁸ (p.50, rr.1 - 6); b. *Hannibals deugden (1)*

¹⁰ de twee totaal uiteenlopende zaken worden meteen genoemd, **parendum** en **imperandum** (allebei GRD trouwens). Als er sprake is van “twee” moet je verdacht zijn op de stilistische middelen CHIASME EN PARALLELLISME. Hier ben je dat dus ook. In de volgende regel, r9, is ook sprake van twee opties: **imperator** (**carior**) of **exercitui carior esset**. Het zal duidelijk zijn dat **parendum** inhoudelijk strookt met **imperator** en **imperandum** met **exercitui**. En welk stijlmiddel hebben we dus? A – B – A – B. Ik denk PARALLELLISME, maar ik sta altijd voor afwijkende meningen open.

¹¹ Livius beschrijft Hannibals karakter als sterk adaptief: hij gehoorzaamt even gemakkelijk als hij orders geeft, afhankelijk van de situatie en de persoon. **Habilius** is COMP van het ADI **habilis** *geschikt*.

¹² deze CON noem je CON *potentialis*.

¹³ huh, Hannibal was toch zelf **imperator** *legeraanvoerder*? Ja ja, maar vóór Hannibal was Hasdrubal, zijn zwager, legeraanvoerder. Aan Hasdrubal (bijgenaamd “De Schone”, ik lieg niet!) gehoorzamen ging Hannibal even gemakkelijk af als orders uitdelen aan zijn eigen manschappen toen ie eenmaal zelf de baas was. FF onthouden nou. Hamilcar ging in 229 zwemmen, maar had geen diploma en ook geen zwembandjes, dus die legde het loodje. Schoonzoon (schone zoon...) Hasdrubal nam de tent over en deed het niet zo heel beroerd. Hij stichtte Carthago Nova (al is de stad bekend als Cartagena), en hij sloot met de Romeinen in 226-225 (het jaartal is niet zeker) het beruchte Ebro-verdrag. Hasdrubal heeft minder wreed gehandeld dan pappie Hamilcar en bediende zich meer van diplomatieke vaardigheden. Hij bond de Iberiërs (Spanje wordt ook wel het Iberische schiereiland genoemd) veel meer aan zich door sociale samenhang te creëren. Onder andere door huwelijken te arrangeren tussen Carthagiers en Iberische dames. Zelf koos hij een leuke señorita uit en ook Hannibal huwde. Dat de Romeinen in 226 zelf naar Hasdrubal kwamen voor het sluiten van dat Ebro-verdrag was niet heel vreemd: er leken vreedzame oplossingen mogelijk. Helaas pindakaas werd Hasdrubal in 221 omgelegd, toen een al te enthousiaste koopman de scherpte van zijn mes uitstette op hem. De poging slaagde.

¹⁴ de CON wordt veroorzaakt door de (tweeledige) afhankelijke vraag. Tweeledig wil zeggen dat er twee mogelijkheden zijn, die vaak ingeleid worden door de woordjes **utrum** voor het eerste gedeelte en **an** voor het tweede gedeelte. De afhankelijke vraag in de zin Ik wil weten, wat je pincode is is maar éénledig, bestaat uit één vraag. Simpel, toch?

¹⁵ wederom een INF *historicus*. Die kennen wij in het Nederlands ook. Ik riep keihard Boe! Hij wegrennen joh. Wegrennen is een heel werkwoord, geen persoonsvorm. Toch begrijpt iedereen de tekst.

¹⁶ we kennen het dubieuze rijmpje allemaal: na **si**, **nisi**, **num** en **ne** gaat **ali** niet met **quis**je mee. Dat ali ervoor kiest niet met quisje mee te gaan moet ali zelf weten, daar moeten we niet al te veel achter zoeken. Wat je ervan moet onthouden is dat het onbepaald voornaamwoord **aliquis**, zodra het voorafgegaan wordt door de (voeg)woordjes **si** *als*, **nisi** *als niet/tenzij*, **num** *soms* en **ne** *om te voorkomen dat/dat niet*, het voorste stukje **ali-** verliest. Je houdt dan woorden over die sterk doen denken aan betrekkelijke of vragende voornaamwoorden, maar dat niet zijn. Kennelijk is **ubi** ook zo’n woordje waarachter het stukje **-quis** overblijft van **aliquis**.

¹⁷ **fortiter** en **strenue** betekenen in deze context globaal hetzelfde en dat mag je TAUTOLOGIE noemen. Als iemand synoniemen gebruikt wil hij iets benadrukken. Vaste uitdrukking met twee synoniemen zijn bijvoorbeeld “wis en waarachtig”, “zeker en vast”.

¹⁸ de beroemde ABL *absolutus* is niet meer dan een bijwoordelijke bepaling die een omstandigheid aangeeft waaronder iets plaatsvindt. Vaak bevat een ABL *absolutus* een naamwoord en een PTC. Hier hebben we een voorbeeld met twee naamwoorden, een bijvoeglijk naamwoord en een zelfstandig naamwoord. Een vorm van “zijn” moet je er zelf bij bedenken.

<p>1 Plurimum audaciae¹⁹ ad pericula capessenda^{20, 21}, plurimum²² consilii inter ipsa pericula²³ Hannibali²⁴ erat. Nullo labore aut corpus fatigari aut animus vinci²⁵ poterat. Caloris ac frigoris patientia par²⁶ erat; cibi potionisque²⁷ desiderio naturali, non voluptate modus finitus^{erat}; vigiliarum somnique²⁸ nec die nec nocte discriminata^{erant} tempora;</p>	<p>Hannibal <u>had</u> zeer veel (van) moed om gevaren te ondernemen, zeer veel (van) inzicht/vindingrijkheid te midden van de gevaren zelf. Door geen enkele inspanning <u>kon</u> of zijn lichaam worden afgemat of zijn geest/gemoed overwonnen worden. Zijn vermogen om hitte en kou te verdragen <u>was</u> even groot; de maat/hoeveelheid (van) voedsel en drank <u>was beperkt</u> door een natuurlijk verlangen/natuurlijke behoefte, niet door lust/genoegen; zijn tijden van/voor waken en slaap <u>waren</u> noch door de dag noch door de nacht <u>afgebakend</u>;</p>
---	---

¹⁹ na woorden die een hoeveelheid aanduiden, hier **plurimum** *zeer veel*, gebruikt het Latijn (net als het Frans: “beaucoup de”), merkwaardig genoeg om het geheel aan te geven, een GEN. Die GEN wordt GEN *partitivus* genoemd. **Consilii** in r2 is er ook eentje. Hannibal vertoonde als het om gevaren ging zeer veel lef en slimheid. Daarom (weggelaten voegwoord tussen dit caput en het vorige is dus **nam want**) hadden zijn soldaten zoveel vertrouwen in hem (**confidēre** en **audēre** r12 vorig caput). Enne ... **Plurimum** (a) **audaciae** (b) **plurimum** (a) **consilii** (b), **PARALLELLISME** of wat?

²⁰ een *dominant* GRV. Je vertaalt eigenlijk een soort van INF: *om* (gevaren) *te ondernemen* (hoe infiniet wil je het hebben?). Hannibal was voor de duvel en zijn ouwe moer niet bang. Gevaar? Lekker!

²¹ hier had Livius met het grootste gemak een voegwoord tussen kunnen pleuren. “En” bijvoorbeeld. Maar dat doet ie niet. Stilistisch gezien vinden wij moderne wetenschappers daar natuurlijk weer iets van, namelijk dat het een **ASYNDETON** zou moeten zijn. Doen we dat smaakje, oké.

²² let op de **ANAFOOR**. **Plurimum** wordt herhaald aan het begin van een zin(sdeel), natuurlijk om de aandacht op iets te vestigen. Dat is altijd de bedoeling van stilistische middelen. Livius noteert eerst wat positieve eigenschappen van de staatsvijand van weleer, voordat hij in een volgend caput ook negatieve eigenschappen opsomt. Hier en daar is tussen de regels door een zeker ontzag voor de persoon Hannibal te bespeuren bij onze grote Titus. Hannibal pakte de koe bij de horens als er gevaar dreigde. Weet je dat er groeperingen zijn die vinden dat je dit soort uitdrukkingen niet meer zou mogen gebruiken? Huh? Waarom niet? Nou, omdat het dieronvriendelijk is. Een koe pak je niet bij de horens, klaar. Aan een dood paard trekken? Nope! Terwijl het dier dus al dood is, hè. Je mag ook geen knuppels meer in hoenderhokken gooien. Nee, foute boel! Iemand blij maken met een dode mus? Oei, oei. Slapende honden wakker maken? Shame on you. Een bok schieten? Wat heeft dat dier misdaan?

²³ ook **pericula** wordt herhaald, maar niet aan het begin van een zin. Nou, dán mag je zo’n herhaling nog **REPETITIO** noemen. Fijn, hè? Bevónd Hannibal zich in gevaar, dan handelde hij vol vernuft. Tactisch slim, kun je ook zeggen. Een leep mannetje, die Hannibal.

²⁴ het toevoegen van **Hannibali** is nodig voor de constructie. **Hannibali** is een DAT SG en wordt bij (vormen van) **esse** gebruikt om een bezitsrelatie aan te duiden. DAT *possessivus* noem je dat. Onthouden! Een Romein zei niet **habeo librum**, maar **mihi liber est**. Hij bedoelde wel dat ie een boek had, dat weer wel. Maar hij zei het anders: “aan mij is een boek”. Rare jongens, die Romeinen.

²⁵ als je nou erg aan het muggenziften wilt gaan, dan noem je hier **PARALLELLISME** als stijlmiddel. **corpus** (a) **fatigari** (b) **animus** (a) **vinci** (b). Eerst het onderwerp, dan de INF PR PASS. Zowel psychisch als fysiek kon Hannibal zichzelf zwaar belasten. Of dat tegenwoordig een pre is...

²⁶ **Patientia par**, vooruit, een **ALLITERATIE**. Bal was een bikkell. Hitte, ijskou, boeien! Brandende zon, zware sneeuwbuien? Kom maar op met die hap (spreekwoordelijke hap, zie volgende zin).

²⁷ de twee GEN zijn een bijvoeglijke bepaling bij **modus de hoeveelheid** in r5. Hannibal at alleen als het nodig was om in leven te blijven (een **desiderium naturale** dus), niet omdat ie lekkere trek (**voluptas**) had. Nou waren er in die tijd weinig snackbars, dus de verleiding was ook niet erg groot. Ik had het weleens willen zien, Hannibal die een nasibal naar binnen werkt.

²⁸ zo zijn (enige **PARALLELLIE** is er wel uit te vissen hier) deze twee GEN een bijvoeglijke bepaling bij **tempora** in r6. En kijk je verder terug dan zag je dezelfde structuur ook al in rr3-4, waar de twee GEN **Caloris** en **frigoris** bijvoeglijke bepalingen waren bij **patientia**. Dus ik lul niet uit mijn nek als ik beweer dat de opbouw parallelistische trekjes vertoont. Maar doen dan? Verder nog iets van uw gading, stilistisch gezien? Over het weglaten van (vormen van) **esse** had ik het al gehad. Romeinse auteurs laten dat zo gemakkelijk weg, dat je dat nauwelijks meer ellips kan noemen. En achter **naturali** dan? Daar is toch **sed maar** weggelaten? Yep. Maar het weglaten van voegwoorden noem je nooit ellips, maar wel **ASYNDETON**. Je hebt drie smaakjes **ASYNDETON**. Is **et/-que en** weggelaten, dan heet dat **copulatief ASYNDETON**. Maar daar mag je de term **copulatief** vergeten. Copuleren moet je nooit vergeten, maar copulatief vergeten kan best. Is **sed/at/autem** maar weggelaten dan noem je dat **ADVERSATIEF ASYNDETON**. En die term moet je wel kennen. Wordt **nam/enim want** weggelaten, dan noem je dat **explicatief ASYNDETON**. De term **explicatief** komt bij **ASYNDETON** bij EIS niet voor in de schattige roze blokjes van pp. 195-201. Heerlijk toch!

id **quod gerendis** rebus²⁹

10 **supereset** quieti **datum** ^{erat}; ea³⁰ neque molli strato neque silentio **accersita**^{31 erat,32} multi saepe militari sagulo opertum humi iacentem inter custodias stationesque³³ militum³⁴ **conspexerunt**³⁵. Vestitus nihil inter aequales excellens^{erat,36}, arma atque equi **conspiciebantur**³⁷. Equitum peditumque idem longe primus **erat**; princeps in proelium **ibat**, ultimus³⁸ **conserto proelio** **excedebat**.

(slechts) die tijd die over was na het verrichten van zijn werkzaamheden was gegeven aan rust/slaap; die was noch door/op een zacht matras/bed noch door/in stilte opgezocht; velen zagen hem, vaak bedekt door een soldatenmantel, op de grond liggen tussen de wachtposten en de wacht van de soldaten. Zijn manier van kleden was geenszins opvallend tussen zijn kameraden; (maar) zijn wapens en paarden trokken (wel) de aandacht. Van de ruiters en net zo goed/evenszins infanteristen was hij verreweg de voortreffelijkste; hij ging (steeds) als eerste het gevecht in, (en) ging als laatste weg uit het gevecht, nadat het geleverd was.

²⁹ de werkzaamheden van Hannibal, dat is dus gewoon oorlog voeren. Manschappen aanvoeren, nadenken over tactieken en strategieën en slachtoffers maken. Het GRV **gerendis** is wederom *dominant*. Als Hannibal klaar was met al zijn taken, dán pas ging hij slapie's doen. Als ie moe was dan. Anders ging ie Stratego spelen. Altijd handig, die zakedities.

³⁰ zo'n verwijzend voornaamwoord (had grammaticaal net zo goed een *relatieve aansluiting* kunnen zijn, **quae**) heeft hetzelfde grammaticale geslacht als waar het naar terugverwijst. Dat beperkt dus het zoeken: alleen **quieti** (DAT van **quies rust, slaap**) komt in aanmerking, omdat dat F is. Geloof je me niet? Zoek maar op, Eikelmans.

³¹ en gíng Hannibal dan eens slapen, dan hoefde hij niet per se in een zacht bedje te liggen ruften. Of per se 's nachts. Hij kon bij wijze van spreken gewoon op de harde grond, in de sneeuw, in de modder, in een boom pitten. Dekentje erover, of geen dekentje erover, dat maakt geen flaus aus. 's Ochtends, 's middags, 's avonds, het maakte hem geen biet uit. Wat een patser was dát! Een Romein zou er bijna jaloers op worden. Livius, de nijvere studeerkamergeleerde, de man die nauwgezet zijn bronnen raadpleegde, op tijd ging maffen, op tijd ook weer opstond, 's ochtends zijn muesli naar binnen probeerde te werken, 's middags zijn spiegelei met geitenkaas at en 's avonds zijn taco's met echt gehakt (een goed lezer bespeurt hier iets van de voorkeuren van de schrijver dezes) onder het genot van een stevig glas melk consumeerde, die zou een puntje kunnen zuigen aan Hannibal. Livius weet ook, omdat hij een ander soort kennis van nu heeft, dat de Romeinen uiteindelijk aan het langste eindje trokken. Wat voor een dappere dodo Hannibal ook was.

³² van hóe gemakkelijk Hannibal ergens op een willekeurig moment (als hij zijn werk maar gedaan had, zijn slachtoffers maar uitgemoord had en zijn mannen maar door gevechten heen geholpen had) kon slapen volgt een voorbeeld. Een voorbeeld werkt in zoverre goed dat het nog iets meer "bewijst" dat Livius' verhaal klopt.

³³ Livius put zich qua formulering nogal eens uitbundig, soms tweevoudig en dubbelop uit. We hebben al eerder een voorbeeld van **TAUTOLOGIE** gelezen, dit is er weer eentje: **custodiae wachen** en **stationes wachtposten**, het is lood om oud ijzer. **TAUTOLOGIE** komt uit het Grieks. Hetzelfde zeggen is in het oud-Grieks τὸ αὐτό λέγειν. Holy Mozes, moeten we ook Grieks kennen? Doe je Plato? Dan wel ja.

³⁴ het lijkt me toch dat **militum** geen bijvoeglijke bepaling is bij **multi** r8 (wat collega Menting aangeeft <https://www.youtube.com/watch?v=ZUxWjMjxZ4>), maar bij **custodias stationesque** r9.

³⁵ **conspexerunt** *zij hebben gezien* "regeert" hier een AcP, leidt een AcP in. Een AcP is vrijwel hetzelfde als de vaker voorkomende Acl, maar volgt alleen op regerende woorden van zintuiglijke waarneming.

Conspexerunt (eum) iacentem *zij hebben hem zien liggen*. En dan eigenlijk dubbel hier. **Conspexerunt (eum) iacentem militari sagulo opertum** *ze hebben hem zien liggen, bedekt door een korte soldatenmantel*. See? Niet eens een dekentje!

³⁶ twee eigenschappen waar een tegenstellend voegwoord niet zou misstaan.

³⁷ na het aan te vullen **erat** in de vorige zin gebruikt Livius, de verteller, opnieuw het IMPF. Niet zo raar, want hij beschrijft gewoonten van Hannibal. Die deed steeds/altijd maar door dezelfde dingen. IMPF. En stilistisch is er ook weer shit. Hannibals kleding was onopvallend, maar zijn paarden en zijn wapens vielen juist wel op. **ADVERSATIEF ASYNDETON** dan maar? Ja hoor, doe maar.

³⁸ na **princeps als eerste, voorop** in r12 hebben we hier het tegenovergestelde van **princeps**, namelijk **ultimus als laatste**. Een **ANTITHESE** in het wild.

H3 – AANLEIDING TOT DE TWEDE PUNISCHE OORLOG; 3.2 (HANNIBALS PERSOONLIJKHEID); AUC 21.4⁹⁻¹⁰ (p.52, rr.1 - 7); c. *Hannibals ondeugden (1)*

1 Has³⁹ tantas viri virtutes⁴⁰ ingentia vitia aequabant,
inhumana crudelitas, perfidia plus quam Punica⁴¹,
nihil veri, nihil sancti, nullus deum metus, nullum **ius**
iurandum, nulla religio⁴². Cum⁴³ hac indole virtutum atque
5 vitorum triennio sub Hasdrubale imperatore meruit,
nulla re, **quae agenda videnda** que magno futuro duci⁴⁴
esset, *praetermissa*.⁴⁵

Geweldige ondeugden evenaarden deze zo grote deugden van de man, een onmenselijke wreedheid, trouweloosheid meer dan Punische (trouweloosheid), geen respect voor het ware/de waarheid, geen respect voor het heilige/wat heilig is, geen (enkele) angst voor de goden, geen enkel respect voor een eed, geen scrupules/geweten. Met deze aanleg van deugden en ondeugden heeft hij gedurende drie jaar onder de (opper)bevelhebber Hasdrubal de krijgsveld vervuld, nadat geen enkele zaak is nagelaten/waarbij hij niets heeft nagelaten, wat gedaan en gezien moest worden door een aanvoerder, (die) bestemd (is) om groot te zijn.

³⁹ het PRON *demonstrativum* **hic** verwijst vaak vooruit, hier terug naar de serie verdiensten van Hannibal.

⁴⁰ Livius is goed thuis in de Latijnse taal. Jullie ook, hoor, maar hij beter. Hij wist dus dat **virtus** *kwaliteit, deugd, moed* van het Latijnse woordje voor **man vir** kwam. Saillant dat kwaliteiten in die visie alleen toebehoorden aan mannen. Ja ja. Om tegenover de fantastische positieve eigenschappen van Hannibal nu ook wat mindere kantjes van de Carthaagse aanvoerder te zetten gebruikt Livius wat je noemt – onthouden voor thuis aan de keukentafel! – een FIGURA ETYMOLOGICA: de **vir** **virtutes** (**vir-vir**) *de goede eigenschappen van de man* hebben we gehad. Nu vertel ik maar eens over Hannibals slechte eigenschappen. Zijn **ingentia vitia**. En je moet weten dat een **vitium**, sla Seneca er maar op na, niet een klein missertje of zo was, maar echt een joekel van een karakterfout. Iemand spoort niet. Welke eigenschappen van Hannibal heeft Livius weten op te sporen, die het daglicht niet kunnen verdragen? Die de impliciete bewondering voor de Puniër kunnen doen omslaan naar afkeer, naar walging. De publieke opinie kunnen beïnvloeden. De opsomming zit vol stilistische middelen. Zelf ook oefenen, hè! Ik doe ze niet allemaal voor. Je vindt in elk geval ALLITERATIES, ANAFORA'S, een HYPERBATONNEKE.

⁴¹ Carthaagse betrouwbaarheid was in Romeinse ogen een **contradictio in terminis**. Carthagers werden per definitie niet betrouwbaar geacht. Hier zit natuurlijk een hoop oud zeer. Livius kleurt af en toe redelijk ongenueanceerd in.

⁴² het ANAFOORTJE kinderkoortje zal je niet ontgaan zijn. Als we **nihil** keurig vertalen als geen respect voor dan zijn de GEN **veri** *voor de waarheid*, **sancti** *voor het heilige* en **deum** (=deorum) *voor de goden* allemaal een GEN *obiectivus*. Een GEN *obiectivus* geeft aan dat het bewuste woord eigenlijk de functie van lijdend voorwerp (object!) bij het bepalende woord vervult. Wij noemen dat eerder voorzetselvoorwerp. Nederlands voorbeeld. In "het verlangen naar appels" vervult appels de rol van lijdend voorwerp, namelijk waarnaar verlangd wordt. Hier vervullen **veri**, **sancti** en **deum** (=deorum) die rol van lijdend voorwerp bij **nihil** *geen respect voor* en **nullus metus** *geen angst voor*. Helder? De opsomming van de zeven slechte eigenschappen noem je ENUMERATIO, en dat er geen voegwoorden staan tussen die zeven "deadly sins" is een sterk voorbeeld van hoe een ASYNDETON kan werken. Livius wekt de indruk dat hij nog wel even door kan gaan met Hannibals minpuntjes.

⁴³ Eén van de bekendste vertalers van Livius' werk is mevrouw Hedwig van Rooijen-Dijkman. Onthoud die naam. Zo'n vertaler doet altijd aanpassingen aan de originele tekst en het verhaal is bij deze vertaalster dan ook beter te lezen dan bij Livius. Wij gaan ontdekken wat haar aanpassingen zijn. Zij vertaalt de zin van **Cum** t/m **praetermissa** als volgt: *Met deze aangeboren deugden en ondeugden diende hij drie jaar onder commando van Hasdrubal en kreeg in die periode alles te doen en te zien wat voor een groot toekomstig bevelhebber van belang was. Indole inborst, aard* in r4 is in het Latijn een SUBST, maar de vertaalster heeft er een ADI *aangeboren* van gemaakt. Mag. Zij wel. Jullie moeten dicht bij het Latijn blijven. Oneerlijk, hè! Vertalers hebben een bloedhekel aan ABL *absolutus* constructies. Deze Hedwig ook. Ze laat hem voor wat hij is en vertaalt keigaaf gewoon lekker puh een HZ en ze pakt en passant die BZ met die GRV **agenda videnda** que erin mee. Handig.

⁴⁴ bij een GRV van verplichting, en die heb je hier ondanks de afwezigheid van **esse**, staat de persoon die de handelingen moet doen, moet uitvoeren in de DAT. Zo'n DAT noem je DAT *auctoris*. **Magno futuro duci** is die DAT *auctoris* hier.

⁴⁵ in een ABL *absolutus* (in wezen een losse (*absolutus*) bijwoordelijke bepaling) vind je vrijwel altijd eerst een naamwoord of combinatie van naamwoorden in de ABL en daarna een PTC dat met dat naamwoord congruent is. Het naamwoord vervult inhoudelijk de grammaticale functie van onderwerp bij het PTC. Een heel enkele keer bestaat een ABL *absolutus* uit twee naamwoorden waarbij het ene naamwoord een soort van PTC-rol op zich neemt met een weggelaten (vorm van) **esse**. **Matre lacrimante** betekent dus *terwijl/omdat/hoewel moeder huilt*. **Matre irata** betekent *terwijl/omdat/hoewel moeder boos is*. Maar met een vertaling als *met een boze moeder* kom je ook een aardig eind.

4

De tocht

over de Alpen

H4 – DE TOCHT OVER DE ALPEN; 4.2 (HANNIBAL REDT ZICH UIT EEN HINDERLAAG); AUC 21.34¹⁻³ (p.64, rr.1 - 8); **a. Hannibal wordt benaderd door afgezanten van de bergbewoners (1)**

1 Perventum^{est} inde ad frequentem cultoribus alium⁴⁶, **ut**
inter montanos, populum. Ibi non bello aperto sed suis
artibus⁴⁷, fraude et insidiis, est prope circumventus.
Magno natu⁴⁸ principes castellorum oratores⁴⁹ ad Poenum
5 veniunt, alienis⁵⁰ malis, utili exemplo, ^{se} doctos MEMORANTES
amicitiam **malle** quam vim experiri Poenorum; itaque
oboedienter imperata **facturos** ^{se esse} ⁵¹; commeatum itinerisque
duces et ad fidem promissorum obsides⁵² **acciperet**⁵³.

Men kwam vervolgens aan bij een ander gebied, rijk aan bewoners, voor zover daar sprake van kan zijn onder bergbewoners. Daar is hij bijna in het nauw gebracht, niet door een openlijke oorlog/gevecht maar door zijn eigen vaardigheden/tactieken, (namelijk) door bedrog en hinderlagen. Oude leiders van de bergdorpen komen naar de Puniër als woordvoerders, DIE VERMELDEN **DAT** zij, onderwezen door de rampen van anderen, een nuttig voorbeeld, liever de vriendschap van/met de Puniërs willen ervaren dan hun geweld/macht; **DAT** zij daarom gehoorzaam zijn bevelen zullen uitvoeren; dat hij proviand en gidsen voor de reis en gijzelaars als garantie voor hun beloften moest aannemen/ontvangen.

⁴⁶ **alium** en **populum** staan hier uit elkaar geplaatst, wat natuurlijk opgevat kan worden als een **HYPERBATON**. Zeker. Maar het gaat er even om vast te stellen dat dit een ander bergvolk is dan de volkeren die Hannibal eerder overwonnen had. Met een slimme tactiek, dat dan weer wel. Doen alsof je een versterkt legerkamp goed bemand hebt (volop vuren om die indruk te wekken) en dan zelf sneaky via de bergen, dus bovenlangs gaan. Dan verras je het geboefte toch wel weer een beetje. Precies de bedoeling van de Puniër.

⁴⁷ Livius doet het voorkomen alsof Hannibal bijna door zijn eigen tactieken verslagen wordt. Hij spreekt daar bijna smalend over, best negatief dus. Een verteller die laat doorschemeren hoe hijzelf over bepaalde zaken of mensen denkt bedient zich van wat je noemt **VERTELLERSCOMMENTAAR**. **VERTELLERSCOMMENTAAR** valt niet onder stilistische middelen maar onder verteltechnische / narratologische middelen.

⁴⁸ de manier van Romeinen om relatieve leeftijden uit te drukken. Iemand is **ouder maior natu** of **jonger minor natu** dan iemand anders. Letterlijk zoiets als groter gerekend vanaf de geboorte.

⁴⁹ de aantekening luidt dat je dit woord **predicatief** moet vertalen. Dat wil zeggen dat je in de vertaling werkt met het woordje “als”. **Predicatief** is eigenlijk een duur woord voor dubbelverbonden. De tegenhanger van **predicatief** is **attributief** (enkelverbonden inderdaad ja). **Oratores woordvoerders** is enerzijds verbonden met **principes leiders** en anderzijds met de persoonsvorm **veniunt zij komen**. In welke hoedanigheid komen die leiders van die bergvolkeren naar Hannibal? Nou, in de hoedanigheid van woordvoerders, onderhandelaars. Ze hadden ook in de hoedanigheid van (groot)vaders kunnen komen, of als echtgenoten om op die manier met Hannibal in gesprek te gaan. Een PTC is nagenoeg altijd **predicatief** omdat het op twee manieren verbonden is: met de persoonsvorm (gelijktijdig, voortijdig of natijdig) en met een naamwoord waarmee het congruent is. **Pueri ridentes domum intrant**. **Lachend komen de jongens het huis binnen**. **Terwijl zij lachen komen de jongens het huis binnen**. Zodra je vertaalt **De lachende jongens komen het huis binnen** heb je **ridentes** alleen bij **pueri** vertaald en niet bij de persoonsvorm. De weergave is dan **attributief**.

⁵⁰ deze bergbewoners zeggen geleerd te hebben van de ellende die eerdere bergvolkeren overkomen is toen ze met Hannibal te maken hadden gekregen. Een redelijk overtuigend argument, dat Hannibal als muziek in de oren moet hebben geklonken. Maar hij blijft, terecht zo blijkt later na een hinderlaag, op zijn hoede.

⁵¹ de Acl loopt nog even door. Ook deze Acl hangt dus nog af van, wordt nog in gang gezet door **memorantes** uit r5.

⁵² het **TRICOLON** is **POLYSYNDETISCH**. Huh? Nou, het is a en b en c. Dat zijn er drie, én er staat tussen elk onderdeel een voegwoord. Simpel de pimpel. Het wordt nog erger. Het is ook **CLIMAX**, want de drie onderdelen worden steeds net iets langer: **commeatum** is één woord, **itineris duces** zijn er twee en **ad fidem promissorum obsides** zijn er maar liefst vier. Voilà, climax.

⁵³ een lastige, deze CON. Het is een CON **obliquus**, omdat er sprake is van een indirecte weergave (**INDIRECTE REDE** dus) van de woorden van de bejaarde leiders van de bergbewoners. In de **DIRECTE REDE** zouden zij aan Hannibal een sympathiek bedoeld bevel gegeven hebben. **Accipe** u moet maar van ons aannemen. Wat aannemen? Nou, proviand, gidsen en gijzelaars. Die eerste twee zijn volkomen logisch: Hannibal en zijn manschappen moeten goed eten en drinken op de barre tocht. De Carthagers kennen daarnaast de weg in de bergen niet en dus hebben ze gidsen nodig die de weg wel kennen. Maar die gijzelaars, waar komen die nou weer vandaan? Let op. De bergbewoners stellen dat ze eerlijk zijn, en dat ze hun beloften zullen nakomen. Dat zeggen ze. Maar wat als ze dat toch lekker niet doen? Dan staat Hannibal zoals wij dat vroeger zeiden met zijn kloten voor het blok. Als Hannibal nou gijzelaars meekrijgt die hij mag doden als de bergbewoners hun beloften niet nakomen, dan klinkt hun belofte een stuk betrouwbaarder. Toch? Ik zou zeggen, als dat gebeurt staat ie nog steeds met zijn noten onder de voorhamer. Als je Hannibal heette, heet je daarna Hanni. Niet leuk voor de kinderbijslag in ieder geval.

H4 – DE TOCHT OVER DE ALPEN; 4.2 (HANNIBAL REDT ZICH UIT EEN HINDERLAAG); AUC 21.34⁴ (p.65, rr.1 - 6); **b. Hannibal volgt de gidsen van de bergbewoners (1)**

1 Hannibal⁵⁴ nec temere **credendum**⁵⁵ *eis esse* nec †**aspernandos**†^{eos esse}
 <RATUS>⁵⁶, **ne**⁵⁷ repudiati aperte hostes **fierent**, benigne **cum**
respondisset, **obsidibus**, **quos** dabant, **acceptis** et
 commeatu⁵⁸, **quem** in viam ipsi⁵⁹ **detulerant**, usus,
 5 nequaquam **ut** inter pacatos composito agmine duces
 eorum **sequitur**⁶⁰.

Hannibal, MENEND DAT zij noch zonder meer geloofd moesten worden noch DAT zij afgewezen moesten worden, opdat zij niet / om te voorkomen dat ze openlijk vijanden zouden worden/werden als zij waren afgewezen, **volgt**, nadat hij vriendelijk **had geantwoord**, nadat de gijzelaars waren ontvangen, die **ze gaven/aanboden**, en gebruik makend van de proviand, die **ze** zelf naar de weg naar beneden **hadden gebracht**, hun gidsen met/in een/zijn colonne, die volstrekt niet is gevormd zoals men gewoonlijk doet tussen vreedzame mensen/volken.

⁵⁴ er volgt een ingewikkelde zin, een mummie noemen we dat. Nee hoor, grapje. We noemen zo'n zin een *periode*. Livius heeft er nogal wat. En deze zin is wel degelijk ingewikkeld. **Hannibal** is het onderwerp en dat staat braaf vooraan. Het is, zoals te doen gebruikelijk bij het onderwerp, NOM SG, en hier M. Hannibal is M. Bepalingen bij Hannibal zijn **ratus** in r2 en **usus** in r4. De persoonsvorm staat, en zo hoort het ook, goed zo, Liviusje, achteraan: **sequitur**, wat een DEP is van **sequi volgen**. **Hannibal** (...) **sequitur Hannibal** (...) **volgt** is dus de basis van de hele zin. En verder flikkert Livius er van alles en nog wat tussendoor. GRV, ontkende finale BZ, Acl, ABL absolutus zelfs tweemaal, tweemaal een PTC *coniunctum*, **ratus** en **usus**. Halleluja. Stil maar, we gaan hem voor je oplossen, deze zin. Komt goed.

⁵⁵ tja, wel degelijk een GRV, met **esse** zelfs, dus ook nog eens een GRV van verplichting. Hell! Wordt het nog erger? Yep. Neem even het standaard voorbeeld van een GRV van verplichting. **Epistula scribenda est de brief is geschreven moedende worden > de brief moet geschreven worden**. Mee eens? Ja? Goedzo. Doorgaan! Nee, jammer, we gaan toch lekker door. Het GRV heeft de F vorm overgenomen van **epistula** dat ook F is. Dat gaat goed zolang het werkwoord waarvan dat GRV afgeleid is zijn lijdend voorwerp keurig netjes in de ACC heeft. Dat is hier zo, hè. Het is **scribere epistulam** (ACC) en dat betekent **een brief** (lijdend voorwerp) **schrijven**. Dat gaat niet goed als het werkwoord zijn lijdend voorwerp (of voorzetselvoorwerp) in een andere naamval heeft dan de ACC. In de DAT bijvoorbeeld. En dat is zo bij werkwoorden als **credere**, waar het lijdend voorwerp in de DAT staat. Het is **credere mihi mij geloven** (dus niet **credere me**). In zo'n geval neem je het onpersoonlijke, dus onzijdige GRV. Twee voorbeelden nog. Eentje wreed, eentje lief. 1. **Hostes necandi sunt de vijanden moeten gedood worden** (**necare doden** heeft het lijdend voorwerp keurig in de ACC, vandaar dat **necandi** en **hostes** congruent zijn). 2. **Hostibus parcendum est de vijanden moeten gespaard worden** (het lijdend voorwerp bij **parcere sparen** staat helaas in de DAT, vandaar het onpersoonlijke N GRV. Heb je ook weer gehad.

⁵⁶ hier verschijnen wat andere tekentjes in de Latijnse tekst dan jullie gewend zijn. Ben je net van Grieks af, staan er ineens weer onbekende tekentjes, poppetjes zo je wilt. Het is heel simpel, we gaan de tekst gewoon vertalen zoals hij hier staat. Tekentjes of geen tekentjes. **Ratus** is het beruchte PPP bij het DEP **reri menen**. En als je **menen** leest, snap je wel dat achter vormen van **reri** heel vaak een Acl staat. Hier ook. Hannibal is alert bij het royale aanbod van de grijsaards van de bergvolkeren. Er zonder uitkijken op ingaan is levensgevaarlijk, dus dat doet hij niet. Hen en hun aanbod afwijzen staat garant voor ellende, omdat ze zich dan geminacht zullen voelen. Dus Hannibal moet ergens in het midden zitten.

⁵⁷ **ne** + CON kan twee betekenissen opleveren. De ene versie komt voor als de BZ waarin een doel ontkend wordt. Dus als ik zeg dat ik een trui aantrek met de bedoeling dat ik het niet koud krijg, zeg ik eigenlijk dat ik iets wil voorkomen. Vandaar dat **ne** in zo'n geval heel goed vertaald kan worden met **om te voorkomen dat**. De andere versie zien we na werkwoorden die globaal iets met angst te maken hebben. Denk aan werkwoorden als **metuere**, **timere**, **pavere**, **pertimescere**, **vereri**. **Vereor ne veniat** betekent dan **ik ben bang dat hij komt** (Sinterklaas of zo, of je onervaren vriendje). En **vereor ne non veniat** wordt dan **ik ben bang dat hij niet komt**. Hannibal wil hier iets voorkomen (eerstgenoemde gebruikswijze). Als hij het aanbod van de bergbewoners al te fors afwijst gaan ze hem in ieder geval tegenwerken. Kan ie niet gebruiken. Zijn alternatief is het aanbod aannemen en zijn leven en dat van zijn manschappen volledig in onbekende handen leggen. Misschien ook niet al te snugger. Dilemma.

⁵⁸ ABL omdat het lijdend voorwerp bij het beruchte werkwoord **utor**, **usus sum gebruikmaken van, gebruiken**, bovendien ook nog eens een DEP, verplicht in de ABL staat. De proviand wordt, net als de gijzelaars en de gidsen, aangenomen, maar Hannibal zal extra alert zijn. Dat blijkt uit hoe zijn legercolonne gevormd is: voorbereid op noodsituaties, niet in een sukkeldrafje door de Alpen sjouwen.

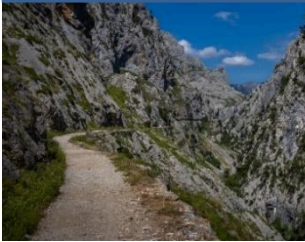
⁵⁹ de bergbewoners zijn uitzonderlijk behulpzaam. Hannibal is niet onterecht op zijn hoede.

⁶⁰ wil je weten hoe zo'n professionele vertaler als mevrouw Van Rooijen-Dijkman deze hele passage vertaalt? Om de aanpassingen een beetje te kunnen ontdekken? Komt ie. **Hannibal achtte het raadzaam hen niet zonder meer te geloven maar hun aanbod ook niet af te wijzen – een weigering zou hen tot openlijke vijanden kunnen maken. Hij antwoordde dus in vriendelijke termen, accepteerde de aangeboden gijzelaars en maakte gebruik van de proviand, die zijzelf naar de weg hadden gebracht. Ook volgde hij hun gidsen, maar wel in ordelijke formatie en niet bepaald zoals hij tussen vreedzame volken voorttrok**. Meer HZ dan in het Latijn, zeker! **repudiati** weergegeven als **een weigering** en **dus** toegevoegd aan **benigne cum respondisset**. En: **quos dabant** is veel korter vertaald met **aangeboden**. Fraai toch?

H4 – DE TOCHT OVER DE ALPEN; 4.2 (HANNIBAL REDT ZICH UIT EEN HINDERLAAG); AUC 21.34⁵⁻⁷ (p.66, rr.1 - 6); c. *Hannibal wordt aangevallen (1)*

1 Primum⁶¹ agmen elephanti et equites erant⁶²; ipse post⁶³
cum robore⁶⁴ peditum circumspectans⁶⁵ sollicitus omnia
incedebat. *Ubi* in angustiorem⁶⁶ viam⁶⁷ et ex parte altera
5 subiectam iugo insuper imminenti ventum est⁶⁸, undique
ex insidiis barbari a fronte ab tergo⁶⁹ coorti^{sunt}, comminus
eminus⁷⁰ petunt, saxa ingentia in agmen devolvunt.

De olifanten en de ruiters waren/vormden de voorhoede; hij zelf ging (voort) /marcheerde achter(aan) met de kern(troepen) van infanteristen, terwijl hij alles bezorgd/angstig in de gaten hield. Zodra men was gekomen op een nogal smalle weg en die aan een kant aan de voet lag van een bergrug, die van bovenaf erover uitstak, kwamen de barbaren van alle kanten uit hun hinderlaag /hinderlagen /schuilplaats(en) aan de voorkant (en) van achteren plotseling tevoorschijn, zij vallen aan man tegen man (en) uit de verte, zij rollen geweldige rotsblokken naar beneden op de colonne.



*idee van de
problemen bij
een bergpas...
Niet de bergpas
uit dit verhaal!*

⁶¹ ook hier is **primum** weer *dominant* gebruikt. Het is niet de eerste colonne, maar het eerste stuk van de colonne. Dat noemen we ook wel de voorhoede. De colonne was kilometers lang!

⁶² hier lijkt de persoonsvorm zich aan te hebben gepast aan het getal van het *predikaatsnomen* (naamwoordelijk gedeelte van het gezegde), namelijk PL. Je kunt ook beweren dat **primum agmen** *predikaatsnomen* is. Dan zijn de olifanten en de ruiters, op hun paarden dus, gewoon onderwerp. Als je die aan ziet komen, als vijand dan, dan peer je 'm retesnel. De olifanten fungeren als een soort tank.

⁶³ lijkt een beetje op kat uit de boom kijken, daar achteraan. Maar Hannibal heeft er een bedoeling mee.

⁶⁴ eigenlijk betekent **robur** (*winter*)*eik*. Hier is het *METONYMISCH* gebruikt voor kerntroepen, elitetroepen zeg maar. Het krachtigste gedeelte van de troepen. Net zoals eikenhout zeer degelijk hout is.

⁶⁵ Hannibal bevindt zich achter in de colonne, zodat hij beter uitzicht heeft. Hij zit zelf ook geregeld op een olifant (door Suske en Wiske in De Olijke Olifant wordt het dier Surus genoemd), de enige die volgens de verhalen de barre tocht over de Alpen zou hebben overleefd. Daar heeft hij goed overzicht. Hij dekt samen met de infanterie de vooruitgeschoven ruiters en kijkt ondertussen spiedend rond. Bij brede wegen is het overzicht groter, maar bij smalle wegen en paden is je overzicht niet heel groot. En dat is precies waar Hannibal aangevallen wordt.

⁶⁶ **angustus** *smal, nauw* heeft een COMP **angustior**. Er zijn vier betekenissen verbonden aan een Latijnse COMP. **Angustior** 1) *smaller*; 2) *nogal smal*; 3) *té smal* en 4) *smalst* (bij vergelijking van twee)

⁶⁷ dit zal een weggetje zijn dat de heren barbaren van de bergvolkeren aan Hannibal gesuggereerd hebben. Maar het is een gevaarlijk weggetje. Aan de ene kant is het smal (en dan kun je moeilijker manoeuvreren, kijk maar op school in de pauzes), aan de andere kant ligt het onderaan een berg. En dan steekt een stuk van die berg aan de onderkant ook nog eens en beetje boven dat weggetje uit. Levensgevaarlijk, ook al ben je op je hoede. Want je zit als een kat in het nauw. Blijkt hier ook het geval. De vijanden komen vanaf de berg naar beneden, voor en achter Hannibals colonne. En ze rollen grote rotsblokken naar beneden. Simpel, want de zwaartekracht doet de rest. Bowlen op een ander niveau.

⁶⁸ het onpersoonlijke PASS PF van **venire** *komen*. Het gaat mij nu ff om het PF. Na de voegwoorden **ubi** *zodra*, **ut** *zodra*, **simulatque/simulac** *zodra* en **postquam** *nadat* wordt de persoonsvorm meestal in het PF aangetroffen. Hier ook: **ventum est** is PF. Dat is normaal gesproken een vtt, maar je vertaalt na de genoemde voegwoorden meestal een vvt. Alsof er een PLQP stond.

⁶⁹ de twee bepalingen **a fronte** *van voren, aan de voorkant* en **ab tergo** *in de rug, van achteren* vormen een *ANTITHESE*, maar ze zijn ook zonder voegwoord gekoppeld. Dat is *ASYNDETON*, vanzelfsprekend. Kan gebeuren. Maar dat *ASYNDETON* wordt voortgezet in de beschrijving van de barbaarse aanval. Dan dient zo'n *ASYNDETON* vaak om de snelheid van de acties te onderstrepen, te accentueren, te benadrukken, te highlighten, enfin de hele mikmak.

⁷⁰ precies dezelfde stilistische ordening als bij **a fronte ab tergo** in r5 zien we hier met **comminus** *eminus*, *man tegen man* (en) *uit de verte*. Inhoudelijk opnieuw een *ANTITHESE*, maar ook weer een *ASYNDETON*. De acties zijn onverwacht, komen snel en de bergbewoners (door Livius **barbari** genoemd) hebben het voordeel, terwijl Hannibal in het nadeel is. De stilistische middelen ondersteunen deze verhoudingen.

H4 – DE TOCHT OVER DE ALPEN; 4.2 (HANNIBAL REDT ZICH UIT EEN HINDERLAAG); AUC 21.34⁵⁻⁷ (p.66, rr.7 - 10); c. *Hannibal wordt aangevallen (2)*

<p>Maxima⁷¹ ab tergo vis hominum⁷² <u>urgebat</u>⁷³. In eos versa peditum acies⁷⁴ haud dubium⁷⁵ <u>fecit quin, nisi firmata</u> extrema agminis <u>fuissent</u>⁷⁶, ingens in eo saltu⁷⁷ <u>accipienda</u>⁷⁸ 10 <u>clades</u>⁷⁹ <u>fuerit</u>.</p>	<p>Het grootste geweld van mannen <u>bestookte</u> (hen) van achteren. De slaglinie van infanteristen, (omdat ze) zich (hadden) gewend naar hen, <u>maakte</u> duidelijk dat, als de achterhoede van de colonne niet <u>versterkt was/zou zijn geweest</u>, een geweldige/zware nederlaag in die bergpas <u>geïncasseerd had moeten worden</u>.</p>
--	---

⁷¹ vormt een HYPERBATON met **vis geweld**. **Maxima** (niet onze koningin, dūh!) vormt met **vis** een grammaticale eenheid, omdat **maxima** zich qua geslacht, getal en naamval aangepast heeft aan **vis**. Dat is een bijzonder irritante gewoonte van ADI (in dit geval de SUPERL van **magnus**). Kijk maar, beide woorden zijn NOM F SG. De woorden tussen **maxima** en **vis** horen daar grammaticaal niet bij. Met name de achterkant van Hannibals stoet is de sjaak. Op de staart worden de hevigste en felste aanvallen gedaan. De plaats waar zich de meeste infanteristen, de soldaten te voet, ophielden. Hannibal had daar, blijkt uit het vervolg van de tekst, wel versterkingen aangebracht, de leperd. De bergbewoners vallen het Carthaagse leger onverwacht aan, van bovenaf en in de rug (geniepigje lafaards zijn het) en ze rollen joekels van rotsblokken van de berg naar beneden. Poeh hee, kunnen ze wel. Jippie, een strike! Maar dan in de taal van de bergbewoners.

⁷² de vijanden zijn dat dus. **Eos** in de volgende zin verwijst naar dit **hominum mannen**.

⁷³ het IMPF is hier *iteratief*. Huh? Wazda? Nou, voor een herhaalde handeling in het verleden wordt in het Latijn vrijwel altijd het IMPF gebruikt. De bergies bestookten de ballies steeds opnieuw.

⁷⁴ de slaglinie van Hannibals voetvolk. Die was, zo blijkt uit Livius' beschrijving, extra versterkt. De infanterie keert zich onmiddellijk om naar de vijanden. Hannibal bevindt zich ook achterin de militaire colonne en die moet wel "uit de wind" gehouden worden. Had ie natuurlijk wel een beetje rekening mee gehouden. Hallo! Het is wel Hannibal hè!

⁷⁵ Livius wil aangeven dat de linie infanteristen achteraan "duidelijk maakt" dat het allemaal zwaar kut voor Hannibal had kunnen aflopen. Maar hij zegt dat de linie het "niet onduidelijk" maakt, dat het best slecht voor Hannibal had kunnen aflopen. Dat noemen we een ontkenning van een begrip om het tegendeel te benadrukken. Oftewel een LITOTES. Kijk maar achterin op de schattige roze pagina's (EIS p.197).

⁷⁶ samen met **firmata** in r8 vormt **fuissent** de persoonsvorm van de BZ. Het is een CON, en die kan worden verklaard doordat er sprake is van een niet-werkelijke situatie. Huh? Nou, als die achterkant van de colonne niet versterkt zou zijn, dán was het dikke shit geweest. Of dunne shit, in dat geval. **Als niet**, dat is **nisi** in het Latijn. Maar dat was ie dus wel, versterkt. Er is dus sprake van een niet reële situatie. De Romein gebruikt dan de CON *irrealis* die een niet-werkelijkheid aangeeft. Je ziet zo'n CON *irrealis* vaak in een duo: eentje in de irreële BZ en eentje in de irreële HZ. Hier is dat ook. De BZ heeft het kenmerkende voegwoord **nisi** en de CON *irrealis* **firmata fuissent als ze niet versterkt waren geweest**. En de HZ heeft **accipienda fuerit had geïncasseerd moeten worden** (maar dat hoefde dus per saldo niet). Wat wel handig is om te weten dat zo'n CON *irrealis* over het nu, het heden gaat als de vorm IMPF is. En hij gaat over het verleden als de vorm PLQP is. Check het Nederlands maar, daar is dat ook zo. Voorbeeld. Als hij hier was (nu!), gaf ik hem (nu!) een watjekouw (dat is een oud woord voor een mep, een opdonder, een lel voor z'n harses). Als ik (toen!) had geweten, dat spieken niet toegestaan is, had ik dat (toen!) alleen bij het examen niet gedaan. Voorbeeldje hè.

⁷⁷ een bergpas is een weg door het laagste gedeelte van de bergen. Relatief gemakkelijker om de bergen door te komen dan de toppen bedwingen. Maar wel dus met de nodige gevaren.

⁷⁸ niet alleen maar kijken naar het kleurtje, hè. Is dit een GRD of een GRV? Nou, hij is gegeeld dus het is een GRV, meneertje koekenpeertje. Nee, lulllo. De -nd- vorm eindigt op een -a en dat kan alleen bij een GRV. Bovendien, adje patatje, staat deze -nd- vorm in directe combinatie met een vorm van **esse**, namelijk **fuerit**. Goed zo. Is dat dan een GRV van verplichting, meneer? Klopt, klein irritant eikelkje. Maar meneer nou toch! Je hoeft niet in een boom te hangen om een eikel te zijn, hoor.

⁷⁹ opnieuw een HYPERBATON: **ingens gigantisch** hoort grammaticaal bij **clades nederlaag** (r10) En opnieuw bedoeld om iets te versterken, namelijk hoe groot die nederlaag had kunnen zijn. En niet ingecalculeerd ook nog eens. Maar ... Hannibal liet zich niet kisten. En hij had voorzorgsmaatregelen getroffen. Dat hebben we gelezen. Hij had de colonne georganiseerd alsof die zich in een oorlogssituatie bevond, niet temidden van vreedzame volkjes. Juist de achterkant van zijn legercolonne had hij versterkt. Smart guy. En de infanteristen gaven de bergbewoners meteen een koekje van eigen deeg. Wappes! En toch, toch was het bijna mis gegaan.

H4 – DE TOCHT OVER DE ALPEN; 4.2 (HANNIBAL REDT ZICH UIT EEN HINDERLAAG); AUC 21.34⁸⁻⁹ (p.68, rr.1 - 7); **d. De colonne wordt in tweeën opgebroken (1)**

1 Tunc quoque⁸⁰ ad extremum periculi ac prope perniciem
ventum est; nam **dum cunctatur**⁸¹ Hannibal demittere
agmen⁸² in angustias, **quia** non, **ut** ipse equitibus praesidio⁸³
erat, ita peditibus quicquam ab tergo auxilii⁸⁴ reliquerat⁸⁵,
5 occursantes per obliqua montani *interrupto medio*
*agmine*⁸⁶ viam insedere⁸⁷, noxque una Hannibali⁸⁸ sine
equitibus atque impedimentis acta est.

Toch kwamen ze/kwam men in het grootste gevaar en bijna tot de ondergang; want terwijl Hannibal aarzelde om zijn colonne/troep te laten afdalen in de engte/bergpas, aangezien hij niet, zoals hij zelf de ruiters tot hulp was, zo/op die manier iets van hulp had achtergelaten aan de achterkant/in hun rug voor de infanteristen, bezetten de bergbewoners de weg, terwijl ze aanvielen van opzij, nadat de colonne in het midden was opgebroken, en één nacht is door Hannibal doorgebracht zonder ruiters en bagage.

⁸⁰ letterlijk betekent **tunc quoque ook toen**. Livi bedoelt dat, ondanks het feit dat Hannibal zijn achterhoede versterkt had, het toch een haar gescheeld had, of hij had een zware nederlaag geleden daar in de Alpen. **Quoque** in de betekenis **ook** staat vrijwel altijd achter het woord waar het een bepaling bij is.

⁸¹ de Griekse geschiedschrijver Polybius, secundaire bron van Livius, vertelt ook over deze bijna-rampe voor de Carthagers. Polybius vertelt echter dat Hannibal de problemen aan zag komen en doelbewust zijn colonne in twee gedeelten heeft opgesplitst. De ruiters en de bagage zouden zo uit handen van de bergbewoners blijven. En de zwaarbewapende infanteristen zouden betrekkelijk gemakkelijk de aanvallen van de bergbewoners kunnen pareren. Livius doet het echter voorkomen alsof Hannibal een tactische fout maakt, doordat hij aarzelt bij het binnentrekken van de pas.

⁸² Hannibal is er niet zeker van of hij zijn infanteristen wel verder de smalle bergpas in moet laten gaan. Het risico op een grootscheepse aanval in de rug wordt dan alleen maar groter. Wil ie ook weer niet.

⁸³ deze DAT geeft het doel aan van Hannibals actie bij de ruiters: bescherming. Zo'n DAT heeft natuurlijk ook weer een bijnaam. Een gebruikswijze, zeggen wij dan liever. Je noemt hem DAT *finalis*. Lekka!

⁸⁴ dit soort combinaties van **quicquam** en deze GEN **auxilii** kennen we. We kwamen hem eerder tegen in hoofdstuk 3. Daar stond in 3.2 (p.50) bij de positieve kenmerken van Hannibal **plurimum audaciae** **zeer veel lef** en verderop **plurimum consilii** **zeer veel tactisch inzicht**. Zo'n GEN heette toen GEN *partitivus*. Nou, zo heet hij hier dus ook. **auxilii** is een GEN *partitivus*.

⁸⁵ met de BZ **quia** t/m **reliquerat** geeft Livius een verklaring voor het zeldzame gegeven dat Hannibal twijfelt. Wanneer de colonne verder de pas intrekt wordt het daar alsnog smaller. Dan wordt de stoet uiteengerek. Als je weleens deeg rolt weet je wat er gebeurt als je een dikke sliert steeds maar door blijft uitrollen. Dan wordt ie eerst keurig dunner (dat is wat er bij Hannibals colonne ook gebeurt), en daarna breekt hij op het zwakste punt. Simpel. Mooie metafoor, al zeg ik het zelf. Terug naar Balli. Dan is zijn achterhoede, versterkt of niet, toch extra kwetsbaar. Wat nu, volgens Livius dóór Hannibals aarzeling, gebeurt is ook niet tof. De bergbewoners weten de vijandelijke colonne in tweeën te splitsen, door hem vanaf de flank aan te vallen. De eerste onderdelen van de colonne zijn dan misschien de pas al gepasseerd, inclusief de cavalerie (want die reden voorop) en Hannibals bagage. Hannibal zelf bevond zich in het achterste gedeelte (weet je nog? Voor het overzicht! Nou, dat had ie hoor.) en die moet het dus tijdelijk zonder ruiters en bagage doen. Nachtje zonder tandenborstel en slapij. Moet kunnen.

⁸⁶ in deze ABL *absolutus* wordt, zoals dat gaat met ABL *absolutus*-constructies, een omstandigheid beschreven waaronder iets plaatsvindt. De bergbewoners hebben een flankaanval ingezet en daarmee de lange stoet soldaten te voet gescheiden van die te paard en te olifant. Dat is de ontstane situatie: de stoet heeft twee delen, in plaats van één. In een standaard ABL *absolutus* vind je meestal een naamwoord en een PTC. Hier heb je zelfs twee naamwoorden, het *dominante* ADI medio en het SUBST **agmine**. Het PTC is een keurig PPP **interrupto**. Watskebert, Bert? Het naamwoord (of de combinatie van naamwoorden, zoals hier) zijn inhoudelijk onderwerp van (de handeling uitgedrukt door) het PTC. Klopt, maar het hele zwikkie is hier PASS: **nadat het midden van de colonne onderbroken/in tweeën gehakt was**. Nou weten we wie die bruten zijn, die die arme colonne van de zijkant aanvallen. Dat zijn die barbaarse bergbewoners natuurlijk weer. Dus mogen we de ABL *absolutus* ook ACT vertalen: **nadat ze het midden van de colonne onderbroken/opgebroken hadden**. Klaar. Simpel.

⁸⁷ ff niet in slaap vallen nou. Deze vorm lijkt INF. Lijkt! Hij is het niet. Hij is IND PF 3 PL. Huh? Ja, eigenlijk luidt de correcte vorm **insederunt** **zij hebben bezet**. Livius doet vaker wat dichters geregeld doen (maar die zijn dan ook in het corset van het metrum geperst natuurlijk), namelijk een verkorte vorm maken van langere werkwoordsvormen. Het werkwoord **insidēre** **bezetten** heeft een PF **insedi**. De 3 PL van dat PF is dus **insederunt** (weet je nog: -i, -isti, -it, -imus, -istis, -erunt, de persoonsuitgangen van het PF?). Nou, en Livius maakt daar dan gewoon lekker puh **insedēre** van.

⁸⁸ meestal zie je een DAT *auctoris* (van de handelende persoon) alleen bij een GRV van verplichting. In dit geval gebruikt Livius er ook eentje bij een normale PASS persoonsvorm **acta est is doorgebracht**.

H4 – DE TOCHT OVER DE ALPEN; 4.3 (HANNIBAL TREKT DE ALPEN OVER); AUC 21.35¹⁻³ (p.70, rr.1 - 8); a. *Over de bergpas (1)*

1 Postero die⁸⁹, iam segnius⁹⁰ *intercursantibus barbaris*,
iunctae^{sunt} copiae saltusque haud sine clade⁹¹, maiore tamen⁹²
iumentorum quam hominum pernicie, *superatus*^{est}. Inde
montani⁹³ pauciores iam et latrocinii⁹⁴ magis quam belli
5 more *conkursabant* modo in primum, modo in
novissimum agmen, *utcumque* aut locus opportunitatem
*daret*⁹⁵ aut progressi⁹⁶ morative⁹⁷ aliquam occasionem
fecissent.⁹⁸

De volgende dag, omdat de barbaren al (steeds) trager tussenbeide kwamen, werden de troepen herenigd en werd de bergpas niet zonder verliezen, echter met groter verlies van lastdieren dan van mensen, overgetrokken. Vervolgens deden al minder bergbewoners en meer op de manier van een roofoverval dan van een oorlog kleine aanvallen nu eens tegen de voorhoede, dan weer tegen de achterhoede, al naar gelang ofwel het terrein gelegenheid gaf ofwel de koplopers of achterblijvers enige gelegenheid hadden gemaakt/geboden.

⁸⁹ na Hannibals nachtje zonder toiletas dus. Het ging de volgende dag wel een stuk beter, want het Carthaagse leger kon door het tragere tempo van bergbewonersaanvallen de pas overtrekken. Je ziet dat de omstandigheid waardoor de Carthaagse opmars beter verliep weer uitgedrukt is in een ABL *absolutus*, namelijk *segnius intercursantibus barbaris*. Het ADV in de COMP *segnius* moet er wel bij natuurlijk, want het is inhoudelijk een bepaling bij het PTC *intercursantibus*, daarmee een essentieel onderdeel van de ABL *absolutus*. De bergbewoners deden nog wel aanvallen, maar deden dat steeds slomer. Zeker feestje gehad.

⁹⁰ *segnius* is de COMP van het ADV. Wat voor de COMP van een ADI (EIS p.60 r3 *angustiozem*) gold gaat natuurlijk ook op voor een COMP van een ADV. Vier betekenissen.

⁹¹ de *LITOTES* springt je tegemoet. Livius zegt het mild: *haud sine clade niet zonder verliezen*.

⁹² met deze opmerking nuanceert Livius zijn vorige opmerking over de verliezen aan Carthaagse kant. Er waren verliezen aan mensenlevens, zeker. Maar er sneuvelden uiteindelijk meer lastdieren dan mensen. Beroerd, zeker als je lastdier bent. Of lastdier was, in dit geval. Maar met de mensenlevens viel het dus mee.

⁹³ de bergbewoners zijn eerder ook al *barbari* genoemd. Livius meldt dat ze niet meer georganiseerd aanvallen, maar in kleine groepjes. Kleiner zelfs dan eerst.

⁹⁴ deze manier van aanvallen duidt meer op, zoals HERM dat zo mooi verwoordt, guerrillatactiek *more latrocinii op de wijze van een roofoverval*. De GEN *latrocinii* vormt, net als *belli*, een combinatie met *more gewoonte*. Het was geen complete oorlog meer, maar wat plaagstootjes. Opsporing verzocht ging daar niet helpen, vrees ik.

⁹⁵ een weinig voorkomende CON, deze. Hij wordt toegepast bij een temporele BZ die een herhaalde handeling uitdrukt en die ingeleid wordt door woorden als *utcumque al naar gelang*, maar meestal door *cum toen* en *ubi zodra*. En goedbeschouwd is *utcumque* een variatie op *cum*. Vanwege het aspect van herhaling krijgt deze CON de bijnaam *iterativus*. In de HZ staat standaard een IMPF. Dat klopt hier: *conkursabant* is IMPF. Zelf ben ik van mening dat het IMPF er zelf ook toe doet. Een bekend "aspect" van het IMPF is het aangeven van een herhaalde handeling in het verleden. Dat noemen we niet voor de kat z'n viool een *iteratief* aspect. Maar goed. We gaan niet sippen. De term CON *iterativus* is in het Grieks veel gebruikelijker. Maar ja, dit is Latijn, geen Grieks. Was je dat al opgevallen trouwens? Geen maffe tekentjes, maar gewoon nette letters

⁹⁶ *progressi* is het zelfstandig gebruikte PPP van *progredior (progredi) vooraan gaan, voorop lopen*. Hetzelfde geldt voor *morati*, wat een PPP is van *moror (morari) teuten, treuzelen*. Een vertaling die je kunt onthouden bij het vertalen van een zelfstandig gebruikt PTC is degene die, iemand die, zij die. We kennen het verschijnsel in het Nederlands ook. De wachtenden losten de reeds vertrokken af > degenen die wachtten losten degenen die reeds vertrokken waren af. Nou ja, jij zult het nooit op deze manier zeggen. Maar die Romeinen, zeker zo'n Livius, die deed dat wel.

⁹⁷ *morative* moet je wel goed lezen, hè, puppie. Het is *morati* met daaraan vastgeplakt (enclitisch noem je dat) een achtervoegsel *-ve* dat *of* betekent. Het enclitische *-que en* zien we vaker.

⁹⁸ we moeten voor *fecissent* dezelfde gebruikwijze van de CON nemen als bij *daret* r7. Vergeten? *Iterativus*.

H4 – DE TOCHT OVER DE ALPEN; 4.3 (HANNIBAL TREKT DE ALPEN OVER); AUC 21.35¹⁻³ (p.70, rr.8 - 11); a. *Over de bergpas (2)*

Elephanti sicut per artas [praecipites] vias magna mora ⁹⁹ <u>agebantur</u> ¹⁰⁰ , ita ¹⁰¹ tutum ab hostibus, 10 <u>quacumque</u> <u>incederent</u> ¹⁰² , <u>quia</u> insuetis ¹⁰³ <u>adeundi</u> ¹⁰⁴ propius ¹⁰⁵ metus <u>erat</u> , agmen <u>praebebant</u> .	De olifanten <u>werden</u> weliswaar met grote vertraging langs de nauwe [steile] wegen <u>gedreven</u> , maar <u>ze beveiligden</u> de colonne tegen de vijanden, waarlangs <u>ze</u> ook maar <u>voortgingen</u> , omdat de bergbewoners, niet gewend (aan de olifanten) angst <u>hadden</u> om dichterbij te komen.
--	---

⁹⁹ dat was wel een nadeel van het meevoeren van olifanten. Ze waren log en groot en vertraagden daardoor de Carthaagse troepen danig. Maar er was ook een groot voordeel van deze tanks. De bergbewoners kenden het fenomeen olifant niet en schrokken zich helemaal het leplazerus bij het zien ervan. Polybius beschrijft over de olifanten dat die alleen maar voordelen hadden. Livius signaleert in ieder geval ook een nadeel. En ga nou voor de aardigheid eens na, welke afstand Hannibal vanuit Carthago (het huidige Tunesië dus) heeft moeten afleggen om alleen nog maar in Spanje aan te komen. Over land was dat niet te doen, dus dat ging per schip. Voor een voormalige zeemacht als Carthago niet een heel groot probleem, alleen had Carthago het grootste gedeelte van de hegemonie ter zee in moeten leveren aan het eind van de eerste Punische oorlog. Op 7 september 2023 publiceerde Historianet het volgende bericht. In de zeeslag (10 maart 241) bij de Aegatische/Egadische eilanden werd de Carthaagse vloot verpletterend verslagen door Rome. Sinds 2010 zijn er bij de Egadische eilanden archeologische sporen van de slag gevonden, zoals metalen stormrammen die aan de voorkant van de schepen waren aangebracht om de zijkant van vijandelijke galeien te rammen. Naast stormrammen en munten zijn bij de laatste opgraving ook 27 helmen uit de zeeslag uit de Middellandse Zee gevist. De meeste helmen zijn van het type Montefortino, een oorspronkelijk Keltisch ontwerp dat populair werd in het Romeinse leger omdat het goed in massa te produceren was. Het helmtypet werd ook gebruikt door soldaten uit Carthago. Hoewel de munten en helmen er voornamelijk op wijzen dat de slachtoffers Romeinen waren, werd Carthago dus verslagen in de Slag bij de Egadische Eilanden. <https://historianet.nl/beschavingen/romeinse-rijk/archeologen-vinden-munten-en-helmen-van-bloedigste-zeeslag-uit-de-oudheid>. Goed, over de olifanten. De olifanten waren Afrikaans en niet Spaans dus die moesten op de schepen mee. Da's een takkenend van Tunesië naar de zuidpunt van Spanje. Nou, dan is een goede balans van je schip wel erg belangrijk. Olifanten werden getraind. Als ze schrokken konden ze op hol slaan en daarbij ook eigen soldaten vermorzelen. Het verhaal gaat dat berijders werktuigen als hamers en vlijmscherpe pinnen meenamen om een olifant meteen te kunnen doden als hij op hol sloeg. Ze werden ook getraind om niet in paniek te raken als er luide geluiden klonken. Vergelijk maar met de training die paarden op het strand van Scheveningen krijgen vlak voor Prinsjesdag. Nee, een olifant was zeker een geducht wapen, een tank die pak 'm beet 25 km per uur kon draven. Op de grotere olifanten was een torentje gebouwd waar een paar man in pasten. Dus er kon gewoon gelaverklast worden (Punisch voor geklaverjast). De kleinere olifanten die Hannibal voor het grootste gedeelte bij zich had hoefden niet zo'n belegeringstorentje te dragen, maar wel twee à drie man.

¹⁰⁰ let op het IMPF: de herhaalde handeling (*iteratief* aspect) wordt benadrukt door het IMPF.

¹⁰¹ typisch Latijnse idioomdingetjes: *sicut ... ita zoals ... zo*, maar hier beter weer te geven als *weliswaar, ... maar*.

¹⁰² opnieuw zo'n CON *iterativus* vanwege de herhaalde handeling.

¹⁰³ de DAT *possessivus*. Letterlijk staat er dat er aan de *insuetis hen die het niet gewend waren* (de bergbewoners dus) angst was. Weet je nog? Ik heb een boek, maar dan in het Latijn? *Mihi est liber*, niet *Librum habeo*. En wát waren de bergbewoners niet gewend? Nou, olifantenbeesten. Ze zagen geiten, koeien, honden, paarden en misschien hier en daar een wolf of ander roofdier. Maar geen olifanten!

¹⁰⁴ het GRD staat in de GEN en is een bijvoeglijke bepaling bij *metus angst*. Angst, welke angst? Nou, om te *adire propius om dichterbij te komen*. *Propius* is de COMP van het adv *probe dichtbij*. Trappen van vergelijking, altijd dikke fun. We hebben drie trappen, *gradus*. De stellende trap *gradus positivus*, de vergrotende trap *gradus comparativus* en de overtreffende trap *gradus superlativus*. Trappen van vergelijking heb je alleen bij ADI en ADV. ADI zijn in alle drie de trappen nog verbuigbaar, maar ADV niet. Die hebben één vorm voor de *positivus*, eentje voor de *comparativus* en eentje voor de *superlativus*.

¹⁰⁵ de COMP van het ADV. Ga je vaker tegenkomen. Wedden?

Voor de broodnodige ontspanning

Er loopt een jager in het bos, plotseling ziet hij een hert. Hij schiet het hert dood, gooit z'n geweer over z'n linkerschouder en het hert over z'n rechter schouder. Flierefluitend loopt ie het bos uit totdat ie een boswachter tegenkomt. "Zo!", zegt de boswachter, "Wat zijn wij allemaal aan het doen?" "Nou", zegt de jager, "Ik loop het bos uit." "Jaja", zegt de boswachter, "Maar wat heeft u dan op uw schouder hangen?" "Nou", zegt de jager terwijl hij naar links kijkt, "Da's gewoon een geweer!" "Nee", zegt daarop de boswachter, "Ik bedoel uw rechterschouder." Dus de jager kijkt naar rechts en zegt verschrikt: "WHAAAH EEN BEEST!"

H4 – DE TOCHT OVER DE ALPEN; 4.3 (HANNIBAL TREKT DE ALPEN OVER); AUC 21.35⁴⁻⁵ (p.71, rr.1 - 7); **b. De top van de Alpen wordt bereikt (1)**

1 Nono¹⁰⁶ die in iugum Alpium perventum est per in¹⁰⁷
pleraque et errores¹⁰⁸, **quos** aut ducentium fraus aut, **ubi**
fides iis¹⁰⁹ non **esset**, temere initae valles¹¹⁰ a coniectantibus¹¹¹
iter faciebant. Biduum in iugo stativa¹¹² habita ^{sunt} fessisque
5 labore ac **pugnando** quies¹¹³ data ^{est} militibus; iumenta
aliquot¹¹⁴, **quae** prolapsa in rupibus erant, **sequendo**
vestigia agminis in castra¹¹⁵ pervenere¹¹⁶.

Op de negende dag kwamen ze/kwam men aan op de bergkam van de Alpen over merendeels onbegaanbaar terrein en langs omwegen, die of het bedrog van de gidsen (veroorzaakte) of, (steeds) wanneer er geen vertrouwen in hen was, het op goed geluk betreden van dalen door hen die naar de weg raadden, veroorzaakte. Gedurende (een periode van) twee dagen is een vaste legerplaats gehouden/had men een vaste legerplaats op de bergkam en is (er) rust gegeven aan de soldaten, door inspanning en vechten vermoeid; en een aantal lastdieren, die op de rotsen naar beneden waren gevallen/gegleden, hebben door het volgen van de sporen van de colonne het legerkamp bereikt.

¹⁰⁶ op de negende dag, als je telt vanaf het startpunt van de beklimming aan de voet van de Alpen.

¹⁰⁷ onbegaanbaar terrein. Letterlijk **in-via** *geen wegen*.

¹⁰⁸ voor **errores** (ACC) moet je **per** (PREP + ACC) nog een keer aanvullen, dat bij **errores** het beste vertaald wordt met *langs*. Een **error** is letterlijk een *dwaling*. In de digitale wereld is error geen populaire foutmelding, omdat er dan toch iets behoorlijk fout is. Her gaat het over de dwaaltochten, de omwegen van het Carthaagse leger. Die nemen soms een andere afslag dan de TomTom van de berggidsen aan heeft gegeven. De gratis geleverde gidsen van de bergbewoners zullen ongetwijfeld van hun baas specifieke verborgen agenda's meegekregen hebben. Maar Livius geeft aan dat de Cathagers ook zelf weleens van 't padje af zijn, sorry een verkeerd paadje inslaan omdat ze de "kaart" even niet goed begrepen hebben. Huh? Daar is toch het dal? Dan moeten we toch bij de derde totaal besneeuwde eikenboom rechtsaf? Oeps, hier stopt het asfalt, da's niet goed. Huppekee, maar weer terug dan. Dat soort acties.

¹⁰⁹ de gidsen van de bergbewoners

¹¹⁰ letterlijk **initae valles** *de betreden/ ingegane dalen/valleien*. Maar we zien weer een goed voorbeeld van een *dominant* PTC. De nadruk ligt dan op het PTC, niet op het SUBST. Dus op **initae** (PPP van inire ingaan, betreden), niet op **valles dalen**.

¹¹¹ en weer een zelfstandig gebruikt PTC. Tenzij je volkomen lam bent weet je nog wel dat je zo'n zelfstandig gebruikt PTC begint met *degene die*. Nou, dat doe je dus hier ook. **coniectantibus** is een zelfstandig gebruikt PPA. Ja, zelfstandig ja. Want het is een PTC en er is geen SUBST te vinden waar dat PTC grammaticaal bij hoort. Dus dan is het niet bijvoeglijk. Nou, dan is het dus zelfstandig. En vertaal je daarom ook *degene die*. Hier in het PL, dus *degenen die gokten/raadden*, namelijk naar de *goede route*, de **iter**.

¹¹² **stativa** is een korte term voor **stativa castra** *een permanent/vast legerkamp*. Hannibal neemt even rust. Hij is al wat van zijn soldaten kwijtgeraakt. Polybius meldt dat Hannibal in het begin van zijn barre tocht kon beschikken over 50.000 man infanterie en bijna 10.000 man te paard. Plus nog een aantal olifanten.

¹¹³ de enige reden die Livius noemt, rust voor de manschappen. Polybius (in vertaling, dūh!): *Op de negende dag bereikte men de top. Daar sloeg Hannibal zijn kamp op en bleef hij twee dagen om degenen die het gered hadden rust te gunnen en te wachten op achterblijvers. Toen kwamen veel op hol geslagen paarden en een groot aantal lastdieren die hun vracht hadden afgegooid tot grote verbazing van de manschappen terug. Ze hadden het spoor gevolgd en vonden zo de hoofdmacht terug in het kamp*. Livius noemt het wachten op achterblijvers niet. Wel heeft hij het over omwegen, die Polybius weglaat.

¹¹⁴ geen spelfout. **Aliquot** is altijd **aliquot**, welke naamval er ook achter staat. Of ervoor, zoals **iumenta lastdieren** in dit geval.

¹¹⁵ een paar regels hiervoor dus **stativa** genoemd (r4).

¹¹⁶ geen INF, al ziet hij er voor menigeen wel zo uit. Nee, het is een vorm die dichters vaak gebruiken om hun metrum kloppend te krijgen. In proza zoals dit is geen sprake van ritme of versmaat/metrum. Livius gebruikt hier de archaische vorm van **pervenerunt**, de 3 PL IND PF ACT van **pervenire bereiken, aankomen bij**. Livius is een geschiedschrijver en in de opvattingen van bijvoorbeeld Quintilianus en Cicero zit een geschiedschrijver qua stijl en woordkeus dicht bij een dichter dan een redenaar. Stijlmiddelen passen ook prima in dit voorschrift voor historiografen.

H4 – DE TOCHT OVER DE ALPEN; 4.3 (HANNIBAL TREKT DE ALPEN OVER); AUC 21.35⁶⁻⁹ (p.72, rr.1 - 5); c. *Sneeuwval (1)*

1 Fessis¹¹⁷ taedio¹¹⁸ tot malorum¹¹⁹ nivis etiam casus, *occidente*
iam *sidere Vergiliarum*¹²⁰, ingentem terrorem¹²¹ *adiicit*.
Per omnia nive oppleta *cum*¹²² *signis* prima luce *motis*¹²³
segniter agmen *incederet* pigritiaque et desperatio¹²⁴ in
5 omnium voltu *emineret*¹²⁵, ...

Aan hen die vermoeid waren door afkeer van zoveel ellende voegde ook het vallen van sneeuw geweldige angst toe, terwijl /omdat het sterrenbeeld van de Plejaden al onderging. Toen de colonne over terrein dat geheel bedekt met sneeuw was traag voortging, nadat ze bij het eerste licht begonnen waren te marcheren, en lusteloosheid en wanhoop op het gezicht van allen zichtbaar waren,

¹¹⁷ zelfstandig gebruikt ADI in de DAT PL >> *aan degenene die...* Met *fessis* start Livius, bijna vanzelfsprekend weer in een *periode*, een levendige beschrijving van hoe Hannibals soldaten er geestelijk en lichamelijk aan toe zijn, hoe Hannibal zijn mannen vervolgens weer perspectief geeft door bijna teatraal aan te geven dat het ergste erop zit en dat, met het betreden van Italië, eigenlijk Rome al in Carthaagse handen is. Zo'n levendige beschrijving, waardoor de luisteraar het gevoel heeft dat hij bij de gebeurtenissen en de beschrijvingen aanwezig is geweest, noemt men *enargeia*. Of visualisering, dat mag ook. Fijn, hè? Het zodanig beeldend spreken dat de beelden zich automatisch aan mensen opdringen. De levendige beschrijving loopt door tot en met *habituros* (r12 van de volgende passage). In deze lange zin "zoomt" Livius niet zozeer in op de gebeurtenissen in het kamp van Hannibal, maar op wat daarna aan militaire bewegingen plaatsvindt, op besneeuwd terrein, inclusief de betouterde Carthagiers die met motivatieproblemen kampen. Daarna *VERTRAAGT* het *VERTELTEMPO* verder als de beschrijving begint van Hannibal die zijn soldaten op een uitstekende punt plaats laat nemen. En nog verdere *VERTRAGING* van het *VERTELTEMPO* zien we bij de woorden van Hannibal, die door Livius in de *INDIRECTE REDE*, maar wel getrouw worden weergegeven.

¹¹⁸ deze ABL is een ABL *causae*, die de oorzaak van hun afkeer aangeeft.

¹¹⁹ en deze GEN is de beruchte GEN *obiectivus*. Hij geeft het lijdend voorwerp (voorzetselvoorwerp) aan bij *taedio afkeer van*, namelijk van *malorum, de* (al meegemaakte) *ellende*.

¹²⁰ het wat geleerd ogende *occidente iam sidere Vergiliarum* geeft aan dat Hannibal waarschijnlijk ergens eind september, misschien begin oktober (HERM geeft op eind oktober, dus zeg maar het late najaar) te maken kreeg met de eerste sneeuwval en gladheid. Vergelijk het met de NS, die bij het vallen van de blaadjes, laat staan bij het veelvuldig vallen van de witte koude vlokjes, de geldige dienstregeling wegpleurt en op noodroosters gaat rijden. Vertraging alom. En dan hoeft NS nog niet eens olifanten mee te zeulen. Alleen is het wel zo dat NS weersomstandigheden redelijk vroeg aan kan zien komen en Hannibal niet bepaald de weeronline-app had. Had ie gevraagd "Wat is deze witte zoi hier" dan had een Romein gezegd *Nix* sneeuw. Huh? Niks? Ik zie het toch zeker zelf, die witte vlokjes.

¹²¹ de voorheen onverschrokken Carthaagse krijgers lopen fysiek en mentaal op hun laatste benen. Tenzij die laatste benen wegglibberen. Want, ha ha, ze zullen nog lekker uitglijden ook. In die sneeuw. De Tunesiërs van toen waren geen wintersportfan, je zag ze zelden bij een après-ski.

¹²² het onderschikkende voegwoord *cum toen* staat niet, zoals wij dat zo lekker vinden, vooraan. Potverdriedubbeltjes, waarom doet Lieve dat nou? Lieve is helemaal niet zo lief! Kennelijk wil hij beklemtonen dat er op enig moment veel sneeuw ligt en dat dat de tocht van de Carthagiers bemoeilijkt. Je zou er bijna medelijden mee krijgen, met de Punica soldaatjes.

¹²³ het PTC in deze ABL *absolutus* is een PPP van *movēre bewegen, verplaatsen*. De *signa* zijn de *veldtekens*. In combinatie met *motis* begrijpen we dat het opbreken van het legerkamp ingeleid werd door het oppakken en vooruitdragen van de veldtekens, de vaandels en zo. Kan vanuit Romeins perspectief (Livius) bekeken zijn. Over Carthaagse veldtekens is niet veel te vinden.

¹²⁴ de mannen van Hannibal zijn niet alleen doodop van alle inspanningen, de tocht én het vechten (*fessis labore ac pugnando*, vorige passage rr4-5), fysiek afgepeigerd dus. Maar ze zitten ook mentaal in een enorme dip. Ze geloven niet meer in succes, durven niet meer te hopen, zijn lusteloos. Ze waren ook angstig geworden toen er sneeuw ging vallen, want dat kenden ze niet. Dus op drie terreinen niet verder kunnen, dat is wel extra pijnlijk. Maar Hannibal weet ze toch weer in beweging te krijgen. Hij toont zijn mannen, die hij op een hooggelegen punt heeft laten plaatsnemen, het wat vlakke land van de Povlakte in de verte. De bergen zijn bijna overwonnen. En dan krijgen ze weer moed. Zeg ik tegen mijn examenkandidaten ook: jullie zijn er bijna. Je hebt eigenlijk het diploma al in handen. Nu alleen nog ff drie zware toetsen, een hoop vertaalwerk en dan ben je d'r. Dan ben ik een soort Hannibal. Mijn soldaten, jullie dus, bemoedigen. Ze noemen me dan ook wel Honibal. Niet verder vertellen.

¹²⁵ het SG is wonderlijk, lijkt het. Want er zijn twee naamwoorden onderwerp, *pigritia lusteloosheid* en *desperatio wanhoop*. Eén en één is twee en dat was toen ook gewoon zo. De wanhoop volgt uit de lusteloosheid en dan heb je maar één onderwerp, wanhoop, en klopt alles weer. Sja. Niet sterk. Er zijn in het Nederlands regels voor. Die kun je bijvoorbeeld vinden via <https://taaladvies.net/congruentieproblemen-met-en-algemeen/>. De BZ is met *emineret* afgelopen en nu is het tijd voor de HZ. In die HZ komt de persoonsvorm *ostentat hij toont* pas na een paar regels.

... praegressus signa Hannibal in
 promunturio quodam, *unde* longe ac late prospectus erat,
 consistere iussis militibus¹²⁶ Italiam ostentat subiectosque¹²⁷
 Alpinis montibus Circumpadanos campos, moeniaque¹²⁸
eos tum *transcendere* non Italiae modo, sed etiam urbis
 10 Romanae; *cetera* plana¹²⁹, *proclivia fore*;¹³⁰ uno aut summum
 altero proelio arcem et caput Italiae in manu ac potestate¹³¹
habituros eos esse.



... toont Hannibal, nadat hij voor de troepen was uitgereden,
 aan de soldaten, aan wie bevolen was op een bepaalde vooruitspringende
 punt (van het gebergte) te gaan staan, vanwaar wijd en zijd uitzicht was,
 Italië en de aan de voet van de Alpen gelegen Povlakte, (waarbij hij ZEGT)
 DAT ze op dat moment de muren niet alleen van Italië oversteken, maar ook
 van de stad Rome; DAT de rest (van de route) vlak, (en)
 bergafwaarts/gemakkelijk zal zijn; DAT zij met één of hoogstens met een
 tweede gevecht de burcht en hoofdstad van Italië in hun hand(en) en macht
 zullen hebben.

¹²⁶ *iussis militibus* is een DAT PL, die een aanvulling is op de persoonsvorm *ostentat* hij *toont*. Een werkwoord als *ostentare tonen, laten zien, showen* heeft, grammaticaal gezien althans, drie verplichte aanvullingen. Een onderwerp, NOM, een lijdend voorwerp, ACC, en een meewerkend voorwerp, DAT. Het is net scheikunde, dat Latijn. Met zijn valentie van werkwoorden en dat soort ellende.

¹²⁷ het aan *subiectos* vastgeklonken *-que en* koppelt de ACC *Italiam Italië* en *Circumpadanos campos de Povlakte*. {!} HERM laat bij vraag 31 ten onrechte hier de Acl's beginnen. {!}

¹²⁸ Hannibal formuleert de aanmoediging zo dat de soldaten de Alpen zien als de laatste barrière naar Rome. De Alpen moeten de soldaten dus beschouwen als een soort stadsmuren. VERGELIJKING zonder afgebeelde noemen we METAFOOR. Het is niet de enige METAFOOR. In r11 kun je ook *caput hoofd*, hier *hoofdstad* en *manu hand*, hier *controle* METAFOREN noemen. Niet alleen stilistisch is er meer te beleven, ook verteltechnisch. Met *moenia* neemt het VERTELTEMPO (verhouding tussen VERTELTUJD en VERTELDE TIJD), zoals eerder gemeld, verder af, omdat Livius de woorden van Hannibal in de INDIRECTE REDE weergeeft. Wat mij betreft kan hier, juist omdat een hoofdwkwoord als *dicat* zou kunnen worden aangevuld (wat een kenmerk is van de zogenaamde VRIJE INDIRECTE REDE) prima sprake zijn van zo'n VRIJE INDIRECTE REDE. In de VRIJE INDIRECTE REDE (altijd leuk!) zou de eerste bewering van Hannibal luiden: Op dat moment staken ze niet alleen de muren van Italië over, maar ook die van Rome. En dat is een prima vertaling van de eerste Acl. Livius gebruikt voor de weergave van Hannibals woorden tot drie maal toe een Acl, alle drie afhankelijk van de persoonsvorm *ostentat*. In dat *ostentat* zit het begrip *dicat* ingebouwd. Hannibal toont zijn soldaten een mooi uitzicht over de Povlakte en spreekt tijdens die show ook memorabele woorden. Hij kon dat, als man twee dingen tegelijkertijd doen. Hij was de enige man op aarde, die dat kon. Als het gaat om verteltechnische middelen past Livius als een rasverteller ook precies de juiste trucjes toe. Komt er DIRECTE REDE dan wordt op dat moment het VERTELTEMPO verlaagd. Na de DIRECTE REDE stijgt het VERTELTEMPO weer. Hier is niet echt sprake van DIRECTE REDE, maar de woorden van Hannibal krijgen, al worden ze door Livius indirect genoteerd, juist door de VERTRAGING extra aandacht. Dat is precies de bedoeling. Grammaticaal verplichte woorden als *eos esse* in r12 worden weggelaten, en daarvoor hebben we de term ELLIPS. Kortom, de speech van Hannibal krijgt de nodige stilistische aandacht. Een speech karakteriseert een personage zoals geen enkele andere beschrijving dat kan. Hannibal heeft drie argumenten die hij gebruikt om zijn mannekes weer aan de praat te krijgen. Zij zijn er bijna (maar nog niet helemaal, kontje kaal, zongen wij vroeger), de afdaling is een eitje en zo vaak hoeven ze nou ook weer niet te vechten tegen de Romeinen. Kijk, die gasten uit dat ene Gallische dorpje, die dikke en die kleine, die vonden het juist een sport om de Romeinen te verslaan. Hannibal had duidelijk geen talent als waarzegger. De afdalingen waren niet zo simpel de pimpel, maar super steil en dus moeilijk. En er moest nog heel wat afgeknokt worden tegen de Romeinen, voordat ze bij de echte muren van Rome zouden staan. De slag bij de Ticinus (november 218), bij de Trebia (december 218), bij het Trasimeense meer (juni 217), bij Cannae (augustus 216) en, vele jaren later, in 207, bij de Metaurus (al werd die dan door Hasdrubal uitgeknopt, behalve nadat ie zich dood gevochten had natuurlijk), dat zijn er meer dan twee. Wat we hieruit leren is dat je niet de waarheid hoeft te spreken om mensen te motiveren. Zie leiders in oorlogstijd, zie politici in problemen. Of in verkiezingstijd. Of een combinatie daarvan.

¹²⁹ geen voegwoord, dus ASYNDETON.

¹³⁰ eigenlijk ook zonder voegwoord uitgesproken, dus opnieuw ASYNDETON.

¹³¹ inhoudelijk vrijwel hetzelfde en stilistisch dus opvallend. Tenzij Hannibal een beetje dingen aan het vergeten is. Daar gaan we niet vanuit. Mensen kunnen ook twee keer hetzelfde opnieuw herhalen en daarmee indruk willen maken. Stilistisch noem je het in ieder geval TAUTOLOGIE. Vlak hiervoor had Hannibal met *arcem* en *caput* ook eigenlijk al twee vergelijkbare termen gebruikt. Nou, dat is nog eens een verrassing! Tweemaal een TAUTOLOGIE! Waar maak je dat nou nog mee of ervaar of beleef je dat? En dan hebben we *longe* en *late* in r6 nog gewoon laten zitten. Het moet niet veel gekker worden, zeg!

H4 – DE TOCHT OVER DE ALPEN; 4.3 (HANNIBAL TREKT DE ALPEN OVER); AUC 21.35¹⁰⁻¹² (p.74, rr.1 - 5); *d. De afdaling begint (1)*

<p>1 Procedere¹³² inde agmen <u>coepit</u> iam nihil ne¹³³ <i>hostibus</i> quidem¹³⁴ praeter parva furta¹³⁵ per occasionem <i>temptantibus</i>. Ceterum¹³⁶ iter multo <i>quam</i> in adscensu <u>fuerat</u>¹³⁷ - <i>ut</i> pleraque Alpium ab Italia sicut¹³⁸ breviora ita</p>	<p>Vandaar/vervolgens <u>begon</u> de colonne al voort te gaan, terwijl ook de vijanden niets meer probeerden behalve kleine heimelijke aanvallen als de gelegenheid zich voordeed. Maar de tocht <u>was</u> veel moeilijker dan <u>hij</u> bij de beklimming <u>was geweest</u> – aangezien de meeste hellingen van de Alpen aan de kant van Italië weliswaar korter maar steiler <u>zijn</u> –</p>
<p>5 arrectiora <u>sunt</u> - difficilius¹³⁹ <u>fuit</u>;</p>	

¹³² en meteen vindt *VERSNELLING* plaats, verhoging van het *VERTELTEMPO*. Je weet dat het *VERTELTEMPO* beïnvloed wordt door de verhouding tussen *VERTELDE TIJD* (de tijd die een vertelde gebeurtenis in het echt in beslag neemt/genomen heeft) en de *VERTELTUJD* (de tijd die het een verteller kost een bepaalde gebeurtenis te vertellen). Ineens is de *VERTELTUJD* weer aanzienlijk korter dan de *VERTELDE TIJD*. Dat de colonne begon voort te gaan duurt in het echt natuurlijk veel langer dan de drie seconden die het kost om te vertellen dát die colonne begon voort te gaan. Bij *DIRECTE REDE* is standaard de *VERTELTUJD* even groot als de *VERTELDE TIJD*. Logisch. Als ik zeg "Livius is een eikel, maar wel een aardige eikel." duurt die mededeling natuurlijk exact even lang als wanneer iemand die mededeling van mij herhaalt. Zo kun je woorden die in de *INDIRECTE REDE* staan best qua *TEMPO* vergelijken met de situatie van de *DIRECTE REDE*. Zelfde voorbeeld. De Hoon, misterrrr Superrrrlatijn, zei dat Livius een eikel was, maar wel een aardige eikel. De *INDIRECTE REDE* duurt even lang als de *DIRECTE REDE* (met de aanhalingstekens eromheen) in het eerste voorbeeld, een paar regels hierboven. Lang verhaal kort? Nee, kan ik niet.

¹³³ de aanwijzing in het boek geeft aan dat er, ondanks twee ontkenkende woorden, geen sprake is van *LITOTES* (dubbele ontkenning ter versterking van het tegendeel). Toch zou je wel kunnen beweren dat een letterlijke vertaling als *zelfs niet niets* impliceert dat de vijanden compleet stilgevallen zijn qua agressieve neigingen.

¹³⁴ de vijanden, de bergies dus, waren er nog wel, maar ze deden maar weinig aanvallen op Hannibals leger. Met de problemen van het besneeuwde terrein blijkt het dus inmiddels mee te vallen. De ABL *absolutus* bestaat uit het zelfstandig naamwoord *hostibus* en het PTC, het PPA, *temptantibus*. Ff checken of *hostibus* inhoudelijk onderwerp is van *temptantibus*. Yep. *Temptantibus* is een PPA, wat wil zeggen dat er sprake is van gelijktijdigheid. De handeling van *temptantibus* vindt dus tegelijkertijd plaats met die van de persoonsvorm *coepit*. Klopt ook. Het mooie van zo'n ABL *absolutus* als deze is dat de twee woorden *hostibus* en *temptantibus* de hele rest van de bepaling bij die twee woorden omsluiten. De woordjes *nihil niets* en *ne (ne quidem zelfs niet, niet eens)* moet je er ook bij vertalen.

¹³⁵ *furtum* is eigenlijk *diefstal*, een abstract begrip. Je zou kunnen zeggen dat hier sprake is van een concrete actie, een roofoverval, en niet van een abstract begrip. Dat maakt dit tot een vorm van

METONYMIA, namelijk een *ABSTRACTUM PRO CONCRETO*.

¹³⁶ Alles loopt weer op roltjes aan Carthaagse kant. Het tempo zit er weer een beetje in, ze sjokken althans in redelijk tempo voort. Ook hebben ze geen last meer van die horzels uit de Alpen. De bergbewoners die steeds aanvallen doen bedoel ik. De soldaten hebben ook weer wat moreel teruggekregen door Hannibals bemoedigende woorden. De positivo's marcheren op hun gemakke richting het einde van de Alpjes. En dan. Nu uit ik een niet nader te herhalen vloek, om aan te geven welke kwalitatief uitermate teleurstellende ervaring de Carthagers genieten. Maar I feel a but coming up. Als je leraar tegen je zegt: "Zo, Marietje, je hebt echt goed je best gedaan. Je bent op het goede pad en volgens mij heb je het meeste goed door. Complimenten hoor!" dan denkt Marietje ook "Ja, kom maar op met je kritiek, lullo."

¹³⁷ Livius vertelt het hele verhaal natuurlijk sowieso, maar hier is hij als *AUCTORIALE VERTELLER* ook degene uit wiens perspectief de opmerking over de moeilijkheidsgraad gemaakt wordt. Hij was er niet zelf bij, maar hij heeft zijn bronnenonderzoek degelijk gedaan en hij kruipt ook een beetje in de huid van de soldaten die de ervaring van de moeilijke afdaling aan den lijve ondervinden.

¹³⁸ de combinatie met *sicut ... ita* hebben we kortgeleden al gezien: *weliswaar ... maar*. Had je hem onthouden? Nee? Goh, dat valt me echt tegen. Een houten kop zeker, na alweer een feestje. Bierke?

¹³⁹ oeps. Hannibal had beloofd dat de afdaling een eitje zou zijn, weet je nog? *cetera plana, proclivia fore* (vorige passage r10). Ja ja. Mooi niet dus. De hellingen zijn aan Italiaanse zijde juist kort en dus steil. Een beetje moeilijker? Nee, echt teringmoeilijk! *Difficilius moeilijker* is de COMP van het ADI N hier. Onzijdig? Ja, het is het naamwoordelijk gedeelte van het gezegde en het naamwoord is altijd congruent met het onderwerp van de zin. En dat is in deze zin het N *iter tocht, reis*. Enne, dus nooit een legerleider zomaar geloven, mensen.

--

ontspanning

Ik stond laatst bij een stoplicht, komt er een blinde man naast mij staan met zo'n blindegeleidehond. Het licht springt op groen, maar in plaats van te gaan lopen, tilt die hond zijn poot op en pist tegen die blinde z'n broekspijp aan. De blinde haalt een koekje uit zijn zak en geeft dat aan die hond. Ik zeg: "Nou, ik zou die hond voor zijn ballen hebben getrapt." "Ga ik ook doen," zegt de blinde man, "maar dan moet ik dus eerst voelen waar z'n kop zit."

H4 – DE TOCHT OVER DE ALPEN; 4.3 (HANNIBAL TREKT DE ALPEN OVER); AUC 21.35¹⁰⁻¹² (p.74, rr.5 - 9); d. De afdaling begint (2)

<p>5 omnis¹⁴⁰ enim¹⁴¹ ferme via praeceps, angusta, lubrica <u>erat</u>¹⁴², ut neque sustinere se ab lapsu <u>possent</u>¹⁴³ nec, qui paulum <u>titubassent</u>¹⁴⁴, haerere <u>possent</u> adflicti vestigio suo, aliique super alios¹⁴⁵ et iumenta in homines <u>occiderent</u>.¹⁴⁶</p>	<p>want bijna de gehele weg <u>was</u> steil, smal, glibberig, zodat <u>ze</u> zich noch tegen uitglijden <u>konden</u> behoeden, noch zij, die even <u>hun evenwicht hadden verloren</u>, wanneer ze in moeilijkheden waren geraakt, op hun plaats <u>konden</u> blijven, en (zodat) de een over de ander heenviel/ze over elkaar <u>heenvielen</u> en de lastdieren op de mannen vielen.</p>
--	--

¹⁴⁰ vertalen bij **via** *weg, route*. **Omnis** betekent in het SG *geheel* of *elke*, in het PL is het *alle*. **Omnis vir** *elke man*, **omnis urbs** *de hele stad*, of *iedere stad*, **omnes urbes** *alle steden*.

¹⁴¹ **enim** *want* staat altijd op de tweede plaats in de zin (in tegenstelling tot **nam**, ook *want*, dat altijd vooraan staat, net als “immers” in het Nederlands) en geeft een toelichting op een eerdere bewering. Hier heeft Livius net beweerd dat de afdaling eigenlijk helemaal niet zo makkelijk was, maar erg lastig.

¹⁴² voor de beschrijving van de weg die afgelegd moet worden gebruikt Livius drie ADI, die **ASYNDETISCH** geschakeld zijn. Geen voegwoord dus tussen a, b, c. **ASYNDETISCH TRICOLON**. Hannibal had gezegd dat zijn soldaten het ergste al gehad hadden, dat de rest simpel zou zijn. Maar zo’n feest was het niet. De weg was steil (omlaag, oké, maar wel steil), smal én ook nog eens glibberig. Die combinatie geeft – en Livius beschrijft de scène weer alsof je erbij bent (*enargeia*, wat op zich al een prachtig woord is!) – een hoop ongelukken. Stel het je maar voor. De soldaten glibberen omlaag, maar moeten zich staande zien te houden in de sneeuw. En viel er dan eentje, die zijn evenwicht verloor, dan tuimelde die naar beneden, soms maar een paar meter, maar ook weleens een hele hoop meters. Ravijnen noem je dat dan. Ezels, paarden en olifanten konden zich ook niet allemaal staande houden, dus die gingen ook onderuit. En dan vielen ze vaak op iemand die daar al lag en die weer naar boven probeerde te krabbelen. Geen pretje, zo’n compleet bepakte ezel bovenop je. Of een olifantenbeest. Of je sergeant. Tenzij je dat fijn vindt, je sergeant bovenop je. Moet kunnen. Het dubieuze mopje dat bij dit zijpad past laat ik maar achterwege.

¹⁴³ CON IMPF, dat is een makkie. We zien namelijk het hele werkwoord, de INF, in deze vorm, **posse**. En daarachter dan een persoonsuitgang. Maar waarom staat hier nou weer een CON? Dat wil je natuurlijk graag weten! Nee? O, jammer. Maar ik ga het toch uitleggen. Het gevolg van de steile, smalle en glibberige weg is dat de soldaten niet overeind konden lopen. Gevolg dus. De grammatica’s noemen deze CON, en ik ben ook een soort wandelende grammatica, dus ik noem dat ook zo, een CON *consecutivus*. Onthouden, lijpo. Heel vaak, maar hier nou net niet, zie je in de HZ een woord als **tam zo, tantum zo groot/ zo veel, tot zoveel, ita (zo)**, waarna de *consecutieve* BZ begint met “dat”. **occiderent**, zelfde verhaal als **possent**, qua CON. Ook een CON *consecutivus* dus, eentje die een gevolg aanduidt.

¹⁴⁴ ook een CON, maar dan eentje die we CON *definitivus* noemen. Dat is een afsplitsing van de CON *consecutivus*, luister maar goed. **Noch konden zij, die zo waren dat ze een beetje waggelden/wankelden**. Hoor je het? “zó waren dat” en dan komt er dus een CON *definitivus*.

¹⁴⁵ ook het Latijn heeft een wederkerig voornaamwoord. Het Nederlandse “elkaar” wordt in het Latijn weergegeven met **alii alios** (meerdere personen) of **alius alium** (twee personen). Ook komt **inter se** voor. **Zij houden van elkaar** is **amant inter se** of **amat alius alium**. Geinig toch? Wie droomt nou niet eens van een fijn wederkerig voornaamwoord? Mij kun je er ‘s nachts voor wakker maken!

¹⁴⁶ ook Livius’ grote amigo Polybius vertelt, maar dan in het Grieks, over dit aspect van de afdaling. Zijn versie: **Daarbij kwam hij geen vijanden meer tegen, afgezien van wat sluipschutters. Maar ten gevolge van de gesteldheid van het terrein en de sneeuw waren zijn verliezen niet veel geringer dan tijdens de beklimming. De weg omlaag was namelijk smal en steil en de sneeuw maakte het voor mens en dier onmogelijk ergens vaste voet te krijgen. Alles wat van de weg af raakte en uitgleed stortte dan ook in de ravijnen. Nu konden ze de vermoeienissen nog wel volhouden, omdat ze gewend waren aan dit soort tegenslagen**. Aldus Polybius. Je kunt je bij Poly beter voorstellen wat de verschrikkelijke gevolgen waren. Iedereen die uitgleed belandde een paar honderd meter lager en overleefde het niet. Dat maakte de verliezen aan Carthaagse kant best wel groot. En wat Livius niet doet is ingaan op het moreel van de soldaten. Dat doet Poly wel: ze hadden al zoveel ellende meegemaakt, dit kon er ook nog wel bij. En monter ploegde men voort. Voor Livius is het niet interessant in te gaan op het moreel van de voormalige vijand. Wat de mannen van Hannibal nog niet weten is dat ze tegen nog een veel leukere uitdaging aan gaan lopen. Letterlijk. Het pad wordt smaller en er zijn rotspartijen die gewoon in de weg liggen (een hele grote, iets verderop). Een omweg via Google Maps, die zat er ook niet in. Ze probeerden het een klein stukje. Maar de smeltende sneeuw bracht de niet gesmolten ijslaag daaronder naar boven. Daarop overeind blijven was onmogelijk. Sommige lastdieren bleven zelfs in het ijs steken, omdat ze door de ijslaag heen traptten en die vronen waarschijnlijk ter plekke dood. Omlopen bleek dus geen optie. Sja, en dan? Je kunt niet tegen je manschappen zeggen, althans niet met droge ogen: “Verdulleme, een rotspartij in de weg. Kanone! Sorry guys, deze had ik ff niet zien aankomen. Dit gaat ‘m niet worden. Helaas pindakaas. Laten we omkeren, dan zijn we met wat mazzel over vijf en een halve maand in Carthago, bij moeder de vrouw.”

H4 – DE TOCHT OVER DE ALPEN; 4.5 (DE ROTSWAND WORDT BEGAANBAAR GEMAAKT); AUC 21.37¹⁻³ (p.76, rr.1 - 3); a. *De soldaten laten de rotswand barsten met vuur en azijn (1)*

1 Tandem¹⁴⁷, nequiquam¹⁴⁸ *iumentis* atque *hominibus fatigatis*,
castra in iugo posita¹⁴⁹, aegerrime ad id ipsum¹⁴⁹ *loco*
purgato; tantum nivis¹⁵⁰ **fodiendum** atque **egerendum** fuit¹⁵¹.

Eindelijk, nadat lastdieren en mensen nodeloos waren vermoeid, is een legerkamp opgeslagen op de bergkam, nadat met de grootste moeite juist daarvoor terrein was vrijgemaakt; zoveel (van) sneeuw moest worden weggegraven en afgevoerd.



¹⁴⁷ Poeh hee, zou Tommie van Sesamstraat zeggen. Hèhè, we zijn er hoor! O nee, een tussenstop. Gokkernolle (deze krachtterm heb ik van een vage tante van mij, tante Toos), wéér een kamp bouwen. We zijn niet van de scouting, ja!

¹⁴⁸ ja jochies, dat krijg je ervan als je alternatieve routes wilt of moet nemen en ze leiden nergens toe. Dan mot je weer terug. Kost tijd, je wordt er chagrijnig van, kortom, alle moeite was voor de kat zijn viool (nette variant, er zijn nog jonkies bij die dit lezen). De populariteit van Hannibal zal tijdelijk behoorlijk gekelderde zijn. Terwijl hij op zich niks kon doen aan het geaccidenteerde, modderige, besneeuwde, smeltende (enfin, je snapt wat ik bedoel) terrein. De soldaten, hier weergegeven als *mensen hominibus*, en de lastdieren hebben het allemaal stevig te verduren. En dat weet Livius allemaal, hè. En dan wordt er een order gegeven om een kampement in te richten, kunnen ze potverjandriedubbeltjes wéér aan de slag. Nou moet er een terrein vrijgemaakt worden, en bij voorkeur geëgaliseerd (wel fijn als zo'n legerkamp een vlakke vloer heeft omdat de soldaten dan beter kunnen pitten en niet een putje in rollen), zodat er een legerkamp neergezet kan worden. Ook dat kost zeeën van energie: **aegerrime** (...) **hoc purgato** *nadat dit met de grootste moeite was schoongemaakt*.

¹⁴⁹ juist daarvoor. Waarvoor? Nou, daarvoor. Voor dat bouwen van een kamp. In het Latijn doen? **castra** (...) **posita**, zou ik zeggen. Kom op, niet zo passief, kandidaatjes van me.

¹⁵⁰ een GEN *partitivus* in het wild, mensen.

¹⁵¹ deze zin geeft een verklaring voor het woord **aegerrime met de grootste moeite**. Er moet kennelijk heel wat sneeuw weggegraven en afgevoerd worden. Allemaal een sneeuwschuivertje en de klus is zo geklaard. Huh? Klus geklaard? Het gaat om heeeeel veeel sneeuw en die weegt ook heeeeel veel. Geen koud kunstje dus. Nou ja, koud wel eigenlijk. De GRV zijn N, omdat ze iets zeggen van een N naamwoord, **tantum zoveel**. Het kan soms zo irritant simpel zijn, dat Latijn.

H4 – DE TOCHT OVER DE ALPEN; 4.5 (DE ROTSWAND WORDT BEGAANBAAR GEMAAKT); AUC 21.37¹⁻³ (p.76, rr.4 - 9); a. *De soldaten laten de rotswand barsten met vuur en azijn (2)*

5 Inde ad rupem **muniendam**¹⁵², per **quam** unam¹⁵³ via esse poterat, milites ducti, **cum caedendum esset saxum**¹⁵⁴, arboribus circa immanibus deiectis detruncatisque, struem ingentem lignorum faciunt eamque¹⁵⁵, cum et vis venti apta **faciendo**¹⁵⁶ igni **coorta**¹⁵⁷ **esset, succendunt** ardentiaque saxa infuso¹⁵⁸ aceto putrefaciunt.

Vervolgens maken soldaten, die erop afgestuurd waren om de rotswand begaanbaar te maken, waarlangs als enige/alleen een weg mogelijk was, omdat rots moest worden uitgehakt, een geweldige stapel (van stukken) hout, nadat in de rondte reusachtige bomen waren geveld en van takken ontdaan, en ze steken deze aan, toen ook een krachtige wind was opgestoken geschikt om vuur te maken, en ze doen de brandende rotsen barsten met eroverheen gegoten azijn/door er azijn over te gieten.



Na Hannibals doortocht

¹⁵² weer eens een *dominant* GRV, voor de afwisseling. De rotswand moet kapotgemaakt worden, zodat de soldaten hun weg kunnen vervolgen. Enne .. **rupes rotswand** is kennelijk F. Kijk maar naar de uitgang van **muniendam**. **Munire** betekent *aanleggen*, zoals een weg aanleggen. Nou, dat was hier ook eigenlijk het geval. Er moest een weg komen, maar die was er niet. De weg was dus, door een recente aardverschuiving waarschijnlijk (daarover wordt verteld in de vertaalde passage 21.36 op p. 75), ineens geëindigd. Daar sta je dan met je colonne. Iedereen kijkt naar Hannibal, alsof die ter plekke een oplossing kan bedenken. Hallo! Hij is toch de aanvoerder! Laat 'm eens iets doen voor zijn leuke salaris. De soldaten gaan aan het werk en richten een (verdere) ravage aan in de bossen daar in de buurt. Bepaald geen natuurliefhebbers. Maar ze hebben een verdedigbaar doel: ze hebben eens ergens gehoord dat je rotsblokken kan splijten door ze gloeiend heet te maken, en er dan azijn overheen te gooien. Nou, en die rotsblokken lagen in de weg en niet zo'n klein beetje ook. Kortom, ze laten hun vermoeide handjes wapperen en gaan aan de slag. Maar hoe the f*ck komen ze aan de azijn die in de Quest genoemd wordt als middel om die rotsblokken aan te pakken? Ze hadden wel wijn bij zich, en Fanta en zo. Geitenmelk, water, dat was allemaal geen probleem. Maar azijn?

¹⁵³ **unam** predicatief bij **quam**.

¹⁵⁴ het voegwoord **cum** hier in de *causale* betekenis (*omdat*). Deze BZ verklaart dat kappen en strippen van takken van die bomen. Ze moeten met de afgestripte takken een kampvuurtje maken, waardoor die rotsen gloeiend heet worden. Wanneer ze er daarna azijn overheen gieten, springen er stukken rots uit elkaar. Bij azijn moet je je niet de keukenazijn voorstellen, zoals je die bij supermarkt kunt kopen. Nee, als je wijn te lang laat staan wordt hij zuur en is hij eigenlijk niet meer te drinken. Beetje water erbij en je kunt er allerlei dingen mee doen. Wapens schoonmaken, maar dus ook rotsblokken laten barsten. Men heeft er experimenten mee gedaan en getest of het inderdaad zo heeft kunnen werken. En dat was zo. Ja ja, chemische jongens, die Carthagers.

Zie <https://www.youtube.com/watch?v=mxrgVBhS2j8> of <https://www.youtube.com/watch?v=FPJwITy0gE8> als je het nauwelijks kunt geloven.

¹⁵⁵ **eam** verwijst, F als het is, naar een voorgaand F woord. Nee nee, boefje, niet het F-woord! Goed lezen, hoor, smurfje. Dat voorgaande woord moet **strues stapel** zijn, want dat is ook F.

¹⁵⁶ zie je, weer zo'n *dominant* GRV. Geen **esse** erbij of een vorm van **esse** want dan zou het een GRV van verplichting zijn. Het is, net als **igni vuur**, een DAT SG. **Aptus geschikt voor** gaat met DAT, dus *geschikt voor het maken van vuur, geschikt om vuur te maken*.

¹⁵⁷ **coorta** is F, omdat het het PPP is van **cooriri ontstaan, opsteken** (van wind, niet van een sigaret) en congrueert met het onderwerp **vis kracht** en dat is F. **Vis venti** is weer een mooie poëtische wending.

¹⁵⁸ weer eens een voorbeeld van een *dominant* PTC. Lang niet gehad!

Ita torridam

10 incendio¹⁵⁹ rupem ferro¹⁶⁰ pandunt molliuntque anfractibus¹⁶¹
modicis clivos, **ut** non iumenta solum sed elephanti
etiam deduci possent¹⁶².

Ze maken de zo/op die manier door de brand verhitte rots(wand) met
houwelen toegankelijk en ze maken de hellingen minder steil door korte/
geleidelijk dalende zigzagwegen, zodat niet alleen de lastdieren, maar
ook/zelfs de olifanten naar beneden konden worden geleid.



¹⁵⁹ zie je, of niet, dat de oorzaak van de hete rotsen keurig tussen **torridam** *verhit, gloeiend heet* en **rupem** *rots* staat, **incendio** *de hens d'r in?*

¹⁶⁰ ABL *instrumenti/instrumentalis*. Niet met ijzer in het algemeen, maar eerder met voorwerpen die van ijzer gemaakt zijn. Een pikhouweel of zo. Met houten tandenstokers kwamen de Carthagers niet ver. Nee, ijzer. We noemen dergelijk gebruik van het woordje ijzer **METONYMIA** (materiaal van het voorwerp in plaats van het voorwerp zelf) en, toegegeven, dat is reuze interessant. Het is geen TNT, die truc met de fik en de azijn. De rotsblokken verdwijnen niet als sneeuw voor de zon. Er moet ook nog gekapt en gehakt worden. Kappûh!! Hakkûh!

¹⁶¹ bochten, veel scherpe bochten. Haarspeldbochten, bah. Maar helaas zijn die in de bergen vaak de enige manier om verder te komen. Als het heel steil is, en dat is daar ook zo, dan moet je zorgen dat je wat geleidelijker naar boven of naar beneden komt. Je doet er dan wel wat langer over. Over de lengte van Hannibals tocht over de Alpen bestaan, net als over de omvang van zijn troepen en zijn exacte route door de bergen, weer verschillende opvattingen. In 21.38 op p.79 heeft Livius het over vijftien dagen. Hij brengt wel in het algemeen de nuancering aan door **Hoc maxime modo** "zo ongeveer". Als wij met EIS mee zouden tellen zouden we eerder op een dag of 17 à 18 uitkomen. Ach, Hannibal is de bergen over. En met een vliegtuig gaat het nou eenmaal altijd sneller.

¹⁶² laten we weer eens een CON benoemen. Wat is dit er nou weer voor eentje? Ik zie heus wel **ut** vooraan de BZ staan. Wat mij betreft voor tweeërlei uitleg vatbaar. **Finale BZ opdat/met de bedoeling dat niet alleen de lastdieren maar ook de olifanten naar beneden konden worden gevoerd**. Of **consecutieve BZ zodat niet alleen de lastdieren maar ook de olifanten naar beneden konden worden gevoerd**. Kan allebei.

H4 – DE TOCHT OVER DE ALPEN; 4.5 (DE ROTSWAND WORDT BEGAANBAAR GEMAAKT); AUC 21.37⁴⁻⁶ (p.78, rr.1 - 8); **b. De afdaling wordt voltooid (1)**

1 Quadriduum circa rupem¹⁶³ consumptum^{est}, iumentis prope
fame absumptis; nuda¹⁶⁴ enim fere cacumina sunt¹⁶⁵ et, si
quid est pabuli¹⁶⁶, obruunt nives. Inferiora vallis¹⁶⁷, apricos
quosdam colles habent rivosque prope silvas et iam
5 humano cultu digniora¹⁶⁸ loca. Ibi iumenta in pabulum
missa^{sunt} et quies muniendo¹⁶⁹ fessis hominibus data^{est}. Triduo
inde ad planum descensum^{est}, et iam locis mollioribus et
accolarum ingeniis.¹⁷⁰

Een periode van vier dagen is doorgebracht in de omgeving van de rots(wand), waarbij de lastdieren bijna door honger waren omgekomen; want de toppen zijn bijna kaal, en het weinige voedsel dat er is, bedekt de sneeuw. De lager gelegen hellingen hebben valleien, (en) enkele zonnige heuvels en beken nabij bossen en plaatsen al meer geschikt voor bebouwing/bewoning door mensen. Daar zijn de lastdieren naar het voedsel/gras gestuurd en is rust gegeven aan de mannen, vermoeid door het aanleggen van de weg. Vervolgens is men in drie dagen afgedaald/zijn ze af-gedaald naar de vlakte, terwijl zowel de plaatsen/het terrein als de karakters van de bewoners al vriendelijker waren.

¹⁶³ vier dagen bezig met dat laten klappen van die rotswand! Vier dagen! Dat is zoveel als mijn werkweek tegenwoordig!

¹⁶⁴ ja, geen wonder. Hannibals soldaten hebben behoorlijk wat bossen gedecimeerd om een gigantische fik te kunnen aansteken. Nee, hoor. Lastdieren eten geen bomen. Misschien nog net laaghangende takken met malse blaadjes eraan, maar hele bomen liggen te zwaar op de maag. Nee, deze opmerking is bedoeld om aan te geven waardoor die lastdieren bijna van de honger omkwamen. Er groeit daar op die toppen gewoon niks. Niks groene blaadjes en lekkere planten. En als er iets te halen valt qua eten, dan ligt er drie meter sneeuw op. Schiet niet op dus. Hoe eerder de colonne kan afdalen des te groter is de kans op voedsel. En dan is het Edelweiss vreten tot je erbij neervalt. Bij wijze van spreken dan.

¹⁶⁵ Hûh? Ineens een PR? Ja, want **consumptum (est)** in r1 was een PERF. Ja, zei de eigenwijze leraar, maar dáár weer voor werden ook volop PR-vormen gebruikt. In 21.37 zag ik **faciunt ze bouwen, ze construeren, succedunt ze steken van onderaf in de fik, putrefaciunt ze laten springen, pandunt ze maken toegankelijk** en **moliunt ze maken minder steil**. Dat zijn toch echt ook PR. Nou ja, maar dat zijn PR-vormen om te dramatiseren. zou je kunnen zeggen. PR *dramaticum* als tegenhanger van PR *historicum*. Hier zijn de PR-vormen bedoeld om een algemeen geldende situatie aan te duiden. Die toppen waren in Hannibals tijd zo kaal als Superlatijnpipio, dat zijn ze nu nog steeds. En tenzij we verder gaan met het klimaat naar de kloten te helpen zien ze er over vijftig jaar hetzelfde uit. Dan is een PR dus niet zo gek.

¹⁶⁶ het zal je waarschijnlijk worst wezen, maar dit **pabuli (van) voedsel** is een GEN *partitivus*. Bij **quid iets** ja. Dat zit zo. O nee, we hebben belangrijker dingen te doen. Ik leg het wel uit voor degenen die het echt allemaal van mij willen weten en aannemen en zo. Die vertel ik allebei hoe het zit.

¹⁶⁷ lezen als **valles** ACC F PL van **vallis dal, vallei**. Typisch iets dat dichters ook doen. Dus lees die voetnoot nog eens een keer door over wat Quintilianus en Cicero vonden van de schrijfstijl van geschiedschrijvers in vergelijking met die van dichters. Stukkie terug ergens. Het voetnootje (¹¹⁶) bij **pervenere** op p.71 r7.

¹⁶⁸ het berucht **dignus waardig, geschikt voor**, waarvan hier de COMP **digniora**, dat de aanvulling in de ABL heeft. Het is “iets” waardig, geschikt voor “iets”. Nou, en dat “iets” staat dus in de ABL.

¹⁶⁹ het GRD staat in de ABL. Welke ABL zul je vragen? Nee, dat vraag je niet? Nou, leg ik het ook niet uit. Vroeger zou ik je dan “zakkenwasser” genoemd hebben of zo. Of “koekwaus”. Nu niet meer. Want dan kan ik ook die term nog eens een keer gaan uitleggen. Graftak. Droeftoeter. O ja, ik dwaal af. Het is ABL *causae*. Geeft aan waardoor die soldaten afgemat waren. Weggetje toegankelijk maken. Jee, hoe moeilijk kan het zijn!

¹⁷⁰ in deze ABL *absolutus* staat geen PTC. Jammer hè? Maar we vullen gewoon een werkwoord “zijn” aan en huppekee, probleem opgelost. **Accolarum** hoort als GEN PL wel in de ABL *absolutus*, maar blijft GEN, omdat het een bijvoeglijke bepaling aanduidt bij **ingeniis**. Van wie werden de **karakters** aangenamer, vriendelijker naarmate men aan Italiaanse kant aan de voet van de bergen kwam? Van de mensen die daar woonden. De **accolae de bewoners**. Hannibal kwam, na zijn afdaling, in ieder geval in de buurt van de rivier de Ticinus, waar hij slag leverde tegen consul P. Scipio I, de vader van de bekende Scipio Africanus. De slag was de eerste op Italiaans grondgebied en maakte de zwakte van Rome ernstig duidelijk. Scipio trok zich op enig moment met een blessure terug in Piacenza. De Ticino, zoals de rivier nu heet, ontspringt in Zwitserland, en gaat in Italië het Lago Maggiore in en komt daar aan de onderkant weer uitstromen. Vlak onder Padua, Livius’ geboortestad, stroomt de Ticino dan de Po in.

5

Scipio

spreekt zijn mannen toe bij de Ticinus

H5 – SCIPIO SPREEKT ZIJN MANNEN TOE BIJ DE TICINUS; 5.2 (DE REDEVOERING VAN SCIPIO MAIOR¹⁷¹); AUC 21.40⁵⁻⁷ (p.82, rr.1 - 6); b. 'Weinig Carthagers hebben de tocht overleefd' (1)

1 'Ne genus belli neve¹⁷² hostem **ignoretis**¹⁷³, cum iis¹⁷⁴ **est** vobis¹⁷⁵,
 milites, **pugnandum**, **quos** terra marique priore bello
 vicistis, a **quibus** stipendium¹⁷⁶ per viginti annos **exegistis**,
 a **quibus** capta belli praemia Siciliam ac Sardiniam¹⁷⁷
 5 **habetis**. **Erit** igitur¹⁷⁸ in hoc certamine is vobis illisque¹⁷⁹
 animus, **qui** victoribus et victis¹⁸⁰ esse **solet**.

'Opdat **jullie** goed het soort oorlog en de vijand **kennen**, (weet dat) er door
 jullie, soldaten, met hen **gevochten moet worden**/jullie moeten vechten met
 hen, die **jullie** te land en ter zee in de vorige oorlog **hebben overwonnen**, van
 wie **jullie** gedurende twintig jaar een schatting **hebben gevorderd**, op wie
jullie als oorlogsbuit Sicilië en Sardinië **hebben buitgemaakt**. Jullie en zij
zullen dus in deze strijd/dit conflict die instelling **hebben**, die overwinnaars
 en overwonnenen **plegen** te hebben/gewoonlijk hebben.

¹⁷¹ de P. Scipio Maior (over wie het in hoofdstuk 5 gaat, één van de consuls in 218, naast Ti. Sempronius Longus), die hier bij de Ticinus zijn manschappen toespreekt, is de vader van de man die later op jonge leeftijd (EIS in 210, HERM in 211) het commando over de Romeinse troepen krijgt en die uiteindelijk Hannibal in Zama, vlakbij Carthago, in Afrika dus, weet te verslaan. Die overwinnaar wordt aanvankelijk P. Scipio Minor genoemd, maar krijgt na zijn overwinning op de Carthagers de bijnaam Africanus. Ook in de slag bij de Ticinus gonst de naam van de jonge Scipio al rond, omdat hij op enig moment zijn vader van de dood redt. Pappie Scipio sneuvelde, in dezelfde slag (tegen Hannibals broers Hasdrubal en Mago) in Zuid-Spanje als zijn broer, in 211. Zijn zoon was al in 236 geboren en hij leefde tot 183, toen hij onder verdachte omstandigheden (maar formeel aan een ziekte) overleed. Zijn voormalige aartsvijand Hannibal stierf in dezelfde periode waarschijnlijk in 182), doordat hij zichzelf doodde.

¹⁷² we moeten hier van EIS en HERM het achtervoegsel **-ve of** beschouwen als het achtervoegsel **-que en**. En wie zijn wij dat we dat advies naast ons neerleggen?

¹⁷³ altijd leuk, en ook bijna altijd fout, helaas. **Ignorare** betekent **niet weten**. In combinatie met het voegwoord **ne opdat niet** levert dit dus een soort van LITOTES op: **met de bedoeling dat jullie niet niet weten**. Met de bedoeling dat jullie goed weten, je goed realiseren wordt dat dus. Toch? LITOTES, de ontkenning van een begrip om het tegendeel te benadrukken. Moet je weten! Goed weten zelfs!

¹⁷⁴ de Romeinse soldaten van Scipio. Da's nogal wiesdes. Maar het gaat erom dat Scieperdepiep met **iis** een soort van spanning opbouwt. Jullie moeten met hén vechten. Ja, weten we. En ik zal uitleggen wie dat zijn. En dan vertelt d'n Sciep zijn soldaten dat die Carthagers in vorige veld- en zeeslagen al menige opdoffer van de Romeinen hebben gehad. Vóór 264 was Carthago dé zeemacht in het mediterrane gebied, maar dat is na de eerdere oorlog wel veranderd. Die vorige oorlog (**priore bello** r2), dat is natuurlijk de Eerste Punische oorlog (264 – 241). Scipio's punt is dus: mannen, jullie hebben vorige keer ook gewonnen, ze gigantisch veel laten betalen voor de vrede en ook nog lekker hun landjes ingepikt. Dus no worries, babes. Stilistisch zien we een TRICOLON (drie argumenten), een ASYNDETON (de drie argumenten zonder voegwoord gekoppeld), een ANAFOOR van het PRON *relativum* **quos, quibus** en **quibus**). Al zou je dit stilistische foefje ook een POLYPTOTON moegen noemen. Alleen al vanwege de naam!

¹⁷⁵ bij een GRV, zoals **pugnandum** in r2, staat de handelende persoon in de DAT. Je noemt die DAT, die soms gebruikt wordt voor de handelende persoon bij een gewone PASS uitdrukking, de DAT *auctoris*. Omdat **auctor**, o.a., **handelende persoon** betekent, lijkt me dat best een zinnige naam. **vobis** is de bewuste DAT *auctoris*. Scipio, uit het Rhônegebied overgestoken naar Genua, was eerder dan Hannibal bij de Ticinus, en hij heeft zijn soldaten al kort toegesproken. En ook een behoorlijke veer in de rectale uitgang gestoken voor hun moed en eerdere overwinningen op de Carthagers bij de Rhône (viel wel mee hoor. Vijfhonderd Numidiërs van Hannibal, dat was voor een fors Romeins leger goed te doen), ook al was dat eigenlijk een ander leger. Dat andere leger moest helaas naar Spanje terug om Scipio's broer te helpen. Dit zijn dus nieuwe soldaten voor d'n Sciep. Jij hebt de vertaling heel goed gemaakt, Pietje! Ja, meneer, dank u wel, maar ik heb het grootste gedeelte niet van mezelf. Toch goed gedaan, Pietje!

¹⁷⁶ dat was een niet kinderachtige schatting van 3200 talenten. Reken een talent als 26 kilogram zilver, reken een huidige zilverprijs per kilogram van 270 euro en je zit in de buurt van de 60 miljoen euro.

¹⁷⁷ over de eilanden Corsica, Sicilië en Sardinië verspreiden EIS en HERM ingewikkelde informatie. Hoewel eerder gedeelten zijn veroverd, werden de drie eilanden pas in 238 Romeinse provincies.

¹⁷⁸ **igitur dus**. Scipio vat, zeker voor degenen die het ff niet volgen (Jezus – klein anachronisme is nooit weg –, moet dat nou? We willen knokken!), zijn argumenten samen: jullie zijn in the winning mood, zij in the losing mood. Eitje dus. Door een woord als **dus (itaque, ergo, igitur)** te gebruiken komt je redentie en argumentatie extra goed uit de verf. Ik zeg dit, dus het is waar. Ehm?

¹⁷⁹ zowel **vobis** als **illis** is DAT *possessivus*. Je ziet het aan de persoonsvorm **erit** aan het begin van de zin in combinatie met de NOM **is** (...) **animus** (HYPERBATONNEKE) **mentaliteit, instelling**. De DAT *possessivus* wordt in de volgende zin voortgezet met **victoribus** en **victis**. Ook daar komt **esse** voor en ook daar staat er een NOM **qui** (die verwijst naar hetzelfde **is animus**).

¹⁸⁰ d'n Sciep trekt zijn eigen conclusies uit zijn eigen argumenten waarom de Romeinen deze slag ook gaan winnen, namelijk dat Romeinen na hun vorige successen de attitude van overwinnaars hebben en de Carthagers die van losers. Ik bespeur een PARALLELLISME. **vobis** (a) **illis** (b) **victoribus** (a) **victis** (b). Voorwaar, een sterk begin van Scipio's speech! Ja, speechen kon hij wel, deze Scipio.

H5 – SCIPIO SPREEKT ZIJN MANNEN TOE BIJ DE TICINUS; 5.2 (DE REDEVOERING VAN SCIPIO MAIOR); AUC 21.40⁵⁻⁷ (p.82, rr.7 - 11); b. 'Weinig Carthagers hebben de tocht overleefd' (2)

Nec nunc illi

quia audent, sed **quia** nesse est, pugnaturi sunt¹⁸¹, **qui**
 plures paene perierint¹⁸² **quam supersint**¹⁸³; **nisi** CREDITIS¹⁸⁴, **qui**
exercitu incolumi pugnam detractavere¹⁸⁵, **eos duabus**
 10 **partibus** peditum equitumque in transitu Alpium **amissis**¹⁸⁶
 plus spei¹⁸⁷ **nactos esse**.

En nu staan zij op het punt om te vechten,

niet omdat ze vol vertrouwen zijn, maar omdat het noodzakelijk is, omdat zij
 bijna in groter getale zijn omgekomen dan over(levend) zijn; tenzij JULLIE
GELOVEN DAT zij, die toen hun leger ongedeerd was het gevecht hebben
geweigerd, nadat/nu ze twee derde van hun infanteristen en ruiters bij het
 overtrekken van de Alpen hebben verloren, meer hoop hebben verkregen.

¹⁸¹ even de vorm toelichten. Een PFA in combinatie met **esse** is de INF FUT ACT. **Pugnaturus esse te zullen vechten**. Een PFA met een vorm van **esse** (hier **sunt**) geeft een *perifrastisch* FUT. Zeg maar ff een FUT met een bijzondere genuanceerde betekenis. Er zijn er, natuurlijk, weer drie. **Pugnaturus est**: 1) *hij staat op het punt te vechten*; 2) *hij is voorbestemd te vechten* (beetje zweverig) en 3) *hij is van plan te vechten*. Zo. Weet je ook weer. Of je het onthoudt is weer iets anders.

¹⁸² voor het geval het je nog niet opgevallen was: deze drie woorden beginnen alle drie met een p: **plures paene perierint**. En dat deed kort hiervoor **pugnaturi** ook. En ook in r10 zien we zo'n **ALLITERATIE** bij **partibus peditum**. Maar te hopen dat Sciep niet met consumptie sprak. Anders kregen de Romeinen weliswaar moed ingesproken, maar ook een speekseldouche, gelardeerd met broodkrumels, wijndampen en sowieso een rotte adem. Ze hadden veel, die Romeinen. Maar een mondhygiënist, nee die hadden ze niet. En dan hebben we het nog niet gehad over de CON **perierint**. En over **supersint** (niet te verwarren met die kruising tussen Superman en Sinterklaas) trouwens. Waarom zijn dat nou weer CON? Wel, we hebben hier een gevalletje CON in betrekkelijke BZ. Er zijn vier mogelijkheden (met een beetje aparte naam "bijsmaken" genoemd), die twee aan twee gekoppeld zijn aan het gebruik van een CON in een BZ met **ut** dan wel **cum** als inleidend voegwoord. Je kunt twee betekenissen van **ut** met CON (*финаал* en *consecutief*) en twee betekenissen van **cum** met CON (*causaal* en *concessief*) gebruiken voor een CON in een betrekkelijke BZ. Voorbeeldzinnen daarvan zijn: 1) **servum misit, qui regem necaret** (*финаал: hij stuurde een slaaf die de koning moest doden*); 2) **non is sum, qui id tolerem** (*consecutief/definiërend: ik ben niet zo iemand dat ik dit tolereer*); 3) **uxorem laudavit, quam amaret** (*causaal: hij prees zijn vrouw, van wie hij immers hield*); 4) **uxorem necavit, quam amaret** (*concessief: hij doodde zijn vrouw, hoewel hij van haar hield*). Hier hebben we een gevalletje nr.3. *Causale* betrekkelijke BZ.

¹⁸³ nou, volgens d'n Sciep is de stemming en het moreel bij de Carthagers bagger. Ze durven eigenlijk niet te vechten, maar ze moeten wel, omdat ze zoveel man verloren hebben.

¹⁸⁴ Scipio is goed thuis in zijn retorische tips and tricks. Hij richt zich direct tot de soldaten. Zeker. Hij is een tikkie sarcastisch: tenzij jullie geloven, maar dat zal toch niet zeker? Maar hij past hier ook een onvervalste **A FORTIORI-REGENERING** toe. Een watte? Een **A FORTIORI-REGENERING**. Een des te sterker-argumentatie? Laat maar. Ik doe wel een voorbeeldje. Er ligt een grote kei in je tuin en die wil je weg hebben. Er staan twee tuinmannen om je te helpen, een hele grote, stevige, oersterke vent en een klein humpiedumpie, een schriel mannetje dat er nog van schrikt als je BOEEOEOEOE roept. Je vraagt de grote kerel die kei weg te halen. Hij bukt, zet zijn grote harige klauwen om die kei heen en ... krijgt het niet voor elkaar. Nog een keer. Nope. Lukt echt niet. Oké, zeg je dan tegen die smurf, nu jij! Nou, de kans dat die hem omhoog krijgt – ehm, die kei dus – is vele malen onwaarschijnlijker. Wat voor die beer van een vent gold geldt des te sterker voor die krielkip: die kei krijgt ie niet weg. Nou, en dat heet **A FORTIORI-ARGUMENTATIE**. Weet je ook weer. Als je stoute broertje zakgeldverhoging krijgt, kun jij daar als bovenste beste braverik nog veel meer aanspraak op maken. Superlatijn zegt het, hoor mam! Oké, terug naar deze tekst. Scipio zegt eigenlijk dat de Carthagers de strijd al vermeden (niet per se waar...) toen ze nog een compleet leger hadden. Dan is het dus logisch dat ze met minder man de strijd al helemaal niet zullen aangaan, toch? Snappez-vous? Des te sterker. En dat dan ironisch geformuleerd. Of ze moeten met hun restanten nou juist meer hoop gekregen hebben op succes. No way natuurlijk. Met hun restanten zullen ze juist als angsthazen wegrennen. Ze zullen helemaal geen partij meer zijn voor de Romeinen.

¹⁸⁵ zegt Sciep. Of het waar was, is maar de vraag. Hannibal liep niet weg voor de clash met Scipio, hij had er tactische ideeën bij. **Detractavēre** is de bekende dichterlijke variatie: **detractaverunt** is het.

¹⁸⁶ Sciep overdrijft een beetje. Hannibal had verliezen geleden, zeker. Maar hij heeft veel meer dan één derde deel van infanteristen én cavaleristen over. Het leugentje om bestwil geeft ook extra kracht aan de eerder gebruikte **A FORTIORI-REGENERING**. En dat is nodig om zijn mannen de nodige moed in te spreken. In de ABL *absolutus* zien we ook nog een **HYPERBATON**: **duabus partibus...amissis**. Overstapje.

¹⁸⁷ **spei** is een GEN *partitivus*, na **plus meer** niet heel gek. En Scipio heeft het over de Carthaagse hoop op de overwinning. Nou, bij de Ticinus, de Trebia, het Trasumeense meer en bij Cannae had Scipio het niet helemaal goed ingeschat. Rome O Carthago 4. Kan de beste overkomen. Maar helemaal aan het eind van de tweede Punische Oorlog was het Scipio's zoon die uiteindelijk toch aan het langste eindje trok en de oorlog, nota bene in Afrika, won. Na de eerste Punische oorlog ook de tweede Punische oorlog "in the pocket". Per saldo dus eigenlijk Rome 2 Carthago 0.

H5 – SCIPIO SPREEKT ZIJN MANNEN TOE BIJ DE TICINUS; 5.2 (DE REDEVOERING VAN SCIPIO MAIOR); AUC 21.40⁸⁻¹¹ (p.84, rr.1 - 7); c. 'De vijand is sterk verzwakt' (1)

1 At¹⁸⁸ enim pauci quidem sunt¹⁸⁹, sed vigentes animis¹⁹⁰
 corporibusque, **quorum** robora ac vires vix sustinere vis
 ulla **possit**¹⁹¹. Effigies¹⁹² immo sunt, umbrae hominum, fame,
 frigore, inlue, squalore¹⁹³ enecti, contusi ac debilitati
 5 inter saxa rupesque¹⁹⁴; ad hoc praeusti^{sunt} artus, nive rigentes
 nervi, membra torrida gelu¹⁹⁵, quassata fractaque arma,
 claudi ac debiles equi¹⁹⁶.

Maar (je vergist je), want ze zijn weliswaar (met) weinigen, maar krachtig (zijnde) in/van geest/mentaliteit en lichamen, van wie de/wier sterkte(s) en krachten nauwelijks enig geweld kan tegenhouden. Nee integendeel, het/zij zijn schimmen, schaduwen van mensen, door honger, kou, vuil, smerigheid uitgeput, verpletterd en verzwakt tussen de stenen en rotsen; bovendien zijn hun ledematen (aan de uiteinden) bevroren, hun spieren door sneeuw verstijfd, hun lichaamsdelen door ijs/vorst verschrompeld/ bevroren, hun wapens beschadigd en gebroken, hun paarden kreupel en zwak.

¹⁸⁸ opmerking van een denkbeeldig persoon. Bij Seneca noemen we dat de **FICTIEVE OPPONENT**. Iemand die weerwoord geeft aan Scieperdepiep. Ja maar, de Carthagers zijn toch super sterk? Oké, met maar weinig over, maar we moeten ze echt niet onderschatten.

¹⁸⁹ die Carthagers zijn misschien met weinig man meer over na hun toertje door de Alpjes, maar ze zijn wel sterk. Lichamelijk en mentaal zijn ze onverslaanbaar. Says who? Yeah, people say so. I don't know.

¹⁹⁰ geeft net als **corporibus** hiernaast het opzicht aan waarin: wat hun geesten en wat hun lichamen betreft. In het Latijn wordt daarvoor de ABL *respectus* gebruikt. Je mag hem ook ABL *limitationis* noemen. Of ABL van betrekking. Wat jij lekker vindt.

¹⁹¹ lastige CON, deze. Gewoon net doen alsof je 'm niet ziet. Gewoon IND vertalen. Gaat sowieso vaak goed in een BZ.

¹⁹² Sciep weerlegt de opmerking van de denkbeeldige pipo. Welnee joh. Sterk? Krachtig van geest? Mooi niet. Het zijn beeltenissen, beelden, zeg maar schimmen van zichzelf. Ze zijn zo brak als een puber na twee biertjes. Sorry, twintig biertjes. Nulletje vergeten.

¹⁹³ alle vier de ABL zijn ABL *causae*. Ze geven de oorzaak aan van de uitputting (**enecti**). Scipio, of liever Livius, kan het allemaal beeldend beschrijven.

¹⁹⁴ tja, **saxa** en **rupes**, dat is toch hetzelfde? Ze betekenen allebei **rots**. Da's toch **TAUTOLOGIE**? Kijk, nou komen we ergens! **TAUTOLOGIE**! Petje, hoedje, hoofddekseltje, fezje af hoor! Ehm, hadden we er niet niet ook al eentje? Paar regels terug. O ja, r2 **robora** en **vires**, dat is ook **TAUTOLOGIE**. Zo iemand als Scipio wil zijn soldaten moed inpraten en soms moet hij dan dingen dubbelop zeggen. Dan blijft het beter hangen. Is bij jullie ook zo.

¹⁹⁵ tussen al het **ASYNDETISCHE** geweld ook nog een fatsoenlijk **CHIASME**. Hoezo dat? Kijk naar de volgorde van tekstelementen en hun functie in de zin. **nive rigentes** (a) **nervi** (b) **membra** (b) **torrida gelu** (a). Verdond, het is er echt eentje, een **CHIASME**! En nog eentje, daar weer in! **Nive** (a) **rigentes** (b) **torrida** (b) **gelu** (a). Man, man, man! En vrouw, vrouw, vrouw. Het wordt steeds mooier, dat Latijn. Bedankt meneer Sciep. Ik zie het licht ineens! I was blind, and now I can see! Bepaling (a) SUBST (b) SUBST (b) bepaling (a).

¹⁹⁶ er is natuurlijk sprake van **ASYNDETON**. Wie dat niet gezien had moet echt eens wakker worden. Alle ellende wordt opgesomd, zonder een voegwoord. Je kunt het zo erg niet bedenken of de Carthagers hebben er last van. Je vraagt je af, hoe d'n Sciep dat allemaal weet, hè. Joh, weet ie heus niet allemaal. Misschien heeft ie spionnen in de vijandelijke linies, misschien overdrijft ie (**HYPERBOOLTJE**), als zijn mannen d'r maar voor gaan. Voor de overwinning. Ze moeten in ieder geval geen medelijden krijgen. Dat zou een onbedoeld bijeffect kunnen zijn van Scipio's woorden. Zie je het voor je? De Romeinen horen welke ellende de Carthagers, hun ledematen, hun paarden en hun wapens overkomen is en barsten in snikken uit. Zullen we nog een lekker **PARALLELLISMETJE** doen? **quassata fractaque** (a) **arma** (b) **claudi ac debiles** (a) **equi** (b). bepaling (a) SUBST (b) bepaling (a) SUBST (b) > AB AB > **PARALLELLISME**.

10 Cum hoc equite, cum hoc¹⁹⁷ pedite¹⁹⁸
pugnaturi estis¹⁹⁹; reliquias extremas hostis, non hostem
 habetis, ac nihil magis vereor quam²⁰⁰ ne²⁰¹ cui, vos cum
pugnaveritis, Alpes vicisse Hannibalem videantur²⁰². Sed
 ita forsitan DECUIT, cum foederum²⁰³ ruptore duce ac
 populo²⁰⁴ deos ipsos sine ulla humana ope committere ac
profligare bellum, nos²⁰⁵, qui secundum deos violati
sumus, commissum ac profligatum^{bellum} conficere²⁰⁶.

Met deze ruitery, met deze infanterie staan jullie op het punt om te vechten;
jullie hebben de laatste restanten van een vijand, niet een vijand voor je, en
 ik vrees niets meer dan dat de Alpen lijken/schijnen aan iemand, wanneer
jullie (zullen) hebben gevochten, Hannibal overwonnen te hebben. Maar
 misschien HEEFT HET zo MOETEN ZIJN DAT de goden zelf zonder enige
 menselijke hulp tegen een leider en volk, verbreker van verdragen, een
 oorlog beginnen en bijna beslissen, (maar) DAT wij, die (direct) na de goden
zijn gekrenkt, een begonnen en bijna besliste oorlog afmaken.

¹⁹⁷ nadrukkelijk begint Scipio twee zinsdelen met dezelfde woorden **cum hoc**. Dat is een ANAFOORTJE van het zuiverste water.

¹⁹⁸ tot twee keer toe nog een collectief SG ook. Een watte? Begrijp je het als ik zeg dat de Rus 24 februari 2022 de Oekraïne binnen is gevallen. De Rus. Niet eentje, vele Russen. Collectief SG noem je dat.

¹⁹⁹ Scipio houdt zijn manschappen voor dat ze misschien gedacht hadden tegen een volwaardig leger te zullen strijden. Daarvan winnen geeft een beter gevoel dan de overwinning behalen op een zwaar uitgedund, zwaar gewond en volkomen gedemoraliseerd leger. Darters winnen graag hun potje pieltjes smiet'n met groot machtsvertoon. Behalve als het tegen een tegenstander is die maar één arm kan gebruiken, katjelan is en zo scheel is als een ruit. Da's te makkelijk winnen. Scipio noemt de vijand de restanten van een leger. Als je daar niet meer van wilt, ga ik een andere baan zoeken. Nou, hij is uiteindelijk leraar geworden, d'n Scipio. Klassieke talen. Nou, je weet wat daarvan wordt. Nee hoor, Scipio de oudere ging dood. In 211 liep hij samen met zijn broer tegen een fatale nederlaag op in Spanje. De vijanden? Broertjes van Hannibal, Mago en Hasdrubal. Dikke pech.

²⁰⁰ dit **quam dan** wordt nog veroorzaakt door **magis meer**. Het is immers **magis quam meer dan**.

²⁰¹ en dit voegwoord **ne** staat er vaak als het inleidende woord van een objectzin na een **verbum timendi**. Een CON is in zo'n BZ verplicht. Hier gaat het om **videantur**. **Ne** betekent na **verba timendi dat**. In de **finale** BZ betekent het **opdat niet, om te voorkomen dat**.

²⁰² kijk die Scipio is wel een eezuchtig mannetje. Hij wil graag dat de Romeinen de Carthagers verslaan. Verpletteren het liefst. En dan het liefst een zodanige overwinning dat hij alle credits krijgt voor zijn strategie, planning, tactiek en wat dies meer zij. Men moet later liefst niet aankomen met het verhaaltje dat de vijand niet serieus tegenstand had kunnen bieden omdat ze door de Alpentocht volkomen uitgeput waren. Zo'n k*tsmoesje zou enorm afbreuk doen aan een Romeinse overwinning, dus aan zijn prestige, zijn **dignitas**. Alleen daarvoor zegt Scipio bang te zijn. Scipio in zijn piepzak, geinig.

²⁰³ verdragen? PL? Ja, formeel wel. Maar Sciperdepiep bedoelt in het bijzonder het verdrag over de Ebro. Dat was voor de Romeinen inderdaad een verdrag, terwijl de Carthagers, Hannibal, de geldigheid van dat verdrag in twijfel trokken (zie vertaalde passage EIS pp. 57-59). Het PL van **foederum** kenschetst de Carthagers als mensen die gesloten verdragen altijd schenden. Gemenigheidje van Scipio.

²⁰⁴ drie keer raden wie met **duce** (niet Il Duce, Benito Mussolini, d'uh) en **populo** bedoeld worden. Ik denk dat één keer raden voldoende is. Nou zit er nog wel een extra dimensie aan het noemen van het volk, de Carthagers, hoor. De Carthaagse senaat had Hannibal op Romeins verzoek niet uitgeleverd aan Romeinse gezanten toen hij Saguntum aanviel. Daarmee wordt het Carthaagse volk in de ogen van Scipio medeschuldig aan het schenden van het Ebroverdrag. En wie zijn er daardoor dan gekrenkt? Natuurlijk ten eerste de goden, die vanuit hun rol de beschermers van verdragen zijn. Maar ook de Romeinen. Die zijn ook gekrenkt, beledigd, op hun teentjes getrapt, gegriefd, gehoond, geschoffeerd, geraakt. En neem van Sciperdefliep aan, nobody f*cks with the Romans!

²⁰⁵ het spat er aan alle kanten vanaf: het ontbrekende voegwoord "maar". Daarmee hebben we het zoveelste **ADVERSATIEF ASYNDETON**. Scipio durft zich niet op één lijn te stellen met de goden (nee, tuurlijk niet, jezelf beter voordoen dan de goden betekent **hybris**, en daaraan kon je je maar beter niet bezondigen). De goden hebben, zo stelt Scipio het voor, de Carthagers al gestraft door ze in de Alpentocht heel veel ellende aan te doen. Dan mogen de mensen, de Romeinen, het karwei afmaken. Want ook zij hebben het volste recht te straffen. Nadat de goden er al overheen zijn gegaan, dat wel.

²⁰⁶ de oorlog in Italië. Dat varkentje is volgens Scipio vrijwel gewassen. Alleen nog even afmaken, die oorlog. De goden hebben een mokerslag uitgedeeld (Scipio's versie van de Alpentocht), nu wij nog.

H5 – SCIPIO SPREEKT ZIJN MANNEN TOE BIJ DE TICINUS; 5.2 (DE REDEVOERING VAN SCIPIO MAIOR); AUC 21.41¹⁻³ (p.86, rr.1 - 7); d. 'Ik meen wat ik zeg' (1)

1 Non vereor **ne** quis **me** haec **vestri** **adhortandi**²⁰⁷ causa
 magnifice **loqui** **EXISTIMET**, **ipsum**^{me} aliter animo adfectum
esse²⁰⁸. **Licuit**²⁰⁹ mihi in Hispaniam, provinciam meam, **quo** iam
profectus eram²¹⁰, cum exercitu ire meo, **ubi** et fratrem
 5 consilii participem ac periculi socium²¹¹ **haberem**²¹² et
 Hasdrubalem potius quam Hannibalem hostem²¹³ et
 minorem haud dubie molem belli²¹⁴; ...

Ik ben niet **bang** dat iemand **MEENT** **DAT** ik deze dingen hoogdravend/
 opschepperig zeg om jullie aan te sporen, (maar) **DAT** ik zelf in mijn
 binnenste anders gestemd/gezind ben. **Ik had** naar Spanje, mijn
 ambtsgebied/provincie, waarheen ik al vertrokken was, kunnen gaan met
 mijn leger, waar **ik** en/zowel mijn broer **zou hebben** als deelgenoot van mijn
 plan(nen)/besluit(en) en als bondgenoot/deelgenoot van/aan het gevaar
 en/als (waar ik) Hasdrubal liever/eerder dan Hannibal (zou hebben) als
 vijand en/als een ongetwijfeld minder zware strijd; ...

²⁰⁷ de GEN van het GRV (**vestri** is lijdend voorwerp bij **adhortandi**, dus GRV) wordt veroorzaakt door het achterzetsel / de postpositie **causa** om, **vanwege**. Er bestaan twee postposities in het Latijn, **causa** en **gratia**, met vrijwel dezelfde betekenis. De Engelse afkorting voor **bijvoorbeeld** is e.g. Dat betekent **exempli gratia**, **vanwege**, **met dank aan het voorbeeld**. Zo, weet je ook weer. Kun je verkopen op internet.

²⁰⁸ wat zegt ie nou allemaal weer? Begrijpen die soldaten van hem zijn woordvolgorde, zijn stilistische fratsen en moeilijke woorden wel eigenlijk? Scipio geeft zelf al aan dat hij **magnifice hoogdravend** aan het spreken is, maar wil duidelijk maken dat hij er echt zo over denkt: de Carthagers moeten overwonnen kunnen worden, zeker weten.

²⁰⁹ **EXPLICATIEF ASYNDETON**, lijkt mij. Scipio bewijst zijn standpunt, namelijk dat hij uit vrije wil deze voor hem nieuwe troepen aanvoert en deze verwachtingen richting zijn manschappen uitspreekt. Hij had namelijk (**explicatief**...) ook naar Spanje kunnen gaan. Dat zou zelfs voordeliger zijn geweest, omdat hij dan in een minder zwaar gevecht had moeten afrekenen met Hasdrubal, de in zijn ogen minder gevaarlijke broer van Hannibal. Nota bene samen met zijn broer Gnaeus Cornelius Scipio. Nou, dat heeft hij niet gedaan. Zijn intenties zijn dus zuiver. Ja, zo kun je het ook uitleggen inderdaad.

²¹⁰ Scipio last dit tussenzinnetje in om aan te geven dat hij niet alleen naar zijn provincie Spanje had kunnen gaan, maar dat ie zelfs al op weg wás naar Spanje. Bovenlangs, langs de kust. Dan klopt ook de mededeling over zijn verandering van plan weer, waarover hij iets verderop spreekt. Varend langs de Gallische kust zou hij gehoord hebben over de vijand die naar Italië optrok. Hij zou aan land zijn gegaan en meteen zijn ruitery naar voren hebben gestuurd en naar de Rhône opgetrokken zijn. Tja, hij zegt het. Scipio was op weg naar Spanje, hoorde dat Hannibal op weg was naar de Alpen en dus richting Italië en greep in. Zijn eigen troepen stelde hij onder het commando van zijn broer, Gnaeus Cornelius Scipio dus, die daarmee naar Spanje trok. Maar over de slag bij de Rhodanus (de Rhône) vertelt Scipio een beetje een positieve versie. Er is helemaal geen grote slag bij de Rhône geweest, omdat Hannibal al een paar dagen richting de Alpen aan het trekken was toen Scipio bij het verlaten Carthaagse legerkamp aankwam. Scipio draaide om, ging aan land bij Genua en trok vandaar, na de Po overgestoken te zijn, naar het gebied rond de Ticinus. Hannibal had bij de Rhône wel vijfhonderd Numidische ruiters naar het Romeinse kamp gestuurd en die werden inderdaad met boter en suiker ingemaakt. Maar overdrijven mag, als je legeraanvoerder bent! Het heeft voor Maurice Steijn (dit is geschreven op 25 september, toen hij nog trainer van O20 was) weinig zin zijn spelers te demotiveren met uitspraken als "Jongens, jullie kunnen beter naar de Keukenkampioendivisie, als je nog wat potten wilt breken." Of "Als je nou al niet eens een wedstrijd tegen O10 kunt uitspelen, wat zoek je dan nog in de eredivisie?" Of "Jongens en meisjes en Steven, willen jullie even uitrusten?" Dat schiet niet op. Overdrijven! Mannen! Jullie gaan de Championsleague winnen. Let op mijn woorden. Volgend seizoen. Jullie worden de kampioenen! En dan gaan jullie Europa veroveren. JC zal trots op jullie zijn." Kijk, dán bereik je nog eens iets.

²¹¹ klein **PARALLELLISME**, ook dat nog! **consilii** (a) **participem** (b) **periculi** (a) **socium** (b). Klopt helemaal!

²¹² de CON is een **finalis**, een doel. Publius Scipio had naar Spanje kunnen gaan om daar zijn broer als bondgenoot te hebben. Dezelfde vorm **haberem** moet je ook aanvullen achter **hostem** in r6 en achter **belli** in r7. We kunnen dit wel een **ELLIPSJE** noemen, als het aan mij ligt. Enne, drie BZ (**TRICOLON**) die elke keer geschakeld zijn door voegwoorden (**POLYSYNDETON**).

²¹³ Scipio had ook voor de gemakkelijke weg kunnen kiezen, zo beweert hij met droge ogen voor zijn manschappen. Hasdrubal, Hannibals jongere broer (hee! Twee broers tegen twee broers!), was echt minder riskant om tegen te knokken dan Hannibal. Maar ik sta nu wel hier, en ik sta jullie aan te moedigen in jullie komende strijd tegen de Carthagers.

²¹⁴ en nog een **METAFOORTJE** kinderkoortje ook. Het moet niet veel gekker worden, met die Scieperdepiep. Een **mole** is een **log gewicht**. Een oorlog tegen Hasdrubal in Spanje is een minder (**minorem**) log gewicht dan een oorlog tegen Hannibal in Italië.

... ; tamen²¹⁵, cum

praeterveherer navibus Galliae²¹⁶ oram, ad famam huius

hostis in terram egressus, **praemisso equitatu**²¹⁷ ad

10 Rhodanum **movi** castra.

... echter, toen

ik de kust van Gallië voorbijvoer met mijn schepen, nadat ik aan land was gegaan bij het vernemen van het gerucht over deze vijand, ben ik opgerukt naar de Rhône, nadat ik de ruitery vooruit had gestuurd.



Door Henri-Paul Motte - Eigen scan, Publiek domein, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=15309337>

²¹⁵ de tegenstelling is dat Scipio naar Spanje had kunnen gaan, daar zelfs naar toe aan het gaan was, MAAR dat hij terugvoer om Italië te helpen. Ik vind het een kei, die Scipio.

²¹⁶ Gallia est omnis divisa in partes tres. Ja ja, dat weten we nou wel. De Romeinen noemden het gedeelte van Gallië boven de Alpen het **Gallië aan de overkant van de Alpen**. Gerekend dus vanuit hun eigen perspectief. **Gallia transalpina**. Aan hun eigen zijde van de Alpen noemden ze het **Gallia Cisalpina**, **Gallië aan deze kant van de Alpen**. Het Gallië waarover Scieps het hier heeft is het gedeelte van het huidige Frankrijk waar hij langs vaart naar Spanje. Op enig moment komt hij bij de Rhône aan. Hij gaat daar aan land en wil Hannibal tegenhouden. Die is dan al enkele dagen eerder weggegaan omdat hij de grote clash met de Romeinen niet op dat moment wilde, uit strategische overwegingen. De Numidische ruiters die Hannibal eerder naar het Romeinse kamp had gestuurd, die werden inderdaad wel door Scipio's ruiters verslagen. Maar dat had niet veel om het lijf.

²¹⁷ die ruitery krijgt het dus later aan de stok met wat Numidiërs. Even voor de duidelijkheid, het Carthaagse leger bestond van meet af aan voor een groot gedeelte uit volkeren uit de buurt van Carthago, onder wie een heel contingent Numidiërs, en ook uit volkeren uit Spanje en Gallië, die Hannibal onderweg naar Italië aan zich gebonden had. Er was een klein elitekorps van Carthagors, maar dat was een minderheid. De huurlingen van de naburige volken kwamen na de eerste Punische oorlog in opstand tegen Carthago, omdat ze geen soldij meer kregen. De opstand duurde drie jaar. Ook dat nog!

H5 – SCIPIO SPREEKT ZIJN MANNEN TOE BIJ DE TICINUS; 5.2 (DE REDEVOERING VAN SCIPIO MAIOR); AUC 21.41⁴ (p.87, rr.1 - 7); e. 'De vijand is in een ruitergevecht verslagen' (1)

1 Equestri proelio, **qua** parte copiarum²¹⁸ **conserendi**²¹⁹ manum
 fortuna data est^{mihi}, hostem fudi²²⁰; peditum agmen, **quod**
 in modum fugientium²²¹ raptim agebatur, **quia** adsequi
 terra non poteram, [neque] regressus ad naves [erat]
 5 quanta maxime potui celeritate tanto maris terrarumque
 circuitu²²², in radicibus²²³ prope²²⁴ Alpium **huic timendo** hosti²²⁵
 obvius fui.

In een ruitergevecht, met dat deel van de troepen, waarmee mij de kans/gelegenheid gegeven is om het gevecht aan te gaan, heb ik de vijand verdreven/verslagen; aangezien ik de schare/stoet (van) infanteristen, die op de manier van vluchtenden snel werd voortgejaagd, niet op het land kon inhalen, ben ik, nadat ik ben teruggekeerd naar mijn schepen, zo snel als ik kon gezien de zo grote omweg over zee en land, deze te vrezende/geduchte vijand tegemoet gegaan bijna aan de voet van de Alpen.



hûh? Wassegtienou?



²¹⁸ dit gaat over de ruitery, de cavalerie, beste mensen. Die zag je niet aankomen, hè! Over dat gedeelte van het leger kon Scipio even snel beschikken.

²¹⁹ echt geen GRV, deze! De vorm komt bij het GRV én bij het GRD voor, dat is wel zo ja. Maar kijk je dan naar het lijdend voorwerp bij **conserendi** (zelf een GEN) dan staat dat (**manum**) niet in de GEN, maar in de ACC. Echt, zo moeilijk is dat verhaal van GRV en GRD niet hoor. Probeer dat schema op p.13 van dit document nou nog maar eens goed te lezen.

²²⁰ let op het gebruik van het PF. Scipio slaat zich op de borst omdat hij een overwinning heeft behaald. Dat was in het verleden, de slag (het slagje eigenlijk) is gewonnen en achter de rug. Uitstekende gelegenheid voor een PF. Afgeronde actie in het verleden. Alleen vond het hagelslagje plaats tussen 300 Romeinse ruiters en die 500 eerder genoemde Numidiërs. Sciep was daar zelf niet bij. Maar omdat hij het opperbevel voerde over de troepen mocht hij hier 1 SG gebruiken: ik heb het gedaan, het is mijn prestatie. Helemaal top, gast. Livius geeft overigens zijn eigen subjectieve commentaar op deze "krachtmeting". Volgens hem voorspelde deze winst van de 300 Romeinen ook de totale einduitslag van de oorlog. Als Romeinse geschiedschrijvers als Livius getallen noemen, van aantallen vijanden en van Romeinen, dan weet je bijna zeker dat de Romeinse minderheid de vijandelijke meerderheid gaat verslaan. Wij waren met 2000, zij met 15000. En wie wonnen er, liefje Livi?

²²¹ **fugientium** is de GEN PL van het zelfstandig gebruikte PPA van **fugere vluchten**. Van **degenen die vlucht(t)en, van de vluchters**. Ik bedoel hier niet de vluchters als in wielrenners die aan het peloton ontsnapt zijn en hopen op de overwinning in een etappe. Kijk, Livius beweert hier dat Scieps gezegd heeft dat die manschappen van Hannibal (die 500 Numidische ruiters) vluchtten. Livius was er zelf niet bij, bij die speech, maar het zal in grote lijnen waar zijn wat hij er inhoudelijk over meldt. Maar óf die Numidiërs er echt als angsthazen vantsen piepten of dat ze haast hadden omdat de PLUS bijna dichtging, dat weten we natuurlijk niet. Scipio wil zijn soldaten moed inpraten. Dan kun je beter de indruk wekken dat de tegenstanders labbekjes zijn dan suggereren dat het zeer geduchte tegenstanders zullen blijken te zijn. Dat maakt écht uit voor het moreel. Sprak deze amateurpsycholoog. En als ik nou toch bezig ben. Die speech van die Scieperdepiep, die was zo mega ingewikkeld, hoogdravend en stilistisch verantwoord, dat menig soldaat zich vertwijfeld voor het hoofd geslagen moet hebben. Jemig de pemig, wat zegt die Alfred Jodocus Kwak nou eigenlijk? Ik snap er geen reet van. Kan die gozer niet gewoon Latijns praten in plaats van dat bladiebladiebla? Kolere, kap 's met die periodes, man!

²²² zeker weten een grote omweg. Van Italië bovenlangs via de kusten van Gallië naar Spanje willen varen, bij de Rhône halthouden, een potje knokken, en dan weer terug de boot in, omkeren om via Genua en de Povlakte op te trekken naar de Ticinus. Da's niet heel efficiënt. Dat kan korter.

²²³ grappig **METAFOORTJE**. Een **radix** is een **wortel**, van een boom of zo. Hier wordt het gebruikt voor de voet van bergen, van de Alpen. Bergen hebben niet echt wortels, hè, duffe konijnen! Konijnen wel.

²²⁴ handiger voor het lezen is als je **prope bijna** naar voren haalt en voor **in radicibus** neerpleurt. Ik denk dat Scieperdepiep een beetje moe werd van zijn eigen gebal.

²²⁵ nou, nou, valt wel mee hoor. Scipio had juist geen ontzag voor de vijand. Hij meldt nota bene terloops dat ze op de vlucht sloegen **fugientium** r3. Je zou kunnen zeggen dat het baasje zich hier een beetje bezondigt aan ironie. Goh! Dat doe ik nou echt nooit!

1 Utrum, **cum declinarem** certamen, improvidus incidisse^{in eum}
videor, an occurrere^{ei} in vestigiis eius, lacessere ac trahere^{eum}
 ad **decernendum?**²²⁶ Experiri juvat²²⁷ me **utrum** alios repente
 Carthaginienses per viginti annos²²⁸ terra **ediderit** an iidem
 5 **sint**, **qui** ad Aegates²²⁹ pugnauerunt insulas et **quos** ab Eryce
 duodevicenis denariis aestimatos²³⁰ emisistis, et **utrum**
 Hannibal hic **sit** aemulus itinerum Herculis, **ut** ipse fert,
 an vectigalis stipendiariusque et servus²³¹ populi Romani a
 patre²³² relictus **sit**.

Wek ik óf de indruk/lijk ik óf onbedoeld op hem gestoten te zijn, toen/terwijl
ik het gevecht probeerde te vermijden, óf lijk ik hem op zijn weg tegemoet te
 gaan, hem uit zijn tent te lokken en te bewegen tot het leveren van een
 beslissende slag? Ik wil graag te weten komen of de aarde gedurende (deze)
 twintig jaren plotseling andere Carthagers heeft voortgebracht óf dat zij
 dezelfde zijn, die hebben gevochten bij de Aegatische eilanden en die jullie
hebben vrijgelaten van de Eryx tegen betaling van achttien denariën per
 man, en (ik wil graag weten) of deze Hannibal wedijvert met de reizen van
 Hercules, zoals hij zelf beweert, óf (dat hij) door zijn vader achtergelaten is
 als schatplichtige en belastingplichtige en slaaf van het Romeinse volk.

²²⁶ het vraagteken wijst op een vraagzin. Oké. Da's helder. Maar deze vraag is niet echt een informatieve vraag, toch? Het is een vraag die een mededeling bevat: **RETORISCHE VRAAG**. De mededeling, sorry zijn mededeling, is dat Scipio Hannibal achterna zat en juist tot een gevecht wilde uitdagen: Romeinen gaan namelijk niet op de loop. Oké. Maar, een vraag? Een gewone vraag? Nee, het is zelfs een tweeledige vraag. Twee mogelijkheden, twee opties. De keuze van de soldaten is evenwel beperkt. Het eerste mogen ze niet geloven, het tweede wel. Hier is Scipio al lichtelijk ironisch, als je goed leest.

²²⁷ Scipio meldt dat hij graag wil weten wat nou de (zijn) werkelijkheid is en dat doet hij via twee tweeledige afhankelijke vragen. Zo'n tweeledige afhankelijke vraag (let op de verplichte CON: **ediderit, sint, sit, relictus sit**) wordt ingeleid door de *partikeltjes* (niet verwarren met testikeltjes hoor, want dan gebeuren er hele rare dingen!) **utrum ... an of ... of**. Ook de **RETORISCHE VRAAG** hiervoor bevat die twee partikels al. Als je nou ff van het fenomeen afhankelijke vraag afstapt en de hele mikmak omzet naar directe vragen (dus met vraagtekens aan het eind), dan vraagt Scipio ongeveer het volgende. Vraag 1. Zijn dit nou dezelfde Carthagers die zo dik verloren hebben of zijn het ineens andere mensen geworden? Laatste optie is ironisch van toon. Vraag 2. Is deze Hannibal nou echt zo'n kanjer als Hercules (ironie) of is het helemaal geen held maar een loser? Dat wil Sciep wel eens weten. Niet door een soldaat vooraan een microfoon onder zijn neus te duwen en de arme man vervolgens die vragen te stellen. Nee, hij wil gewoon weten wat het nou is en of hij het goed gezien heeft. Bullshit. Hij wil dat helemaal niet weten! Hij vindt dat Carthagers nog steeds sukkels zijn en dat Hannibal de grootste oelenwappert van allemaal is. Maar toegegeven, hij vertelt het allemaal heel beeldend en in zekere zin opruiend. Maurice Steijn weer. "Mannen, zijn wij de sukkels van de eredivisie of zijn we godenzonen?" "Gaan we die gassies van 010 voer geven voor hun arrogantie of blijven wijzelf de koning van de arrogantie?" Nou ja, zoiets. Scipio is welbespraakt, dat blijkt wel weer. Maar blijkt hij "at the end of the day" ook coherent en consistent? Is hij de beste aanvoerder voor de Romeinen en wat vindt Livius daarvan? Even terug naar de tweeledige vraag. Een tweeledige vraag suggereert dat iemand een keuze mag maken. Weinig serieuze keuze, volgens mij. Kijk naar de keuze die Steijn biedt. Ik zou het wel weten. Net als in de eerdere **RETORISCHE VRAAG** mogen de soldaten de eerste optie niet geloven, maar de tweede optie wel.

²²⁸ hij bedoelt in de (ongeveer) twintig jaar na 241, na de overwinning in de eerste Punische oorlog.

²²⁹ sja, die Aegatische/Egadische eilanden, het huidige Marettimo, Levanzo en Favignana, zullen de Carthagers niet snel vergeten. Ten westen van Sicilië verloren ze een enorme zeeslag en daarmee hun totale vloot. Plus de hegemonie over eilanden als Sicilië, Sardinië en Corsica. En dat deed heel veel pijn. Weet ook Scipio. Die staat zijn soldaten op te fokken.

²³⁰ het vrijkopen van de Carthaagse soldaten tegen het schamele bedrag van 18 **denarii**, het was een schande voor Carthago. Eens even op die pijnlijke plek drukken, dat doet Scipio goed. Alfamannetje...

²³¹ ai ai ai, wat een naar, maar wel effectief **TRICOLON!** Een schatplichtige én een belastingplichtige én ook nog eens een slaaf. Wauw! **POLYSYNDETISCH TRICOLON** zelfs, met een vleugje **CLIMAX**. Met **vectigalis** en **stipendiarius** zegt Scipio hetzelfde, **TAUTOLOGIE**, en als ie sliste hoorde iedereen duidelijk de **ALLITERATIE stipendiarius servus**. Met het waarheidsgehalte van de mededeling zelf valt het wel weer mee. Scipio overdrijft wat. Carthago had de enorme schatting al betaald en was in wezen weer een onafhankelijke staat. Zo snel kan het gaan.

²³² je kent hem nog, deze vader van Hannibal. Hij heette Hamilcar. Werd door de tegenstander in het nauw gebracht. En een kat in het nauw (Hamilkat) maakt rare sprongen. En verkeerde. Hij verdronk.

1 **Quem**²³³ nisi Saguntinum scelus²³⁴ **agitaret, respiceret**²³⁵
 profecto, **si** non patriam victam²³⁶, domum certe patremque
 et foedera²³⁷ Hamilcaris²³⁸ scripta manu, **qui** iussus ab consule
 nostro²³⁹ praesidium **deduxit** ab Eryce²⁴⁰, **qui** graves impositas
 5 victis Carthaginiensibus leges²⁴¹ fremens maerensque
accepit, **qui**²⁴² decedens Sicilia stipendium²⁴³ populo Romano
 dare **pactus est**.

Als de misdaad tegenover Saguntum hem niet zou verontrusten/verwarren, dan zou hij in elk geval denken, zo niet aan zijn overwonnen vaderland, dan toch zeker aan zijn huis en zijn vader en het verdrag geschreven door de hand van Hamilcar, die bevolen door/op bevel van onze consul zijn garnizoen van de Eryx heeft teruggetrokken, die zware voorwaarden, opgelegd aan de overwonnen Carthagers, briesend en treurend heeft geaccepteerd, die toen hij wegtrok uit Sicilië zich heeft verplicht om een schatting aan het Romeinse volk te geven/betalen.

²³³ de beruchte *relatieve aansluiting*. Een PRON *relativum* dat verwijst naar een antecedent uit de vorige zin. Hier verwijst **quem** naar **Hannibal** (vorige passage r7, check maar).

²³⁴ de aanval op en inname van Saguntum vormde de **casus belli**, de aanleiding van de oorlog. De taferelen rondom de inname van de stad waren gruwelijk (zie EIS p.56) en de Romeinen vonden dat de stad vrij had moeten blijven. Vandaar dat Livius de inname een **scelus** noemt, een *misdaad* (“tegen de menselijkheid”, je kunt het er zo bij denken). De soldaten moeten verontwaardigd zijn. Hûh? Een misdaad tegen ons land? Zijn ze nou helemaal van de pot gepleurd, die Carthagomannetjes? We zullen ze even de oortjes wassen. Scipio roept hier bewust een emotie op bij zijn mannen.

Verontwaardiging, irritatie over de arrogante houding van Hannibal. Dat oproepen van een emotie noem je *PATHOS*. Een goed spreker kan allerlei emoties oproepen. De populistische politici maken er hun kracht van, omdat ze het inhoudelijk normaal gesproken afleggen tegen een met enige intelligentie begiftigde opponent.

²³⁵ tweemaal een CON *irrealis*, van een niet-werkelijkheid. Je voelt zo’n CON al aankomen door het woordje **nisi tenzij, als niet**. Ik wel tenminste, nou jij nog. Let op de formulering waarin de *irrealis* handig ingezet wordt: als Hannibal niet in de war was (MAAR dat was ie dus wel), dan zou hij helder kunnen nadenken (MAAR dat doet hij dus niet). Bijvoorbeeld over de hem bekende consequenties van een verlies tegen de Romeinen. Scipio suggereert dat Hannibal zich toch, voor hij Saguntum aanviel, zou moeten herinneren dat het in de vorige clash tussen de Carthagers en de Romeinen desastreus voor Carthago afgelopen was. Een onderdaniger rol richting Rome zou hem sieren, zelfs beter voor hem zijn. Voor Rome ook. Scipio kan hier nog niet bevroeden dat er eerst vier nederlagen volgen tegen Hanni.

²³⁶ misschien dat ie er niet aan denkt, maar ik zal toch even noemen waar hij niet aan denkt, zijn overwonnen vaderland. Ik zeg niet dat je scheel kijkt, maar alleen dat je het niet goed ziet. Je zegt dat je iets niet gaat zeggen en daarmee heb je het dus toch gezegd. Dat heet **PRAETERITIO**, één van de geïngstigste stijlmiddelen die er zijn.

²³⁷ dit PL **foedera verdragen** (volgens EIS te vertalen als een SG) gaat niet over Saguntum of over de Ebro (226-225). Het gaat om het verdrag dat een einde maakte aan de eerste Punische oorlog (241).

²³⁸ de GEN van **Hamilcar**, net al even aan gerefereerd met **patrem vader** in r2. **Hamilcaris van Hamilcar** is een bepaling bij **manu met de hand**, niet bij **foedera de verdragen, het verdrag**. Hoewel dat op zich nog wel te verdedigen is. Vind ik.

²³⁹ **consule nostro door die consul van ons**, dat was Gaius Lutatius Catulus. Hij was consul in 242, een jaar voor het einde van de eerste Punische oorlog. Toen hij in begin maart 241 de Carthaagse vloot van Hanno versloeg was hij inmiddels geen consul meer, maar proconsul.

²⁴⁰ hier heeft Sciep het eerder ook al over gehad. De naam Eryx doet een beroep op het collectieve geheugen van de Romeinse manschappen. Ja, da’s waar ook. Hamilcar heeft daar bij die berg op Sicilië (die tegenwoordig Monte San Giuliani heet) zijn eigen manschappen vrij moeten kopen. Anders hadden ze het massaal niet overleefd. Een schandvlek voor de Carthagers, waar de Romeinse legeraanvoerder zijn eigen soldaten heel graag aan herinnert. Motiveert ze extra. Denkt hij dan.

²⁴¹ **leges** (PL van **lex wet**) is letterlijk **wetten**. Hier worden de **vredesbepalingen** bedoeld die aan de Carthagers opgelegd zijn aan het eind van de eerste Punische oorlog.

²⁴² en met de derde keer **qui** (mag je **ANAFOORTJE** tussendoortje noemen) aan het begin van een betrekkelijke BZ, verwijzend naar het antecedent **Hamilcaris** in r3, besluit Scipio een **TRICOLON**. Hij kan wel iets hoor, die Sciep. O ja, het **TRICOLON** is **ASYNDETISCH** zodat hij de indruk wekt dat hij nog wel meer zou kunnen melden over Hamilcar. Meer negatiefs dan.

²⁴³ dat was die al eerder genoemde schatting van 3200 talenten. Tussen neus en lippen door staat de tweede bepaling van het verdrag in deze zelfde BZ: de Carthagers moesten Sicilië uit.

H5 – SCIPIO SPREEKT ZIJN MANNEN TOE BIJ DE TICINUS; 5.2 (DE REDEVOERING VAN SCIPIO MAIOR); AUC 21.41¹⁰⁻¹⁴ (p.90, rr.1 - 4); h. 'De Carthagers zijn ondankbaar en trouweloos' (1)

<p>1 Itaque²⁴⁴ vos ego, milites, non eo solum animo, quo adversus alios hostes <u>soletis</u>²⁴⁵ pugnare, pugnare VELIM, sed cum indignatione²⁴⁶ quadam atque ira, velut si servos <u>videatis</u>²⁴⁷ vestros arma repente²⁴⁸ contra vos ferentes.</p>	<p>Daarom <u>ZOU IK WILLEN</u>, soldaten, DAT jullie vechten, niet alleen met die moed, waarmee <u>jullie de gewoonte hebben/gewoonlijk</u> tegen andere vijanden vechten, maar met een zekere verontwaardiging en woede, (net) alsof <u>jullie zien</u> hoe jullie slaven plotseling de wapens tegen jullie opnemen.</p>
---	--

²⁴⁴ Scipio gebruikt **itaque** *daarom, dus* en verbindt dus een conclusie aan iets wat hij gezegd heeft. Wat is dat? Hij heeft zijn manschappen voorgehouden dat ze het gedrag van Hannibal niet moeten pikken. Niet omdat hij vijandelijkheden jegens Rome tentoonspreidt (ja, is ook belangrijk natuurlijk), maar omdat Hannibal zijn plaats zou moeten kennen, na de eerdere nederlaag en de vredesbepalingen van toen. En daarom vraagt hij van zijn soldaten een bepaalde instelling, een zekere mentaliteit in hun aanstaande gevecht: Hannibal beledigt Rome en die houding moeten ze d'r maar eens even snel uit meppen.

²⁴⁵ eigenlijk een klein complimentje tussendoor. Jullie vechten altijd al moedig hoor, jongens. Petje af! Chapeau! Maar deze vijand zou jullie een extra dimensie aan agressie moeten geven. Het aloude voetbalverhaal van 010 en 020. Daar werkt dat ook zo. Bij zo'n clash komen ongekende krachten los. Oké, niet altijd. Nou, daar refereert Scieps hier ook aan.

²⁴⁶ de ABL is een ABL *modi*, maar dat is niet zo interessant. Nu noemt Sciep het beestje bij de naam: hij wil zijn mannen verontwaardiging laten ervaren. Ze moeten zich op hun p*k getrapt voelen door Hannibal. Zo van, die gast krijgt kapsones! Istie nou helemaal belatafeld? Van de ratten besnuffeld? Met die extra motivator kunnen ze Hannibal hebben, schat Sciep in. Voor de soldaten die nog niet helemaal begrijpen waar Scipio het over heeft, draagt hun leider nog een **VERGELIJKING** aan. Je bent toch ook boos, als je slaven (tot slaaf gemaakten) je opeens met wapens aanvallen? Nou, voel diezelfde boosheid nou eens tegenover de vijand! In de **VERGELIJKING** zijn de Carthaagse soldaten het **AFGEBEELDE**. Het **BEELD**: slaven. **PUNT VAN OVEREENKOMST/TERTIUM COMPARATIONIS** is het terechte ingrijpen bij agressie van een mindere/lagere tegen een meerdere/hogere. Zoals je agressie van slaven tegen hun meesters (tot meester gemaakten) mag afstraffen, mag je als Romeins leger ook de agressie van een vijand afstraffen. De Carthaagse vijand wordt indirect neergezet als slaaf van het Romeinse volk. Waar heb ik dat eerder gezien of gehoord? O ja, in passage 5f (r8), waar Hannibal een **servus populi Romani** genoemd wordt. Dat was toen al niet zo maar een losse opmerking.

²⁴⁷ hier volgt na **videatis** *jullie zien* geen Acl, maar een AcP. De vertaling is vrijwel vergelijkbaar. Je ziet op zich na werkwoorden van zintuiglijke waarneming vaker een AcP. Ik leerde vroeger al dat ik bij een Acl het inleidende voegwoord "dat" moest gebruiken en bij de vertaling van een AcP het vraagwoordje "hoe". Da's lang geleden, mensen.

²⁴⁸ Hannibal en zijn Carthagers zijn, zo betoogt Scipio, net slaven die opeens hun wapens inzetten tegen hun meesters. Impliciet: Carthagers zijn slaven, Romeinen hun meesters. De indruk wordt gewekt dat de Carthagers ook opeens, van het ene op het andere moment, de Romeinen bedreigen. Nou, dat was al een hele tijd bezig hoor, dat bedreigen van Romeins territorium.

Licuit ad

5 Erycem clausos^{eos} ultimo supplicio humanorum^{suppliciorum}, fame²⁴⁹,
interficere; licuit²⁵⁰ victricem classem in Africam traicere
atque intra paucos dies sine ullo certamine Carthaginem
delere²⁵¹; veniam dedimus precantibus^{eis}, emisimus^{eos} ex
obsidione²⁵², pacem cum victis^{eis} fecimus, tutelae deinde
10 nostrae duximus^{253 eos}, cum Africo bello²⁵⁴ urgerentur.



We hadden hen,

ingesloten bij de Eryx, kunnen doden met de ergste straf van de menselijke straffen, honger; we hadden onze zegevierende vloot kunnen overzetten naar Afrika en Carthago binnen enkele dagen zonder enig gevecht kunnen vernietigen; we hebben vergiffenis gegeven aan hen, toen ze erom vroegen, we hebben hen laten gaan uit de belegering, we hebben vrede gesloten met hen toen/nadat ze overwonnen waren, we beschouwden hen vervolgens als onder onze bescherming, toen ze in het nauw gebracht werden/in moeilijkheden kwamen door de Afrikaanse oorlog.

²⁴⁹ uithongeren, dat bedoelt Scipio. Dan maak je “geen vuile handen “als vijand. Je vijanden doden door ze uit te hongeren. In het hedendaags geldende oorlogsrecht is uithongering een oorlogsmisdaad. Ook dat is op dit moment (oktober 2023) actueel. Zie de tekst van het Internationaal Humanitair Recht (IHR) waarin uithongering beschouwd wordt als een verboden methode van oorlogsvoering (<https://www.rodekruis.be/storage/main/ihr-brochure-vraagantwoorden.pdf>). Ook het statuut van het Internationaal Strafhof (https://wetten.overheid.nl/BWBV0001489/2021-12-04#Verdrag_2) hanteert bewust uithongeren als een oorlogsmisdaad. In hoeverre er in de oudheid al visies, afspraken en stukken waren over wat tijdens oorlog “toegestaan” was en wat niet, we weten dat daarover al sinds de oudste beschavingen over nagedacht is. Hoe dan ook, hier zegt Livius bij monde van Scipio dat uithongering de ergste vorm van doodstraf is. Is dit Livius, met al wat voortgeschreden inzicht? Zijn dit de letterlijke woorden van Scipio, anderhalve eeuw eerder? Weer even pietluttig nu: **fame** is hier een ABL *instrumenti/instrumentalis*. Enne .. **fames** *honger* niet verwarren met **fama** *gerucht, reputatie* hè. Dan kun je echt geen touw meer vastknopen aan je vertaling. Als je dat al kon, wink wink, nudge nudge.

²⁵⁰ de ANAFOOR van **Licuit we hadden kunnen** (daar hebben we Captain Hindsight weer) benadrukt dat de Romeinen vele mogelijkheden hebben gehad de tegenstander definitief uit te schakelen, in allerlei situaties. Maar ze hebben ervoor gekozen dat niet te doen. Sja, zeg, zondag weer een wedstrijd, hè!

²⁵¹ als ik nou zeg **ADVERSATIEF**, vul jij dan aan **ASYNDETON**? Goed zo. Want dat is het hier ook. **ADVERSATIEF ASYNDETON**. Scipio beweert dat de Romeinen de Carthagers al lang definitief van de kaart hadden kunnen vegen. MAAR ze hebben dat bewust niet gedaan. Ja, meneer, ik had natuurlijk makkelijk een 9 kunnen halen voor die oersimpele toets, maar ik heb ervoor gekozen dat nu niet te doen. Ehm, ik vond me kwetsbaar opstellen ook wel eens een keertje fijn. Nou, en de Romeinen hebben een zwak momentje gehad toen de verslagen vijand om vergiffenis vroeg. Maar Carthago zou ooit, in 146, wel degelijk met de grond gelijkgemaakt worden. En niet alleen doordat de Romeinen die zeikerd van Cato helemaal zat waren met zijn “**ceterum censeo Carthaginem esse delendam**”. Zo kwam er een mooie kavel vrij op een mooi punt in Noord-Afrika. En die waren toen al niet te betalen, laat staan vandaag de dag.

²⁵² uit de belegering van Sicilië, waardoor Hamilcar zijn mannen alleen tegen een belachelijk laag bedrag kon vrijkopen. Het Eryx-verhaal.

²⁵³ de PF **licuit, dedimus, emisimus, fecimus** en **duximus** benadrukken het afgesloten karakter van de beschreven daden en daarmee de trots op die daden, op de Romeinse grootmoedigheid.

²⁵⁴ ja, dat was nog wel even een dingetje. Na de beëindiging van de eerste Punische oorlog kregen de huursoldaten (veel Numidiërs, maar ook mannen van andere Afrikaanse volkeren in de regio waar Carthago de macht had) in het Carthaagse leger er genoeg van dat ze hun soldij niet betaald kregen. Niet heel raar dat er in een oorlog weinig geld is voor loon, maar onderschat de impact van de schatting van 3200 talenten ook niet. Carthago zat echt krap bij kas. De huurlingen kwamen in opstand en trokken nogal wat andere stammen uit de buurt mee in de zogenaamde huurlingenoorlog, hier de Afrikaanse oorlog genoemd. Die werd in 238 beëindigd door Hamilcar. Scipio meldt niet dat Rome na de ‘Huurlingenoorlog’ het eiland Sardinië innemen (238 dus). Waar Scipio hier met **tutelae duximus** aan refereert is het feit dat Rome toen aan Carthago eenmalig toegestaan heeft graan te kopen op Sicilië. Grootmoedig in je superioriteit, wauw! Mama, ik wil later Romein worden. Hoezo, Marce, waarom wil je Romein worden? Je bent toch al Romein? Ehm, zeker. Ik wil grootmoedig zijn in mijn superioriteit. Hûh, heb je koorts? Nee, ik wil gewoon een goed gevoel hebben dat mijn ego streelt. Strelen doe je maar als je puber bent, Marce, dan komt dat goede gevoel vanzelf. Ga je trouwens nog even de vaatwasser leegruimen, klein Romeins eikeltje van me?

Pro his

impertitis²⁵⁵ furiosum iuvenem²⁵⁶ sequentes oppugnatum²⁵⁷
patriam nostram veniunt²⁵⁸. Atque utinam pro decore
tantum hoc²⁵⁹ vobis et non pro salute²⁶⁰ esset²⁶¹ certamen!

In ruil voor deze

gunsten komen ze om ons vaderland te belegeren, terwijl ze een bezeten jongeman volgen. En (och) was deze strijd alleen maar voor de eer voor jullie en niet voor het behoud/redding (van/voor jullie).

²⁵⁵ Scipio vat de acties van de Romeinen rondom het einde van de eerste Punische oorlog nog even samen: het waren puur gunsten die we die gasten verleend hebben. Moet je eens zien wat wij allemaal gedaan hebben! Die zinnen hiervoor waar de persoonsvorm consequent 1 PL was (**dedimus, emisimus, fecimus, duximus**), die gunsten. En moet je nu kijken! Ik zei het toch? Ze zijn gewoon niet te vertrouwen! Geef je zo'n kind een Fanta, gooit ie het flesje keihard tegen je noten aan. Volkomen onbetrouwbaar, Carthagers. Typische Punische onbetrouwbaarheid.

²⁵⁶ de jongeman is natuurlijk Hannibal. Scieperdepieps noemt Hannibal een malloot, een bezeten mannetje. Hannibal kwalificeren als **iuvenem jongeman** snijdt hout: hij heeft impliciet weinig ervaring, kan niet goed met stemmingen omgaan en is tot overmaat van ramp ook nog eens een Puniër. De woorden van Scippy hè. Op het moment van spreken, in 218 dus, is Hannibal een jaar of 28, 29. Bijna wat de Romeinen een **vir man**, een echte **kerel**, zouden noemen.

²⁵⁷ gelukkig krijg je in je boekje vertalingen aangereikt. Je zou het trouwens moeiteloos goed vertalen zodra je wist wat **oppugno** betekent. Maar formeel hebben we hier wat de grammatica een *supinum* noemt. Je hebt er twee. Eentje eindigt altijd op **-um** (SUP 1) de andere altijd op **-u** (SUP 2). Bij Vergilius zie je nog wel eens een SUP2 in het wild. **Mirabile dictu wonderlijk om te zeggen**. Wie Vergilius interessanter vindt dan Livius, dient te zakken. Dan word je twee jaar lang doodgegooid met Latijn, in plaats van schappelijk één jaar. Dit jaar met het historiografisch proza van Livius, volgend jaar met het epos van Vergilius. Wat jij wil.

²⁵⁸ komen ze. Wie "ze"? De Carthagers, droppie! Wie anders?

²⁵⁹ dit **hoc** hoort helemaal bij **certamen gevecht**. Een duidelijker voorbeeld van een **HYPERBATON** vind je zelden.

²⁶⁰ wordt weliswaar als uitspraak gehoord in Italië, als het glas geheven wordt. Zo van "proost". Maar hier bedoelt Scipio dat de Romeinen zullen moeten strijden om zelf niet van de kaart geveegd te worden. Puur lijfsbehoud. Men had niet serieus verwacht dat Hannibal zijn leger richting Italië, richting Rome zou leiden. Dat hij de Alpen na de nodige perikelen in nog geen drie weken zou oversteken. En nou staat ie daar, aan de overkant van de Ticinus. De afbeelding op p.91 (EIS: ik wil ook zo'n bord!) is redelijk gesimplificeerd, maar daardoor wel extra grappig.

²⁶¹ de CON is er eentje van de **onvervulbare wens**. Je kunt wel iets wensen, maar bij sommige wensen weet je van tevoren dat ze niet vervuld kunnen worden. Was ik maar 30. Als ik dat zeg, dan gaat die wens niet uitkomen, dat weet ik zeker. Had ik maar een Tesla, daar ligt het anders. Ik heb nu geen Tesla, ik wil ook geen Tesla trouwens, maar theoretisch kan ik in de situatie terecht komen dat er een Tesla voor mijn deur staat. Eentje die van mij is, bedoel ik. **Utinam** als inleidend woord voor zo'n irreële wens komt vaak voor. De CON IMPF geeft dan een irreële wens die op het nu, het heden, betrekking heeft. Was ik maar 30 gaat over de huidige situatie: was ik NU maar 30. Een vergelijkbare CON PLQP zou een irreële wens voor het verleden inhouden. Had ik dat maar nooit gedaan betekent had ik dat TOEN maar nooit gedaan. Scipio zet de soldaten aan het denken. Niet een actie waar ze standaard aan gewend zijn, denken, maar dat terzijde. Eigenlijk zegt Baas S: ik wil dat jullie deze strijd leveren voor jullie eer. Het voortbestaan van ons vaderland zou er niet van af moeten hangen. Maar dat doet het wel. Dus wat harder knokken svp.

1 Non²⁶² de possessione Siciliae ac Sardiniae²⁶³, de *quibus*
 quondam agebatur, sed pro Italia²⁶⁴ vobis²⁶⁵ est pugnandum.
 Nec est alius ab tergo²⁶⁶ exercitus *qui, nisi* nos vincimus,
 hosti obsistat²⁶⁷, nec Alpes aliae²⁶⁸ sunt, *quas dum*²⁶⁹ superant,
 5 comparari nova possint praesidia; hic est obstandum,
 milites, *velut si* ante Romana moenia pugnemus.

Niet om het bezit van Sicilië en Sardinië, waarom het eens/vroeger ging,
 maar voor Italië moet er door jullie gestreden worden. En er is geen ander
 leger in de rug/achter ons, dat, als wij niet overwinnen, aan de vijand
weerstand kan bieden, noch zijn er andere Alpen, zodat, terwijl zij deze
overtrekken, nieuwe garnizoenen in gereedheid gebracht kunnen worden;
 hier moet weerstand geboden worden, soldaten, alsof wij vechten voor de
 muren van Rome.

²⁶² wat aangevuld kan worden voor **Non** is een verklarend voegwoord **nam want**. Scipio licht namelijk zijn vorige uitspraak toe, hij nuanceert hem. **EXPLICATIEF ASYNDETON** noem je het weglaten van een voegwoord **want, immers**.

²⁶³ na de eerste Punische oorlog werd Sicilië direct van de Carthagers afgepakt en in bezit genomen. In bezit nemen is niet hetzelfde als tot een Romeinse provincie bombarderen. Dat laatste gebeurde pas drie jaar na 241. De goede rekenaars complimenteer ik met hun resultaat: dat was in 238. Keurig gedaan. **Siciliae** en **Sardiniae** zijn GEN *obiectivus*, natuurlijk!

²⁶⁴ Scipio trekt het iets breder. Vroeger waren het "peanuts", nu is het "serious business". Sicilië, Sardinië en ook Corsica, ach, dat was mooi meegenomen. Maar nu moeten we, ik bedoel moeten jullie, knokken voor je vaderland! Ja maar, meester, dat doen we toch al? Jullie kunnen je vaderland kwijtraken! Dat is wat anders dan een paar eilandjes aan ons toch al imposante rijk toevoegen.

²⁶⁵ DAT *auctoris* dus **vobis** hier vertalen met **door jullie**.

²⁶⁶ zie je hoe dat Latijn toch maar weer uitblinkt in mooie woordvolgordes? De bijvoeglijke bepaling (het *attributivum*) **ab tergo in de rug** staat keurig tussen **alius ander** en **exercitus leger** in. Daar hoort het namelijk ook bij. Als we ze hier niet stoppen, die Punische pipo's (let op de ALLITERATIE!), dan staan ze straks, zonder enige tegenstand van een Romeins reserveleger, voor de poorten van Rome. Hij kon niet vermoeden, Sciep, dat hij in ruime mate gelijk zou krijgen.

²⁶⁷ in een betrekkelijke BZ een CON, dat is pebb (pas echt behoorlijk balen). Ik zou hier uit het rijtje van de gebruikelijke vier mogelijkheden (zie dit document p6 voor alle mogelijkheden) de *finale* (doelaangevende) BZ kiezen. Zelfde geldt natuurlijk ook voor **possint** in r5.

²⁶⁸ **CHIASTISCHE** volgorde als je let op **alius** (..) **exercitus** (r3) en **Alpes aliae** (r4). Kijk maar. **alius** (a) **exercitus** (b) **Alpes** (b) **aliae** (a) > ABBA (niet de Zweedse popgroep uit de jaren 70).

²⁶⁹ ietwat complexe aantekening in het boek, in beide boeken zelfs: lees **quas dum** als **ut dum eas**. Zoals in het eerste gedeelte van de zin de relatieve BZ (**qui .. obsistat**) de *finale* bijbetekenis had, moet datzelfde geintje uitgehaald worden met de relatieve BZ die begint met **quas**. Dat wordt een slagveld in een vertaling dus laat zowel EIS als HERM **ut** als *final* voegwoord toevoegen en maakt men van het relativum **quas** een verwijzend voornaamwoord **eas**. Dat zijn die Alpen. Kanone.

H5 – SCIPIO SPREEKT ZIJN MANNEN TOE BIJ DE TICINUS; 5.2 (DE REDEVOERING VAN SCIPIO MAIOR); AUC 21.41¹⁴⁻¹⁷ (p.92, rr.7 - 12); i. 'De strijd gaat om het behoud van het Romeinse Rijk' (2)

Unusquisque *se* non corpus suum, sed coniugem ac
 liberos parvos armis *protegere* **PUTET**²⁷⁰; nec domesticas
 solum **agitet** curas²⁷¹, sed identidem hoc animo²⁷² **REPUTET**
 10 nostras nunc *intueri* manus²⁷³ *senatum populumque*
Romanum: *qualis* nostra vis virtusque²⁷⁴ *fuerit*, talem
 deinde *fortunam* illius urbis²⁷⁵ ac Romani imperii *fore*.²⁷⁶

LAAT een ieder **MENEN** **DAT** hij niet (slechts) zijn eigen lichaam/persoon,
 maar zijn vrouw en kleine kinderen met zijn wapens beschermt; en **laat hij**
 niet alleen **denken** aan zijn privé-zorgen, maar **LAAT HIJ** telkens weer in/met
 zijn geest dit/het volgende **OVERDENKEN**, **DAT** de senaat en het volk van
 Rome nu naar onze handen kijken: **DAT**, zoals onze kracht en deugd **zal zijn**
(geweest), zodanig daarna het lot van die stad en het Romeinse rijk zal zijn.'

²⁷⁰ heel duidelijk een aansporende CON. CON in de HZ, er zijn zeven mogelijkheden (zie ook p.5 van dit document): 1) *desiderativus/cupitivus*; 2) *irrealis*; 3) *adhortativus*; 4) *potentialis*; 5) *dubitativus*; 6) *concessivus*; 7) *prohibitivus*. Juist de aansporende CON past hier prima. De gebruikswijze van **agitet** en **reputet** (r9) is dezelfde: *adhortativus*. Afhankelijk van **putet** is een Acl. Afhankelijk van **reputet** is ook een Acl. De Acl bij **putet** geeft aan wat de Romeinse soldaten beschermen op het moment dat ze de strijd met Hannibal aangaan: zichzelf, huis en haard, vrouwen en kinderen, hun geliefde stad, eigenlijk heel Italië. De **CLIMAX** is duidelijk. Scipio gooit er aan het eind van zijn speech nog wat retorisch geweld tegenaan. De Acl bij **reputet** (r9) gaat over het belang van nu goed scoren. Van nú een overwinning behalen. De soldaten hebben het lot van senaat en volk van Rome in handen, daar moeten ze zich voortdurend bewust van zijn. Ik zou d'r bloednerveus van worden, als iemand zo iets tegen mij zou zeggen. Hee, superlatijnpipi. U maakt een speciaal hulpdocument voor examenleerlingen met Latijn. Alle docenten Latijn in heel Nederland kijken nauwgezet en zonder scrupules na wat u hun leerlingetjes voorschotel. Het lot van vele Latijnhaters hangt van u af. Als zij door uw toedoen, door fouten in uw werk, hun examen niet halen, raken zij aan lager wal. Menigeen zelfs aan de bedelstaf. Dan zullen zij ten prooi vallen aan nietsontziende goksyndicaten. Ze zullen hele dagen met wazige ogen, met duffe geesten, zwaar onder de "zelfgekozen medicatie" op hun mobieltjes door zielige reclames heen scrollen. Zij zullen vervallen in doemdenken en hun ouders, leraren en opleiding binnensmonds, virtueel op sociale media en later in echte openbare ruimtes vervloeken. Zij zullen gaan twijfelen aan het nut van gymnasia. En als zij dan later de politiek in gaan, zullen zij zorgen voor het afschaffen van het gymnasiale onderwijs, inclusief of niet. Dat hebt u dan op uw geweten. Ik wens u verder een fijne dag..

²⁷¹ **HYPERBATON**, waardoor het eerstgenoemde woord, **domesticas**, nadruk krijgt. **Domesticas curas**, de beslommeringen over, de zorgen over vrouw en kind(eren), vormt een **ANTITHESE** met **senatum populumque Romanum de senaat en het volk van Rome**, het hogere doel.

²⁷² **hoc** en **animo** staan wel naast elkaar, maar **hoc** hoort grammaticaal niet bij **animo**. **Hoc dit** is hier lijdend voorwerp bij **reputet**, en **animo** is waar dat gebeurt: in de harten van de soldaten.

²⁷³ klein **HYPERBATON**neke is ook al effectief: **nostras ónze** krijgt meer nadruk doordat het los staat (en gehoord wordt door de soldaten) van **manus handen**.

²⁷⁴ een sterke **ALLITERATIE**, als toetje: **vis virtusque**.

²⁷⁵ Wie denkt dat het allemaal om dit soort vragen gaat op het examen: met **illius urbis van die stad** bedoelt Scipio Rome. Oei, oei, oei. Nou, dat had ik zonder superlatijnpipi niet geweten, hoor! Poeh. Hee.

²⁷⁶ deze vorm is de INF FUT ACT van **esse**. Da's makkelijk, want je hoeft niet te weten of dit nou eigenlijk **fuuros esse** is of **fuura esse** of **fuuram esse**. Dat hoeft allemaal niet! Het is trouwens de laatste.

Iets anders. Hebben we, als we de hele toespraak van Scipio nader bekijken, een beter beeld van het personage Scipio? Wat voor iemand hij was? Want dat is voor Livius één van de makkelijkste manieren om het karakter van een personage te duiden. Ik denk dat we een redelijk compleet beeld hebben. Hij spoort zijn mannen oprecht en ook effectief aan omdat er ook oprechte zorgen zijn voor Italië. Het zelfvertrouwen van de Romeinse soldaten wordt ondersteund door positieve formuleringen over voorbije gevechten. Hij is erg gebrand op zijn eigen reputatie, zijn **dignitas**. Hij gaat wel vrij losjes met de waarheid om in bepaalde gevallen. Wel allemaal in het kader van peptalk, maar toch. Hij zet ironie en badinerende kwalificaties over Hannibal en de Carthagers optimaal in. Die toon wisselt bij Scipio. De ene keer schildert hij de tegenstanders af als al bijna verslagen, de andere keer schetst hij doelbewust en op het pathetische af het gevaar waarin Rome terecht dreigt te komen en daarmee de tegenstanders als bloedlink en dapper. Scipio lijkt, over de hele speech gemeten, niet helemaal consistent. Is hij wel de leider die de Romeinen aan de praat kan krijgen? Livius heeft, als auctoriaal verteller, het grote voordeel dat hij weet hoe alles afloopt. Dus dat de Romeinen onder deze legeraanvoerder/consul de eerste van een aantal nederlagen lijden, weet Livius wel, Scipio niet. Dan komen de woorden van Scipio wel eens te arrogant over. In de slag bij de Trebia stond in december 218 Scipio's collega Tiberius Sempronius Longus aan het roer. Bij het Trasimeense meer in 217 was consul Gaius Flaminius Nepos de aanvoerder. Bij Cannae (augustus 216) leidden de consuls Gaius Terentius Varro en Lucius Aemilius Paulus de Romeinse troepen. De laatste stierf tijdens de totaal mislukte veldslag.

6

Hannibal

moedigt zijn mannen aan

<p>1²⁷⁷ 'Quocumque circumtuli oculos²⁷⁸, plena omnia video animorum ac roboris, veteranum peditem²⁷⁹, generosissimarum gentium equites frenatos infrenatosque²⁸⁰, vos socios fidelissimos fortissimosque, 5 vos²⁸¹, Carthaginienses, cum ob patriam, tum ob iram iustissimam²⁸² pugnaturos²⁸³.</p>	<p>'Waarheen ook maar ik heb rondgekeken, zie ik alles vol (van) moed en kracht, een beproefde infanterie, van de edelste volkeren ruiters met getoomde paarden en zonder getoomde paarden, jullie onze trouwste en dapperste bondgenoten, jullie, Carthagers, die zowel vanwege het va-derland als vanwege/uit zeer rechtvaardige woede op het punt staan te vechten.</p>
---	--

²⁷⁷ vóór deze passage heeft Hannibal – hij had toch gevangenen zat – zijn krijgsgevangenen uitgedaagd een gevecht op leven en dood te voeren. Beloning, een paard en wapens. Een en ander als voorbeeld voor zijn eigen soldaten. Hij wilde wel eens zien hoe het met hún mentaliteit zat, als zij die duels zagen. Nou, die was prima. Ze waren bereid te knokken en ook te sterven, en dat al voor ze überhaupt tegen de Romeinen aan de overkant van de Ticinus geknukt hadden. En dan komt de toespraak van Hannibal voor zijn soldaten. In de *DIRECTE REDE*, net zoals die van Scipio. Hannibal prijst zijn mannen voor hun moed en geeft tegelijkertijd aan dat ze nu ook geen kant meer op kunnen. Ingesloten door water en Alpen. Hee, zullen we anders de Alpen nog een keertje doen? Ik weet nog een mooie omweg door prachtig gebied, jongens! Mooie sneeuwplaatjes en zo. Nee! Nu moeten de echte beloningen komen voor hun gevechten. Voorheen wat jagen op vee en hier en daar wat stammen uitmoorden, dat was niet wat hij beoogde. Sicilië en Sardinië terugkrijgen, dat zou al mooi zijn. Maar alles inpikken wat de Romeinen zelf hebben ingepikt, en niet alleen van ons, dát zal jullie beloning zijn. Geen beetje rijkdom. Grote rijkdom! Het Lot zal ons daarbij goedgezind moeten zijn. Trouwens, Rome stelt nou ook weer niet zoveel voor. En als de naam Rome je imponeert, dan moeten we ervoor kiezen die naam gewoon te vergeten. Wij vechten voor immense rijkdom. De lezer weet, van Livius, dat de Romeinen zouden vechten voor volk en vaderland, voor vrouw en kinderen, huis en haard, die meuk. Dat is toch een ander soort doel. Daarbij komt, dat de Romeinse legeraanvoerder, Scipio, zijn leger volgens Hannibal gewoon verlaten heeft en zijn huidige manschappen niet eens kent. Hij heeft ook nog eens weinig ervaring, want hij is pas een half jaar legeraanvoerder. Hannibal verdraait hier de feiten lichtelijk. Scipio heeft zijn eigen leger met zijn broer Gnaeus Cornelius Scipio meegestuurd naar Spanje en daarvoor in de plaats een ander leger onder zijn hoede gekregen. Hannibal oevert door over zijn eigen prestaties, waarbij hij niet alleen de Alpenvolkeren heeft overwonnen, maar zelfs de Alpen zelf. Ja ja. Scipio zou, als er geen **signa vaandels** zichtbaar waren, niet eens weten van welk leger hij de aanvoerder is. Zo! Lekker dan! En Hannibal speelt in op het gemoed van zijn soldaten door te beweren dat zij van hem al zijn heldendaden van dichtbij hebben gezien en daar trots over vertellen, maar ook dat hijzelf van elk van zijn manschappen de heldendaden kent. Hoe win je mensen voor je? Door te laten zien dat je ze kent, persoonlijk kent. En wie is er nu onverslaanbaar, een leger met soldaten en een aanvoerder die elkaar nauwelijks kennen óf een leger met soldaten en aanvoerder die elkaar door en door kennen? Een leger waarvan de soldaten hun bevelhebber al kenden, en onderwezen, toen hij nog een kind was? Beetje *PATHOS* kan nooit kwaad. Nou? Ik zou het wel weten, het goede antwoord.

²⁷⁸ jee, die Hanni kan er ook wat van, zeg, van dat deftige taalgebruik. Waarheen ik ook maar de ogen gewend heb!

²⁷⁹ zeer ervaren ja, want ze hebben pak 'm beet twintig jaar in dienst gezeten. En **peditem** is dus een collectief SG, dat had ik al eerder uitgelegd.

²⁸⁰ Hannibal maakt onderscheid tussen ruiters op paarden die geen teugels gebruikten en ruiters die wel teugels gebruikten (**frenatos** *ANTITHESE* met **infrenatos**). We weten dat de Numidische ruiters zonder teugels reden. De Numidiërs waren zeer trouwe handlangers van Carthago, zeker zolang Carthago hun soldij betaalde. Aan het eind van de eerste Punische oorlog was er drie jaar huurlingenoorlog, die ternauwernood door Hannibals vader Hamilcar neergeslagen werd. Kennelijk krijgen de soldaten van de stammen rondom Carthago nu weer voldoende betaald om op deze barre tocht mee te gaan.

²⁸¹ *ANAFOOR* van **vos**, Hannibal schuwt, naar goede Romeinse traditie (het is wel Livius die dit vertelt), de retorische middelen niet. *ALLITERATIE* van de g in **generosissimarum gentium** en van de f in **fidelissimos fortissimos** (nog aan te vullen met **frenatos** en **infrenatos**). Sjongejonge. Eentje overzien? O ja, *PARALLELLISME* van **equites** (a) **frenatos infrenatosque** (b), **vos socios** (a) **fidelissimos fortissimosque** (b).

²⁸² zo, over superlatieven gesproken, Hannibal kan er wat van: **generosissimarum** *zeer edel, edelst*, **fidelissimos** *zeer trouw, trouwst*, **fortissimos** *zeer dapper, dapperst* en hier dus **iustissimam** *zeer gerechtvaardigd, meest gerechtvaardigd*. Jullie woede (ik ben nu even Hannibal/Honibal), mannen, is volkomen gerechtvaardigd. En weten jullie waarom? Nou? Wie? Nee hoor, Hannibal vraagt niemand waarom. Dat weten de Carthaagse soldaten. Ze zijn gepiepeld bij de vredesvoorwaarden aan het eind van de eerste Punische oorlog. Sicilië kwijt. Sardinië kwijt. Enorme schatting. Verbod om oorlog te voeren. Bedenk het maar. Genoeg om super geïrriteerd over te zijn. Zeg maar gerust, zeer geïrriteerd, het meest geïrriteerd, geïrriteerdst. Als we het toch over superlatieven hebben.

²⁸³ eigenlijk *predicatief* te vertalen bij **Carthaginienses** (r5), dat dus ACC PL M is.

<p style="text-align: center;"><u>Inferimus</u>²⁸⁴ bellum infestisque²⁸⁵</p> <p>signis <u>descendimus</u> in Italiam, tanto audacius fortiusque²⁸⁶</p> <p>pugnaturi²⁸⁷ quam hostis, quanto maior spes, maior <u>est</u></p> <p>animus inferentis vim quam arcentis²⁸⁸. <u>Accendit</u> praeterea</p> <p>10 et <u>stimulat</u> animos dolor, iniuria, indignitas²⁸⁹.</p>	<p style="text-align: center;"><u>Wij vallen aan</u> en met ten aanval gerichte</p> <p>veldtekens <u>dalen wij af</u> naar Italië, terwijl we op het punt staan des te</p> <p>moediger en dapperder te vechten dan de vijand, naarmate de hoop groter</p> <p>is, (naarmate) de moed groter is van degene die aanvalt/de aanvaller dan</p> <p>van degene die afweert/de verdediger. Verdriet, onrecht, (en) vernedering/ verontwaardiging <u>vuren aan</u> en <u>prikkelen</u> bovendien onze geesten/harten.</p>
---	--

²⁸⁴ Even het gemeenschappelijke benadrukken. Deze oorlog voeren wij samen, mannen. Wij hebben het initiatief genomen, wij zijn de aanvallers. Zij, de Romeinen, die verdedigen zich alleen maar. Proberen ze althans. En wij hebben het recht om aan te vallen, mannen. Er is ons onrecht aangedaan. De voorbeelden van vergelijkbare redematies zijn momenteel (ik schrijf dit in oktober 2023) ruim voorhanden. Maar onrecht is soms een rekbaar en subjectief begrip. Aan het einde van de eerste Punische oorlog hadden de Carthagers te maken gekregen met vredesbepalingen die niet fijn voor Carthago uitpakten. Was dat onrecht? Zo voelden de Carthagers het zeker. En de Romeinen? Vond Rome het schappelijke, redelijke vredesbepalingen? Rome had gewonnen, er was veel ellende geweest aan Carthaagse, maar ook aan Romeinse kant. Waren de vredesbepalingen dan in redelijkheid? Of vormden ze wraak voor aangedaan leed? Hoe dan ook, Hannibal probeert de sentimenten aan Carthaagse kant over het einde van de eerste Punische oorlog om te zetten naar urgente gevoelens van wraak nemen voor aangedaan onrecht. Was Hannibal een populist, in de moderne zin van het woord? Aardige vraag, die je ook kunt stellen voor Scipio, aan Romeinse kant. Aardige vraag, maar ik houd hem retorisch. Maar zonder meer interessant om over dit soort aspecten na te denken.

²⁸⁵ Ook **infestis** ademt vijandigheid uit.

²⁸⁶ Tweemaal een inhoudelijk vergelijkbare COMP van het ADV, bepalingen bij **pugnaturi**. Noem het gerust een **TAUTOLOGIE**, dat zou ik namelijk ook doen. De Carthagers gaan dapperder en moediger knokken, moediger dan de Romeinen. De Romeinen zijn watjes, suggereert Hannibal. Scipio had iets dergelijks georeerd tegen zijn manschappen toen hij die aan het opfokken was voor het gevecht. Over de Carthagers, dat zij duidelijk.

²⁸⁷ Het inmiddels bekende PFA, van **pugnare vechten**. *Op het punt staan* is hier de beste nuancering van het PFA: Hannibal en zijn mannen kunnen elk moment in een clash komen met Romeinse soldaten.

²⁸⁸ De amateur-psychologische verklaring van Hannibal voor zijn bewering dat zijn mannen moediger zullen vechten dan de Romeinen: ze hebben meer hoop (op succes, nemen we aan) en ook meer moed! Ja, zo kan ik het ook. Jullie zijn rijker, omdat jullie meer geld hebben. Sja. Maar Hannibal bedoelt het goed. Hij kan niet tegen zijn mannen zeggen dat ze lafaards zijn, zeker minder moedig dan hun aanstaande tegenstanders en ze daarom afraden te knokken. Ook nog stilistisch geweld toevallig? Ja hoor, alweer een **ANTITHESE**: **inferentis vim** staat tegenover, vormt een contrast met **arcentis (vim)**. Het contrast wordt daarom door Hannibal benadrukt omdat hij zijn manschappen wil overtuigen van zijn mening dat aanvallen beter is dan verdedigen. De aanval is de beste verdediging, dat motto hoor je wel eens. Of het over voetbal gaat of over schaken, over de rechtszaal of over de politiek, het devies is bijna overal van toepassing.

²⁸⁹ Wat dacht u van een **TRICOLON**? Van een **ASYNDETON** dan? Lijkt me van wel. Hannibal pepert de soldaten nog even in dat zij iets kunnen doen aan het collectief ervaren gevoel van pijn, verdriet, van onrecht (is tie weer!), van vernedering. Van toen, weten jullie nog? Door dit te gieten in een **ASYNDETISCH TRICOLON** suggereert hij dat er wellicht nog meer sentimenten spelen, die een mooie stimulans zijn voor wraak. Ervan uitgaande dat wraakgevoelens extra mentale en fysieke kracht geven. Een emotie oproepen, in dit geval verontwaardiging. Dat noemen we nou **PATHOS**! Kijk om je heen, luister naar beloften en visies van de diverse politieke partijen. Om de kiezer voor zich te winnen is bijna alles geoorloofd. Je ziet dus ook dat het inspelen op sentimenten als middel ingezet wordt. Puur om stemmen te winnen. Mensen moeten verontwaardigd worden over beleid, over plannen, over ideologie, omdat ze, door de welgekozen woorden van een politiek leider, zich ineens realiseren dat het anders moet. Hoe dan anders? Ja, gewoon anders. Weet ik veel. Zij zegt het toch? Hij legt het toch allemaal uit? Mensen worden van het ene op het andere moment aangezet tot nadenken over hun directe persoonlijke belang. Tot verontwaardiging daarover. Ja, eigenlijk heeft ie gewoon gelijk! Zij durft het tenminste hardop te zeggen! En verontwaardiging leidt tot verharding, tot een hardere opstelling, tot onverzoenlijkheid. Of het gaat over klimaat, over immigratie, over geloof, over geld niet te vergeten, het maakt niet uit. Zo kunnen redenaars via de macht van het woord enorme impact hebben. Of je nou Hannibal heet, Scipio of Hitler. Zo. Heb ik toch even een poging gedaan het examenpensum Latijn te actualiseren aan de hand van de speeches van twee antieke legeraanvoerders. Verspreidden die legeraanvoerders dan ook al bewust foute informatie, desinformatie dus? Konden zij ook al mensen manipuleren? Let kritisch op wat zo'n verteller als Livius een personage als Scipio of Hannibal laat zeggen. Is het waar? Oké. Netjes. Of klopt het niet? Bijvoorbeeld doordat een spreker niet alle informatie kón hebben? Of misleidt ie soldaten bewust? En wat is dan ethisch gezien geoorloofd? We gaan verder, mensen. Hier kunnen we het nog uren over hebben! Het pensum mot af.

1 Ad supplicium depoposcerunt²⁹⁰ me ducem primum,
deinde vos omnes, **qui** Saguntum oppugnassetis²⁹¹; deditos^{nos}
ultimis cruciatibus adfecturi fuerunt²⁹². Crudelissima ac
superbissima gens²⁹³ sua omnia²⁹⁴ suique arbitrii^{omnia} facit; cum
5 quibus bellum, cum quibus pacem habeamus²⁹⁵, **se** modum
imponere aequum CENSET. Circumscribit includitque nos
terminis montium fluminumque, **quos** non excedamus²⁹⁶,
neque eos, **quos** statuit²⁹⁷, terminos observat:



Voor de doodstraf hebben ze eerst de uitlevering van mij, de/jullie
aanvoerder, geëist, daarna van jullie allen, omdat jullie Saguntum hadden
aangevallen; wanneer we ons hadden overgegeven, waren ze van plan
(geweest) ons de ergste folteringen aan te doen. Het zeer wrede en trotse
volk maakt alles tot het zijne en legt alles zijn wil op; HET VINDT het
rechtvaardig **DAT** het bepaalt met wie wij oorlog, met wie wij vrede moeten
/ mogen hebben. Het beperkt ons en sluit ons in met grenzen van bergen en
rivieren, die wij niet mogen overschrijden, en niet neemt het die grenzen in
acht, die het heeft vastgesteld.

²⁹⁰ Hannibal doet het voorkomen dat Rome om zijn uitlevering had gevraagd met de bedoeling hem te doden, omdat hij zich niet aan een verdrag gehouden zou hebben. Zou best kunnen dat Hannibal zo'n uitlevering niet overleefd zou hebben. Het verdrag is natuurlijk het Ebro-verdrag (226-225). En dat verzoek om uitlevering was er inderdaad. Tijdens Hannibals belegering van Saguntum was er een Romeinse afvaardiging in Carthago. Daar gaf alleen ene Hanno de Romeinen gelijk, maar die kreeg het niet door de senaat. Na de val van Saguntum, als Rome op basis van schending van het Ebro-verdrag Carthago officieel de oorlog moet verklaren, is er opnieuw een Romeinse delegatie in Carthago. Die wordt daar vakkundig afgeserveerd. Vanaf dat moment was officieel de eerste Punische oorlog begonnen.

²⁹¹ maar dit is niet waar. De Romeinen wilden alleen Hannibal uitgeleverd hebben, desnoods ter dood brengen als verbreker van pacts, als schender van afspraken, niet het hele Carthaagse volk (**me primum, deinde vos** is CHIASME!). Hannibal schildert de Romeinen bewust als wreed af. Enne, valt het je op? **oppugnassetis**, 2 PL? Jullie hebben Saguntum aangevallen, soldaatjes. Jullie! Ik was bowlen.

²⁹² dat zou het lot van de Carthagers zijn geweest als ze zich hadden laten uitleveren, zich hadden overgegeven: ze zouden op gruwelijke wijze gefolterd zijn. Verontwaardiging oproepen, nogmaals **PATHOS** gebruiken als retorisch doel. Kijk om je heen, zegt superlatijnpipi weer. **PATHOS** all over the place. Het hoeft niet waar te zijn wat je zegt, het moet werken. Zie Hannibal, zie Scipio, zie zovele andere leiders.

²⁹³ nog maar weer eens wat superlatieven uit de kast gehaald om de tegenstander aan te duiden, het Romeinse volk. Ze zouden alle Carthagers gemarteld hebben, en ze onderwerpen alles aan hun wil.

²⁹⁴ nou nou, is dat niet een beetje overdreven, Hanni? Alles? Een **HYPERBOOL**tje in het wild, zomaar. Gratis.

²⁹⁵ We zien zomaar een **PARALLELLISME** langskomen, een **ANTITHESE** en een **ASYNDETON**. Wie verder kijkt ziet ook nog **ANAFOOR** (**cum quibus** wordt herhaald) en **ELLIPS** (**habeamus** wordt in de eerste BZ weggelaten). Die eerste drie nu eerst toegelicht. **cum quibus** (a) **bellum** (b) **cum quibus** (a) **pacem** (b), dat is één. Dan staat er geen voegwoord tussen **bellum** en **cum**, het **ASYNDETON**. En we zien een tegenstelling in betekenis tussen **bellum oorlog** en **pacem vrede**, een **ANTITHESE** dus. Voor diegenen die denken dat overal waar een komma staat sprake is van asyndeton: lariekoek, beste vrienden. In de handschriften gebruikte men niet eens leestekens als komma's, maar er zijn vele situaties waar wij een komma zetten zonder dat er sprake is van een asyndeton. En bij opsommingen doen we dat inderdaad ook, en dán is er wel sprake van asyndeton. Ik eet een broodje gezond, (komma> geen asyndeton, gewoon overgang HZ naar BZ) omdat ik honger heb. Ik eet een broodje gezond, een stukje appeltaart voor de vitamientjes, een eierkoek met hagelslag (twee komma's > opsomming> asyndeton), (komma> geen asyndeton, gewoon overgang HZ naar BZ) omdat ik honger heb. De voorbeelden zijn gratis, voor niets, leuk, simpel, illustratief. Komma's > opsomming> asyndeton. Nog even over de **CON habeamus**. Daar moet je wel in het Nederlands een hulpwerkwoord als **moeten** of **mogen** bij zetten, anders is het onzin. Rome zou, volgens Hannibal, niet bepalen met wie wij, Carthagers, oorlog hebben (als feit), maar alleen met wie we het móeten/mógen hebben. Met de Saguntijnen (**quibus**)? Moeten we toch zelf weten!

²⁹⁶ de **CON** is hetzelfde verhaal als **habeamus** in r5. Zelf een hulpwerkwoord toevoegen. Maar Hannibal noemt in één adem **montium bergen** (ha ha, die Alpjes) die ze niet over mochten én **fluminum rivieren** (nou, ja de Ebro dus, maar misschien heeft Hannibal ook de Po op het oog, **fluminum** is uiteindelijk PL). En die grenzen (**terminis, terminos REPETITIO**) zijn wij, lekker puh, toch overgestoken.

²⁹⁷ verwijzing naar het Ebro-verdrag. Daarin was opgenomen dat de Carthagers hun invloedssfeer niet boven die rivier mochten uitbreiden. Hannibal beweert nu met droge ogen (nu heeft hij er nog twee, ogen, maar later zal hij tijdens gevechten één oog verliezen) dat de Romeinen over die Ebro heen zijn gekomen, tegen hun eigen verdragsbepalingen in, om Saguntum te hulp te komen. Ja hallo, stellen ze een grens vast, gaan ze er zelf overheen! Saguntum lag ónder de Ebro, soldaten, dus dat mochten wij aanvallen. Romeinen? Niet te vertrouwen. Die Romeinen zagen het hele verhaal natuurlijk anders.

H6 – HANNIBAL MOEDIGT ZIJN SOLDATEN AAN; 6.3 (HANNIBAL MOTIVEERT ZIJN MANNEN); AUC 21.44⁶⁻⁷ (p.97, rr.1 - 5); c. 'De Romeinen willen alles van ons afpakken' (1)

1 “Ne **transieris**²⁹⁸ Hiberum; ne quid rei tibi **sit**²⁹⁹ cum
Saguntinis.³⁰⁰” Ad Hiberum **est** Saguntum?³⁰¹ “Nusquam te
vestigio **moveris**³⁰².” Parum **est quod** veterrimas provincias
meas, Siciliam ac Sardiniam³⁰³, <**ademisti**?³⁰⁴> **Adimis** etiam
5 Hispanias³⁰⁵ et, **si** inde³⁰⁶ **cessero**, in Africam **transcendes**³⁰⁷.

“**Ga** niet de Ebro **over**; **laat je** niet **in** met de Saguntijnen.” **Is/ligt** Saguntum
aan de Ebro? “**Beweeg je** nergens van je plaats.” **Is** het niet genoeg dat **je**
mijn oudste provincies, Sicilië en Sardinië, **hebt afgepakt**? **Je pakt** ook de
Spaanse provincies af en, als **ik** daarvandaan **zal zijn weggegaan**, **zul je** naar
Afrika **oversteken**.



afbeelding Wikipedia

²⁹⁸ de CON *prohibitivus*, de CON die een verbod aanduidt. Hier, speciaal voor jullie!!

²⁹⁹ en ernaast de CON *adhortativus*, weliswaar ontkend, maar toch. Drukt eigenlijk ook een verbod uit: afblijven van Saguntum.

³⁰⁰ Hannibal neemt even de rol aan van Jan Klaassen, eh, van een *FICTIEVE OPPONENT*, nou ja, van iemand die zogenaamd zegt wat er tegen de Carthagers is gezegd. Een Romein bijvoorbeeld. Of alle Romeinen. Indertijd, bij het afspreken van de vredesvoorwaarden. Eufemisme, afspreken. Opleggen, dat was het. Opleggen van vredesvoorwaarden. Jullie, Carthagers, mogen niet de Ebro over, hoor. Jullie komen vanaf het zuiden en dan is het een hele tocht naar de Ebro. En als je daar dan bent, mag je hem niet over. Onderweg kom je misschien een stadje tegen, Saguntum. Afblijven hoor! Is van Rome. Huh? Saguntum, soldaten van me, ligt toch onder de Ebro? Daar mochten we toch wel komen?

³⁰¹ Hannibal als Katrijn, eh als spreker die een reactie geeft op wat de *FICTIEVE OPPONENT* gezegd had kunnen hebben. Met een *RETORISCHE VRAAG* nog wel: ligt Saguntum dan bij de Ebro? Zeg maar, aan de noordkant van de Ebro? Want dan hadden we er met onze tengeltjes af moeten blijven, ja.

³⁰² wederom iets wat de winnende partij in 241, aan het einde van de eerste Punische oorlog, aan de Carthagers opgedragen zouden hebben: CON *prohibitivus*. Blijf waar jullie nu zijn en haal het niet in je botte harses je gebied uit te breiden, Carthagers! Hannibal heeft dat al eerder aangegeven. Rome duldt geen autonomie: het bepaalt met wie wij oorlog mogen voeren, met wie we vrede moeten sluiten. Rome bepaalt de grenzen van landen: het bepaalt de grenzen waar wij niet overheen mogen gaan, maar zij zelf wel. Het is een vreselijk volk, die Romeinen. Aldus Hannibal. Ik snap die frustratie wel.

³⁰³ ja, dat heeft enorm pijn gedaan, dat Rome Sicilië (241) en Sardinië (238) ingenomen heeft. Corsica trouwens ook in 238. Maar dat terzijde. Hannibal noemt Corsica niet expliciet.

³⁰⁴ Hannibal spreekt tot iets of iemand, want hij spreekt in 2 SG: **ademisti je hebt afgepakt**. Meteen hierna met **adimis jij pakt af** nogmaals. Je mag het vergeten (geen examenstof), maar dit stilistisch middel wordt *POLYPTOTON* genoemd. Onthouden voor aan de keukentafelonderhandelingen over je zakgeld. Aangesproken wordt natuurlijk Rome. Je zou kunnen spreken van het verteltechnische middel *APOSTROFE*, omdat Rome als abstract begrip daar niet bij Hannibal aanwezig is.

³⁰⁵ Hannibal merkt hier zuur op dat ook Spanje al niet meer tot de Carthaagse invloedssfeer behoort. En later Afrika. Dat is op dat moment niet zo. Livius ziet dat vanuit zijn eigen tijd. Hij vertelt met de kennis van “nu” en laat Hannibal dus in feite een anachronisme gebruiken (een historische inconsequentie: denk aan een afbeelding van een Romein met een polshorloge). De Romeinen kunnen wel plannen hebben gehad om Spanje en Afrika te kapen. Om Carthago een beetje te laten dimmen. Maar naar Afrika overgestoken zijn ze nog niet. Of?

³⁰⁶ vanuit Spanje

³⁰⁷ O! Rome heeft Afrika nog niet afgepakt, maar gaat dat wel doen. Volgens Hannibal, die zijn woorden hierna een beetje corrigeert. Eerst oversteken vanuit Spanje naar Afrika. Dan Afrika afpakken van ons. Shame on you, Rome! Oké, **Africam** was niet het hele huidige continent Afrika, maar alleen het noordelijke gedeelte daarvan. Zie afbeelding bovenaan. Sicilië lag op “loopafstand” van Carthago.

<Transcendes>³⁰⁸ autem? *Transcendisse*^{te} dico³⁰⁹. Duos consules huius anni³¹⁰, unum in Africam, alterum in Hispaniam³¹¹ miserunt. Nihil usquam nobis relictum est, nisi quod armis vindicaremus³¹².

Zul je oversteken, zeg ik dat? Ik zeg DAT je bent overgestoken. Ze hebben de twee consuls van dit jaar, de één naar Afrika, de ander naar Spanje gestuurd. Niets is ergens/Nergens is iets voor ons achter/overgelaten, behalve wat wij met wapens zullen hebben opgeëist.

³⁰⁸ Hannibal herhaalt smalend zijn uitspraak *transcendes* *zul jij oversteken* (naar Afrika) tegen het niet aanwezige Rome. Jongens, ik zit er helemaal naast! Jij, Rome, bént al overgestoken! Ploert! Hannibal heeft een beetje gelijk, omdat Rome in 218 de twee consuls op pad gestuurd had, eentje naar Spanje, de ander naar Afrika, nou ja naar Sicilië. Een beetje richting Afrika. Overdrijven mag! Liegen mag! Een leugentje voor bestwil, de uitdrukking is eigenlijk toen uitgevonden. Nee hoor. "Keloel". Die consuls, dat waren Publius Cornelius Scipio en Titus Sempronius Longus. Dat van Spanje wisten wij lezertjes al. De ene consul Publius Cornelius Scipio (niet Africanus!) was samen met zijn broer Gnaeus Cornelius Scipio naar Spanje onderweg. Toen hij, varend langs de Gallische kust, hoorde dat Hannibal over land optrok van Spanje naar de Alpen, richting Italië, had hij zijn eigen leger onder commando gesteld van zijn broer die met dat leger verder gegaan was naar Spanje (om te knokken tegen Hasdrubal, Hannibals broertje). En zelf was hij, nadat hij "met zijn ruitery een enorme overwinning had behaald" omgekeerd en snel naar Italië gevaren. Daar was hij naar de Ticinus opgetrokken, zodat hij Hannibal tegen kon houden. Dus dat er een Scipio in Spanje bezig was, dat wisten we al. Die andere consul, Sempronius, was dus naar Sicilië gegaan. Kon hij vanaf daar een invasie van Afrika voorbereiden. Hannibal verdraait hier de hem bereikte / toegespeelde informatie.

³⁰⁹ Hannibal "herstelt" zijn eerdere tijdfoutje opzichtig. *Je zult oversteken transcendes* wordt nu ineens PF: *trancendisse overgestoken zijn*. Het toe te voegen *te* is subjectsACC in de Acl die afhangt van *dico ik beweert*. Met *te* wordt Rome nog steeds aangesproken.

³¹⁰ we hebben het dus over 218, het jaar van de slag bij de Ticinus. Hannibal fokt zijn manschappen op. Mannen, ik sta hier niet te leuteren. We zijn serieus in gevaar. Ze hebben al veel van ons territorium gepikt, gejat, gestolen, gebietst, geklauwd, achterovergedrukt, geroofd, geschoept, gekaaid, gesnaaid, geratst, gegapt, verdonkeremaand, enfin tegen onze uitdrukkelijke wens in aan hun eigen territorium toegevoegd, en nou zijn ze bezig wat we over hebben ook nog te snaaien.

³¹¹ tja, wat doen stijlmiddelen er in zo'n stukje nog toe? Ze zijn er wel, hoor. Het PARALLELLISME, het ASYNDETON. Maar die behoren inmiddels tot het gebruikelijke vocabulaire van zo'n legeraanvoerder. Vergis ik me nu of zien we in de speeches weinig stilistische middelen die met betekenis te maken hebben? Metafoor, metonymia, we zien ze niet heel vaak. Ging de soldaten misschien ook boven het petje. Aan de andere kant, het was wel Livius die alles weergaf.

³¹² de Carthagers zien in het onvreemden van al hun eigendommen een terechte *causa belli een reden voor oorlog*. Hun oorlog is, zo ziet Hannibal het, een *bellum iustum gerechtvaardigde oorlog*. De Carthagers hebben het recht zich te verdedigen tegen een vijand die een regelrechte bedreiging voor Carthago is. Met wapens, ja. Zien we parallellen met het huidige tijdsgewricht? Ik zou zeggen, volop! De vorm *vindicaremus* is een verkorte vorm van *vindicaverimus*. Iedereen weet – sprak hij hoopvol – dat dit, grammaticaal gezien, een "dubbelvorm" is. Hier is het IND FUT EX, geen CON PF.

H6 – HANNIBAL MOEDIGT ZIJN SOLDATEN AAN; 6.3 (HANNIBAL MOTIVEERT ZIJN MANNEN); AUC 21.44⁸⁻⁹ (p.97, rr.1 - 7); d. 'Met de juiste houding hebben jullie overwonnen' (1)

1 Illis³¹³ timidis et ignavis esse licet³¹⁴, **qui** respectum habent,
quos sua terra, suos³¹⁵ ager per tuta ac pacata itinera
fugientes accipient:³¹⁶ vobis necesse est fortibus³¹⁷ viris esse
et, **omnibus** inter victoriam mortemve³¹⁸ certa
5 desperatione³¹⁹ **abruptis**³²⁰, aut vincere aut, **si** fortuna
dubitabit³²¹, in proelio potius quam in fuga mortem
oppetere.

Hun is het toegestaan angstig en laf te zijn, die een toevluchtsoord hebben, die hun eigen land, hun eigen grond zal ontvangen, terwijl ze vluchten over veilige en vredige wegen: voor jullie is het nodig dappere mannen te zijn en, omdat alles tussen overwinning of dood is afgesneden door een besliste/ zekere wanhoop, of te overwinnen of, als het/jullie lot onzeker zal zijn, in het gevecht liever dan in de vlucht de dood tegemoet te gaan.

³¹³ Hannibal noemt de naam Romeinen niet. Hij verwijst er alleen naar via een PRON *demonstrativum illis*.

³¹⁴ **illis licet hun is het toegestaan, voor hen is het mogelijk** vormt een tegenstelling (ANTITHESE!) met **vobis necesse est voor jullie is het noodzakelijk** (r3). PARALLELLISME, ADVERSATIEF ASYNDETON, ze zitten er allebei in. Waar de Romeinen, laf en bang als ze in de ogen van Hannibal zijn, rustig naar huis, naar pappie en mammië kunnen vluchten, is het voor de Carthagers bittere noodzaak te strijden. Hannibal gebruikt bewust woorden om de Romeinen belachelijk te maken. Hij noemt ze indirect angstig en laf, en in r3 gebruikt hij de term **fugientes, vluchters**. PPA van **fugio op de loop gaan, het hazenpad kiezen**. Zo wekt Hannibal bij zijn soldaten een gevoel van afkeer op (*PATHOS*): bah! Vluchtende soldaten! Die moeten we echt killen! Wij zijn tenminste dapper. Bangschijters kunnen we hebben.

³¹⁵ de herhaling (*ANAFOORTJE*) van **sua hun eigen**, nu M **suos hun eigen**, accentueert dat feit dat Romeinen niets te vrezen hebben. Als die op de vlucht slaan, wat wel fijn zou zijn, dan worden ze overal met open armen ontvangen. Met een limoncelloetje misschien wel! Maar de Carthagers, die hebben wel iets te vrezen. Nou ja, te winnen, terug te winnen zelfs. Die moeten dus dapper zijn. Vechten op leven en dood. Tusseloplossingen, daar doet Hannibal niet aan. Meester, ik zal dapper vechten, oké? Maar als ik in problemen kom peer ik 'm in plaats van dapper te sneuvelen. Wappes! Deserteur! Doodstraf! Lulhannes. Zou Hannibal redeneren, denk ik. Een woordspeling lulhannes en Hannibal dringt zich op, maar ik gebruik hem niet.

³¹⁶ maar ... voor jullie is het noodzakelijk dapper te strijden. Wel 'maar' vertaald, terwijl het er niet staat. Kijk, dat heet nou ADVERSATIEF ASYNDETON.

³¹⁷ vormt een contrast met het eerdere **timidis et ignavis** (r1). Een ANTITHESE, lekkâh dan! Je ziet bovendien dat het naamwoordelijk gedeelte van het gezegde zich qua naamval aangepast heeft aan **vobis**, dat DAT PL is.

³¹⁸ optie A en optie B. Zo simpel is het. **victoriam de overwinning** zien we terug in **vincere (...)** in **proelio overwinnen in het gevecht** (r5) en **mortem (-ve is of, hè!) de dood** zien we terug in **in fuga mortem oppetere in de vlucht de dood tegemoet treden**. Die uitwerkingen van de begrippen overwinning en dood zijn PARALLEL geordend. Maar de tegenstelling **vincere in proelio** en **in fuga mortem oppetere** vertoont toch kristalheldere tekenen van een CHIASME. Check it out, baby! **vincere** (a) **in proelio** (b) **in fuga** (b) **mortem oppetere** (a). actie – plaats; plaats – actie. De tegengestelde keuze wordt door het CHIASME benadrukt. Zegt HERM, zeg ik ook, want ik ben het geheel met HERM eens. Vandaag dan.

³¹⁹ de **certa desperatio zekere, besliste wanhoop** is een EUFEMISME voor het besef dat er niets te hopen is tussen leven en dood. Het is óf leven óf dood. Niet een beetje leven en een beetje dood. Kan niet. Komt niet voor in Hanni's woordenschat.

³²⁰ Hannibal zegt het weer lastig. Hij gebruikt zelfs een ABL *absolutus*! Wauw! Maar hij bedoelt gewoon dat er na een gevecht tegen de Romeinen maar twee opties zijn: je leeft nog, maar dan heb je ze overwonnen, die eikels. Of je bent dood, want dan heb je je dood gevochten. Of de anderen dan nog gewonnen of verloren hebben doet er niet veel meer toe.

³²¹ een beetje aardiger gezegd dan wat er uiteindelijk mee bedoeld wordt. EUFEMISME (spelling met 2x een M!), zeker. Maar wat bedoelt Hanni er dan mee? Nou, in dit geval bedoelt hij: als de vijanden aan de winnende hand zijn. Dan kun je het wel schudden dus. Dan geef je de pijp aan Maarten, dan leg je het bijtje erbij neer, dan leg je het loodje, dan ga je naar de eeuwige jachtvelden, dan verwissel je het tijdelijke met het eeuwige, heb je een tuintje op je buik.

10 *Si* hoc³²² [bene fixum] omnibus destinatum in
 animo est³²³, iterum dicam, vicistis³²⁴; nullum contemptu
 m<ortis incitamentum> ad vincendum homini ab dis
 immortalibus³²⁵ acrius³²⁶ datum est.’

Als dit vast besloten is bij/voor allen, ik zal het weer zeggen, (dan)
hebben jullie overwonnen; er is door de onsterfelijke goden aan de mens
 geen (enkele) scherpere aansporing tot overwinnen gegeven dan verachting
 van de dood.

³²² met *hoc dit* verwijst Hannibal naar wat hij net indringend gezegd heeft over wat de Carthagers zich moeten realiseren. Het is strijden op leven en dood. Andere uitkomsten zijn er niet. Latijn? **Vobis nesse est fortibus viris esse et, omnibus inter victoriam mortemve certa desperatione abruptis, aut vincere aut, si fortuna dubitabit, in proelio potius quam in fuga mortem oppetere. Voor jullie is het nodig dappere mannen te zijn en, omdat alles tussen overwinning of dood is afgesneden door een besliste wanhoop, of te overwinnen of, als het lot onzeker zal zijn, in het gevecht liever dan in de vlucht de dood tegemoet te gaan.** Vorige paragraaf rr3-7.

³²³ dit vind ik nou een goed moment het nog eens te hebben over het voegwoord *si als*. Let op. Door een IND te gebruiken na *si als* suggereert de spreker, hier Hannibal dus, dat hij de voorwaarde als 100% reëel beschouwt. Voorwaarde? Ja, een *si-BZ* geeft een voorwaarde aan: *si* betekent *als*. Hannibal ondersteunt door de IND *est* dat het wat hem betreft 100% zeker is dat zijn manschappen de benodigde vechten op leven en dood-mentaliteit hebben. *Si* komt in het Latijn met een IND voor (bijvoorbeeld hier) en met de CON. Heb je *si* met de CON PR of PF, dan is de gebruikswijze van de CON *potentialis*. Vertaal dan *stel dat*. Heb je *si* met de CON IMPF of PLQP dan is de gebruikswijze van de CON *irrealis*. *Si dicit als hij spreekt* (en ik weet zeker dat hij dat doet), *si dicat stel dat hij spreekt* (zou kunnen dat ie dat doet, maar zeker weet ik het niet), *si diceret als hij zou spreken/als hij sprak*, *si dixisset als hij gesproken had / als hij gesproken zou hebben* (maar deed hij niet>niet werkelijkheid). Zo, weet je ook weer.

³²⁴ Hannibal bedoelt te zeggen dat de Carthagers, als ze zijn gedachtengang volgen en meewerken, eigenlijk al gewonnen hebben. En dat had hij al eerder beweerd. Sterker nog, daar was hij ongeveer mee begonnen. Hij zegt nota bene ook dat hij het al eerder zo geformuleerd heeft: **iterum dicam ik zal het opnieuw zeggen**. Natuurlijk lezen jullie ook braaf alle achtergronden en vertaalde passages goed. Alle “cultuur”, want daar zijn jullie tuk op! Nou, wat staat er op p.94 links bovenaan (EIS)? Ik citeer toch maar even: ‘Als jullie bij het beoordelen van je eigen lot dezelfde mentaliteit tonen als daarnet bij het zien van dat (lot) van anderen, hebben we al overwonnen, soldaten!’ Dat was nadat Hannibal een aantal gevechten op leven en dood had laten voeren door gevangengenomen Gallische bergbewoners. Verloor er eentje, dan verloor hij ook zijn leven. Won er eentje, dan kreeg hij van Hannibal wapens en een paard. Dus Hannibal komt aan het eind van zijn speech tegen de soldaten met ongeveer dezelfde tekst als hij in het begin had uitgesproken. Dat herkent de goede luisteraar, dat vrijwel letterlijk herhalen van een frase uit het begin van een speech. Je noemt dat *RINGCOMPOSITIE*. Onthou maar, die verteltechnische term, want hij komt vaker voor. Het woord **vicistis jullie hebben gewonnen** zal Hannibal ook in het begin van zijn toespraak gebruikt hebben. Dat is ook de kern van zijn verhaal. Winst is een onontkoombaar resultaat van ons gevecht tegen de Romeinen. Mits jullie op leven en dood strijden.

³²⁵ beetje *PLEONASME* moet kunnen. Goden zijn per definitie onsterfelijk, dus **immortalibus onsterfelijk** hoeft er niet bij als bepaling bij **dis goden**.

³²⁶ door de driehoekige haakjes wordt het allemaal wat diffuus. Deze volgorde is wat logischer: **nullum acrius incitamentum ad vincendum ab dis immortalibus datum est homini contemptu mortis**. Dat maakt **acrius** een ACC SG van de COMP in het N van het ADI **acer scherp**. Jippie! En **contemptu dan de verachting** is dus ABL *comparationis*, de ABL die het vergeleken aanduidt in een vergelijking. Gokkernolle! **Mortis van de dood** is gewoon een GEN *obiectivus*, het lijdend voorwerp bij **contemptu dan de verachting van** eigenlijk. En dat **vincendum om te overwinnen** een GRD was, zag je al aan het kleurtje. O nee! Je had onmiddellijk door dat er geen object bij **vincendum** stond in dezelfde naamval als **vincendum** zelf. Zo moet ik het zeggen natuurlijk. Knap hoor.

Mooi gesproken, Hannibal. En het gevecht zelf? Nou, dat verliep magertjes voor de Romeinen. De mannen van Hannibal waren nog eens extra door hun chef gemotiveerd om te knokken, terwijl bij de Romeinen voortekenen ervoor zorgden dat Scipio daar eerst aandacht moest besteden. En toen hij na een tijdje de boel ging verkennen stuitte hij op Hannibal die hetzelfde idee had gehad. Uiteindelijk ontstond er paniek aan Romeinse kant toen de consul gewond raakte. Die werd door zijn puberzoon uit de penarie geholpen. Zijn zoon? Scipio’s zoon? Maar... dat was toch Scipio, die later Africanus als bijnaam zou krijgen? Yep. Dezelfde. Toen al dapper dus. De Romeinen kozen het hazenpad. Livius meent nog te moeten melden, dat er nog een andere versie overgeleverd was over de redding van Scipio, namelijk niet door diens zoon, maar door een of andere slaaf. Livius meldt dan dat hij de versie met de jonge Scipio als redder van papsie de voorkeur geeft. Bovendien meldt Livius dat dit gevecht fout liep doordat het terrein tussen Alpen en Po beter bij de Carthagers paste dan bij de Romeinen. Ach, je moet als Romeins geschiedschrijver iets vertellen om een Romeins verlies weg te redeneren.

7

Hannibal

vraagt om versterkingen

H7 – HANNIBAL VRAAGT OM VERSTERKINGEN; 7.2 (HANNO IS KRITISCH OVER HANNIBAL); AUC 23.12⁶⁻⁷ (p.103, rr.1 - 7); *a. Himilco bespot Hannibal (1)*

1³²⁷ Secundum³²⁸ haec dicta Magonis³²⁹ *laetis omnibus*, Himilco³³⁰,
vir factionis Barcinae³³¹, locum Hannonis³³² **increpandi** esse
ratus, 'Quid est, Hanno?' inquit; 'etiam nunc paenitet
belli suscepti³³³ adversus Romanos? IUBE *dedi Hannibalem*;
5 VELA in tam prosperis rebus *grates* deis immortalibus *agi*³³⁴;
audiamus Romanum senatorem in Carthaginiensium curia³³⁵.'

Toen allen (meteen) na deze woorden van Mago blij/van vreugde vervuld waren, zei Himilco, een man van de Barcas-partij, in de mening dat er een gelegenheid was om tegen Hanno uit te varen: 'Wat is er, Hanno? Heb je ook nu nog spijt van het ondernemen van een oorlog tegen de Romeinen? BEVEEL DAT Hannibal wordt uitgeleverd; VERBIED DAT er in zo voorspoedige omstandigheden dank wordt betuigd aan de onsterfelijke goden; laten we luisteren naar een Romeinse senator in het senaatsgebouw van de Carthagers.'

³²⁷ we gaan door in de tijd. Scipio is gewond geraakt, gered door zijn jonge zoon (de latere Scipio Africanus) en uiteindelijk verslagen. Collega-consul Sempronius legde het later bij de Trebia ook af tegen Hannibal. Er volgden nog een zware Romeinse nederlaag bij het Trasumeense meer in 217 en een "total disaster" bij Cannae, in 216. Hannibal wil eerst Napels veroveren, maar ziet daarvan af. Capua, een heel belangrijke Romeinse stad vlak boven Napels, valt wel in zijn handen. Op advies van Quintus Fabius Pictor (niet dezelfde Quintus Fabius als Quintus Fabius Maximus Cunctator, de dictator) gaan de Romeinen over tot religieuze handelingen. Ze hopen daarmee verder onheil te kunnen afwenden. We zien in de komende passages wat Carthaagse namen. Livius heeft natuurlijk ook die informatie paraat.

³²⁸ in dit geval is **secundum onmiddellijk na** een PREP met ACC. Als je **secundus** op gaat zoeken in deze context is dat vragen om fouten. Dan kom je uit bij het ADI **secundus**, dat twee basisbetekenissen heeft, *tweede* (rangtelwoord) en *prettig, aangenaam*. Nou, daar kun je in deze context helemaal noppes mee.

³²⁹ Livius schakelt over naar het Carthaagse perspectief. Hij vertelt wat er in de Carthaagse senaat gebeurt nadat Mago, een broer van Hannibal, daar is gaan rapporteren over Hannibals indrukwekkende wapenfeiten. Met de nodige symboolpolitiek daarbij. Mago heeft in het voorportaal van het senaatsgebouw heel veel gouden ringen laten neerleggen. Allee Romeinse ruiters droegen die ringen en dus had Hannibal vrijwel de hele Romeinse ruitery in de pan gehakt. Wauw! Goed, ook in Carthago moeten de goden bedankt worden én er moet volgens Mago juist nu extra steun komen voor Hannibal. Die was nu bijna in Rome! Maar hij zat dus wel in Italië, met alle logistieke uitdagingen vandiën. Graan voor eten, geld voor soldij, maar ook soldaten voor de broodnodige aanvulling van de behoorlijk uitgedunde Carthaagse legers, het was allemaal niet zo simpel. Ook al had hij dan een paar jaar lang de vloer aangeveegd met de Romeinen. Dat was dus, zo stelt Mago in de senaat voor, allemaal bijzonder hard nodig. Het is onduidelijk of Mago de zeges van Hannibal extra glans gegeven heeft door de aantallen slachtoffers "naar boven bij te stellen" of niet. Als hij dat gedaan heeft (**{!}**) EIS en HERM geven hier naar mijn idee verschillende visies (**{!}**) was dat natuurlijk om in Carthago de druk erop te zetten. Al zou je ook kunnen bedenken dat Mago zo door Livius als net iets arroganter wordt voorgesteld dan nog prettig is.

³³⁰ de Carthaagse senator Himilco stond achter Hannibal. Figuurlijk. Letterlijk niet, want Hannibal zat in Italië, Himilco in Afrika.

³³¹ de Barcas-partij, genoemd naar Hamilcar Barcas, was voor een oorlog met Rome.

³³² Hanno is de Carthaagse politicus die juist vrede had gewild met Rome. Hij had als vertegenwoordiger van de vredespartij, nadat Hannibal Saguntum aangevallen had en de Romeinse diplomaten in Carthago om de uitlevering van Hannibal hadden gevraagd, het standpunt verdedigd op dat Romeinse verzoek in te gaan.

³³³ in **belli suscepti de ondernomen oorlog** is **suscepti** beter te vertalen als een *dominant* PTC. *Het ondernemen van de oorlog* wordt het dan.

³³⁴ Himilco provoceert Hanno nu. Hij legt Hanno weer orders in de mond. Hee Hanno, weet je wat je nu eens moet doen? Nu die uitlevering, je weet wel, waar je het toen over had, nú die uitlevering afkondigen. Neem dan meteen mee dat je ook niet wilt dat de goden bedankt worden omdat ze Hannibal bij zijn prestaties gesteund hebben. Hij fokt hem, snap je. Hij suggereert Hanno het tegenovergestelde te doen van wat hij wil dat er gebeurt. Natuurlijk moet Hannibal niet alsnog uitgeleverd worden. Natuurlijk moeten de goden juist wel bedankt! Het sarcasme druipert ervan af. Hee Hanno, jij houdt toch zo van bevelen uitdelen? Nou is je kans, jochie! Het lijkt erop alsof Himilco nog een appeltje te schillen heeft met Hanno. Logisch. Die had een medestander in de Barcas-clan, Hannibal, aan de Romeinen willen uitleveren. Himilco is dus pissig. En wie pissig is gebruikt vaak het middel sarcasme om dat ongenoegen te ventileren.

³³⁵ de toon van Himilco's woorden is buitengewoon sarcastisch. Hanno is gewoon een Carthager, maar eentje die in de ogen van Himilco eerder Romeinse belangen behartigt dan Carthaagse. Daarom noemt hij Hanno smalend een Romeinse senator. Laten we eens met zijn allen luisteren, beste Carthagers, naar deze luis in de pels, deze Romein in Carthago. Je ziet hem bijna met wijs- en middelvinger van beide handen in de lucht het gebaartje maken van een "zogaamd". Kennelijk heeft Hanno het woord gevraagd na Mago's positieve exposé over Hannibal en zijn vraag over het verlenen van extra steun.

H7 – HANNIBAL VRAAGT OM VERSTERKINGEN; 7.2 (HANNO IS KRITISCH OVER HANNIBAL); AUC 23.12⁸⁻¹⁰ (p.104, rr.1 - 7); **b. Hanno neemt het woord (1)**

1 Tum Hanno ^{dixit}: 'Tacuiss³³⁶ hodie, patres conscripti³³⁷, ne³³⁸
quid in communi omnium gaudio minus laetum, **quod**
esset vobis, **loquerer**; nunc³³⁹ interroganti senatori³⁴⁰,
paeniteatne ad huc suscepti adversus Romanos belli, **si**
5 **reticeam**³⁴¹, aut superbus aut obnoxius³⁴² **videar**, **quorum**
alterum **est** hominis³⁴³ alienae libertatis obli³⁴⁴, alterum ^{est}
suae³⁴⁵.

Toen zei Hanno: 'Ik zou vandaag gezwegen hebben, heren senatoren, opdat ik niet iets zeg/om niet iets te zeggen in de aan allen gemeenschappelijke vreugde/van allen, wat voor jullie minder heuglijk/aangenaam zou zijn; (maar) als ik nu niet zou antwoorden aan een senator, die vraagt of ik (soms) nog spijt heb van het ondernemen van een oorlog tegen de Romeinen, (dan) zou ik of arrogant of laf/slaafs schijnen, waarvan de ene houding eigen is aan een man, die de vrijheid van een ander vergeten is, (en) de andere houding eigen is aan een man, die zijn eigen vrijheid vergeten is.

³³⁶ de CON *irrealis* in de HZ. Hanno beweert dat hij gezwegen zou hebben, maar hij doet dat dus niet. Hij legt ook uit waarom hij normaal gesproken zijn mond zou hebben gehouden. Hij wil de feestvreugde niet bederven. Carthago heeft een serie overwinningen behaald op de aartsvijand, op Rome. En geen kleine overwinninkjes. Maar er is toch een reden waarom hij zal spreken. Dat zit hem natuurlijk in de uitdagende, de provocerende woorden van Himilco. Die kan hij niet over zijn kant laten gaan. Hij legt ook uit waarom. Hij wil niet arrogant overkomen en ook niet als een slaaf.

³³⁷ de term die in de Romeinse senaat exclusief gebruikt wordt voor het adresseren, het aanspreken van de senatoren. **Patres vaderen**, dat zijn de patriciërs (degenen die van origine uit de adelstand stammen) en de **conscripti bijgeschrevenen** zijn de senatoren die oorspronkelijk uit de rangen van de **equites ridders** voortkomen. Opvallend is het dat Livius Hanno de typisch Romeinse aansprektitel laat gebruiken. Dat kan een gevalletje zijn van wat psychologen *projectie* noemen: Livius is zo gewend aan zijn eigen wereld dat hij onbewust denkt dat het in Carthago exact hetzelfde georganiseerd is als in Rome. Dus dat ook Carthaagse senatoren elkaar aanspreken met **patres conscripti**. Aan de andere kant is Hanno door Himilco net smalend een **Romanum senatorem Romeinse senator** genoemd. Je kunt dus ook denken dat Hanno het spelletje even lekker meespeelt en zich er van bewust is dat hij een typisch Romeinse term bezigt. Heerlijk, hè, dit fantaseren.

³³⁸ hebben we weer de combinatie van **ne** + CON **loquerer**. Hier is sprake van de ontkende *finale* BZ, de doelaangevende BZ die nou juist ontkend wordt. **Om te voorkomen dat** is een prima vertaling van **ne**.

³³⁹ hij zou gezwegen hebben, (maar) gaat nu toch reageren op Himilco: uitgelezen plaats voor een **ADVERSATIEF ASYNDETON**.

³⁴⁰ de bedoelde senator is Himilco. Himilco, op de een of andere manier roept die naam associaties met chocola bij me op. Zo van een klein kind dat tegen mammië zegt Hoi! Milca! Maar ik zie wel vrij vaak associaties met eetbare dingen hoor, dat is waar.

³⁴¹ grammaticaal zijn **reticeam** (in de BZ) en **videar** (in de HZ) eigenlijk geen CON *irrealis*, omdat ze CON PR zijn. De *irrealis* komt niet voor in het PR. Dan zijn het allebei CON *potentialis*, die wel degelijk in het PR voorkomt. Wij horen het verschil niet echt meer tussen "als ik zou zwijgen, als ik zweeg, als ik niet zou reageren, als ik niet reageerde" als niet-werkelijkheid (*irrealis*) en "stel ik zwijg, stel ik reageer niet", de mogelijkheid (*potentialis*). Dat is nou zo mooi aan zo'n klassieke taal als Latijn. Die nuancering kan het Latijn wel tot uitdrukking brengen, het Nederlands niet meer. Tja, wie niet van nuances houdt, die snapt dit niet. Gelukkig zijn er nog heel veel mensen, ook jongeren, die juist dit soort nuancering prachtig vinden.

³⁴² volgens Hanno zou men van hem twee dingen kunnen denken als hij niet op Himilco's provocerende woorden in zou gaan: dat hij te arrogant is, omdat hij volledig van zijn eigen mening overtuigd is. En dat hij het gedrag van een slaaf toont, onderdanig is, omdat hij zich alle kritiek van Himilco laat welgevallen. Hij wil beide indrukken vermijden en dus reageert hij op Himilco. Maar niet nadat hij zijn overwegingen op fraaie wijze uiteengezet heeft. Als was het een Romeinse **orator redenaar**. Stilistisch zijn we dus op onze hoede. We hebben twee kwalificaties gezien **superbus arrogant** en **obnoxius slaafs**. Dan komen er twee uitwerkingen van die termen. En in welke volgorde zullen die staan? Let op. Bij arrogant denkt Hanno aan iemand die zich te goed voelt om na te denken over de vrijheid van iemand anders. Hij bijvoorbeeld in de ogen van de Carthagers. En bij slaafs, onderdanig, aan iemand die zijn eigen vrijheid niet meer als doel in beeld heeft. Bijvoorbeeld de vrijheid om onbelemmerd te spreken. Het is dus een ABAB-verhaal, en jullie noemen dat terecht een **PARALLELLISME**. Ik ook.

³⁴³ de woordgroep **hominis (...)** **obliti** staat in de GEN en duidt hier, in combinatie met **est**, een eigenschap aan. Je noemt dit gewoon een GEN *possessivus*.

³⁴⁴ **obliti**, horend bij **hominis**, is het PPP van **obliviscor vergeten** dat het lijdend voorwerp in de GEN heeft. Die GEN is hier **alienae libertatis**.

³⁴⁵ weggelaten achter **suae** is **libertatis**, wat dit dus tot een **ELLIPSIS** maakt.

RESPONDEAM³⁴⁶ **inquit** ‘Himilconi non **desisse**
 paenitere³⁴⁷ **me** belli, neque **desiturum** *me esse* ante invictum
 vestrum imperatorem³⁴⁸ incusare³⁴⁹, **quam**³⁵⁰ **finitum** *esse* aliqua
 10 tolerabili condicione³⁵¹ **bellum** **VIDERO**³⁵²; nec mihi pacis
 antiquae³⁵³ desiderium ulla alia res quam pax nova³⁵⁴ **finiet**.

IK ZOU ANTWOORDEN, zei hij, ‘aan Himilco **DAT** ik niet ben
 opgehouden spijt te hebben van de oorlog, en **DAT** ik niet zal ophouden jullie
 onoverwinnelijke aanvoerder te beschuldigen, voordat **IK ZAL HEBBEN**
GEZIEN **DAT** de oorlog beëindigd is op/met een of andere acceptabele
 voorwaarde; en niet **zal** enige andere zaak dan een nieuwe vrede voor mij
beëindigen/een einde maken aan het verlangen naar de oude vrede.

³⁴⁶ de CON in deze HZ is wederom een *potentialis*: ik antwoord dan (waarschijnlijk). Dus stel dat Himilco naar mij luistert.

³⁴⁷ het object bij **paenitēre spijt hebben van** gaat met de GEN (**belli**). Tja, het is niet anders. Klotten GEN ook altijd. Hanno zegt dat hij er nog steeds spijt van heeft dat hij de oorlog tegen Rome niet tegen heeft kunnen houden. Hij is dus nooit van standpunt veranderd. Het is geen litotes maar het klinkt een beetje zo: ik ben nooit opgehouden spijt te hebben > ik heb altijd spijt gehad.

³⁴⁸ **invictum vestrum imperatorem** *jullie onoverwonnen aanvoerder*, het moet Hannibal zijn, naar wie Hanno met deze woorden verwijst. Toch is de toon een beetje zuur. Zeg maar gerust ironisch. Watskeburt Bert? Hannibal is wel goed bezig, maar de totale overwinning – Romeinen op de knietjes, murw gebeukt, smekend om vrede en genade en zo – heeft ie nog niet binnen. Kijk, die Hanno was wel lid van een andere partij dan de Barcas-clan (hij noemt Hannibal Barcas dan ook *jullie aanvoerder vestrum imperatorem*), namelijk een voorstander van een duurzame vrede. Hanno benadrukt nog eens dat de Barcasjes oorlog wilden, hij niet. Zijn partij niet, dat bedoel ik.

³⁴⁹ zo stellig als Hanno beweert dat de oorlog tegen Rome van hem nooit had hoeven plaatsvinden, zo stellig blijft hij ook Hannibal ervan beschuldigen dat die de oorlog erdoor gedrukt heeft. Daarmee heeft Hannibal in de ogen van Hanno Carthago in mogelijk grote problemen gebracht. Dertien jaar later, na de slag bij Zama, zal Hanno misschien van binnen een soort van triomfgevoel hebben gehad. “Ik heb het altijd geweten, altijd gevonden dat oorlog met Rome geen goed idee was”. Hij was één van de mensen die in 201 namens Carthago met Rome onderhandelden over de vredesvoorwaarden. Hanno was wel een mannetje hoor. Dat de Carthaagse huurlingen aan het eind van de eerste Punische oorlog geen soldij betaald kregen waarna zij in opstand kwamen (de “huurlingenoorlog”, de “Afrikaanse oorlog van 241-238), daar slaagde de bemiddelingspoging van deze Hanno de Panno niet echt.

³⁵⁰ dit **quam dat** is het tweede gedeelte van **antequam voordat**, waarvan **ante voor** al in r8 stond. Dergelijke woorden **antequam voordat**, **priusquam voordat** worden wel vaker wreed uiteen getrokken. Gruwelijk is het gewoon.

³⁵¹ Hanno wil eerst de oorlog beëindigd zien, voordat hij zijn wantrouwen richting Barcasjes en Hannibal laat varen. En een degelijke vrede kon alleen maar winnaars opleveren. Als partijen met elkaar in gesprek durven gaan komen er vast redelijke voorwaarden uit dat overleg. Ja ja. De oorsprong van sommige conflicten ligt zo diep opgeborgen, dat daar niet snel vredesoverleg te verwachten is. Hakken in het zand, dat levert niets op. Maar gezien wat mensen elkaar aandoen is de onverzoenlijke houding hier en daar wel te begrijpen. En toch...

³⁵² het FUT EX in al zijn schoonheid. In de toekomst afgesloten en dus een PF-stam. Wauw!

³⁵³ de **antiquae pacis de vrede van weleer** is het lijdend voorwerp van **desiderium verlangen naar**. We hebben dus weer een voorzetselvoorwerp, een GEN *obiectivus*.

³⁵⁴ Hanno wil vrede. En pas als er vrede is verlangt hij niet meer naar de vrede die er ooit was. Hij ziet alleen Hannibal geen vrede sluiten, zeker niet als hij om nieuwe troepen, eten en soldij vraagt. Ziet Hanno dan niet dat de overwinningen van Hannibal de Carthagers uiteindelijk een betere onderhandelingspositie zullen geven? Tja, wel een beetje ziet ie dat. Maar hij vreest ook dat alle successen de Carthaagse soldaten en hun aanvoerder daar in Italië naar het hoofd zullen stijgen. Dat ze er arrogant van zullen worden en dan onaanvaardbare risico's zullen nemen.

H7 – HANNIBAL VRAAGT OM VERSTERKINGEN; 7.2 (HANNO IS KRITISCH OVER HANNIBAL); AUC 23.12¹¹⁻¹² (p.105, rr.1 - 7); c. 'We moeten nu een gunstige vrede sluiten' (1)

1 Itaque ista³⁵⁵, **quae** modo Mago iactavit³⁵⁶, Himilconi
ceterisque Hannibalis satellitibus³⁵⁷ iam laeta sunt: mihi
possunt laeta esse, **quia** res bello bene gestae, **si** volumus
fortuna uti, pacem nobis aequiorem dabunt³⁵⁸; nam **si**
5 praetermittimus hoc tempus, **quo** magis dare quam
accipere possumus videri pacem³⁵⁹, vereor **ne** haec quoque³⁶⁰
laetitia³⁶¹ luxuriet nobis ac vana evadat³⁶².

Dus zijn die dingen, waarover Mago zo-even heeft opgeschept, al heuglijk voor Himilco en de overige aanhangers van Hannibal: voor mij kunnen ze heuglijk zijn, omdat (de) in de oorlog behaalde successen, tenminste als we ons succes willen gebruiken/benutten, ons een gunstiger vrede zullen verschaffen; want als wij dit moment, waarop wij de vrede meer kunnen schijnen te schenken dan aanvaarden, voorbij laten gaan, vrees ik dat ook deze vreugde ons naar het hoofd stijgt en op niets uitloopt.

³⁵⁵ ik heb ooit geleerd dat het aanwijzend voornaamwoord **ille** positief of neutraal bedoeld is, en **iste** als dat niet het geval is. Nou, je zou hier kunnen beweren dat Hanno een zweem van dedain laat doorsijpelen over Mago's woorden. Alleen voor de goede verstaander bedoeld natuurlijk. Gaat het om het grote aantal slachtoffers aan Romeinse zijde, gesymboliseerd door de stapel gouden ringen? Gaat het om het verhaal dat nog steeds Romeinse volkeren in Italië overlopen naar Hannibal?

³⁵⁶ Mago heeft volgens Hanno opgeschept, misschien wel overdreven. Hij heeft, om de Carthaagse senatoren die thuis gebleven waren een idee te geven van de grootte van de Carthaagse overwinning, net voor de vergadering vele Romeinse gouden ringen laten rondstrooien. Misschien dat Hanno zo'n actie ook rangschikt onder opschepperij.

³⁵⁷ Hanno bedoelt met **ceteris Hannibalis satellitibus** de andere aanhangers van de Barcas-partij, die immers oorlog wilden. Hanno, zelf tegen oorlog, is alleen oké met die successen van Hannibal omdat ze Carthago een betere onderhandelingspositie geven, mocht het ooit tot een duurzame vrede komen. Dat die mogelijkheid er is zorgt ervoor dat Hanno zegt dat hij met Hannibals successen blij kán zijn. Nuancering, nuancering.

³⁵⁸ **dabunt** *zij zullen geven*, hier in de zin van *zij zullen opleveren, ze zullen garanderen*. Onderwerp is uit r3 **res bello bene gestae** in de oorlog behaalde successen.

³⁵⁹ **pacem dare** *vrede geven, vredesvoorwaarden bepalen* is beter dan **pacem accipere** *vrede accepteren, vredesvoorwaarden moeten slikken*.

³⁶⁰ klein sneetje naar Himilco en de Barcasjes. Met **quoque ook** (in deze betekenis vrijwel altijd achter het woord waarbij het een bepaling is) verwijst Hanno naar het einde van de eerste Punische oorlog, toen er ook vredesvoorwaarden besproken werden tussen Rome en Carthago. Toen zag het er, vlak voordat de slag bij de Egadische eilanden plaatsvond, nog helemaal niet zo desastreuus uit voor Carthago. Er was door Hamilcar een groot contingent Carthageters verzameld aan de westkant van Sicilië, op de Eryx. Hamilcar deed vanaf die berg voortdurend aanvallen, guerilla-tactiek, op de Romeinen, die daar helemaal gek van werden. Maar de vlootcommandant Hanno (een andere Hanno dan Hanno de Grote in de Carthaagse senaat), die Hamilcar moest ontzetten had geen leiderskwaliteiten, niet de juiste inzichten, een te zwaar beladen vloot, inderhaast opgeroepen en dus ongetrainde soldaten en zo meer. Dus dat liep niet goed af met de Carthaagse hulp aan Hamilcar. Toen de arme man na de nederlaag naar Carthago terugkeerde werd hij ter dood veroordeeld en terechtgesteld. Gekruisigd, dat was toen al helemaal in.

³⁶¹ met **laetitia** *vreugde, reden tot vreugde* komt Hanno terug op **ista, quae modo Mago iactavit** (r1).

³⁶² de twee CON **luxuriet** en **evadat** worden veroorzaakt door de combinatie **vereor ne** + CON **ik ben bang dat**. **Luxuriet** vormt samen met **laetitia** wel een alliteratie. Voor zover je daarnaar zocht.

H7 – HANNIBAL VRAAGT OM VERSTERKINGEN; 7.2 (HANNO IS KRITISCH OVER HANNIBAL); AUC 23.12¹³⁻¹⁶ (p.106, rr.1 - 5); d. 'Wat houdt die vreugde eigenlijk in?' (1)

1 Quae³⁶³ tamen nunc quoque qualis³⁶⁴ est? "Occidi³⁶⁵ exercitus
hostium,³⁶⁶ mittite milites mihi³⁶⁷." Quid aliud rogares³⁶⁸, si esses
victus? "Hostium cepi bina castra³⁶⁹," praedae videlicet³⁷⁰ plena
et commeatum³⁷¹; "frumentum et pecuniam date³⁷²." Quid
5 aliud, si spoliatus^{esses}, si exutus castris esses, peteres³⁷³?

Wat is/houdt die vreugde trouwens ook nu (eigenlijk) in? "Ik heb legers van de vijanden gedood/vernietigd; zend mij soldaten." Wat anders zou je vragen, als je overwonnen was? "Ik heb twee legerkampen van de vijanden ingenomen," natuurlijk vol van buit en proviand; "geef mij koren en geld." Wat anders zou je vragen, als je geplunderd (was), (en) als je beroofd van je legerkamp was?

³⁶³ het F vragend voornaamwoord **quae** doet veronderstellen dat er verwezen wordt naar een eerder genoemd F woord. Klopt. Dat is **laetitia**. Hanno trekt de logica van Hannibals verzoek om mensen, geld en graan een beetje in twijfel. Trouwens, **laetitia vreugde**? Hoezo dan die vragen? Het is toch allemaal juist heel goed gegaan? Of zie ik het nou niet goed? Hanno haalt een bekend retorisch trucje uit. Hij doet even alsof hij Hannibal is en stelt als een **FICTIEVE OPPONENT** een paar kritische vragen. **RETORISCHE VRAGEN**, ook dat nog.

³⁶⁴ klein voorbeeldje van **ALLITERATIE** **quoque qualis**. Leuk, meer niet. Gewoon grappig.

³⁶⁵ Hanno is even Hannibal en spreekt dus in 1 SG, nu met **Occidi ik heb gedood** en later met **cepi** (r3) **ik heb ingenomen**.

³⁶⁶ je zou bijna op een toets een vraag stellen over dit **ASYNDETON**. Welk voegwoord is logisch gezien weggelaten? Kies maar: A) en B) want C) dus en D) maar. Ik zou C kiezen. Om het totaal onlogische van de vraag van Hannibal aan te tonen. Je hebt gewonnen en dan vraag je om meer soldaten? Dat doe je als je verloren hebt! Dán heb je meer soldaten nodig. Ook precies de uitleg van Hanno op zijn eigen **RETORISCHE VRAAG**: rr2/3 **Quid aliud rogares, si esses victus**? Wat vraag je dan als je verloren hebt, sukkel? Of je mensen terug mag sturen, omdat ze toch niet nodig zijn?

³⁶⁷ wauw, wat een mooie **ALLITERATIE** zeg! **mittite milites mihi**.

³⁶⁸ de vier CON uit deze passage even in één keer. **rogares, esses victus, spoliatus/exutus esses** (r5) en **peteres** (r5) zijn allemaal CON *irrealis*. In HZ én in BZ een CON IMPF. Beter en duidelijker krijg je ze niet.

³⁶⁹ nog een **FICTIEVE TEGENWERPING**, een **FICTIEVE UITSpraak**, nu over Hannibals vraag om graan en poen. Gaat ie weer, jongens. Ik heet Hanno, maar ik speel weer ff Hannibal. Hannibal, wat jullie willen. Nu, ik heb wel twee vijandelijke legerkampen ingenomen! Goed hè, van mij?

³⁷⁰ het woord dat de sarcastische toon ondersteunt. Vol buit, vol eten. Túúúrljk, joh!

³⁷¹ Hanno zelf weer: waren die dan leeg of zo? Die legerkampen, waren die leeg? Was daar niks te halen, waarmee je je soldaten kon betalen en was er ook helemaal niets aan voedsel te vinden?

³⁷² Jan Hanno Klaassen weer in de rol van Hannibal: ik heb legerkampen ingenomen en nu heb ik dus vanuit Carthago graan en soldij nodig. Kunt u ff schokken?

³⁷³ Hanno reageert op zijn eigen, door de nep-Hannibal gemaakte opmerkingen, met alweer een **RETORISCHE VRAAG** en een **ANAFoor**, van **Quid aliud**. Jan Klaassen en Katrijn van een heel ander niveau. Wanneer vraagt iemand graan en soldij? Als ie verloren heeft, als ie zijn legerkamp aan de vijand heeft moeten laten. Niet als je er net een paar aan je verzameling toe hebt gevoegd. Je voelt welke kant Hanno op wil. Hij is geen voorstander van het sturen van manschappen, graan en geld naar Italië. Daarmee zou hij er dan indirect voor zorgen dat Hannibal niet kan doorpakken en met succes naar Rome kan optrekken. Als ie zijn zin krijgt, hè. Aan het eind van de senaatszitting besluit de Carthaagse senaat, niet onder de indruk van Hanno's betoog, toch een contingent Numidiërs naar Hannibal te sturen, wat olifanten (er waren er wat verongelukt, met die hele trip door de Alpen en de gevechten bij de rivieren, de meren en de tochtjes door de Apennijnen) en een lading zilver. Geld dus. Ook in Spanje werden manschappen geronseld voor Hannibals leger. Over graan horen we niets meer. Maar met zilver kun je veel broodjes frikandel kopen, weet ik uit betrouwbare bron. Over bronnen gesproken, de bronnen die ik voor dit document gebruik zijn nog wel eens wisselend qua informatiewaarde. **{!}** Zo zie ik dat EIS en HERM het hoofdstuk over Hanno in de Carthaagse senaat allebei besluiten met de opmerking dat er wat troepen, olifanten en zilver richting Hannibal gaan, op diens verzoek dus, terwijl ik elders, in boeken en op het internet informatie vind dat Hannibal nou juist, en waarschijnlijk dus op voorspraak van Hanno, geen extra hulp krijgt. Inzichten kunnen veranderen, ik weet het. Maar toch. Nog eentje. HERM stelt n.a.v. de door Mago genoemde aantallen Romeinse slachtoffers (vertaling van Livius, in EIS en in HERM) een vraag over het realistisch gehalte van deze getallen. Mago komt na de slag bij Cannae vertellen over het totaal aantal slachtoffers van Hannibals expeditie, zo'n 200 duizend doden en ruim 50 duizend gevangenen. Dat zijn dus niet de aantallen slachtoffers aan Romeinse kant bij Cannae alleen. De vragen 1 en 2 op p.119 (HERM) lijken te zinspelen op 200 duizend doden bij Cannae. En in vraag 2 moet het antwoord dan logischerwijze zijn dat dat schromelijk overdreven was. In het antwoordmodel bij vraag 2 worden de getallen bijgesteld op basis van Livius' tekst elders. EIS stelt geen vragen over het zogenaamd door Mago overdreven aantal slachtoffers. Lastig. **{!}**

Et *ne*

omnia ipse **mirer**³⁷⁴ - mihi quoque enim, **quoniam** respondi
 Himilconi, interrogare ius fasque **est**³⁷⁵ - **velim**^{ut} seu Himilco
 seu Mago **respondeat**, **cum** ad internecionem Romani
 imperii **pugnatum** ad Cannas **sit CONSTET**que in defectione
 10 **totam Italiam esse**³⁷⁶, primum, **ecquis** Latini nominis³⁷⁷
 populus³⁷⁸ **defecerit** ad nos, deinde, **ecquis** homo ex
 quinque et triginta tribubus³⁷⁹ ad Hannibalem **transfugerit**³⁸⁰!

En opdat **ik**

me niet zelf over alles **verbaas**/om niet alle verbazing voor mijzelf te houden
 – want het **is** immers ook mij, aangezien ik Himilco geantwoord heb,
 gerechtigd en geoorloofd vragen te stellen - **ik zou willen** dat hetzij Himilco
 hetzij Mago **antwoordt**, aangezien er **gevochten is** bij Cannae tot de totale
 vernietiging van het Romeinse Rijk en **HET VASTSTAAT DAT** geheel Italië in
 opstand is, ten eerste, of wel enig volk met Latijnse rechten/status naar ons
is overgelopen, vervolgens, of wel enig man van/uit de vijfendertig districten
 naar Hannibal **overgelopen is**.'

³⁷⁴ Hanno is verbaasd, zegt hij. Ehm, ik begrijp het toch goed, hè? Hannibal is aan de winnende hand, maar via Mago vraagt hij nu om extra troepen! Alsof hij dus eigenlijk aan het verliezen is. Dat is toch vreemd? En als ik nou zelf als enige verbaasd was. Maar eigenlijk zou ook de senaat van Carthago en zouden ook de andere leden van de vredespartij verbaasd moeten zijn over Hannibals verzoek. Lees "verbaasd zijn over" als een **EUFEMISME** voor "afwijzen".

³⁷⁵ Hanno heeft braaf antwoord gegeven, als "Romeins senator" op de kritische, sarcastische vragen van Himilco: Hee, nog spijt van deze oorlog? Moet je, nu we er zo goed voor staan, Hannibal niet uitleveren, joh? Dat wilde je toch indertijd ook doen, Hannibal uitleveren aan de Romeinen? Weet je wat jij moet doen, Hanno? De dankfeesten voor de goden tegenhouden! Da's pas een goed plan, Hanno de Panno! Nou, dat sarcasme heeft Hanno manmoedig verdragen. "Hanmoedig" bijna. En nu mag hij dus zelf ook vragen stellen aan Himilco en Mago. En die moeten dan ook maar eens met antwoorden komen. Niet meer dan **ius** en **fas**, **gerechtvaardigd** en **geoorloofd**. Hanno heeft vervolgens wat vragen voor Himilco en Mago in petto, waarbij hij in zijn uitgangspunten voor die vragen de Carthaagse overwinning op Rome extra zwaar aanzet. Dat is een slimme truc. Door de vragen te beantwoorden gaan Mago en Himilco ook akkoord met de uitgangspunten voor die vragen. De leraar tegen een leerling met een 5 voor een makkelijke toets: "Zeg Pietje (ik heb ze niet in de les, hè, de "Pietjes en Marietjes"). Jij bent nogal een luiwammesje, hè. Hoe lang heb jij nou gewerkt aan deze toets?" Als Pietje braaf en naar waarheid "35 minuten" antwoordt, geeft ie indirect toe dat ie een luiwammesje is, die Pietje. Nu weer over Hanno die (gekleurde, subjectieve) vragen heeft voor zijn politieke tegenstanders in de Carthaagse senaat, Mago en Himilco. Kijken of het illustere duo die vragen met een volmondig "ja" kan beantwoorden. Of dat ze zich genoodzaakt zien te ontkennen. Kan ook. Dat zou het beste uitkomen.

³⁷⁶ Hanno beweert tussen neus en lippen dat door de slag bij Cannae heel het Romeinse rijk van de kaart geveegd is en dat heel Italië afvallig is geworden. Tweemaal een **HYPERBOOL** dus. Dat is natuurlijk niet zo, maar Hanno knoopt aan deze beweringen – die hij natuurlijk zelf voor geen meter gelooft – twee irritante vragen vast, waarop hij het liefst "nee" hoort. 1) is er wel een volk met Latijnse status (direct verbonden met Rome, dus uit Latium of een directe Romeinse kolonie) naar Carthago overgelopen en 2) is er überhaupt iemand naar de kant van Hannibal overgelopen? Twee keer "nee" natuurlijk. Wel een paar volkjes, maar er is volgens Hanno helemaal geen volk met de Latijnse status overgelopen naar de Carthagers. Daarnaast is er ook gewoon niemand naar Hannibal gedeserteerd. Loelkoek zozegzegd. Het kan dus sowieso niet om **totam Italiam** gaan dat nu aan de Carthaagse kant staat. **Totam Italiam? Heel Italië?** Beetje overdreven, hè? Tuurlijk niet. Maar wat had die Mago dan beweerd? Die had het over een paar volkeren, de Bruttiërs, de Apuliërs, wat Samnieten en Lucaniërs. Die waren naar Hannibal overgelopen, ja. Plus Capua, geen onbelangrijke stad. Maar da's niet **totam Italiam heel Italië**.

³⁷⁷ deze Hanno is geen nitwit natuurlijk. De volkeren waarvan Mago had aangegeven dat die aansluiting zochten bij Hannibal, waren dat wel echt volkeren die een directe band met Rome hadden? Dat zou veel meer zeggen over hoe "wanhopig" de Romeinen waren na Cannae.

³⁷⁸ **populus** **volk** hoort bij **quis** **enig** in **ecquis**. Net zoals even later **homo** **man** congruent is met het tweede **ecquis**.

³⁷⁹ al sinds 241 was het Romeinse volk verdeeld in 35 **tribus** **districten**.

³⁸⁰ de twee CON **defecerit** en **transfugerit** worden veroorzaakt door de afhankelijke vraag. Geen zorg. Livius pleurt niet overal een CON in.

H7 – HANNIBAL VRAAGT OM VERSTERKINGEN; 7.2 (HANNO IS KRITISCH OVER HANNIBAL); AUC 23.12^{17-13.2} (p.107, rr.1 - 4); e. 'Wij zijn eigenlijk nog niets opgeschoten' (1)

1 **Cum** utrumque³⁸¹ Mago **negasset**³⁸², 'Hostium'³⁸³ quidem ergo³⁸⁴,
inquit 'adhuc nimis multum **superest**. Sed multitudo ea³⁸⁵
quid animorum **quidve** spei **habeat**³⁸⁶, scire **velim**³⁸⁷. **Cum** id³⁸⁸
^{se} **nescire** Mago **DICERET**, 'Nihil facilius³⁸⁹ scitu³⁹⁰ **est**' **inquit**.

Toen Mago elk van beide (vragen) had ontkend, zei hij: 'Dus van vijanden is er nog (steeds) een al te grote hoeveelheid over. Maar ik zou willen weten hoeveel moed of hoeveel hoop die menigte heeft/bezit.' Toen Mago ZEI DAT hij dit niet wist, zei hij: 'Niets is makkelijker om te weten.

³⁸¹ **utrumque** *elk van de twee*. Verwijst terug naar elk van de twee vragen die Hanno voor Mago en Himilco in petto had. Is er een volk met Latijnse status naar ons overgelopen? Is er uit 35 districten één burger naar Hannibal overgelopen?

³⁸² Mago krijgt het woord en ontkent, volgens plan, beide vragen van Hanno. Nee schat, er is geen volk met de Latijnse status naar ons overgelopen. En er is ook geen individu uit welk Romeins district dan ook naar ons overgelopen. Anders gezegd, échte Romeinen zijn niet overgelopen naar Carthago. Huurlingen misschien, volkeren die niet de Latijnse status hebben, die misschien.

³⁸³ de GEN is de GEN *partitivus*. Komt vaker voor bij woorden als **multum** *veel*.

³⁸⁴ Hanno trekt feilloos de enige conclusie die in zijn straatje past: o, dan zijn er dus nog genoeg échte Romeinen, échte vijanden over. Vijanden die Carthago nou niet bepaald een warm hart toedragen, die ons wel kunnen schieten. Ja toch?

³⁸⁵ eigenlijk hoort dit onderwerp, deze NOM SG, in de BZ die begint met **quid**. Dat naar voren halen van wat je wilt benadrukken noem je *PROLEPSIS*. Die Mercedes, heb je die van marktplaats? Voorbeeld, hè! Ik verwacht niet van de eerste de beste examenkandidaat dat ie rondrijdt in een Mercedes, al dan niet van Marktplaats.

³⁸⁶ CON *obliquus*, oftewel de CON van de afhankelijke vraag. Het vraagwoord betreft tweemaal **quid** *wat, hoeveel*.

³⁸⁷ de beleefd gestelde vervolgvraag, die Hanno natuurlijk al lang achter de hand had, luidt dan hoeveel moreel de Romeinen naar Mago's inschatting dan nog hebben. Hebben al die vijanden die er kennelijk nog over zijn dan nog wel voldoende moed om tegen Hannibal te vechten? Weet u daar iets van, Mago? Himilco? Ze zijn volgens mijn informatie nog niet bij ons, of bij Hannibal gekomen om vredesonderhandelingen te starten. In Rome is de term vredesvoorwaarden ook nog niet gevallen. Dus waar baseert u uw verzoek dan op om meer steun voor Hannibal? Als de situatie omtrent Hannibals perspectieven op de overwinning niet duidelijk is, of door u onjuist wordt voorgesteld, dan stel ik niet zomaar voor extra troepen naar Hannibal te zenden. Dat snapt u neem ik aan wel. In de hele passage speelt Livius flink met het *VERTELTEMPO*. Dat wisselt natuurlijk door de afwisseling van stukjes *DIRECTE REDE* met stukjes verhalende tekst. Voorbeeld. Dat Mago de eerste twee vragen van Hanno met "nee" beantwoordt wordt door Livius gewoon even snel verteld. In de tekst hierna ontkent Mago weer iets (of hij wist hoe de vlag erbij hing aan Romeinse kant, qua hoop en moed). *HOOG VERTELTEMPO*. De kritische woorden van Hanno worden vervolgens weer volledig weergegeven zoals ze uitgesproken zijn: *DIRECTE REDE*. En dus *VERTRAGING*.

³⁸⁸ ik zal het later nogmaals zeggen, maar **id dat** is een *verwijzend* voornaamwoord. Het verwijst hier ook braaf, en wel naar de twee vragen die Hanno gesteld had over de stemming en het moreel van de Romeinen en hun bondgenoten, en welke kant zij denken dat het allemaal opgaat. Welke verwachtingen ze nog hebben. Dat weet Mago niet te vertellen.

³⁸⁹ nog een klein beetje onverbiddelijke grammatica. **facilius** is de COMP van het ADI in het N, en dan NOM dan wel ACC SG. Hier overduidelijk NOM. Dat snapte je natuurlijk al lang. Het kan theoretisch ook de COMP van het ADV zijn, maar dat is hier niet zo. **facilius gemakkelijker** is namelijk het naamwoordelijk gedeelte van het gezegde en volkomen congruent met het onderwerp in de zin. En dat is **nihil niets**. **Nihil** is N, dus **facilius gemakkelijker** ook.

³⁹⁰ het SUP2 weer: **scitu** (van **scire**) *om te weten*.

5 'Ecquos legatos ad Hannibalem Romani miserunt de pace?³⁹¹ Ecquam denique *mentionem* pacis Romae³⁹² *factam esse* ALLATUM ad vos EST³⁹³?' *Cum* id³⁹⁴ quoque³⁹⁵ negasset, 'Bellum igitur³⁹⁶' inquit 'tam integrum habemus *quam* habuimus, *qua* die Hannibal in Italiam est transgressus.'

Hebben de Romeinen wel enige gezanten naar Hannibal gezonden aangaande vrede? IS er eigenlijk aan jullie OVERGEBRACHT/GEMELD DAT er te Rome wel enige melding is gemaakt van vrede?' Toen hij ook dit ontkend had, zei hij: 'Wij hebben dus een evenzeer onbesliste oorlog als we hadden op de dag, waarop Hannibal naar Italië is overgestoken.'

³⁹¹ ik vermoed dat dit een **RETORISCHE VRAAG** is, gezien het vragend voornaamwoord **Ecquos** bij **legatos** *wel enige afgezanten, wel enige diplomaten*, waarbij het voorvoegsel **ec-** dat retorische aspect benadrukt. En meteen daarop nog zo'n vraag (weer met **ec-** voor **-quam**) waarop er eigenlijk niet eens een antwoord nodig is van Mago. Die staat al in zijn hemd, Mago. Carthaags hemd, leuk dessin, lekker stofje, van de Carthaagse Actien.

³⁹² **Romae** staat in een oude naamval, *locativus* geheten. Die geeft .. nou?... de plaats aan, ja.

³⁹³ hûh? Door wie zou dat verteld of doorgebiefd moeten zijn dan? Nou, het zou goed kunnen dat Hannibal wel hier en daar wat mannetjes in Rome had, die hem konden vertellen hoe de vlag er in Rome bij hing. Altijd handig.

³⁹⁴ **id dat** is, zoals vlak hiervoor al gememoreerd, een verwijzend voornaamwoord (met een duur woord *pronomem anaforicum* aangeduid: meteen weer vergeten, tenzij je op iemand een onuitwisbare indruk wilt maken). Het verwijst hier inderdaad, namelijk naar Hanno's vraag of er Romeinen bij Hannibal waren geweest om over vrede te onderhandelen en of in Rome het woord vrede al gevallen was.

³⁹⁵ dit is, en al snel, de tweede keer dat Mago moet toegeven dat hij iets niet weet. Je gaat hem bijna verdenken van een selectief kennisniveau. Ik beroep me op mijn zwijgrecht of zo.

³⁹⁶ **igitur dus** leidt een conclusie in. De conclusie die Hanno heel makkelijk kan trekken na de antwoorden van Mago. Geen Romeinen op hun knietjes bij Hannibal, smekend om vrede, geen sprake van welke hint naar onderhandelingen over vrede dan ook in Rome. Nou, dan is er dus niets veranderd. Carthago is nog geen stap verder dan toen Hannibal Italië binnentrok. Met andere woorden, waarom zou ik dan een verzoek om steun van Hannibal honoreren? In Holland's got Talent zou het een ferme druk op de knop met het rode kruis zijn. Nee, ga jij eerst nog maar eens goed oefenen, Balli.

1 'Quam varia victoria³⁹⁷ priore [Punico]³⁹⁸ bello fuerit, plerique
 qui meminerimus supersumus. Nunquam terra marique
 magis prosperae res nostrae visae sunt, quam ante
 consules C. Lutatium et A. Postumium³⁹⁹ fuerunt; Lutatio
 5 et Postumio consulibus⁴⁰⁰ devicti ad Aegates insulas
 sumus⁴⁰¹. Quod si, id quod⁴⁰² di omen avertant, nunc quoque
 fortuna aliquid variaverit, tum pacem speratis, cum
 vincemur, quam⁴⁰³ nunc, cum vincimus, dat nemo⁴⁰⁴?

Er leven van ons nog zeer velen, die zich (kunnen) herinneren, met hoe wisselend succes de overwinning in de vroegere/vorige [Punische] Oorlog geweest is. Nooit scheen te land en ter zee onze positie meer gunstig/gunstiger, dan zij was voor het consulaat van G. Lutatius en A. Postumus. (Maar) toen Lutatius en Postumus consul waren/tijdens het consulaat van Lutatius en Postumus zijn wij geheel verslagen bij de Aegatische eilanden. Maar als – wat de goden als ongunstig voortekenen mogen afweren – het lot ook nu enigszins veranderlijk zal zijn (geweest), verwachten jullie dan vrede, wanneer wij overwonnen zullen worden, (vrede) die nu niemand aanbiedt, wanneer wij overwinnen/aan de winnende hand zijn?

³⁹⁷ afgezien van de geinige ALLITERATIE **varia victoria** is de term **victoria overwinning** wel een beetje raar. De Carthagers hebben toen niet gewonnen. Nee, de overwinning leek toen soms dichtbij, soms (en uiteindelijk) ver weg. Dat is wat Hanno bedoelt met **varia**.

³⁹⁸ de vierkante haken duiden erop dat de uitgever van mening is dat de term **Punico Punisch, Carthaags**, bij **bello oorlog** niet op zijn plaats is. Je zou zeggen dat die uitgever wel een punt heeft. De Carthagers die hun oorlog met de Romeinen de Carthaagse oorlog noemen! Logischer is vanuit Carthaags perspectief de oorlog de Romeinse oorlog te noemen. Aan de andere kant zien we dit fenomeen van **projectie** wel vaker. Livius is een Romein en die beschrijft dus vanuit Romeins perspectief. Kan hij het helpen?

³⁹⁹ Hanno verwijst naar de zware Carthaagse nederlaag bij de Egadische eilanden. De gevolgen waren immens, zeker voor Carthago. Alles bij elkaar moet dit een traumatische collectieve ervaring voor de Carthagers zijn geweest. Er goed voor staan, Romeinen in de problemen, en dan ineens zeemacht af, verlies van de oorlog, inleveren van eilanden, betaling van een zware oorlogsschatting. En o ja, verlies van prestige. Hanno raakt een gevoelige snaar. Snaren, zeg maar gerust. Een hele harp bijna. De namen van de consul Gaius Lutatius Catulus en diens ambtgenoot Aulus Postumius vallen hier, maar het was de consul Lutatius die samen met een praetor, Quintus Valerius Falto, de Carthagers ten westen van Sicilië versloeg.

⁴⁰⁰ puur een tijdsaanduiding, zoals de ABL **absolutus** dat wel vaker doet. Haha, ze wisten natuurlijk niet dat ze in 241 voor Christus met elkaar zaten te kutten! Tuurlijk niet. Er was nog geen Christus, dus hoe kun je er dan 241 jaar vóór aan het knokken zijn? Nou goed, genoeg gelachen. Lutatius en Postumius waren consul ten tijde van de zeeslag, van wie Lutatius ook persoonlijk betrokken was bij de slag. Postumius niet. Die was bowlen.

⁴⁰¹ Hanno is nog niet klaar met oren. Hij trekt een parallel met de situatie aan het eind van de eerste Punische oorlog. Toen zag het er helemaal niet slecht uit voor Carthago, maar ja. Toen kwam de zeeslag bij de Egadische eilanden en daar werd gokkernolle de complete Carthaagse vloot vernietigd. Hanno redeneert dat de situaties te vergelijken zijn, analoog zijn. Vandaar de uitdrukking **ANALOGIEREDENERING**. Ook nu staan we er niet slecht voor en dus moeten we extra op onze hoede zijn. Hadden we dat toen gedaan, dan was het misschien anders gelopen.

⁴⁰² Hanno legt nog uit wat hij bedoelt met **id quod datgene wat**. Het lot kan zomaar veranderen en dan sta je met lege handen. Het lijkt Miljoenenjacht wel. Al sta je daar zelden met echt lege handen.

⁴⁰³ voor de woordenboekzoekers, voor die wanhopigen onder jullie die denken dat een woordenboek alle problemen oplost speciaal deze mededeling. **quam** komt van het betrekkelijk voornaamwoord **qui** en is hier, omdat het lijdend voorwerp is, ACC SG F. Het antecedent is dus ook SG en F. Zoek, zoek, zoek. **pacem** misschien? Klopt, **pacem. pacem** zeker.

⁴⁰⁴ ja, als die Hanno zo met woorden gaat goochelen, raakt ie het een beetje kwijt of zo. Je moet als Carthaagse senator wel verrekke goed op zitten letten om te zorgen dat je hem nog kunt volgen. Stoot de ene Carthaagse senator de andere aan en zegt "zie je Tabasco daar, vierde rij, vierentwintigste van links? Die is in slaap gevallen." Zegt de andere Carthaagse senator "Joh, kappe nâh. Moet je me daarvoor wakker maken?" Maar Hanno zegt wel rake dingen hoor. Ik zal hem ff parafaseren. Als het weer tegenzit, gaan we echt geen gunstige vrede aangeboden krijgen hoor. Die krijgen we nu al niet eens en nu staan we er riant voor. **A FORTIORI-REENERING** in het wild. Knap hoor, die Hanno. Dat ie dat er nog uitperst! Hoedje af.

Ego, *si*

10 quis de pace consulet seu deferenda hostibus seu
accipienda⁴⁰⁵, habeo quid sententiae⁴⁰⁶ dicam; *si* de iis⁴⁰⁷, *quae*
Mago postulat, refertis, *nec* victoribus⁴⁰⁸ *mitti attinere* PUTO
et frustrantibus nos falsa atque inani spe⁴⁰⁹ multo minus
CENSEO ^{ea} mittenda⁴¹⁰ *esse*.'

Als iemand zal

beraadslagen over de vraag of vrede of moet worden aangeboden aan de vijanden of moet worden aanvaard, weet ik welke mening ik moet zeggen/uiten; als jullie een voorstel indienen over die dingen, die Mago eist, MEEN IK DAT het én niet gepast is dat de gevraagde goederen gezonden worden aan hen, als ze aan de winnende hand zijn én MEEN IK DAT zij/die nog veel minder gestuurd moeten worden aan hen, als ze ons bedriegen met valse en ijdele hoop.'

⁴⁰⁵ weer dezelfde tweedeling als eerder in Hanno's betoog. pace (..) deferenda gaat over de situatie van zelf de vredesvoorwaarden bepalen omdat je gewonnen hebt. En (pace) accipienda gaat over de situatie waarin je je vredesvoorwaarden moet laten welgevalen, omdat je verloren hebt. De twee GRV zijn *dominant*: het opleggen of incasseren van vrede(svoorwaarden).

⁴⁰⁶ hij zegt het weer duur, maar Hanno bedoelt dat als puntje bij paaltje komt hij tegen steun voor Hannibal zal stemmen, waarmee hij de kans op vrede zegt te vergroten. Dat is wat hij wil, vrede met Rome. Of, zoals hij het gezongen zou kunnen hebben, Hanno de kanarie: daarvoor zijn we gekomen, voor een vrede met Rome. Ladieladielalalala. Vrede met Rome is een logische afweging binnen wat ik zie: nu zijn we aan de winnende hand en willen ze geen vrede, DUS ze zullen al helemaal geen vrede willen als wij verliezen. Kunnen we DUS beter het ijzer smeden nu het heet is. Wat ik al zei: *A FORTIORI*.

⁴⁰⁷ en dat waren soldij, voedsel en manschappen.

⁴⁰⁸ dit heeft Hanno al eerder beweerd, wat hem in ieder geval consistent maakt. Je kunt het nalezen op EIS p.106, rr. 1-4, waar Hanno de volgende gevleugelde poppenkastwoorden sprak, om daarmee het onlogische van het sturen van steun aan Hannibal duidelijk te maken. "Occidi exercitus hostium; mittite milites mihi." Quid aliud rogares, si esses victus? "Hostium cepi bina castra," praedae videlicet plena et comaeuum; "frumentum et pecuniam date". Als je wilt heb je geen steun nodig, dat is niet gepast. Alleen als je aan het verliezen bent, mag je hulp claimen en ontvangen.

⁴⁰⁹ Aan het eind van zijn speech geeft Hanno de twee redenen op die hij heeft om Hannibal geen steun te verlenen. Aan winnaars geef je geen steun en als ze ons voor het lapje houden met allerlei vage beloften (we gaan winnen, sure thing, baby), dan verdienen ze onze steun ook niet.

⁴¹⁰ bij het GRV mittenda ontbreekt in het Latijn een naamwoord, waarmee dat GRV congruent kan zijn. Dus geeft het commentaar op dat we ea moeten aanvullen. Dan hebben we dat voornaamwoord dat inderdaad congruent is met mittenda. De vertaling geeft voor dat weggelaten en aan te vullen ea de gevraagde goederen op: poen, mannen en eten.

8

De inname van

Tarentum

<p>1 Huius atrocitas poenae⁴¹¹ duarum nobilissimarum in Italia Graecarum civitatum animos <u>inritavit</u> cum publice, tum etiam singulos privatim⁴¹², ut quisque tam foede⁴¹³ interemptos⁴¹⁴ aut propinquitate aut amicitia <u>contingebat</u>.</p>	<p>De gruwelijkheid van deze straf <u>maakte</u> de geesten/gemoederen <u>kwaad</u> van de twee meest in Italië bekende Griekse steden/stadsstaten zowel collectief, als ook voor ieder individu, al naar gelang ieder <u>een band had</u> met degenen die op zo afschuwelijke wijze waren gedood of door verwantschap of</p>
<p>5 Ex iis⁴¹⁵ tredecim⁴¹⁶ fere nobiles iuvenes Tarentini <u>coniuraverunt</u>, quorum principes Nico et Philemenus <u>erant</u>⁴¹⁷.</p>	<p>vriendschap. Van hen <u>smeedden</u> ongeveer dertien Tarentijnse jongemannen van hoge afkomst <u>een complot</u>, van wie de leiders Nico en Philemenus <u>waren</u>.</p>

⁴¹¹ met **huius** (..) **poenae** *deze straf* wordt bedoeld dat de in Rome ontsnapte gijzelaars uit Tarente gezeseld waren en van de Tarpeïsche rots afgemikt waren. Een en ander speelt in 212 en het is de periode waarin Hannibal, na zijn hele serie overwinningen, in het Zuiden van Italië verbleef. Tarente en Thurii waren twee bekende steden die weliswaar onder Romeins gezag stonden, maar wel van origine Griekse koloniën waren. Rome hield er rekening mee dat de loyaliteit van dit soort steden aan Rome niet oneindig was. Overlopen naar Hannibal die zich in de buurt bevond, was een reëel risico en daarom had Rome gijzelaars uit zowel Tarente als Thurii. Gewoon, voor de zekerheid. Nou wilde het geval dat die gijzelaars 'm op enig moment – we schrijven dus 212 – peerden, nadat ene Phileas, een Tarentijn, ze daartoe had aangezet. Ze werden helaas pindakaas gesnapt en zwaar gestraft. Maar deze actie leidde er wel toe dat, bij wijze van wraak, een dertiental Tarentijnen van adel, onder leiding van de heren Nico en Philemenus, een complot tegen Rome smeedde. Hun idee was toenadering zoeken tot Hannibal. Naar hun inschatting zou Hannibal, in zijn redelijk uitzichtloze situatie, vast in zijn nopjes zijn met onverwachte steun uit nota bene Italië zelf. De stad Tarente zou, door verraad van eigen burgers, in handen vallen van de vijand, van Hannibal.

⁴¹² **privatim** *persoonlijk* vormt een **ANTITHESE** met **publice** *openlijk*. Collectief was men boos vanwege de status van onderhandelaar Phileas. Die had dus onschendbaar moeten zijn, maar was dat kennelijk toch niet. Ook hij werd gedood, en dus in functie, in een officiële status. De stad is daarom als geheel verontwaardigd. Dat men op individueel niveau boos was, kwam doordat persoonlijke vrienden (onder de gijzelaars) gedood waren.

⁴¹³ Livius laat hier als verteller toch een klein beetje doorsijpelen wat hij van de dood van de gijzelaars vindt: hij vindt het **foede** *afschuwelijk*. Voorbeeldje van **VERTELLERSCOMMENTAAR**. En dat is eigenlijk de tweede keer al na **atrocitas** *de gruwelijkheid* in r1. Het beïnvloedt de lezer miniem: Livius vond het gruwelijk, afschuwelijk, die straf voor het weglopen. Hoe kijk ik daar zelf tegenaan?

⁴¹⁴ een zelfstandig gebruikt PTC. Van **interimo** *doden*. Je weet het nog, **interemptos** *degenen die gedood waren*.

⁴¹⁵ dus van de verwanten of vrienden van de terechtgestelden. Het toneel wordt verplaatst van Rome naar Tarente. Daar zoeken Tarentijnen van enige status contact met Hannibal. En niet om een potje te klaverjassen.

⁴¹⁶ telwoorden zijn in het Latijn onverbuigbaar. Wil je een moeilijk woord? indeclinabel. Langzaam uitspreken en je niet van tevoren klem gezopen hebben. In – de – cli – na – bel. Er zijn maar vier uitzonderingen. Die zijn dus wel, in enige mate verbuigbaar. Dat zijn **unus één, duo twee, tres drie** en **mille duizend**.

⁴¹⁷ ik snap wel dat je hier een beetje gammel wordt van de NOM. Maar het is echt heel simpel. Het onderwerp en het predikaatsnomen staan in dezelfde getal, geslacht en naamval. Nou, hier is het illustere duo **Nico et Philemenus** onderwerp – bam, NOM dus – en **principes leiders** is het naamwoordelijk gedeelte van het gezegde. Voor mijn part draai je onderwerp en naamwoordelijk gedeelte van het gezegde om, maar dat verandert er niets aan dat beide onderdelen NOM M PL zijn. Zie je wel? Hartstikke simpel! Behalve dan die term predikaatsnomen.

10 Hi⁴¹⁸ priusquam aliquid moverent⁴¹⁹, conloquendum^{esse}
cum Hannibale RATI, nocte per speciem⁴²⁰ venandi urbe
egressi ad eum⁴²¹ proficiscuntur; et cum haud procul
castris abessent, ceteri silva⁴²² prope viam sese occuluerunt,⁴²³
Nico et Philemenus progressi ad stationes
comprehensique, ultro id⁴²⁴ petentes, ad Hannibalem
deducti sunt.

Zij, VAN MENING DAT er met Hannibal gesproken moest worden,
voordat ze iets zouden/konden ondernemen, vertrekken, nadat ze 's nachts
ogenschijnlijk om op jacht te gaan uit de stad waren weggegaan, naar hem;
en toen zij helemaal niet ver van zijn legerkamp verwijderd waren,
verborgen de overigen zich in een bos nabij de weg, (maar) Nico en
Philemenus, nadat ze voort waren gegaan naar de (wacht)posten en
gegrepen/gearresteerd waren, zijn, toen zij hier uit eigen beweging om
vroegen, naar Hannibal gebracht.

⁴¹⁸ de dertien edelen. Die willen best van de druk van Rome af, maar willen dat eerst wel overleggen met Hannibal. Stel dat ze in opstand komen om Hannibal de kans te geven de stad binnen te vallen en te veroveren en Hannibal doet net zijn middagdutje, dan schiet het niet echt op.

⁴¹⁹ blijktens het vervolg is aliquid movēre lichtelijk EUFEMISTISCH voor de stad verraden aan de vijand. Op dat soort acties staat normaal gesproken, ook toen al, de doodstraf.

⁴²⁰ per speciem ogenschijnlijk is in het perspectief van de andere Tarentijnen. Die zien de dertien jagers 's nachts met allerlei jachtattributen op pad gaan. De jagers zelf weten dat ze een heel ander doel hebben. De aanvoerder van de Carthaagse troepen, Hannibal. Wie weet wat er mogelijk is.

⁴²¹ naar Hannibal. Die bivakkeerde ergens in de buurt. Nou ja, in de buurt. Livius noemt even later een afstand van drie dagreizen (te voet dus). Er zullen dus de nodige kilometers te paard afgelegd zijn, 's nachts. Hannibal moest ook aan zijn eigen mannen uitleggen waarom hij zo lang op één plaats bleef. Het was toch de bedoeling op te trekken naar Rome? Wel, Hannibal was ziek. Zogenaamd ziek. Dat kennen jullie allemaal wel toch? Beetje koutje gepakt, beetje sniften, beetje buikjespijn en dan een saaie les "waar je nooit iets leert", of een onhandig geplande toets van je moeilijkste vak. Mooi dat je in de regen niet die 1300 meter hoeft te fietsen dan, toch? Twee vliegen in één klap. En ja, het enige wat dan helpt is in je warme bedje liggen te Netflixen, te snapp'en. Nou, dat deed Hannibal ook.

⁴²² een ABL loci, die een plaats aangeeft. Ze verstopten zich in het bos.

⁴²³ het tegenstellend voegwoord "maar" is hier weggelaten. Oké ADVERSATIEF ASYNDETON. Maar deze is niet echt moeilijk te begrijpen. De anderen verstopten zich in de bosjes, maar de twee leiders lieten zich door Hannibals wachtposten inrekenen. Zo vallen ze niet allemaal ineens in handen van Hannibal. Wie weet was Hannibal helemaal niet gecharmeerd van overlopers, van verraders en dan waren ze allemaal in één keer het haasje.

⁴²⁴ naar Hannibal gebracht worden. Kijk, die Nico en Philemenus waren ook niet op hun achterhoofd gevallen. Als die de stad, Tarente, verlaten en zeggen dat ze die ouwe Carthager eens met een bezoekje willen gaan vereren, hebben ze gedonder. Dus ze pakken het anders aan. Ze doen alsof ze op jacht gaan. 's Nachts natuurlijk, want dan zien de schichtige herten, de wilde tijgers en de gevaarlijke beren hen niet aankomen. Dan laten ze zich betrappen en gevangennemen door patrouillerende Carthaagse soldaten. Niet met zijn allen, nee, alleen Nico en Philemenus. Die vragen ze vervolgens hen naar de grote baas te brengen. Strak plan. Kunnen ze in diens tent, onder het genot van een heerlijk Afrikaans theetje, gaan bekijken hoe Hannibal tegen een gratis aangeboden stad aankijkt.

1 **Qui cum** et causas consilii sui⁴²⁵ et, **quid pararent**,
exposuissent, conlaudati oneratique promissis⁴²⁶ **iubentur**,
ut fidem popularibus **facerent**⁴²⁷, **praedandi** causa⁴²⁸ se
urbe egressos, pecora Carthaginiensium, **quae** pastum
5 **propulsa essent**, ad urbem agere; tuto ac sine certamine
id⁴²⁹ **facturos** eos esse **promissum est**⁴³⁰.

Toen zij zowel de redenen voor hun plan als wat ze voorbereidden/ze aan het voorbereiden waren, uiteen hadden gezet, wordt hun bevolen, nadat ze geroemd en overladen waren met beloften, om hun medeburgers te laten geloven, dat zij, nadat ze uit de stad waren gegaan om te roven, vee van de Carthagers, dat was voortgedreven om te grazen, naar de stad (voort)dreven; er is beloofd dat zij dit zonder risico en zonder strijd/gewapend verzet zouden kunnen doen.

⁴²⁵ de redenen voor hun actie. De verraders leggen Hannibal ook uit, waarom ze hun medeburgers een mes in de rug steken. Voor de hand liggen twee redenen. Heel goed mogelijk is dat ze nog verontwaardigd waren om de dood van de gijzelaars. En dat ze niet blij waren met Rome als baas kon zeker ook meespelen. Maar ze vertellen Hannibal dus in ieder geval, volgens Livius althans, waarom ze Tarente aan de Carthaagse chef uit willen leveren.

⁴²⁶ kennelijk hebben ze inderdaad kans gezien met Hannibal in gesprek te komen. En zo te lezen heeft die dat wel een buitenkansje gevonden, want hij prijst de Tarentijnse edelen de hemel in en overlaadt hen met leuke dingetjes in de toekomst. Ze nemen nogal een groot risico, dus de mannen complimenteren met hun moed is een logische actie van Hannibal.

⁴²⁷ Trucje van Hannibal. De dertien edelen moeten hun stadgenoten laten geloven dat ze 's nachts op jacht gaan naar het vee van de Carthagers. Dan hebben ze een uitstekende reden om bij nacht en ontij de deur uit te gaan. Hee, waar ga je heen schatje? Ik ga geiten roven, miezemoesje van me. En wat ga je met die geiten doen, lieverdje? Die ga ik naar Tarente drijven, flapseplopsje. Kunnen we weer twee dagen eten. En als niemand lastige vragen stelt, kunnen ze bij Hannibal in de tent overleggen. Overleggen? Overleggen over hoe ze Tarente in handen kunnen spelen van Hannibal. Want dat is het doel.

⁴²⁸ eerder in de tekst heette het **per speciem venandi onder het mom van op jacht gaan**. Is dat nou exact hetzelfde? Nou **venari** is echt jagen op dieren. **Praedari** betekent eerder op zoek gaan naar buit. Niet specifiek dieren. Plunderen. Dat kunnen ook huizen zijn, bewoond of niet bewoond.

⁴²⁹ het roven van het Carthaagse vee

⁴³⁰ door Hannibal. Hannibal zegt de Tarentijnen toe dat ze niet gehinderd zullen worden bij het roven van het vee. Dat kunnen ze mee naar huis nemen om de indruk te wekken dat ze inderdaad op rooftocht zijn gegaan. De schijn ophouden tegenover de andere inwoners van Tarente, en zeker tegenover de Romeinen. Hannibal werkt wel mee. Hij geeft zijn wachtposten het bevel die paar Tarentijnen die daar 's nachts rondbanjeren en met speren naar arme geiten zwaaien gewoon met rust te laten. Part of the plan. All part of the plan.

1 Conspecta ea praeda iuvenum est⁴³¹ minusque⁴³² iterum
 ac saepius id *eos audere* MIRACULO FUIT⁴³³. Congressi cum
 Hannibale rursus fide SANXERUNT⁴³⁴ *liberos*⁴³⁵ *Tarentinos* leges
 <suas> suaque omnia *habituos esse* neque ullum vectigal
 5 Poeno *pensuros esse* praesidiumve invito *recepturos esse*;
*prodita praesidia*⁴³⁶ Carthaginensium fore.

Die buit van de jongemannen sprong in het oog en HET WEKTE minder VERBAZING **DAT** zij dit opnieuw/voor de tweede keer en vaker durfden. Nadat ze opnieuw met Hannibal samengekomen waren, LEGDEN ZE MET EEN EED VAST **DAT** de Tarentijnen vrij/in vrijheid hun eigen wetten en al hun bezittingen zouden (be)houden en **DAT** zij geen enkele belasting aan de Carthagers zouden betalen of tegen hun wil een garnizoen zouden ontvangen/ accepteren; **DAT** de garnizoenen, wanneer ze verraden waren, van/aan de Carthagers zouden zijn/toebehoren.

⁴³¹ natuurlijk valt dat op, dat manlief 's nachts op jacht gaat en dat ie steeds met een paar geiten en alpaca's thuiskomt. Maar als dat een paar keer gebeurd is wekt het allengs minder verbazing. Livius maakt deze opmerking om aan te geven dat het gedrag van de dertien edelen geen verbazing meer wekte en dat ze dus gerust hun gang konden gaan met gesprekken bij Hannibal. En dat deden ze ook. Livius wordt vrij concreet met aangeven van wat de jongemannen afspreken met Hannibal over de status van Tarente, als dat in handen van Hannibal gekomen is.

⁴³² *minus minder* is de COMP van het bijwoord en zegt iets van *miraculo fuit*. Het wekte minder verbazing.

⁴³³ twee dingen over *miraculo fuit* *het wekte verbazing*. *miraculo* is een DAT en deze DAT noem je DAT *finalis*. En de combinatie *miraculo fuit* leidt een Acl in. Dat zie je ook aan *eos* en *audere*.

⁴³⁴ de Tarentijnse jongemannen en Hannibal verplichten zich door een eed te zweren aan een paar afspraken. De eerste is dat Tarente autonoom blijft. Dus vrij en met al hun wetten en bezittingen. In de tweede afspraak wordt vastgelegd dat Tarentijnen geen belasting aan Carthago zullen betalen. Voorts hoeven ze geen Carthaags bezettingsgarnizoen in hun stad op te nemen. En de kers op de taart is dat de Tarentijnen toe zullen staan dat de Carthagers met de Romeinse bezettingsgarnizoenen – want die zijn er ook nog – mogen doen wat ze willen. Mooie deal, zou ik zeggen. Elke afspraak is in het Latijn gegoten in een Acl. We hebben dan ook viermaal een Acl.

⁴³⁵ dit *liberos vrij* moet je maar *predicatief* vertalen. Dus dat de Tarentijnen *als vrijen, als vrije personen* hun wetten mogen behouden en de hele andere meuk.

⁴³⁶ de garnizoenen van de Romeinen. Een garnizoen is een min of meer permanent bezettingsleger. Degene die dacht dat garnizoenen een erotische term was voor lekkere en smaakvol opgediende kusjes moet ik teleurstellen. Weet je, Livius is wel aardig om te lezen, maar je wordt er niet bepaald opgewonden van. Misschien jij wel, maar ik in ieder geval niet. Is dat een weeffoutje bij classici? Nee hoor. Bij Ovidius' verhalen wordt de nucleus accumbens van zelfs de meest gemiddelde classicus extra geprikkeld.

1 Haec⁴³⁷ **ubi** convenerunt, tunc vero⁴³⁸ Philemenus
 consuetudinem nocte **egrediundi** **redeundi**que in
 urbem frequentiore facere. Et erat venandi⁴³⁹ studio
 insignis, canesque et alius apparatus⁴⁴⁰ sequebatur;
 5 captumque ferme aliquid aut ab hoste⁴⁴¹ ex praeparato
 allatum reportans donabat aut praefecto aut custodibus
 portarum; nocte maxime⁴⁴² **commeare** propter metum
 hostium⁴⁴³ CREDEBANT.

Zodra zij deze dingen waren overeengekomen, toen maakte Philemenus pas
 echt zijn gewoonte om 's nachts weg te gaan en (weer) terug te keren naar
 de stad gebruikelijker. En inderdaad was hij bekend door/vanwege zijn
 enthousiasme voor het jagen, en honden en ander jachttuig volgden
 (hem)/gingen met hem mee; en terwijl hij in de regel iets dat hij gevangen
 had of (iets) dat door de vijand opzettelijk was gebracht mee terugbracht, gaf
hij (dat) of aan de commandant of aan de bewakers van de poort(en); ZIJ
GELOOFDEN **DAT** hij vooral 's nachts heen en weer ging vanwege vrees voor
 de vijanden.

⁴³⁷ vraag je altijd af, waar zo'n verwijzend voornaamwoord naar verwijst. Vragen als "Wat bedoelt de verteller concreet met **haec**? Citeer het desbetreffende tekstelement." zijn op het examen niet ongebruikelijk. Het gaat hier om de afspraken die door de Tarentijnen met Hannibal gemaakt zijn.

⁴³⁸ ja, dat is wel te begrijpen. Je stad uitleveren is nogal wat. Dan wil je er wel zeker van zijn dat degene aan wie je je stad verraadt blijft meewerken en zijn afspraken nakomt. Kennelijk heeft Philemenus er vertrouwen in dat Hannibal zijn afspraken nakomt. En dan gaat hij 's nachts ook wat vaker op stap. Sorry, op jacht. In het directe vervolg vertelt Livius hoe het gedrag van Philemenus niet opviel als vreemd.

⁴³⁹ het GRD **venandi om te jagen, van het jagen** vormt hier het lijdend voorwerp bij **studio**. Het staat in de GEN en dat soort GEN noemen we GEN *obiectivus*. **Studio** zelf **door zijn verlangen** is een gewone ABL *causae*, die aangeeft waardoor het veroorzaakt wordt dat Philemenus' nachtelijke kunstjes niet in het oog liepen.

⁴⁴⁰ natuurlijk. Philemenus die beweert dat hij 's nachts gaat jagen maar geen jachtwapens meeneemt, geen honden om het wild op te jagen en, als dat neergeschoten is, bij het baasje te brengen, die komt niet echt betrouwbaar over. Als jij zegt dat je op de fiets naar een veldje gaat om daar je tent op te zetten en aan de kant van de rivier te gaan vissen, dan komt het een beetje wonderlijk over als je in je nette kloffie de bus naar de grote stad pakt. Kijk, die Philemenus is ook niet op zijn achterhoofd gevallen. Hij wil gewoon geen argwaan wekken. Daarom doet hij steeds dezelfde dingen. Elke keer weer hetzelfde doen zorgt ervoor dat de bewakers niet meer reageren, niet meer alert zijn. Hij hoeft maar te fluiten en de poorten gaan open. De wachtposten vragen na een paar keer al niet meer verder. Ze zien elke nacht dezelfde persoon hetzelfde doen. Handig voor als Hannibal een keertje van buiten naar binnen wil. Het (*iteratieve*) IMPF is in zo'n beschrijving dus niet vreemd: **erat, sequebatur, donabat** en **credebant** ook. Dat **credebant** gaat wel over de commandanten, maar ook die zien Philemenus elke nacht de hort opgaan. Herhaalde handeling in het verleden, hup, IMPF. *iteratief aspect*, zo noem je dat.

⁴⁴¹ ja, stel nou dat Philemenus eens een keer pech heeft. Dat ie niks zelf vangt of afschiet. Dan schiet de vijand, nou ja, dan schieten de mannen van Hannibal die officieel Philemenus' vijanden zijn, maar onofficieel zijn grote vrienden, hem wel te hulp. Dan schieten ze zelf een bokje af of ze houden zo'n arm diertje stevig vast terwijl Philemenus dan met pijl en boog mag aanleggen. En dan kan Philo toch vangst mee naar huis nemen en ook royaal aan de wachtposten uitdelen. Die zijn dus ook niet echt brandschoon, maar ze wisten niet welke agenda Philemenus had. Hadden ze het maar geweten.

⁴⁴² de wachtposten aan de rand van de stad en hun baas geloven Philemenus op zijn ongetwijfeld blauwe ogen. Ze hebben heus wel een keertje gevraagd "Hee, Philemenus! Laat wakker, gozert! Wat ga je doen, zo midden in de nacht? Is het niet gezelliger bij je vrouw in het warme strobedje? Wat? Ga je jagen? Nu? Waarom niet overdag? Dan zie je de doelwitten toch beter? O! We snappen het al. Je wilt niet tijdens je jacht door de vijanden gestoord of gearresteerd worden! Nee, dat snappen we ook wel weer. Mocht je nou toevallig nog iets over hebben, we zijn hier tot morgenochtend, ja?" Oftewel, die wachtposten denken dat Philemenus 's nachts jaagt omdat ie bang is voor de vijand. Nou, dat viel wel mee met die angst. O ja, en **hostium** is GEN *obiectivus*, maar dat had je vast al gezien.

⁴⁴³ laten we nog eens naar een vertaling kijken van mevrouw Van Rooijen-Dijkman. Ook handig omdat het een vraag is uit het boek... We mogen dan de verschillen zien op te sporen. Leuk! **Hij stond bekend als liefhebber van de jacht en vertrok met honden en andere benodigdheden. Bijna altijd bracht hij iets mee terug dat hij had gevangen of dat door de vijand opzettelijk was gebracht en gaf dat aan de commandant of aan de poortwachters. Men dacht dat hij vooral 's nachts eropuit trok uit vrees voor de vijand.** Nou? **Studio**, wat doet ze daarmee? Predicatieve bepaling van maken, terwijl het een SUBST in ABL SG is. Zo, die durft! En **venandi** dan? Dat GRD in GEN? Dat wordt een SUBST van de jacht. Wauw! Nog iets met **reportans**, het PPA? Ja, wordt persoonsvorm. Gokkernolle! En zo nog wat meer dingetjes.

1 Hannibal⁴⁴⁴ concubia nocte⁴⁴⁵ movit⁴⁴⁶. Dux Philemenus erat
cum solito captae venationis⁴⁴⁷ onere; ceteri proditores⁴⁴⁸ ea,
quae composita erant, expectabant. Convenerat autem
ut Philemenus portula adsueta⁴⁴⁹ venationem inferens
5 armatos induceret⁴⁵⁰, parte alia portam Temenitida adiret
Hannibal; ea mediterranea regio est orientem spectans;
busta aliquantum intra moenia⁴⁵¹ includunt.

Hannibal brak op in het holst van de nacht. Zijn gids was Philemenus, met de
gewoonlijke lading van de gevangen jachtbuit. De overige verraders
wachtten die dingen, die waren afgesproken, af. Er was verder afgesproken
dat Philemenus, terwijl hij zijn jachtbuit via/door het gebruikelijke poortje
naar binnen bracht, gewapende mannen/soldaten naar binnen zou leiden,
(en) dat Hannibal zou gaan naar de Temenitispoort aan een andere kant; dat
is het landinwaarts gelegen stadsdeel, dat uitkijkt op het oosten; graven/
grafmonumenten nemen een aanzienlijke ruimte binnen de muren in.'

⁴⁴⁴ Hannibal heeft zijn tachtig Numidische ruiters het bevel gegeven vooruit te gaan en de indruk te wekken dat ze een klein groepje stropers zijn. De Romeinen en Tarentijnen moeten geloven dat Hannibal nog steeds in zijn legerkamp zit en geen concrete plannen heeft actief te worden. Zijn plan slaagt. In Tarente wordt men nauwelijks bang van wat Numidiërs die wat stropersactiviteiten aan het ontplooiën zijn. Niets aan het handje. Denken ze.

⁴⁴⁵ in het holst van de nacht breekt Hannibal op, zo vlak voor het ochtendgloren. Het kaartje op EIS p.116 maakt duidelijk hoe de hazen lopen. Philemenus gidst Hannibal en diens troepen via de Via Brundisium richting de stadsmuren. Hij valt niet op, omdat hij zoals gewoonlijk beladen is met alle "gevangen en geschoten" dieren. In dit geval heeft Philemenus een groot everzwijn "gevangen" en twee hulpjes proberen dat kolossale beest te dragen. Philemenus heeft daardoor zijn handjes vrij. Maar terwijl Hannibal, bij de muren aangekomen, in noordelijke richting gaat, naar de Temenitis stadspoort, gaat Philemenus zelf zuidwaarts naar het poortje waarlangs hij 's nachts de stad in- en uitgaat. Behalve doodgeschoten dieren, een joekel van een everzwijn ditmaal, neemt hij ook gewapende Carthagers mee naar binnen. Philemenus' kompaan Nico bevindt zich al in de stad, in de buurt van de begraafplaats. Hij wacht Hannibals komst via de Temenitispoort af.

⁴⁴⁶ je ziet aan het PF dat hier sprake is van een relatief korte afgesloten handeling in het verleden.

⁴⁴⁷ de gevangen jacht? Huh? O! De tijdens de jacht gevangen dieren! Een abstracte uitdrukking *venatio jacht* in plaats van een concreet voorwerp, het gevangen dier. **ABSTRACTUM PRO CONCRETO** dus. **METONYMIA** in al zijn schoonheid.

⁴⁴⁸ onder die overige verraders bevond zich dus Nico. Nico, met de N van NSB.

⁴⁴⁹ het gebruikelijke poortje is niet zo'n hele grote stadspoort als de Temenitispoort, maar natuurlijk het poortje waarlangs Philemenus elke nacht de stad verliet voor zijn verwerpelijke activiteiten. En dan bedoel ik niet het jagen, hoewel dat op zich ook iets verwerpelijks in zich heeft. *Adsueta gebruikelijk* heeft dezelfde informatiewaarde als *solito* (..) *onere met de gewoonlijke lading* in r2: het ging zoals het elke nacht ging. Geen actie was verdacht. De alwetende verteller Livius weet natuurlijk wel wat er allemaal achter de herhaalde handelingen zat.

⁴⁵⁰ de afspraken nog eens op een rijtje. Philemenus heeft een zware buit bij zich en de urgentie voor de poortwachter aan de binnenkant om de poort open te zetten wordt dus alleen maar groter. Daardoor kan hij volgens zijn afspraken met Hannibal ook gewapende Carthagers mee naar binnen loodsen. De poortwachters hebben vast alleen aandacht voor het door Philemenus gevangen dier. Of althans een stukje daarvan. Achter *induceret* staat geen nevenschikkend voegwoord als *et en*. Inderdaad ja, **ASYNDETON**.

⁴⁵¹ Tarente werd bewoond door een groot aantal Griekse kolonisten en Grieken begroeven hun doden eerder buiten de stadsmuren. Op het kaartje op EIS p.116 staat veel informatie (een 7 aan de linkerkant, maar geen verklaring voor die 7 in de legenda, tweemaal een 2), maar niet waar de begraafplaats zich bevond. Gezien Livius' versie van het verhaal zal Nico zich niet ver van de Temenitispoort bevonden hebben maar dan wel aan de binnenkant van de stad. Om duidelijk te maken dat Hannibal aan de poort staat wordt er een vuursignaal gegeven. Als Nico dat vuursignaal ziet weet hij dat Hannibal er is. Poortwachters zullen de poort aan de binnenkant bewaken dus als Hannibal aan de poort geklopt zou hebben zouden de wachters ofwel de poort niet opengedaan hebben of gevraagd hebben "Wie is daar?". "Ja, ik heet Hannibal en ik ben weer beter. Ik wil graag een hapje eten. Kan dat?". "Hannibal? Haha, ga dat je moeder wijsmaken! Wat wil je eten dan, "Hannibal"? Wil je Nasibal? Bamibal? Gehaktbal? Teelbal? Skippybal? Ha ha, wat een joker staat er buiten, jongsens!"

H8 – DE INNAME VAN TARENTUM; 8.3 (HANNIBAL TREKT TARENTUM BINNEN); AUC 25.9¹⁰⁻¹² (p.117, rr.1 - 8); **b. Hannibal gaat de stad binnen (1)**

1 **Cum** portae⁴⁵² **adpropinquaret**, editus ex composito ignis⁴⁵³
ab Hannibale **est** **refulsitque** idem redditum ab Nicone⁴⁵⁴
signum; **exstinctae**⁴⁵⁵ deinde utrimque flammae **sunt**.
Hannibal silentio **ducebat** ad portam. Nico ex improvise⁴⁵⁶
5 adortus sopitos vigiles in cubilibus suis **obtruncat**
portamque **aperit**⁴⁵⁷. Hannibal cum peditum⁴⁵⁸ agmine
ingreditur⁴⁵⁹, equites subsistere **iubet**, **ut, quo** res **postulet**,
occurrere libero campo **possent**⁴⁶⁰.

Toen hij de poort naderde, werd het vuursignaal door Hannibal volgens afspraak gegeven en datzelfde teken, als reactie gegeven door Nico, schitterde; vervolgens zijn aan beide kanten de vlammen gedoofd. Hannibal leidde zijn troepen in stilte naar de poort. Terwijl Nico onverwachts een aanval doet vermoordt hij de slapende wachters in hun bedden en opent de poort. Hannibal gaat/trekt naar binnen met zijn colonne/stoet van infanteristen, (maar) hij beveelt zijn ruiters halt te houden, opdat zij in het open veld konden toesnellen, waar dat nodig was.

⁴⁵² DAT SG. Waarom? Omdat de aanvulling bij **appropinquare** *naderen* altijd in de DAT staat. Deze **porta** is de eerder genoemde Temenispoort. Hannibal staat daar al voor de deur. Hannibal is het onderwerp van **adpropinquaret**. Het *VERTELTEMPO* is gigantisch hoog. Logisch, want het gaat om wat er gebeurt als Hannibal, de grote vijand van de Romeinen, Tarente binnen weet te komen. Niet om wat hij allemaal aan bloemetjes, beestjes en huisjes ziet, op zijn tocht naar de poort van Tarente.

⁴⁵³ het vuursignaal wordt als eerste door Hannibal gegeven. Tuurlijk! Als Nico, binnen de poorten, voortdurend vuurwerk af laat gaan wekt ie toch een beetje te veel aandacht.

⁴⁵⁴ tja, de GEN van deze eigennaam **Nico** is, naar analogie van **leo** GEN **leonis**, **Niconis**. En dan is de ABL **Nicone**. Klopt allemaal.

⁴⁵⁵ vanzelfsprekend zijn de vuursignalen maar heel kort nodig, en om niet de hele buurt daar in de spotlights te zetten doven Nico en Hannibal hun vuursignalen weer heel snel. Het doel was bereikt: Nico, de verrader binnen de stad, wist dat de aanvaller Hannibal aangekomen was.

⁴⁵⁶ de poortwachters bij de Temenispoort verwachten geen aanval in de rug. Ze waren niet op de hoogte van het verraad van Philemenus en Nico en die andere Tarentijnse jonge edelen. Bij die poort was ook geen nachtelijk verkeer te bespeuren geweest, geen jagers die er 's nachts op uit gingen. Ze dachten, zoals de meeste Tarentijnen, dat Hannibal in zijn tent, een aantal kilometers verderop, ziek lag te zijn. De verlichting van de vuursignalen hebben ze niet eens gezien. Ze lagen te pitten. En die vuige ploert Nico vermoordt ze in koelen bloede. Toen hebben ze misschien net nog even sterretjes gezien.

⁴⁵⁷ van de binnenkant dus.

⁴⁵⁸ Hannibal kan zonder enig probleem Tarente binnentrekken. Met zijn voetvolk, zo'n tienduizend man. De ruiters liet hij buiten, zodat ze buiten de stad konden ingrijpen wanneer dat nodig was. Let even op de plaats van de bijvoeglijke bepaling **peditum** *van infanteristen*, die keurig in de GEN staat, tussen de PREP **cum** en het SUBST in de ABL (moet bij **cum** *samen met*) **agmine** *kolonne* in.

⁴⁵⁹ achter **ingreditur** *hij komt binnen* staat geen voegwoord om het verschil tussen infanterie en cavalerie te verduidelijken. Als er een voegwoord zou staan, moet het *maar* zijn. **ADVERSATIEF ASYNDETON**.

⁴⁶⁰ Hannibal laat niets aan het toeval over. Binnen redt ie zich wel, buiten heeft ie ruiters. Zo groot was Tarente nou ook weer niet.

H8 – DE INNAME VAN TARENTUM; 8.3 (HANNIBAL TREKT TARENTUM BINNEN); AUC 25.9¹³⁻¹⁵ (p.118, rr.1 - 7); c. Ook Philomenus gaat de stad binnen (1)

1 Et Philemenus portulae⁴⁶¹ parte alia, **qua** commeare
adsuerat, adpropinquabat. Nota vox eius⁴⁶² et familiare
iam signum⁴⁶³ **cum** **excitasset** vigilem, ^{eo} **DICENTE** vix **sustineri**
grandis bestiae **onus**⁴⁶⁴ portula aperitur. Inferentes aprum
5 duos iuvenes secutus ipse cum expedito venatore⁴⁶⁵ vigilem,
incautius miraculo magnitudinis in eos, **qui** ferebant,
versum⁴⁶⁶, venabulo traicit.

Ook Philemenus naderde aan de andere kant het poortje, waar(door)/
waarlangs hij gewend was in en uit te gaan. Toen zijn bekende stem en het al
bekende teken de wachter had(den) gewekt, wordt, TERWIJL HIJ ZEI **DAT** de
last van het grote beest nauwelijks gedragen werd/kon worden, het poortje
geopend. Terwijl hij twee jongemannen, die het everzwijn binnendroegen,
zelf volgde met een lichtbwapende jager, doorboort hij met een jachtspies
de wachter, die/omdat hij zich al te achteloos vanwege zijn wonderlijke
grootte had gewend naar hen, die (hem) droegen.



⁴⁶¹ nog onthouden? Dat **appropinquare naderen** met een DAT gaat? Hier weer. **portulae** is de DAT SG van **portula poortje**, wat op zich weer een verkleinwoordje is. Van poort ja. **Porta**.

⁴⁶² Philemenus hoeft maar een geluid te maken en de wachter weet al dat de poort open moet.

⁴⁶³ Ja, je moet natuurlijk niet de Nederlandse teksten overslaan, die tussen de Latijnse teksten in staan. Dat is wel erg dommig. Je kunt daarin bijvoorbeeld lezen welk signaal Philemenus normaal gesproken geeft aan de poortwachters, zodat die de poort openen als hij met zijn dooie dieren aan komt zeulen. Hij fluit. Dat doet ie nu dus ook, maar nu heeft ie behalve een groot everzwijn – formaatje Obelix – Carthaagse soldaten bij zich. En dat is minder sympathiek van die Philemenus.

⁴⁶⁴ wat een trucendoos trekt Philemenus hier weer open, zeg. Die poortwachter moet zonder veel vervelende vragen te stellen de poort snel opendoen. Hij moet nergens op verdacht zijn. Philemenus kent ie, en nu is de vracht van dat gedode everzwijn zo groot dat ze snel moeten handelen.

⁴⁶⁵ Philemenus laat dus, behalve zichzelf, ook twee jongemannen de poort binnen, een lichtbwapende jager, een dood everzwijn, maar later ook nog dertig gewapende mannen. Die vermoorden de andere poortwachters, slopen een andere poort en laten via die poort een colonne soldaten binnen. Carthaagse soldaten, geen Tarentijnse of Romeinse. Wel ff blijven, kinders. Niet in slaap sukkelen.

⁴⁶⁶ **versum** **gekeerd naar** zegt nog iets over die arme poortwachter. Die staat paf omdat Philemenus zo'n enorm groot everzwijn heeft weten te doden. Hij kijkt naar de jongemannen die dat everzwijn dragen en staat zonder enig bezwaar met zijn rug naar Philemenus, die hij vertrouwt. En die onvoorzichtige houding wordt hem fataal. Philemenus was nog niet uitgejaagd en stoot zijn jachtspies in de bewaker. Die is daar net zo min tegen bestand als het everzwijn en hij valt dood neer.

Voor de broodnodige ontspanning

Twee jagers zijn in het bos als één van hen ineenzak. Hij lijkt niet meer te ademen en heeft een wezenloze blik in zijn ogen. Zijn maatje pakt snel zijn telefoon en belt 112. Met stokkende stem zegt hij: "Mijn vriend is dood! Wat kan ik doen?" De telefonist antwoordt: "Rustig aan, ik kan helpen. Om te beginnen moeten we zeker weten dat hij dood is." Er volgt een stilte, daarna klinkt er een gewerschot. De man komt terug aan de telefoon en zegt: "Oké, wat nu?"

Juf, bezig met hoofdrekken, vraagt aan Jantje in groep drie: "Jantje, er zitten tien vogels op een tak van een boom. Er komt een jager aan en die schiet één vogel dood. Hoeveel vogels zitten er dan nog in de boom?" Jantje denkt lang na en zegt: "Volgens mij niet één meer, na zo'n schot vluchten ze allemaal." "Nee Jantje", zegt de Juf, "zo bedoel ik het niet, als er één wordt geschoten blijven er negen over, maar je hebt er wel goed over nagedacht." "Goed juf", zegt Jantje, "mag ik u dan ook wat vragen?" "Tuurlijk", zegt juf. Jantje zegt: "Er zijn drie vrouwen met een ijsje, de ene likt eraan, de ander zuigt eraan en de derde bijt erin, wie is er getrouwd?" De juf, nog ongehuwd, denkt daar lang over na en zegt: "Degene die erin bijt!" "Nee juf", zegt Jantje, "degene met een trouwring, maar u heeft er wel goed over nagedacht!!!"

<p>Ingressi deinde triginta fere armati⁴⁶⁷ ceteros vigiles <u>obtruncant refringuntque</u>⁴⁶⁸ portam proximam et agmen sub signis confestim <u>inrupit</u>. Inde 10 cum silentio in forum ducti Hannibali sese <u>coniunxerunt</u>⁴⁶⁹.</p>	<p>Nadat vervolgens ongeveer dertig gewapende mannen naar binnen/de stad in waren gegaan, <u>slachten zij</u> de overige wachters <u>af</u> en <u>breken</u> de dichtstbijzijnde poort <u>open</u> en een colonne <u>stormde</u> onmiddellijk in het gelid binnen. Nadat ze vandaar/vervolgens met/in stilte naar het forum waren geleid <u>voegden ze</u> zich bij Hannibal.</p>
---	---

⁴⁶⁷ let op de typisch Latijnse woordvolgorde: **triginta fere armati ongeveer dertig gewapenden**. Het ADV **Fere ongeveer** bepaalt **triginta armati dertig gewapenden** en staat daar dus pontificaal tussen.

⁴⁶⁸ het is niet voor het eerst dat we in deze levendige beschrijving van hoe Hannibal Tarente binnenkomt het PR zien. We zijn er voor ons gevoel bijna bij, bij al die dingen die daar gebeuren. Zo'n beschrijving valt onder het begrip *enargeia*. *Visualisering*, die term mag je ook gebruiken. Typisch Livius.

⁴⁶⁹ wie voegen zich nou eigenlijk bij Hannibal? Wie zijn het onderwerp dus van **sese coniunxerunt**? Het gaat om de dertig gewapende mannen en de binnengelaten colonne.

H8 – DE INNAME VAN TARENTUM; 8.3 (HANNIBAL TREKT TARENTUM BINNEN); AUC 25.9¹⁶⁻¹⁷ (p.119, rr.1 - 7); d. *Hannibal geeft enkele bevelen (1)*

1 Tum duo milia Gallorum⁴⁷⁰ Poenus in tres divisa partes
per urbem dimittit; Tarentinos <iis addit duces⁴⁷¹ binos>;
*itiner*a quam maxime frequentia *occupari* IUBET⁴⁷², *tumultu*
orto Romanos passim *caedi*, *oppidanis*⁴⁷³ *parci*. Sed *ut* fieri
5 id⁴⁷⁴ posset, praecipit iuvenibus Tarentinis *ut*, *ubi* quem
suorum procul vidissent, quiescere ac silere ac bono
animo esse⁴⁷⁵ iuberent.

Dan stuurt de Puniër tweeduizend Galliërs, in drie delen verdeeld, eropuit door de stad; hij voegt toe/geeft hen telkens twee Tarentijnen als gidsen mee; HIJ BEVEELT DAT de meest drukke wegen bezet worden, **DAT** wanneer er een oproer is ontstaan de Romeinen overal gedood worden, (maar) **DAT** de stadsbewoners gespaard worden. Maar opdat dit kon gebeuren/om dit mogelijk te maken, beveelt hij de jonge Tarentijnse mannen om, steeds wanneer ze iemand van de hunnen/hun verwanten/vrienden van ver hadden gezien, (hen) te bevelen/dat ze bevalen om rustig te blijven en stil te zijn en vol goede moed te zijn.

⁴⁷⁰ na getallen zie je vaak de GEN opduiken. Hier is dat ook zo. Eigenlijk zegt Livius tweeduizend van Galliërs. Wij zeggen gewoon tweeduizend Galliërs. Zo'n GEN noem je GEN *partitivus*.

⁴⁷¹ wel logisch dat deze tekst zo aangevuld wordt. Galliërs kennen de weg in Tarente natuurlijk niet. Vandaar dat er steeds twee Tarentijnse gidsen meegaan.

⁴⁷² zoals zo vaak een Acl na *iubēre bevelen*. Je kunt aan *occupari bezet worden*, de PASS INF, zien dat er een Acl staat. Wij zouden de tekst ook prima begrijpen als er *occupare bezetten* had gestaan.

⁴⁷³ o, wat is deze mooi! *oppidanis de stadsbewoners* is een DAT PL. Dit is echt smikkelen en smullen (met dank aan Adrianus van Heck zaliger) voor wie een taalfanaat is. Kijk, *parcēre sparen* heeft het lijdend voorwerp niet in de ACC staan, zoals de meeste overgankelijke werkwoorden, maar in de DAT. Daar zijn er meer van in het Latijn (*nocēre schaden*, *appropinquare naderen*, *credēre geloven* om er maar een paar te noemen). Het grappige is dat ook in het PASS die DAT blijft staan. Waar normaal gesproken bij de omzetting van ACT naar PASS het lijdend voorwerp, de ACC, in het onderwerp verandert en NOM wordt, is dat bij deze werkwoorden niet zo. Dat zie je ook bij een GRV-constructie als *victis parcendum est de overwonnenen moeten gespaard worden*, waar ook het GRV zelf nog eens een keer verandert in een onpersoonlijk GRV. Wie van Latijn houdt - en wie doet dat nu niet? – geniet hiervan. Geniet van Livius, van Hannibal, van Scipio, van de speeches. Fantastisch!

⁴⁷⁴ verwijst terug. *Id dat* is een verwijzend voornaamwoord. Het verwijst hier terug naar iets dat eerder genoemd is. Soms is dat in Latijnse tekstelementen weer te geven (het beruchte citeren), soms ook niet. Dan moet je een stukje kernachtig samenvatten in het Nederlands. De drukste wegen moeten bezet worden, dat is één. En als er weerstand is moeten de Romeinen gedood, de Tarentijnen niet. Dat is twee. En omdat daar sprake is van een tegenstelling is er ook weer een **ADVERSATIEF ASYNDETON**. Geen *maar* na *caedi*.

⁴⁷⁵ ehm, wie moeten er nou rustig blijven en vol goede moed zijn? Nou, de andere Tarentijnen die gezien worden door de dertien Tarentijnse edelen. Als die gaan piepen en protesteren zodra ze vreemden in Tarente zien, ontstaat er een chaos in de stad die Hannibal slecht kan gebruiken. Dus Hannibal hoopt dat de dertien verraders voldoende overwicht hebben op hun stadgenoten om de invasie kalmpjes te laten verlopen. Dus als je de zin "uitpelt", dan is het *quem suorum iemand van hun bekenden* die het onderwerp moet zijn van het stil en welgemoed blijven.

Hannibal nam Tarente vervolgens in, hoewel het allemaal niet volgens plan verliep. Romeinen en Tarentijnen dachten over en weer dat ze heibel aan het schoppen waren. De Romeinen vluchtten, vergezeld van een aantal Tarentijnen, naar de burcht van de stad. Die lag op de landtong tussen de baai aan de binnenkant (tegenwoordig Mare Piccolo genoemd) en de baai aan de buitenkant (Mare Grande). Dat is dus aan de kant van de Ionische zee. Hannibal slaagde er uiteindelijk niet in de burcht in te nemen. De inname van Tarente was voor Hannibal een van de laatste grote wapenfeiten. Omdat de Romeinen grote clashes met Hannibal vermeden en hem steeds verder naar het zuiden drongen, werd hij ertoe gedwongen/verleid een andere koers te volgen. Ging hij proberen de burcht in Tarente in te nemen of probeerde hij een andere grote stad in het zuiden van Italië, Capua, te behouden. Dus te verdedigen tegen proconsul (ondercommandant) Quintus Fulvius Flaccus, die in 211 begonnen was het naar Hannibal overgelopen Capua, een kilometer of wat ten noorden van Napels, te belegeren. Capua had na de slag bij Cannae in 216 zijn toevlucht gezocht bij de Punische generaal. Hannibal koos ervoor Capua te behouden. Hij liet bezettingslegers achter in Tarente en vertrok, met nog 33 olifanten in zijn leger, naar Campanië. De slag om Capua leverde geen beslissing op: het bleef onder Carthaags bestuur. Verliezen aan Romeinse én Carthaagse kant waren echter groot. En toen was voor Hannibal de maat vol. Hij besloot op te trekken naar Rome zelf. Hij stak de rivier de Volturnus over, verbrandde al zijn schepen (toch niet meer nodig?) en trok via de Via Appia naar het noorden. Naar Rome. Flaccus had aanvankelijk het nakijken, maar herstelde zich. In het gebied rondom de Via Appia staken steden de Romeinse aanvoerder graag de helpende hand toe. In Rome was de paniek echter groot. Aan de proconsul Flaccus werden de bevoegdheden van een consul gegeven. Hannibal naderde Rome tot op 8 mijl en later zelfs tot vlak voor de Anio, 3 mijl van Rome. Rome bereidde zich voor op het ergste. Hannibal stond letterlijk "Ad portas" bij de poorten van Rome. Er braken onlusten uit in Rome, de paniek was groot. Hannibal maakte zich op voor de verovering van Rome.

9

Hannibal voor

de poorten van Rome

H9 – HANNIBAL VOOR DE POORTEN VAN ROME; 9.2 (HANNIBAL WIL SLAG LEVEREN BIJ ROME); AUC 26.11¹⁻⁵ (p.128, rr.1 - 7); **a. Een geweldige stortregen barst los (1)**

1 Postero die transgressus Anienem Hannibal in aciem
omnes copias eduxit; nec Flaccus consulesque⁴⁷⁶ certamen⁴⁷⁷
detractavere⁴⁷⁸. *Instructis* utrimque *exercitibus* in eius
pugnae casum, in *qua* urbs Roma victori praemium
5 esset⁴⁷⁹, imber ingens grandine mixtus ita utramque aciem
turbavit, *ut vix armis retentis*⁴⁸⁰ in castra sese receperint⁴⁸¹,
nullius rei minore quam hostium metu⁴⁸².

Nadat Hannibal de volgende dag de Anio was overgestoken, liet hij alle troepen uitrukken voor een slag/slaglinie; ook Flaccus en de consuls onttrokken zich niet aan de strijd. Nadat aan beide kanten de legers waren opgesteld voor de onzekere afloop van dat gevecht, waarin de stad Rome de prijs zou zijn voor de overwinnaar, bracht een geweldige regenbui gemengd met hagel de beide slaglinies zó in verwarring, dat zij zich teruggetrokken hebben in het kamp, nadat/waarbij ze nauwelijks hun wapens behouden hadden/nauwelijks met behoud van hun wapens, waarbij ze al het andere meer vreesden dan de vijanden.



Uit Maps: de plaats waar de Aniene
in de Tiber uitmondt. Een paar honderd
meter boven de Galleria Borghese.

⁴⁷⁶ Quintus Fulvius Flaccus (die al consul geweest was in 237 en 224, en later nog in 212 en 209 consul zou zijn) had nu, als proconsul, tijdelijk de bevoegdheden van een consul. Hij streed samen met de “echte” consuls tegen de oprukkende Hannibal. Die echte consuls, dat waren in 211 Gnaeus Fulvius Centumalus Maximus en Publius Sulpicius Galba Maximus.

⁴⁷⁷ het gevecht, dat ging over niets minder dan Rome.

⁴⁷⁸ de Romeinse aanvoerders onttrokken zich niet aan de strijd. Daar zit iets als een dubbele ontkenning in. Een **LITOTES** noem je dat. Zich niet onttrekken is dan zoveel als niet niet meeknoken. Dat is dus wel degelijk knokken. Een **LITOTES** lijkt wel op een **UNDERSTATEMENT**. Pietje vocht als een leeuw, maar moest het onderspit delven en hield er wel een paar schrammetjes aan over. Als je dit beweert en Pietje moet na het gevecht drie tanden, een been, een half oor en zijn favoriete rechterhand missen, dán heb je een mooi **UNDERSTATEMENT** gebruikt. Een **UNDERSTATEMENT** hoef je niet te kennen als stijlmiddel, niet bij Latijn althans. Fijn toch?

⁴⁷⁹ deze **CON esset** geeft aan dat de strijdende partijen de afweging maakten, dat Rome de inzet was. De verteller Livius weet dat wel. Hij staat boven de partijen. Het is niet zijn inschatting.

⁴⁸⁰ de hagelbui heeft de soldaten aan beide kanten zo bang gemaakt, dat ze zich niet meer bekommeren om hun wapens. Die laten ze bij wijze van spreken gewoon vallen en liggen. Terwijl de soldaten met schilden, zeker als ze de schildpadformatie aanhielden (de **testudo**), betrekkelijk veilig waren onder hun schilden. Maar ja, als er zo’n enorme hoosbui naar beneden komt denk je daar misschien niet als eerste aan. En als er hagelstenen van het formaatje ei op je schild kwakken, gaat er misschien weleens eentje dwars doorheen. Maar als puntje hier bij paaltje komt vechten de twee legers dus niet, ook niet tegen elkaar dus, omdat het regent. En hagelt. Softies.

⁴⁸¹ de **CON** geeft het gevolg aan na **ita...ut zo...dat**. Dat noem je een *consecutieve* BZ, een gevolgaangevende BZ.

⁴⁸² de **LITOTES** doet het goed in deze passage. Na **nec (... detractavere ze hebben zich niet onttrokken** hebben we nu een formulering waarin letterlijk staat **met vrees voor niets minder dan voor de vijanden**, maar waar wij zouden zeggen dat ze voor hun vijanden nog het minst bang waren. Latijn is hartstikke leuk, maar af en toe zou je er eentje een ram voor zijn harses willen geven voor het moeilijke taalgebruik. En toch blijft de manier van zich uitdrukken bijzonder.

	Et postero die	En de volgende dag
<p>10 eodem loco acies instructas eadem⁴⁸³ tempestas <u>diremit</u>; <u>ubi recepissent</u>⁴⁸⁴ se in castra, mira serenitas cum tranquillitate <u>oriebatur</u>. In religionem⁴⁸⁵ ea res apud Poenos <u>versa est</u>, AUDITAque^{esse} vox Hannibalis <u>fertur</u> <u>potiundae</u> sibi <u>urbis Romae</u> modo <i>mentem</i> non <i>dari</i>,⁴⁸⁶ modo <i>fortunam</i>⁴⁸⁷.</p>	<p><u>scheidde</u> eenzelfde storm de slaglinies die op dezelfde plaats opgesteld waren; zo vaak als <u>ze zich teruggetrokken hadden</u> in het kamp, <u>ontstond</u> er een wonderlijke heldere hemel (gepaard) met rust. Die zaak <u>gaf aanleiding</u> bij de Puniërs <u>tot bezorgdheid</u>, en <u>er wordt bericht</u> dat de stem/uitspraak van Hannibal IS GEHOORD DAT aan hem nu eens de wilskracht, dan weer de gelegenheid om de stad Rome te bemachtigen niet werd gegeven.</p>	

⁴⁸³ het **eodem** van net wordt herhaald (**REPETITIO**, ja ja) in **eodem**. Eadem zegt iets van tempestas. Alle woorden op -tas zijn F. Latijnse woorden, bedoel ik. Damestas is gewoon M in het Nederlands. Dat zich twee weinig voorkomende gebeurtenissen vlak na elkaar op dezelfde plaats voordoen accentueert het wonderlijke karakter ervan. Het is potverdriedubbeltjes of zelfs de goden zich ermee bemoeien.

⁴⁸⁴ de CON van de herhaalde handeling. Die hebben we eerder gezien. We noemden hem toen braaf CON *iterativus*. En joh, laten we dat nu gewoon ook weer doen, ja? Hup, CON *iterativus*. En we zitten goed te denken, want **oriebatur** in de volgende regel geeft ook zo'n herhaalde handeling aan. Natuurlijk vanwege het IMPF, dat zoals bekend iteratief kan zijn.

⁴⁸⁵ zie je wel? De goden vinden het niet zo'n goed idee dat Hannibal op Rome afgaat. Hannibal denkt dat het geen toeval meer kan zijn als tweemaal achter elkaar op dezelfde plaats op dezelfde legers de hemelsluizen wagenwijd opengaan.

⁴⁸⁶ Hannibal was in the winning mood, na de slag bij Cannae. Hij heeft toen niet doorgedrukt en is niet op dat moment opgetrokken naar Rome. Een legerofficier zou tegen Hannibal gezegd hebben, toen die afzag van optrekken naar Rome: **Vincere scis, Hannibal, victoria uti non scis. Je weet hoe je moet winnen, Hannibal, maar hoe je van een overwinning gebruik moet maken, dat weet je niet.** Naar overwegingen van zijn kant is het natuurlijk raden, maar onderzoekers geven wel aan dat hij zich bewust was van de Romeinse numerieke overtalsituatie. De Romeinse situatie was, ondanks de fikse nederlagen, niet zo penibel als de Carthagers dachten. De Romeinen hadden ook nog eens hun strategie veranderd na Cannae. Ze gingen geen directe confrontatie meer met hun aartsvijand aan. Doordat ze directe clashes met hem vermeden en Hannibal ook steeds verder Zuid-Italië introk zorgden ze ervoor dat Hannibal zijn manschappen steeds vaker moest verdelen over plaatsen die hij meende te moeten bewaken. Het was niet zo gek dat Hannibal via zijn broer Mago in de Carthaagse senaat liet vragen om extra manschappen.

⁴⁸⁷ Hannibal is gewoon een grote mopperkont. Hij vindt dat hem niet de gelegenheid gegeven is Rome omver te blazen. Maar ook dat hij er gewoon de wilskracht er niet toe had. Die omstandigheden, die gelegenheid, die heeft natuurlijk te maken met hoe de goden de aanval op Rome afkeuren. Naar Hannibals idee. Hij kan niet vechten tegen de Romeinen omdat de goden er noodweer op loslaten.

H9 – HANNIBAL VOOR DE POORTEN VAN ROME; 9.2 (HANNIBAL WIL SLAG LEVEREN BIJ ROME); AUC 26.11⁵⁻⁸ (p.130, rr.1 - 7); **b. Andere redenen dat Hannibal zijn hoop verliest (1)**

1 Minuere etiam spem⁴⁸⁸ eius duae aliae⁴⁸⁹, parva magnaue,
res, magna⁴⁹⁰ illa quod, cum ipse ad moenia urbis Romae
armatus sederet, milites sub vexillis in supplementum
Hispaniae⁴⁹¹ profectos^{esse} audit, parva⁴⁹² autem quod per eos
5 dies eum forte agrum, in quo ipse castra haberet, venisse⁴⁹³
nihil ob id⁴⁹⁴ deminuto pretio COGNITUM ex quodam captivo
EST.

Ook twee andere zaken verminderden zijn hoop, een kleine en grote, die grote dat hij hoorde dat, hoewel hij zelf gewapend/met een leger in de buurt van de muren van de stad Rome verbleef, soldaten onder de vaandels ter versterking ten behoeve van Spanje vertrokken waren, de kleine verder dat er van een zekere krijgsgevangene VERNOMEN IS, DAT gedurende die dagen toevallig dat land, waarop hij zelf gelegerd was, verkocht was, hoewel de prijs wegens dit niets/geenszins was verminderd.



vexillum

⁴⁸⁸ Hannibals hoop om uiteindelijk toch Rome in handen te krijgen. Dus ondanks zijn ideeën over zijn gebrek aan wilskracht en het feit dat het tegen zat, namelijk dat de goden signalen afgaven dat Hannibal van zijn plannen moest afzien, had Hannibal nog wel vaag hoop in zijn achterhoofd.

⁴⁸⁹ behalve het net genoemde **religio**, het **godsdienstige bezwaar** waren er nog **andere aliae** oorzaken voor het feit dat zijn ambities richting Rome in de kiem gesmoord werden.

⁴⁹⁰ wat Hannibal het meest verontrustte was de kalmte van Rome, ondanks dat haar grootste vijand vlak voor de muren lag. Rome stuurde doorgemoedereerd soldaten naar Spanje toe. Alsof het er daar veel meer toe deed. Dat kon Hannibal slecht hebben. Stel je voor dat je vol agressie voor een mannetje staat dat je beste vriend/vriendin bedreigd heeft. Je heft je hand om hem een oorvijs van hier tot Tokyo te verkopen. En hij zegt dan: "Sorry man, je klap moet ff wachten, ik moet ff zeiken. Ben zo terug." Dan ben je niet in je beste hum, denk ik. En waaróm verontrust die houding van de Romeinen Hannibal het meest? Omdat het Rome het Carthaagse leger voor de poorten van Rome militair niet zo heel hoog aansloeg. Hannibal voelde zich op militair-tactisch gebied voor lul/aap gezet.

⁴⁹¹ hele Romeinse legerafdelingen, in dit geval manipels (kleine eenheid soldaten, maximaal 160 man) van rekruten die onder hun eigen vlag (**vexillum**) vechten, worden vrijgemaakt om Spanje te ondersteunen. In Spanje was nog steeds strijd gaande tussen Carthagers en Romeinen. Rome vond dat ze daar harder nodig waren dan voor de verdediging van de stad.

⁴⁹² **CHIASME** ontdekt? Vast wel. Er staat aan het begin van deze passage dat Hannibal van twee andere kwesties ongerust werd, een kleine en een grote **parva magnaue**, in die volgorde. Bij het uitwerken van die twee omstandigheden gaat de verteller eerst in op de belangrijkste (**magna**) omstandigheid, daarna pas op de minder belangrijke (**parva**) omstandigheid. Dan krijg je dus qua volgorde AB BA en dat noem je **CHIASME**. Of Zweedse popgroep die in 1974 het Eurovisie songfestival won. Moet jij weten. Maar nooit zo opschrijven natuurlijk.

⁴⁹³ wat een ***-vorm zeg! Dit komt niet van **venire komen**, maar van **venire (ven-ire, dus een samenstelling met ire > 1 SG veneo) verkocht worden**. Een stuk land waar Hannibal zijn legerkamp op had staan was, zoals wij dat vroeger in Brabant zeiden, "onder zijn reet" verkocht. Gewoon, voor een normale prijs. Hannibal dacht dat dat stuk land nooit verkocht ging worden, omdat hij er gelegerd was. We lezen in het vervolg dat de financiering nog in orde gemaakt moet worden, maar Hannibal voelt zich al zwaar beledigd door de gang van zaken. Hij grijpt in door de banken in de buurt uit te schakelen.

⁴⁹⁴ verwijzend voornaamwoord. Het bekende **is-ea-id**. Het verwijst naar het feit dat Hannibal op dat stuk land gelegerd is. Dat brengt zelfs de prijs niet eens omlaag. Beide oorzaken geven Hannibal het gevoel dat de Romeinen helemaal niet zo bang zijn voor de Carthagers als die dat zouden willen. Geen fijn idee voor de Puniër. En dan is een nieuwe Romeinse aanvoerder "in de maak", Scipio. Dé Scipio.

10 Id⁴⁹⁵ vero adeo⁴⁹⁶ superbum atque indignum visum ei^{est} eius soli, **quod** ipse bello captum possideret haberetque⁴⁹⁷, inventum^{esse} Romae emptorem⁴⁹⁸, **ut** extemplo *vocato praecone tabernas argentarias, quae* circa forum Romanum essent, IUSSERIT *venire*⁴⁹⁹. His⁵⁰⁰ motus ad Tutiam fluvium castra rettulit sex milia passuum ab urbe.

Dit scheen hem echter zozeer arrogant en vernederend toe, dat er van/voor die grond, die hij zelf, nadat hij die in de oorlog had ingenomen, bezat en in handen had, te Rome een koper was gevonden, dat HIJ onmiddellijk nadat er een veilingmeester was geroepen, BEVOLEN HEEFT **DAT** de (wissel)banken, die rondom/in de buurt van het Forum Romanum waren, verkocht werden. Door deze zaken/hierdoor bewogen bracht hij het kamp naar de rivier de Tutia terug zes mijl van de stad.

⁴⁹⁵ er was blijkbaar een koper gevonden voor dat stuk land. Hannibal is behoorlijk in zijn wiek geschoten, in zijn kuif gepikt, gebelgd, op zijn pik getrapt. Enfin, hij was boos. Wat er met **id** bedoeld wordt, staat ook nog in het Latijn gepreciseerd, achteraan in de zin. Stel dat je moet citeren. Dan schrijf je dus op **quod** t/m **emptorem**. Natuurlijk mag je er ook voor kiezen alle woorden uit dat zinsdeel over te nemen. Maar het hoeft niet. Als je bij een citaat van vijf woorden alleen het eerste en laatste woord opschrijft word je beschouwd als lui. En die indruk wil je ten koste van alles vermijden.

⁴⁹⁶ let op dit type bijwoord, met de betekenis **zo**. Dan volgt er vaak – hier ook, anders zou ik er niets over opschrijven – een persoonsvorm in de CON. Dat is **iusserit** in r11. Je noemt die CON de CON *consecutivus*, de CON die een gevolg aangeeft. Andere ADV die **zo** betekenen en die dus vaak een CON *consecutivus* meeslepen zijn **tam** en **ita**. En lees niet over woorden als **tantus zo groot, zo veel, totiens zo vaak** en **tot zoveel** heen. Daar zit dat stukje **zo** ingebouwd, dus dan zie je ook heel vaak een BZ met de CON *consecutivus*.

⁴⁹⁷ driemaal een uitdrukking voor “hebben” in deze betrekkelijke BZ. In dat opzicht mag je de stilistische term **TRICOLON** wel gebruiken. Het **TRICOLON** onderstreept de irritatie van Hannibal over de verkoop van het stukje land. Hij meende echt dat hij de eigenaar was: hij had het veroverd, hij had het feitelijk in bezit en – nog een keer (riekt naar **TAUTOLOGIE**) – hij had het in bezit, als eigendom. En dan wordt zonder enig overleg (ha hah ha, overleg) dat stukje land te koop aangeboden. Waarna er notabene ook nog eens een koper gevonden wordt!

⁴⁹⁸ stel je voor dat die koper ineens bij Hannibal voor de deur van zijn tent staat. “Wat doe jij nou op mijn stuk grond, pipo? Wil je weleens heel gauw wegwezen hier! Vort! Opzouten, met je rare kleren aan!” Een verbaasde Hannibal staat even met de mond vol tanden. Indien nog aanwezig. Hij voelt zich vernederd. En hij probeert de verkoop ongedaan te maken door de banken in de buurt van het Forum Romanum (!) uit te schakelen. In zekere zin wel actueel natuurlijk. Zie voor je hoe een particuliere koper bij Poetin aan de deur komt met het verhaal dat Rusland zich op het persoonlijk eigendom van de koper bevindt. Vladimir, jongen. Jouw tanks en manschappen staan op mijn land. Kijk maar, hier is de koopakte. Dat land is van mij. Wrang, zeker. En misschien is ook dit verhaal, dat immers gehoord is van een krijgsgevangene, niet helemaal precies waar. Maar Livius is geschiedschrijver. Hij heeft iets gehoord en moet dus met een bron komen. Hoe vaag ook. Voor het eerste verhaal, namelijk dat Rome tijdens het “beleg van de stad” doodgemoedereerd manschappen naar Spanje stuurt, geeft Livius al helemaal geen bron op. Hannibal had dat ergens gehoord (**audit hij hoorde het** in r4). Niet echt een sterke bron.

⁴⁹⁹ Hannibals bedoeling hiermee? Als er geen financiële transacties meer mogelijk zijn, kan ook de daadwerkelijke verkoop van “zijn” stukje land niet doorgaan. Hannibal ineens als economisch talentje. Kennelijk met contacten binnen Rome zelf: het ging om de winkeltjes van de geldwisselaars in de buurt van het Forum Romanum. Wat EIS ook als antwoord opgeeft is “met gelijke munt terugbetalen”: Rome pakt iets af dat van mij is (mwah, hij had het alleen maar door verovering in zijn bezit), dat kan ik ook. Die banken zijn niet van mij. Maar nu wel. Dus ik kan ze ook verkopen. Tja, het is een redenering.

⁵⁰⁰ met **his motus hierdoor beïnvloed** vat Livius samen waardoor Hannibal zich wat verder van Rome af beweegt en daar zijn legerkamp opslaat. De hagelbuien en de twee gebeurtenissen, de grote (Rome stuurt mannen naar Spanje, want Rome is niet echt in gevaar) en de kleine (“zijn” stukje land blijkt verkocht, maar nog voor dezelfde hoge prijs. Men trok zich niets van Hannibal aan. “Op dat stuk grond bivakkeert de vijand. Dat kost je een vermogen, Luigi!” “Maar ik kan daar niets bouwen of verbouwen! D’r zit een vijand! Kan de prijs niet omlaag?” “Nee hoor, die vijand is zo weer weg. Dokken, Luigi.”).



10

Scipio minor

H10 – SCIPIO MINOR; 10.1 (SCIPIO WORDT VERKOZEN ALS BEVELHEBBER); AUC 26.18⁶⁻⁸ (p.133, rr.1 - 11); ***b. Cornelius Scipio stelt zich kandidaat (1)***

1 Maesta⁵⁰¹ itaque civitas⁵⁰², prope inops consilii⁵⁰³, comitiorum
 die tamen in campum descendit; atque in magistratus
 versi circumspectant ora principum aliorum alios
 intuentium⁵⁰⁴ FREMUNTque adeo *perditas res desperatum*que
 5 de re publica *esse*, *ut* nemo audeat in Hispaniam
 imperium accipere⁵⁰⁵, *cum*⁵⁰⁶ subito P. Cornelius <Publi filius
 eius> *qui* in Hispania ceciderat⁵⁰⁷, [filius] quattuor et
 viginti ferme annos natus⁵⁰⁸, PROFESSUS *se petere*, in
 superiore, *unde* conspici posset⁵⁰⁹, loco constitit. In *quem*
 10 *postquam* omnium ora conversa sunt, clamore ac favore
ominati extemplo sunt felix faustumque imperium⁵¹⁰.

Daarom dalen de burgers, bijna radeloos, toch op de dag van de verkiezingen
 bedroefd af naar de Campus Martius; en na zich gewend te hebben tot de
 magistraten kijken zij rond naar de gezichten van de belangrijke personen,
 die naar elkaar kijken, en ZIJ MOMPELEN **DAT** de zaken zozeer verloren zijn
 en dat er (zozeer) gewanhoopt werd aan de staat, dat niemand het durft het
 opperbevel voor Spanje aan te nemen/op zich te nemen, toen plotseling
 Publius Cornelius, zoon van die Publius die in Spanje was gesneuveld,
 ongeveer 24 jaar oud, NA OPENLIJK VERKLAARD TE HEBBEN **DAT** hij zich
 kandidaat stelde, op een hoger gelegen plaats, vanwaar hij gezien kon
 worden, ging staan. Nadat de gezichten van allen op hem waren gericht,
hebben zij met hun geschreeuw en sympathie(betuiging) onmiddellijk een
 gelukkig/voorspoedig en gezegend opperbevel voorspeld.

⁵⁰¹ de burgers van Rome, in vergadering bijeen op het Marsveld, zijn teleurgesteld omdat zich niemand kandidaat stelt voor het opperbevelhebberschap voor Spanje. Ze vervallen weer in treurnis over de nederlaag en de dood van de twee Scipio's. Hun belangrijkste wapenfeit was de herovering van Saguntum geweest. Publius was de vader van Publius Scipio die in de komende hoofdstukken centraal staat, de Scipio die later Africanus genoemd wordt. Bij de Ticinus had deze zoon zijn vader gered. Voor dat vertoon van heldhaftigheid ontving de jonge Publius een onderscheiding, een lintje zeg maar. Dat was de zogenaamde **corona civica**. Dat is niet een X-variant van het besmettelijke virus van een paar jaar geleden, maar een krans van eikenbladeren, die een soldaat ontving voor het redden van een kompaan.

⁵⁰² een vorm van **METONYMIA**, namelijk een **ABSTRACTUM PRO CONCRETO**. Met het SG **civitas burgerij, stad** worden, gezien het vervolg **circumspectant** en **fremunt**, duidelijk burgers, PL dus, bedoeld.

⁵⁰³ de burgers van Rome wachten gespannen af wie de taak van opperbevelhebber op zich zal nemen, maar niemand meldt zich. Daardoor zijn ze radeloos. Er móet iemand komen!

⁵⁰⁴ **principum van de belangrijke personen** is GEN PL van **princeps. aliorum alios intuentium van hen die naar elkaar keken** hoort daar als bepaling bij. **Intuentium** is ook GEN PL M, net als **principum**.

⁵⁰⁵ de arme burgers kijken vertwijfeld naar belangrijke personen, die echter ook alleen maar naar elkaar kijken. Men schat de situatie kennelijk zo hopeloos in dat niemand naar Spanje durft te gaan. Want als er niemand in Spanje orde op zaken gaat stellen, blijft Carthago vanuit die hoek een serieuze bedreiging voor Rome.

⁵⁰⁶ een goed voorbeeld van **cum inversum**. Normaal gesproken staat de hoofdmededeling in de HZ en de niet belangrijke informatie in de BZ. Dat is hier precies omgekeerd (**inversum**). Wij kennen het verschijnsel in het Nederlands ook. Hij was nog niet weg (HZ), toen het water met bakken uit de lucht kwam (BZ). Het gaat inhoudelijk over de informatie in de BZ, niet die in de HZ.

⁵⁰⁷ Publius Scipio de oudere was in 211 in het zuiden van Spanje verslagen en gedood, een maand vóór zijn broer Gnaeus de dood vond. Als je het zo bekijkt, was die broer dus best solidair.

⁵⁰⁸ dat maakt dus dat deze Publius Scipio geboren was in 235 of 236.

⁵⁰⁹ de CON wordt gebruikt omdat Livius wil aangeven dat het Scipio's bedoeling was voor iedereen zichtbaar te zijn.

⁵¹⁰ Livius bedoelt dat de burgers zo enthousiast zijn over Scipio's sollicitatie dat het daardoor niet anders kon of diens opperbevel zou succesvol verlopen. Klein tipje van de sluier opgelicht. **PROSPECTIEF ELEMENT**. Het gaat helemaal goed komen met Rome. Deze Scipio zal Carthago in 202 bij Zama verslaan en op die wijze de tweede Punische oorlog in het voordeel van Rome beslechten. De vrede kwam in 201. Wetenswaardigheidje. Carthago lag in het huidige Tunesië. Wist je. De munteenheid in het huidige Tunesië is de dinar. Wist je. Die naam is afgeleid van **denarius**, de Romeinse munt. Wist je niet. Haha.

H10 – SCIPIO MINOR; 10.1 (SCIPIO WORDT VERKOZEN ALS BEVELHEBBER); AUC 26.18⁹⁻¹¹ (p.134, rr.1 - 6); c. *Scipio wordt gekozen maar er is twijfel (1)*

1 lussi deinde inire suffragium ad unum omnes non
centuriae modo, sed etiam homines⁵¹¹ P. Scipioni *imperium*
esse in Hispania IUSSERUNT⁵¹². Ceterum post rem actam⁵¹³ *ut*
iam resederat impetus animorum ardorque⁵¹⁴, silentium
5 subito⁵¹⁵ ortum^{est} et tacita cogitatio⁵¹⁶ *quidnam egissent*;
nonne⁵¹⁷ favor plus valuisset *quam* ratio.

Vervolgens bevolen om tot stemming over te gaan hebben niet alleen alle centuriën, maar ook alle mensen tot op de laatste man GOEDGEKEURD DAT het opperbevel in Spanje aan Publius Scipio toekwam. Maar zodra, nadat dit gebeurd was/na de afhandeling van de zaak, de impulsiviteit en hartstochtelijkheid al gekalmeerd waren, is er plotseling een stilte ontstaan en een zwijgende overweging wat zij toch hadden gedaan; ze vroegen zich af of de sympathie niet sterker was geweest dan de rede.



Scipio op het schild gehesen?

⁵¹¹ de mensen uit de 193 centuriën die hun stem hebben uitgebracht. Het was dus een unanieme beslissing van de stemmers om Scipio te benoemen tot bevelhebber. Hoppa! Naar Spanje met die gast. Vlak na het sinterklaasfeest komt deze opmerking misschien dubbelzinnig over, maar deze Scipio had bij mijn weten geen mijter, geen staf (militaire staf misschien) en geen groot boek om mee te zeulen. Dat is toch anders.

⁵¹² zoals zo vaak wordt *iubēre opdragen* gevolgd door een Acl.

⁵¹³ grammaticaal natuurlijk een *dominant* PTC, dat ziet iedereen. Inhoudelijk verwijst *rem actam* naar de beslissing die de Romeinen in een opwelling genomen hebben.

⁵¹⁴ Livius geeft hier alvast zelf maar even de mogelijke oorzaken van de snelle beslissing om aan de jonge Sciep het opperbevel over Spanje toe te kennen. Men was wellicht een beetje te impulsief geweest, te naarstig op zoek naar een aanvoerder en helemaal niemand leek zich beschikbaar te stellen. Nou, als niemand het doet, dan doe ik het zelf wel, moet Scipio gedacht hebben. Als de Romeinen dan uiteindelijk eens bekijken wat ze aangericht hebben, dringt tot hen door wat ze gedaan hebben. Ze hebben hun emotie de boventoon laten voeren boven hun verstand, hun rede, hun *ratio*. Bij EIS is bij een paar vragen sprake van *HENDIADYS*. Dat is een ingewikkeld stilistisch middel waarmee twee onderdelen nevenschikkend geformuleerd worden, die eigenlijk onderschikkend bedoeld zijn. Hier zijn *impetus animorum impulsiviteit* en *ardor hartstochtelijkheid* nevenschikkend geplaatst. Je zou dus letterlijk *impulsiviteit* en *hartstochtelijkheid* moeten vertalen. Maar het is beter zo iets te formuleren als de impulsieve hartstochtelijkheid. Dat noem je *HENDIADYS* (een term uit het Grieks die één door twee betekent). Hoef je niet te weten op het examen. Pffff.

⁵¹⁵ als je slist moet je je hier niet aan wagen. Ik slis niet, nog niet althans, en dus waag ik me er wel aan. Bij het hardop uitspreken van *silentium* en *subito* na elkaar valt de s-klink op. Alsof iemand van die Romeinen daar in de Circus Maximus keihard *ssstttt* roept. Stilte! En dan, als het stil geworden is: mensen wat hebben we nou weer gedaan? Mooie *ALLITERATIE* zo gezegd.

⁵¹⁶ een zwijgende overweging. Ehm ja. Bij Latijn en Grieks kom je dat soort vertalingen wel eens tegen. Vertalingen waarvan je in tweede instantie denkt: hûh? Wat zeg ik nou eigenlijk? Wat schrijf ik nou precies op dan? Maar hier is het gewoon goed hoor. Het is alleen een stilistisch middel. Een overweging zwijgt niet. Een mens kan zwijgen. Tja, of niet. Ik zie ze zo voor me, degenen die dat niet kunnen. Maar een overweging dus niet. En een overweging de eigenschap toedichten van een mens, dát noem je nou *PERSONIFICATIE*. Leuk, hè? Kan het toch nog goed gerekend worden.

⁵¹⁷ niet het bekende vraagpartikeltje aan het begin van een directe vraag waarom je graag het antwoord “ja” wilt horen. Nee, het vraagwoord dat hier een indirecte vraag inleidt: *nonne of niet*. De afhankelijke vraag (afhankelijk van een weggelaten en aan te vullen “ze vroegen zich af”) bevat de verplichte *CON obliquus valuisset sterker was geweest*. Ze vroegen zich af of hun emotie sterker was geweest dan hun koppie koppie, hun *ratio*. Hun koppie koppie laat hen, weliswaar te laat, nadenken, zelfs betwijfelen of de jonge (té jonge) Scipio zo’n verantwoordelijkheid, het opperbevel, wel aan kan.

<p>Aetatis⁵¹⁸ maxime paenitebat; quidam fortunam⁵¹⁹ etiam domus⁵²⁰ horrebant nomenque ex funestis duabus familiis in eas provincias, ubi inter sepulcra patris patruisque⁵²¹ res gerendae essent, 10 proficiscentis⁵²².</p>	<p><u>Men nam</u> vooral aanstoot aan zijn leeftijd; sommigen <u>schrokken</u> ook terug voor het lot van het huis en voor de naam van hem die vertrok uit twee diepbedroefde families naar die provincies, waar tussen de graven van zijn vader en zijn oom het commando <u>moest worden gevoerd</u>.</p>
--	--

⁵¹⁸ de brave borst was een jaar of 24. We weten uit wetenschappelijke publicaties dat de hersenen van iemand op 24-jarige leeftijd nog niet volledig ontwikkeld zijn. Ook de wat wijzere Romeinen hebben misschien spijt als haren op hun hoofd dat ze zo snel voor Scipio gekozen hebben. Misschien ook wel, omdat deze Scipio in andere opzichten een wonderlijke meneer was. Je zou zelfs kunnen beweren dat het een beetje een rare vogel was. Om hem heen circuleerden verhalen van bijna paranormale proporties. Hij zou op een wonderlijke manier verwekt zijn en hij zou goddelijk geïnspireerd zijn, letterlijk. In de passages hierna wordt uitgelegd dat Scipio veel goodwill had (gekweekt) bij de gewone mensen omdat hij zich erg vroom betoonde. Op religieus vlak niets aan het toeval overliet. Dan doe je het bij de vrome Romeinen, de katholieke Italianen van toen, erg goed. Livius schetst geen karikatuur van Scipio, dat niet. Hij legt wel een verband tussen hoe Scipio zich in religieus opzicht gedroeg en zijn aangeboren vermogen om bij kritische mensen vertrouwen te wekken. Korte versie: deze man heeft een kort lijntje met de goden, dus die kunnen we vertrouwen. Desnoods op zijn blauwe ogen.
⁵¹⁹ het lot namelijk van de vader van deze Scipio en van zijn oom. Die hadden in Spanje het loodje gelegd. Meer dan een jaar geleden, dat wel. Men is, ruim achteraf dus, bevreesd voor wat dat verdriet om zijn vader en zijn oom met de jonge Scipio doet. Mensen reageren ontzet, alsof de twee generaals net overleden zijn. O jee! Kan de onervaren jongeman wel volledig functioneren en zijn emotie uitschakelen als er geknokt moet worden in de streek waar zijn vader en oom de dood gevonden hadden? Mensen twijfelen dus aan Scipio's emotionele stabiliteit, maar zijn wel al lang blij dat iemand zich beschikbaar gesteld heeft voor het oppercommando. Beetje dubbel.

⁵²⁰ **domus huis** is hier METONYMISCH voor **familie**.

⁵²¹ de oom van deze aanstaande legercommandant Scipio was de broer van zijn vader. Voor de broer van de vader wordt in het Latijn de term **patruus** gebruikt. Voor de broer van iemands moeder, dus ook een oom, wordt de term **avunculus** gebruikt. Wil je meer weten van namen voor familierelaties? Gewoon om op een feestje te kunnen opscheppen? Jammer dan. Nu ff niet. Vooruit dan. <https://nl.mahnazmezon.com/articles/humanities/latin-names-and-terms-for-family-members.html>. Geinig toch? En was de ALLITERATIE van **patris patruisque** je opgevallen? Vast. Zo moeilijk is ie namelijk niet. Livius dramatiseert wel een beetje hier. Wekt **PATHOS** op door de gedachten van de bezorgde Romeinen pathetische vormen te laten aannemen. Scipio gaat niet gewoon in Spanje het leger aanvoeren, maar in de buurt van de graven van zijn eigen vader en oom. Oei, oei, oei, dat maakt Scipio's taak nog emotioneel zwaar beladen ook. Klein beetje projectie misschien?

⁵²² Deze bijvoeglijke bepaling (keurig in de GEN) staat wel erg ver af van **nomen naam** in r8, waarbij het een bepaling is. Je zou dit een **HYPERBATON** kunnen noemen, hoewel je dat stijlmiddel eerder ziet bij congruente woorden die uit elkaar geplaatst zijn. **Nomen** is ACC SG N (object bij **horrebant zij vreesden**) en **proficiscentis** (zelfstandig gebruikt PPA van **proficisci vertrekken**) is GEN SG M en die zijn dus niet erg congruent. Dat ziet een leek nog wel...

1 *Quam ubi* ab re⁵²³ tanto impetu acta sollicitudinem
 curamque⁵²⁴ hominum animadvertit⁵²⁵, *advocata contione* ita⁵²⁶
 de aetate sua imperioque mandato et bello⁵²⁷, *quod*
gerundum esset⁵²⁸, magno elatoque animo disseruit, *ut*
 5 ardorem eum, *qui* resederat, excitaret rursus novaretque
 et impleret⁵²⁹ homines certioris spei quam quantam fides
 promissi humani aut ratio ex fiducia rerum subicere⁵³⁰ solet⁵³¹.

Zodra hij die ongerustheid en zorg van de mensen ten gevolge van de zaak die met zo grote impulsiviteit was gedaan/verricht, had opgemerkt, heeft hij, nadat hij een vergadering bijeengeroepen had, zo over zijn leeftijd en over het opgedragen opperbevel en over de oorlog, die gevoerd moest worden, met grootse en verheven geest/gemoed gesproken, dat hij die hartstochtelijkheid, die gekalmeerd was, weer opwekte en vernieuwde en de mensen vulde met een hoop die meer geloof verdiende dan die hoop, die het geloof in de menselijke belofte of de verstandelijke overweging op grond van het goed vertrouwen in de gebeurtenissen/ondernemingen pleegt in te geven/op te wekken.

⁵²³ het kiezen van Scipio als opperbevelhebber in Spanje.

⁵²⁴ *Sollicitudinem bezorgdheid* en *curam zorg* zijn natuurlijk synoniem. Een *TAUTOLOGIE* is het resultaat. In de vorige passage is met de persoonsvormen *paenitebat men betreurde, men nam aanstoot aan* en *horrebant zij schrokken terug voor* aangegeven waar die bezorgdheid over ging: was deze Scipio niet te jong en was hij emotioneel opgewassen tegen zo'n grote verantwoordelijkheid? Het was niet zomaar een oorlogje tussendoor. *Sollicitudinem* en *curam* zijn allebei ACC SG F en zijn het zelfstandig naamwoord bij de relatieve aansluiting *Quam die*. Wat een taalgevoelig iemand en iemand die altijd goed oplet in de les opvalt, oké misschien opvalt, is het *HYPERBATON*. *Quam* staat bepaald niet naast *sollicitudinem/curam*. Wat tussen *quam* en *sollicitudinem/curam* in staat hoort dus exclusief bij die woordgroep, bij dat tekstelement. Je ziet dat ook binnen deze woorden, namelijk dat *tanto impetu met zo'n grote impulsiviteit* tussen *re* en *acta* ook exclusief bij *re* (..) *acta* hoort, inhoudelijk. Woordvolgorde willekeurig?

⁵²⁵ Scipio pikt, als was hij een antenne, het sentiment bij de bevolking op die hem net het opperbevelhebberschap in Spanje toevertrouwd heeft. De mensen hadden een beetje spijt van hun impulsiviteit (*impetu* r1), maar de beslissing kon niet meer teruggedraaid worden. Ze waren blij dat iemand zich beschikbaar gesteld had en kozen massaal voor deze man, ook vanwege zijn achtergrond. Maar als puntje bij paaltje kwam, en die irritante gewoonte heeft puntje nou eenmaal, waren ze toch niet helemaal gerust op een goede afloop. Scipio weet, volgens Livius, die sentimenten in zijn voordeel te veranderen.

⁵²⁶ *ita zo* dubbel in de gaten houden, beste Latijnliefhebbers. Het is hier 1) een bepaling bij *magno elatoque animo*, anderhalve regel verderop (moet je wel ff doorhebben), én het leidt 2) tot de gevolgaangevende/*consecutieve* BZ met *ut*. Wist je wel, denk ik althans. Zinnen van het type "hij was zo geconcentreerd zijn Latijn aan het leren, dat hij niet doorhad dat er een vlieg op zijn neus landde".

⁵²⁷ Over drie punten bemerkt Scipio een secundaire reactie – terughoudendheid na hun eerdere "primaire" reactie hem het commando in Spanje te geven – op bij de bevolking. Zijn leeftijd, het opperbevel zelf en het belang van de oorlog op zich. De leeftijd en de kwestie van het opperbevel worden door *-que* aan elkaar gekoppeld, de oorlog door het voegwoord *et*. De goede lezer weet daardoor dat de eerste twee zaken voor de Romeinen intern samenhangen. En daar komt de oorlog tegen Hannibal dan nog bij. Livius meldt dat Scipio over deze drie zaken een speech afsteekt en dat hij dat op grootse en verheven wijze doet. De speech zelf is niet woordelijk opgenomen, dus het *VERTELTEMPO* is gigantisch hoog. Livius meldt dat Scipio er niet alleen in slaagt de ongerustheid weg te nemen maar ook de sentimenten van de bevolking juist in zijn voordeel te laten werken. Scipio weet het gevoel bij de mensen op te roepen dat ze hem niet hoeven te vertrouwen op zijn blauwe ogen, dat alles wel goedkomt omdat hij het zegt. Nee, hij slaagt erin een gemotiveerd vertrouwen bij de mensenmassa op te roepen: het komt goed omdat hij de beste is.

⁵²⁸ de CON kan verklaard worden doordat hier gesproken wordt vanuit het standpunt van Scipio. Scipio vindt dat de oorlog gevoerd en uiteindelijk eens een keer beslist moet worden.

⁵²⁹ Livius beschrijft, bijna visueel (*ENARGEIA*), hoe de speech van de jonge Scipio drie gevoelens bij de luisteraars oproept (*TRICOLON* dus). Ze worden opnieuw enthousiast (*ardorem* r5 *METAFOR*), maar nu fundamenteeler. Ze krijgen weer echt vertrouwen in hem en in het feit dat hij zijn opperbevel aan kan. En, last but not least, ze krijgen weer hoop op de goede afloop van de zeurende oorlog.

⁵³⁰ wie hoop heeft die gebaseerd is op beloftes van mensen (dingen beloven "voor de Bühne") en op een inschatting van de situatie komt vaker bedrogen uit, aldus Livius. Mensen komen hun beloftes niet standaard na en ook de werkelijkheid is wel eens grilliger dan verwacht. Het loopt wel eens anders dan je in je stoutste dromen gedacht had.

⁵³¹ ja, dus hoe heeft Scipio het voor elkaar gekregen dat de mensen weer perspectief (*certioris spei* r6) zagen? Hij was in ieder geval uiterst eloquent, welbespraakt. Hij kon het allemaal mooi verwoorden en ook inhoudelijk overtuigend overkomen. Zeker. Verder had hij ook de "antenne" dat hij de mensen nog niet 100% achter zich had: hij voelde dat goed aan. Hij schatte dat goed in. Over zijn voorkomen spreekt Livius later, bijvoorbeeld over zijn vrome levensovertuiging en de suggestie (en de verhalen die de ronde deden!) dat hij handelde onder bescherming van de goden.

1 Fuit⁵³² enim⁵³³ Scipio non veris⁵³⁴ tantum virtutibus mirabilis,
sed arte quoque quadam ab iuventa in ostentationem
earum⁵³⁵ compositus, pleraque apud multitudinem aut per
nocturnas visa⁵³⁶ species aut velut divinitus *mente monita*
5 agens⁵³⁷, sive et ipse⁵³⁸ capti quadam superstitione animi⁵³⁹,
sive *ut* imperia consiliaque velut sorte oraculi missa sine
cunctatione exsequerentur.

Scipio was immers niet alleen bijzonder/bewonderenswaardig door echte goede eigenschappen, maar vanaf zijn jeugd (was hij) ook met/door een bepaalde vaardigheid/talent geoefend in/uitgerust tot het laten zien van deze/ervan, terwijl hij de meeste voorstellen ten overstaan van een menigte deed óf gezien in nachtelijke visioenen óf alsof zijn geest van godswege gewaarschuwd was, hetzij ook zelf van een geest bevangen door een zeker bijgeloof, hetzij opdat/met de bedoeling dat zij zijn bevelen en adviezen alsof ze waren gezonden door een orakel zonder aarzeling uitvoerden.

⁵³² het PF duidt hier op de vaststelling van een feit, meer niet. Voor degenen die **fuit** niet herkennen als PF van **esse** en bijvoorbeeld ook het PFA van **esse** te weten **futurus** niet kunnen thuisbrengen en dus hun woordenboek gebruiken: nee, **fuit** komt niet van **futuere** en **futurus** ook niet. Mocht je willen.

⁵³³ dit soort signaalwoorden moet je goed proberen in te schatten. **Enim** betekent *want* en het zal dus zo zijn dat er iets uitgelegd of toegelicht wordt. Hier is dat inderdaad zo, namelijk hoe het kon dat Scipio de sentimenten van de Romeinen weet te bewerken: enthousiasme, skepsis, spijt, onzekerheid, vertrouwen, enthousiasme. Daar had hij namelijk de juiste eigenschappen voor. Ook handigheidjes, als ik dat even zo mag vertalen. Een natuurlijk charisma, dat hij ook slim uitbuit of dat hij, zoals HERM zegt, geraffineerd cultiveert door zich te beroepen op goddelijke inspiratie. Fraai geformuleerd, HERM!

⁵³⁴ ook Livius benadrukt een soort van natuurlijke aanleg van “echte deugden” versus de gewiektheid **ars quaedam** (aangeleerde trucjes dus, sorry voor het pleonasme) om die eigenschappen ook demonstratief te tonen (vergeef me dit tweede pleonasme: het ontschoot me. Ik houd van pleonasmes. Ik heet ook eigenlijk plehoonasme).

⁵³⁵ het verwijzende voornaamwoord **is, ea, id**. Vraag je altijd af, wanneer je zo’n pokkewoordje tegenkomt althans, waar het naar verwijst. Liefst in het Latijn. **Earum** verwijst naar een F PL, omdat **earum** zelf ook F PL is. Dat is vaak wel een hint: zoek naar een woord met hetzelfde geslacht en getal. Hier komt alleen **virtutibus** in aanmerking. Het opzichtig tonen van goede eigenschappen, van kwaliteiten.

⁵³⁶ sorry voor de teleurstelling. **visa** komt, behalve als naam van een type creditcard, weliswaar 99 van de 100 keer voor als PPP van het DEP **videri schijnen, lijken**, maar hier nou net niet. Het is het gewone PASS van **videre zien**. Het zegt iets – congruentie dus – van **pleraque de meeste (voorstellen)**. Beetje wonderlijk wel dat van voorstellen beweerd wordt dat die gezien zijn. Ik hóór voorstellen altijd. Het verwisselen van zintuiglijke waarneming, dat noem je **SYNESTHESIE**. Valt onder metafoor, vanwege de beeldende werking. Andere voorbeelden van **SYNESTHESIE**: warme stem, scherpe blik, sprekende ogen. Ik zou zeggen, onthouden voor je ouders, maar niet op straat mee pronken. Als je tenminste heel wilt blijven. En daarna dus gauw vergeten. Net zo gauw als zeg maar de Acl of de ABL abs. Snif. Of Latijn. Snif, huil, snif. Of je leraar Latijn. Blèèè, huil, ween, snif, snotter.

⁵³⁷ bijzondere betekenis van **agère** hier: *voorstellen doen*, zoals politieke voorstellen doen in een vergadering. Livius weet niet precies hoe het met Scieperdepiep zit en oppert twee mogelijkheden. Het is mogelijk dat Scipio de voorstellen die hij deed via *nachtelijke visioenen nocturnas species* ingefluisterd kreeg van de goden. Dat waren slechts ideeën en die waren niet van een dwingende aard. Tweede mogelijkheid is dat Scipio direct “van boven” waarschuwingen ontving. Een subtiel verschil slechts, dringende of dwingende adviezen. De vrome Romeinen waren natuurlijk eerder bereid een voorstel te accepteren als dat van hogerhand kwam. Livius verklaart de eerste optie door te stellen dat Scipio zelf zo in elkaar zat. Stel je Scipio voor, met rollende ogen, in trance of anderszins onder invloed van middelen, die “doorgeeft van gene zijde” wat er volgens de goden moet gebeuren, welke voorstellen hij moet indienen. De tweede optie verklaart Livius door te stellen dat Scipio lichtelijk toneel speelde en daarmee de mensen (**multitudinem** in r3) wilde brengen tot het uitvoeren (**exsequerentur** r7 > **multitudinem** in r3 is het onderwerp) van zijn adviezen, alsof die door een godsorakel gestuurd waren.

⁵³⁸ als je je afvraagt waarop **et in et ipse ook zelf** slaat, dan zie je bij EIS het antwoord “zoals vele mensen” staan. Zou kunnen. Zou ook kunnen dat dit over Scippy junior gaat, van wie dan beweerd wordt dat hij niet alleen deed alsof hij orders van bovenaf had gekregen, maar ook daadwerkelijk een tikkie door de geesten bezeten was. Het doel is hetzelfde: de mensen ertoe brengen zijn voorstellen, op welk gebied dan ook, aan te nemen. Omdat ze goed waren? Ook, maar ook omdat ze door de goden gesteund werden. Ja ja. Ik besluit tot het niet meer betalen van mijn hypotheek. Zegt die bank, hee hallo, zou je niet eens betalen? Kan ik terugzeggen, rollend met mijn ogen, in extase en buiten mezelf tredend: de goden vinden van niet. Ik denk niet dat ik daarmee voor elkaar krijg dat ik niets meer hoeft te betalen.

⁵³⁹ de GEN *qualitatis* geeft hier de eigenschap van iemand aan, van Scipio in dit geval. Van diens **animi geest** wordt gezegd dat hij **capti quadam superstitione** is, *bevangen door een zeker bijgeloof*.

Ad hoc⁵⁴⁰ iam inde ab initio⁵⁴¹
praeparans⁵⁴² animos, ex **quo** togam virilem sumpsit, nullo
die prius ullam publicam privatamque rem egit **quam**⁵⁴³
10 in Capitolium iret ingressusque aedem⁵⁴⁴ consideret et
plerumque solus in secreto⁵⁴⁵ ibi tempus tereret⁵⁴⁶.

Terwijl hij hierop reeds vanaf het begin de
mensen voorbereidde, vanaf het moment dat hij de toga virilis heeft
aangetrokken, verrichtte hij op geen enkele dag enige openbare of
privéhandeling voordat hij naar het Capitool ging en na de tempel te zijn
binnengegaan ging zitten en meestal alleen in afzondering daar tijd
doorbracht.

⁵⁴⁰ waar verwijst **hoc** eigenlijk naar? Waarop precies bereidde Scipio de mensen al toen hij nog jong was voor? Hij was, laten we zeggen, in contact met de goden. Of hij nou visioenen had of mededelingen die direct van de goden stamden, hij laat niet na die innige verstandhouding te cultiveren. En hoe deed hij dat dan concreet? Dat staat later verteld, vanaf r8.

⁵⁴¹ vanaf het begin wordt iets nader aangeduid, namelijk vanaf het moment dat Scipio de **toga praetexta** (met een smalle purperen band) af mocht leggen en de **toga virilis** mocht dragen. Laat hij toen een jaar of 16, 17 geweest zijn. De **toga virilis**, **mannentoga**, was geheel wit, maar niet het schitterende felwit van de **toga candida** die kandidaten voor een bepaalde functie droegen. Eén keer raden waar ons woordje kandidaat vandaan komt. Natuurlijk is ook dit **ab initio** *vanaf het begin* weer “voorgekookt” in **ab iuventa** *vanaf zijn jeugd* (r2). Beide tekstelementen maken hetzelfde duidelijk: zo oud als ie was, had Scipio deze wonderlijke maar doeltreffende eigenschappen al en schroomde hij niet die te tonen.

⁵⁴² het is, volgens Livius, allemaal vooropgezet, dat gedrag van Scipio.

⁵⁴³ los van **prius eerder**. Dat komt vaker voor, niet alleen met **priusquam**, maar ook weleens met **antequam voordat**.

⁵⁴⁴ tja, **aedem** is hier hetzelfde als **templum**. Er is vanzelfsprekend sprake van dé tempel van Jupiter Capitolinus op de Capitoliijn, één van de zeven heuvels van Rome. Dat was een joekel van een tempel, die een paar keer in zijn bestaan af wist te branden en voor veel ceremoniële functies gebruikt werd. Scipio zou er, mocht hij als generaal succesvol zijn, zijn triomftocht, misschien wel triomftochten mogen beëindigen.

⁵⁴⁵ men zag hem de tempel binnegaan, maar verder was hij daar alleen, **solus in secreto**. Vergroot wellicht het mystieke gehalte omtrent deze man.

⁵⁴⁶ het zijn drie handelingen van Scipio die hier beschreven worden en in die zin kun je dus spreken van een **TRICOLON**. Hij gaat naar de tempel van Jupiter toe, hij gaat daar zitten en hij blijft daar een poos in ongetwijfeld vrome gedachten verzonken. Braver dan Scipio kun je ze niet hebben. Dat Livius deze man zo uit en te na beschrijft geeft aan dat Livius hem als een voorbeeld (ja, ja, een **exemplum**) beschouwt voor de Romeinen van zijn eigen tijd, met wier ethisch besef het allemaal wat minder gesteld was. Dat er ook wat aparte kantjes aan deze Skippiedepippie zaten, ach.

1 Hic mos⁵⁴⁷ per omnem vitam servatus⁵⁴⁸ seu consulto seu
 temere volgatae⁵⁴⁹ OPINIONI fidem apud quosdam⁵⁵⁰ fecit
 stirpis eum divinae⁵⁵¹ virum esse, rettulitque FAMAM⁵⁵²
 in Alexandro magno⁵⁵³ prius volgata, et vanitate et
 5 fabula parem, anguis immanis⁵⁵⁴ concubitu conceptum^{eum esse}, et
 in cubiculo matris eius visam^{esse} persaepe⁵⁵⁵ prodigii eius
 speciem interventuque hominum evolutam^{esse} repente
 atque ex oculis elapsam^{esse}.

Deze gewoonte, (die hij) gedurende zijn hele leven behouden (had), heeft bij sommigen geloof gewekt aan de of opzettelijk of toevallig algemeen verbreide MENING DAT hij een man van goddelijke afkomst was, en (deze gewoonte) heeft HET GERUCHT in omloop gebracht, eerder algemeen bekend ten aanzien van Alexander de Grote, vergelijkbaar op het punt zowel van leeg gezwets als van een verzinsel, DAT hij verwekt was door seksuele gemeenschap met een reusachtige slang, en DAT in de slaapkamer van zijn moeder zeer vaak de verschijning/gestalte van dit wonder was gezien en DAT door de komst van mensen plotseling was weggeleden en DAT aan de ogen was ontglipt/ontsnapt.

⁵⁴⁷ hic mos *deze gewoonte* verwijst naar de net door Livius beschreven gewoonte van Scippy om elke dag voordat hij iets zinnigs ging doen even naar de tempel van Jupiter te gaan. Da's elke dag een aardige klim dan. Die Capitolinus was zo'n 50 meter hoog. Behalve van zins de god tevreden te houden was deze man dus ook topfit. Livius verhaalt vervolgens ook nog over een theorie die zou moeten verklaren waarom d'n Sciep zo godsvruchtig was. Dat is pas echt een interessante theorie, dus let op. Gaat het over seks? Nou, ligt eraan hoe je ernaar kijkt. Kijk, zo "spice" je het Latijn een beetje "up".

⁵⁴⁸ zijn hele leven lang heeft Scipio volgens Livius zijn vrome gewoonten aangehouden. Nou, hij werd geboren in 236 en legde het loodje uiteindelijk in 183, onder verdachte omstandigheden, zoals dat zo mooi genoemd wordt. Dat is maar 53 jaar. Toevallig stierf in ongeveer dezelfde tijd Scipio's grote vijand Hannibal. Die werd ingesloten door vijanden en benam zichzelf het leven. Livius wil met deze losse toevoeging duidelijk maken dat Scipio niet de ene keer wel, de andere keer niet godsdienstig gedrag vertoonde, al naar gelang het hem uitkwam of zo. Nee, hij was daar consequent in. Consistent, zeg maar.

⁵⁴⁹ Livius weet dat het gerucht (o jee! Wat zou het gerucht zijn?) rondgaat en laat de mogelijkheid open dat mensen dat gerucht bewust verspreiden, maar ook dat het gerucht zomaar plotsklaps bestond. Ja ja. Je hebt zeg maar roddelbladen die bewust en om mensen in problemen te brengen (vaak onware) geruchten verspreiden. Je hebt roddelantes (Heb je ook roddelomen? Dat bedenken ik me nu ineens.) die gewoon graag allerlei verhalen rondbazuinen. Het waarheidsgehalte is niet hun eerste doel. En dan heb je ook nog de juicekanalen, die helemaal van god los zijn.

⁵⁵⁰ niet iedereen geloofde in het al dan niet opzettelijk verspreide gerucht over Scipio's moeder. Maar omdat het gerucht wel rondgaat vindt Livius dat hij er iets over moet vertellen.

⁵⁵¹ we noemen deze GEN een GEN *possessivus*. Deze GEN geeft, in combinatie met (een vorm van) *esse*, een eigenschap aan. Scipio's gewoonten leiden tot meningen. Oké, dat kan. En die meningen van bepaalde mensen, die leiden weer tot geruchten. Dat is vaker zo. Als mensen iets niet begrijpen nemen ze vaak hun toevlucht tot rare verhalen. De geruchten die rondgaan duiden erop dat Scipio zo'n diep religieuze instelling heeft omdat zijn moeder, bij het verwekken van Scieperdepiep, het bed zou hebben gedeeld met een slang. Zit ik dit nou gewoon te verzinnen? Ik wilde dat ik dit soort verhalen kón verzinnen. Nee, ik heb het van een betrouwbare bron, mensen. Livius heeft het erover. Ik geef het alleen maar door.

⁵⁵² hè hè, ook Livius noemt de al dan niet opzettelijk verspreide mening over Sciep een gerucht. *Fama gerucht* niet verwarren met *fames honger* hoor. Krijg je hele rare zinnen van. Nog raardere zinnen. Dit soort verhaaltjes deed ook al de ronde bij Alexander de Grote, zo weet Livius ons te melden. Een klein beetje in de rol van excuustruus omdat het wonderlijke verhaal over Scipio's ontstaan niet op zichzelf zou staan. Enne .. Alexander de Grote is geen kinderachtig vergelijkingsmateriaal! Maar het verhaal gaat dat bij diens moeder Olympias ooit een grote slang in haar bed aangetroffen was. Haar man trok dit niet en zou haar verstoppen hebben. Zo wordt er via Alexander de Grote een parallel getrokken met Scipio. Gaat het daar Livius om? Retorische vraag, denk ik. Slang? Ach. Wanhopige moeder? Ach. Smeuïg verhaaltje? *Exemplum*? Ach. Fantastische strategische en tactische kwaliteiten? Yes! Mooi voorbeeldje van *ANALOGIEREDENERING*. En ook van tipje van de sluier oplichten. *PROSPECTIE*. Scipio? Topper!

⁵⁵³ de vergelijking met Alexander de Grote gaat niet over de goddelijke afkomst van die pipo. Nee, Alex (niet onze koning) was een super groot veldheer. Scipio gaat in diens voetsporen treden. Sure thing.

⁵⁵⁴ voilà, een slang. Een reusachtige slang. Zo van: ja ja, dat zeggen alle puberjongens? Nee, de slang zou een godheid in vermomming zijn en die slangige godheid zou dan zijn eigen slangetje optimaal en effectief gebruikt hebben bij het verwekken van Scipio. Vermomming als slang? Waar doet me dat aan denken? O ja, de slang (?) die in het paradijs Eva verleidde een appel te verorberen. Wat jij wil.

⁵⁵⁵ Livius gebruikt indirect bewijsmateriaal voor zijn slangenverhaal. Het "wonder" was *persaepe heel vaak* gezien, niet eenmaal. En er waren getuigen: mensen kwamen binnen, waarna de slang verdween.

1 His miraculis⁵⁵⁶ nunquam ab ipso elusa fides est⁵⁵⁷; quin
 potius aucta^{est} arte⁵⁵⁸ quadam nec abnuendi tale quicquam
 nec palam adfirmandi⁵⁵⁹. Multa alia⁵⁶⁰ eiusdem generis,
 alia vera, alia adsimulata⁵⁶¹, admirationis humanae⁵⁶² in eo
 5 iuvene excesserant modum⁵⁶³; *quibus* freta tunc civitas
 aetati⁵⁶⁴ haudquaquam maturae⁵⁶⁵ tantam rerum molem
 tantumque imperium permisit.

Het geloof is door hemzelf nooit aan deze wonderen door spot onttrokken;
 integendeel, het werd vergroot door een zekere vaardigheid om noch iets
 dergelijks te ontkennen noch openlijk te bevestigen. Vele andere dingen van
 dezelfde soort, sommige waar, andere onwaar, hadden de maat van
 bewondering voor mensen bij/in die jongeman overschreden; hierop
 vertrouwend heeft de burgerij/hebben de burgers toen aan iemand van een
 absoluut niet volwassen leeftijd zo groot gewicht aan zaken/zo'n grote last
 van zaken en zo groot/belangrijk opperbevel toevertrouwd.

⁵⁵⁶ de wonderlijke verschijning en activiteiten van de gigantische slang. Scipio heeft de verhalen daarover nooit ontkend, maar ook nooit bevestigd. Het verhaal bleef daardoor lekker met mysterie omgeven, en dat is waarschijnlijk de veiligste optie voor Scipio. Mensen mochten hun eigen conclusie trekken.

⁵⁵⁷ anders gezegd, Scipio heeft zich over deze verhalen die volop rondgingen nooit spottend uitgelaten. Livius' inschatting is dat spot de geloofwaardigheid in enig opzicht zou hebben aangetast. Dat hij dus daarover opzettelijk nooit spotte. En dat hij dus bewust een zweem van goddelijke afkomst om zich heen toestond.

⁵⁵⁸ *arte* van *ars kunst* heeft de bijbetekenis *techniek, vaardigheid*. Wat Scipio deed – of niet – was bewust, was een truc.

⁵⁵⁹ zoals Livius Scipio beschrijft is het geen verrassing dat deze generalissimo in spe dingen noch keihard ontkent noch in alle openheid bevestigt. Ik hoef de twee GRD niet uit te leggen, hè? Da's grammatica. En als er iets is bij Latijn waar jullie een ontegenwoordige graftakkenhekel aan hebben, dan is het wel grammatica.

⁵⁶⁰ dit moet gaan over andere vergelijkbare (*eiusdem generis van dezelfde aard*) wonderlijke eigenschappen van deze Scipio, waarover Livius niet expliciet vertelt. Tja, als mensen het ene wonder al min of meer gemakkelijk geloven, dan gaan andere verhalen over vergelijkbare wonderen er ook in als koek. Of, zoals ze vroeger bij ons zeiden, als Gods woord in een ouderling.

⁵⁶¹ kijk nou! Livius, ben je ziekjes? Je ziet wat pips. Je beweert dat sommige verhaaltjes rondom Scipio waar waren en andere onwaar! Of in Excel #WAAR en #ONWAAR. Nee, beste lezers. Livius is een historiograaf, een geschiedschrijver, en die moet juist omgaan met bronvermelding, dus met wat de ene bron zegt en wat de andere bron zegt. Het incidentje met de geile slang stond dus niet op zichzelf.

⁵⁶² hier gebruikt Livius een ADI *humanae menselijk*, dat etymologisch te maken heeft met *homo mens*. Ik geef toe dat onze Nederlandse vertaling van *humanus* *humaan* nog een scala aan betekenisnuances extra geeft. Mild, beschaafd, menslievend, trouwens wel degelijk allemaal aspecten van het mens zijn. Maar dat terzijde, want EIS heeft over dit *humanae* een vraag gesteld. Ja ja, een echte vraag! Nou, en daar ga ik dus een antwoord op geven. De vraag is wat voor GEN het woordje *humanae* in deze combinatie vervangt. Nou, dan moet je doorhebben dat er sprake is van bewondering vóór een mens, niet ván een mens (terwijl dat grammaticaal wel zou kunnen). Nou, en dan ligt het antwoord natuurlijk voor het oprapen. Toch? GEN *obiectivus*? Moeilijk? Niet zitten opletten in klas 4? Klas 5? Tweede keer klas 4? Derde keer klas 5? Of gewoon nóóit zitten opletten? Met het lezen van een boek (weet je nog wat dat is, een boek?) bedoel ik niet dat het boek zelf leest (boek onderwerp > subject), maar dat iemand het boek leest (boek lijdend voorwerp > object). Zo zit hier ook met de *admiratio bewondering*. Die mens bewondert niet zelf, maar men bewondert deze mens. Latijn is zóóóó simpell! En zóóóó leuk ook!

⁵⁶³ met *eo iuvene die jongeman* wordt natuurlijk Scipio bedoeld. Hee, people. Dit soort simpele vragen krijg je niet op het examen, hoor! Livius zegt het niet simpel (hallo, het is wel Livius, hè!), maar hij bedoelt aan te geven dat de mensen in de stad geloofden dat deze Scipio niet zo maar een simpel mannetje was, maar dat hij niet-menselijke eigenschappen tentoonspreidde. Dat hij dus een soort god was.

⁵⁶⁴ nog even een paar stilistische items (voor Brabanders onder jullie: wâ stijldingeskes): *aetati* is METONYMIA, omdat het een abstracte uitdrukking is voor iets concreets, de jonge man. Zelfde gold al voor *civitas*: niet de stad vertrouwt Sciepsie het opperbevel toe, maar de bewoners van de stad. In deze zin *quibus* t/m *permisit* staan meer stilistische middelen. Zeker. De herhaling (*REPETITIO* Jippie!) van *tantum* in *tantum*. En dan komt het team van EIS nog met een METAFOOR *rerum molem*. Ik vind het een moeilijke METAFOOR, maar ik heb er dan ook weinig verstand van.

⁵⁶⁵ dat verhaal over die jonge leeftijd van d'n Scieperd was al eerder door Livius verteld, in het begin van deze passage (C Scipio wordt gekozen, maar er is twijfel rr5-6 *aetatis maxime paenitebat*). Dat lijkt niet alleen sterk op een *RINGCOMPOSITIE*, maar is er ook een. Of, zoals de Engelsen het zo mooi formuleren: If it looks like a duck, swims like a duck, and quacks like a duck, then it probably is a duck.

De auteurs van HERM nemen na de Latijnse passages over Publius Cornelius Scipio (minor nu dus) een vertaalde passage van Polybius over Scipio op. Polybius was bevriend met de kleinzoon van Scipio Africanus en is wellicht niet helemaal objectief. Waar Livius de nadruk legt op de manier waarop Scipio geen enkele poging doet het hem toegedichte goddelijke aura van zich af te schudden, kiest Polybius voor een meer mensenmens Scipio. Een Scipio die rationeel handelt, die niet in goddelijke inmenging of stimulans gelooft, die niets van goddelijke afstamming suggereert en die alleen uit is op het beste voor zijn volk, voor de Romeinen. Volgens Polybius handelde Scipio net als Lykurgus, de wetgever van Sparta, die we moeten situeren in de 9^e eeuw voor Christus. Ook van Lykurgus moet men niet aannemen dat hij bijgelovig was en in alles de Pythia (de priesteres van het orakel van Delphi) gehoorzaamde bij het creëren van de staat Sparta. Volgens Polybius hadden zowel Lykurgus als Scipio wel door dat mensen onverwachte ideeën gemakkelijker accepteerden en minder bang waren als er hoop bestond op de hulp en inmenging van de goden. Alles wat hij ondernam zou door de goden geïnspireerd zijn. Een idee waarmee hij mensen moediger maakte als er gevaar dreigde.

Goed, de jonge Scipio aan het hoofd van de Spaanse legioenen. Over het jaar, waarin Scipio daadwerkelijk naar Spanje vertrok, zijn EIS en HERM het niet helemaal eens. EIS houdt het op 210 (met een slag om de arm van 209), terwijl HERM het over 211 (!) heeft. Ach. Wat Scipio in Spanje doet is aan land gaan ten noorden van Tarraco (het huidige Tarragona in Catalonië), en vandaar zuidwaarts naar Tarraco trekken. Hij spreekt de Romeinse manschappen moed in door te vertellen dat Hannibal met zijn noten voor het blok staat. Ehm, klem zit, bedoel ik. Vervolgens belegert Scipio, na de Ebro te zijn overgestoken, het Carthaagse bolwerk Carthago Nova (het huidige Cartagena). De stad was voor de Carthagers van enorm belang. Havenstad, "graanschuur", wapenarsenaal, krijgskas, gijzelaars uit heel Spanje. Scipio neemt Carthago Nova in en richt een slachting aan onder de mannelijke bewoners. Vrijgeborenen werden slechts gevangengenomen en burgers mochten zelfs naar huis. Spaanse gijzelaars waren er ook en die werden aan Scipio voorgeleid. Livius beschrijft vervolgens hoe edelmoedig Scipio zich tegenover deze mensen opstelt.

Livius beschrijft via twee voorbeelden hoe edelmoedig Scipio zich t.o.v. de Spaanse krijgsgevangenen toont. Scipio bezweert een oude dame, die hem duidelijk maakt dat ze bang is dat elke jonge gevangengenomen vrouw verkracht zal worden, dat dat niet zal gebeuren. Hij vertrouwt alle vrouwen toe aan een Romein wiens integriteit door eenieder erkend wordt. Vervolgens betoont Scipio zich ook tegenover één bijzonder aantrekkelijke jonge vrouw uiterst fatsoenlijk. Haar verloofde Allucius drukt hij op het hart vertrouwen te hebben in de Romeinse overheerser die jonge vrouwen zoals deze met rust zal laten en hun integriteit zal respecteren. Het is dan wel de bedoeling dat Allucius' volk loyaal aan de Romeinen zal zijn. Livius vertelt dat Scipio op basis van deze edelmoedigheid alom geprezen wordt, zowel om zijn militaire kwaliteiten als om zijn goedheid.

11

De strijd tegen Hannibal

in zuid-Italië

1 Cum Hannibale nihil eo anno⁵⁶⁶ rei gestum est. Nam⁵⁶⁷ neque
 ipse se obtulit in tam recenti volnere⁵⁶⁸ publico⁵⁶⁹ privatoque⁵⁷⁰
 neque laccessierunt^{eum} quietum⁵⁷¹ Romani; *tantam inesse vim,*
etsi omnia alia⁵⁷² circa eum ruerent⁵⁷³, in uno illo duce⁵⁷⁴
 5 CENSEBANT⁵⁷⁵.

Tegen Hannibal is in dat jaar geen gevecht ondernomen. Want noch
vertoonde hij zichzelf na/vanwege de zo recente klap voor het (vader)land en
 privé/voor hem persoonlijk, noch hebben de Romeinen hem, zich rustig
 houdend/terwijl hij zich rustig hield, uitgedaagd; **ZE MEENDEN DAT** er (nog)
 zo veel kracht in die ene leider (aanwezig) was, hoewel al het andere om
 hem heen instortte/aan het instorten was.

⁵⁶⁶ met **eo anno in dat jaar** wordt 206 bedoeld. We weten, jullie dus ook, dat Hannibal in 212 Tarente via bedrog van een dertiental edelen in bezit had gekregen. Er was, ook bekend, nog één Romeins garnizoen op de burcht van Tarente, dat Hannibal indertijd in zijn drang naar Rome niet belangrijk genoeg had gevonden. Het garnizoen stond onder leiding van Marcus Livius en raakte qua toevoer van levensmiddelen in problemen. Een clash tussen een Tarentijnse vloot (onder leiding van admiraal Democrates) en een Romeinse vloot (die onder leiding van ene Decimus Quinctius op weg was richting Tarente, met voorraden) bleef niet uit. Tarente wilde niets meer met Rome te maken hebben. Drie jaar later, in 209, neemt Rome, met als consuls Quintus Fabius Maximus en Quintus Fulvius Flaccus, Tarente met behulp van een list in. Belangrijke Tarentijnse leiders, Democrates en Nico, leggen het loodje. Van Philemenus wordt alleen zijn paard teruggevonden. Van hemzelf wordt aangenomen dat hij in een open put, zeg maar een sinkhole, gedonderd is. Pleitmans, in ieder geval, deze Philemenus. Snel door in de tijd nu. Pffft. In 208 liet Hasdrubal, de broer van Hannibal, de in Spanje verlies lijdende legers (tegen de daar zuidwaarts oprukkende Scipio, weet je nog?) in de steek omdat hij zijn broer in Italië te hulp wilde komen. Met wat olifanten en een klein leger trok Hasdrubal de Pyreneeën en de Alpen over (familie hobby, Alpen oversteken) en hij wilde via de noord-oostkant van Italië naar het zuiden trekken. Bij de rivier de Metaurus kwam hij, in een veldslag tegen de Romeinen, in 207 fel vechtend aan zijn einde. Een niet zo vriendelijk en ook niet heel smakelijk detail is dat de Romeinen Hasdrubals hoofd van zijn romp scheidden – om zeker te weten dat hij dood was misschien – en dat bij Hannibal over de omheining van diens legerkamp mikten. Hannibal was aangedaan. Bowlen, oké. Maar niet met het hoofd van zijn broertje. En dat dan in het Punisch. dus. En nu zitten we weer een jaar later. Er waren volgens Livius geen gevechten tegen Hannibal in 206.

⁵⁶⁷ **nam want** verklaart waarom Hannibal zich volgens Livius een tijdje gedeisd hield. Dat kwam door Hannibals eigen geestelijke toestand. Hij had namelijk een persoonlijk drama meegemaakt (zijn broer Hasdrubal verloren) én een nationaal drama meegemaakt (de nederlaag van Hasdrubal in het gevecht tegen de Romeinen). Dus zo toppie voelde Hanni zich niet, aldus Livius. Van de andere kant ondernemen de Romeinen zelf ook even geen actie. En dat was zo omdat Hannibal zich zelf ook in hield. Maar de Romeinen hadden volgens Livius ook nog wel enig ontzag, respect, angst voor Hannibal.

⁵⁶⁸ oude spelling van **vulnere**, de ABL van **vulnus verwonding, wond**. Niet echt een wond, maar het voelt wel als een diepe jaap. **METAFOORTJE**, zo schijnt het mij toe.

⁵⁶⁹ **publico staats-** heeft te maken met de steeds verslechterende perspectieven voor de Carthagers, zeker na de verwoestende nederlaag van Hannibals broer Hasdrubal bij de Metaurus.

⁵⁷⁰ en **privato persoonlijk** heeft te maken met het feit dat zijn eigen broer gedood was in dat gevecht.

⁵⁷¹ **quietum rustig** heeft Livius al omschreven met **neque ipse se obtulit** *hijzelf liet zich niet zien*. Het **EXPLICATIEVE ASYNDETON** na Romani (het weglaten van **want**) onderstreept Romeins ontzag voor Hannibal.

⁵⁷² al die andere dingen, die om Hannibal heen in elkaar donderden? Nou, wat dan? Gaat ie. De dood van zijn broer Hasdrubal. Het verlies van de Carthagers bij de Metaurus. Het verlies van Tarente en ook Capua aan de Romeinen. Scipio's militaire successen in Spanje en de weigering van Carthago om hem, Hannibal, te hulp te komen. Genoeg ellende? Het gaat bergafwaarts met Hannibal, met de Carthaagse macht in Italië. Daar moet Hannibal ff van bijkomen.

⁵⁷³ CON lastig? O, je had niet door dat het een CON was. Nou, dat zie je aan de uitgang, lullo. Oké, en aan het feit dat ik de vorm dikgedrukt gemaakt heb. Alleen kun je dat nooit als antwoord op een toets- of examenvraag opschrijven. Dus nooit antwoorden dat iets een CON is omdat superlatijnpipio dat gezegd heeft, hè. Ik hoef, hoe strelend dat ook voor mij persoonlijk is, geen CON *superlatinus*. Over de CON **ruerent**, wil je dat nog weten? Dat komt doordat **ruerent** de persoonsvorm is in een BZ binnen een Acl-constructie. Ja, düh! Aan **censebant zij meenden** hangt grammaticaal een Acl vast. Ja? Capisce?

⁵⁷⁴ met **uno illo duce in die ene aanvoerder** wordt vanzelfsprekend verwezen naar Hannibal. De Romeinen weten pas zeker dat Hannibal uitgeschakeld is als hij dood is. Daar komt het ongeveer op neer. Is ie niet dood, dan is ie nog steeds linke soep. Dachten die Romeinen dat één keertje, in een depri bui bijvoorbeeld? Nee, het IMPF van **censebant zij meenden (steeds)** duidt erop dat ze dat voortdurend dachten: *duratief* aspect van het IMPF daar.

⁵⁷⁵ dit is nog gewoon **censebant zij meenden** met bla die bla die bla een Acl-verhaal erachteraan. Maar hierna wordt het pas echt ingewikkeld. Nog ingewikkelder dan een mummie. Een Liviaanse periode!

1 Ac⁵⁷⁶ nescio⁵⁷⁷ **an** mirabilior adversis⁵⁷⁸ quam secundis rebus
fuerit, quippe **qui**, **cum** in hostium terra per annos
 tredecim⁵⁷⁹, tam procul ab domo, varia fortuna bellum
gereret, exercitu non suo civili sed mixto ex conluvione
 5 omnium gentium, **quibus** non lex, non mos, non lingua
 communis, alius habitus, alia vestis, alia arma, alii
 ritus, alia sacra, alii prope di **essent**⁵⁸⁰, ita quodam uno
 vinculo **copulaverit** eos⁵⁸¹, **ut** nulla nec inter ipsos nec
 adversus ducem seditio **exstiterit**, **cum** et pecunia saepe
 10 in stipendium et commeatus in hostium agro **deesset**,
quorum inopia priore Punico bello **multa infanda** inter
 duces militesque **commissa fuerant**.

En ik weet niet of hij bewonderenswaardiger is geweest in tegenspoed dan in voorspoed, omdat hij toch, omdat hij in het land van de vijanden gedurende dertien jaar, zo ver van huis, oorlog voerde met wisselend succes, niet met zijn eigen leger bestaande uit burgers, maar gemengd uit een mengelmoes van alle volkeren, die geen wet, geen gewoonte, geen taal gemeenschappelijk hadden, (maar) een ander uiterlijk, andere kleding, andere wapens, andere (godsdienstige) gebruiken, andere feesten, (en) bijna andere goden, (omdat hij toch) hen zo door één zekere band heeft verenigd, dat er geen enkel oproer noch tussen henzelf noch tegenover de aanvoerder is ontstaan, ook al ontbraken er zowel dikwijls geld voor de soldij als proviand in het land van de vijanden, uit gebrek waaraan in de Eerste/eerdere Punische oorlog vele wandaden tussen de aanvoerders en soldaten waren begaan (geweest).

⁵⁷⁶ leuk om de vertaling van deze periode van mevrouw Van Rooijen-Dijkman te zien. “En misschien verdiende hij wel meer bewondering in tegenspoed dan in voorspoed. Immers, hij voerde nu al dertien jaar ver van huis in het land van de vijand met wisselend resultaat oorlog. Zijn leger bestond niet uit Carthagers, maar uit een bont samenraapsel van volken die verschilden in wetten, zeden en taal, die anders waren van uiterlijk, van kleding, van wapens, van religieuze gebruiken en offers, ja bijna van goden. Maar hij had hen door één band zo met elkaar verenigd dat er nooit onlusten ontstonden, noch onder henzelf noch tegenover hun veldheer, terwijl hem toch in het vijandelijk gebied dikwijls het geld voor de soldij en proviand ontbraken, tekorten die in de eerste Punische oorlog hadden geleid tot veel gruweldaden tussen de bevelhebbers en de soldaten”. Je ziet dat een vertaler de zin ophakt in hapklare brokken, nevenschikking gebruikt in plaats van onderschikking, makkelijk een PASS constructie omzet naar een ACT. En dan is vaak veel duidelijker wat de verteller eigenlijk bedoelt. Maar vergeet nooit, dat de eisen die aan Livius gesteld werden op het gebied van stijl heel anders waren dan de eisen van nu.

⁵⁷⁷ Livius vindt er persoonlijk iets van, van hoe Hannibal te werk gaat. Hij gebruikt 1 SG **nescio**. Door de vertaalster weergegeven met **misschien**.

⁵⁷⁸ Livius meldt wel dat hij niet zeker weet of Hannibal beter met pech dan met geluk om wist te gaan, maar gaat in het directe vervolg alleen in op de pechkant. Hannibal vocht in het buitenland, had geen onenigheid onderling tussen zijn manschappen, ook al hadden ze een totaal verschillende achtergrond, gebruiken, kleding, religieuze overtuiging. En hij beperkte relletjes, ondanks gebrek aan soldij en voedsel, tot een minimum. Daarin ligt Hannibals kracht. Dat in zo’n zinsdeel meerdere stilistische foefjes voorkomen, het komt niemand vreemd voor. Een paar, om het af te leren. **ANAFOORTJE** van **non**, van **alius**, een **PARALLELLISME** van **non** (a) **lex** (b), **non** (a) **mos** (b), **non** (a) **lingua** (b), een **PARALLELLISME** van **alius** (a) **habitus** (b), **alia** (a) **vestis** (b), **alia** (a) **arma** (b), **alii** (a) **ritus** (b), **alia** (a) **sacra** (b), **alii** (a) **di** (a), wat **TRICOLA**, **lex – mos – lingua** en **habitus – vestis – arma** en **ritus – sacra – di** plus nog wat **ASYNDETA**. Weet je. Waar voegwoorden hadden kunnen staan, maar niet staan. Zat voorbeelden.

⁵⁷⁹ Hannibal was al vanaf zijn negende (! de eed aan zijn vader Hamilcar) van huis weg. Even pakje sigaretten halen duurde dus wel heel erg lang. Odysseus was twintig jaar op pad, deze man wat langer.

⁵⁸⁰ Livius stelt hier dat de goden bij alle volkeren vergelijkbaar zijn, terwijl ze er op het eerste gezicht wel eens totaal anders uit kunnen zien. Staaltje van projectie. Niet vreemd bij Livius.

⁵⁸¹ dé verdienste (Livius moet het hem nageven) van Hannibal was dat hij zoveel verschillende typen mensen bijeenbracht en tot één legermacht smeedde. Hoe anders ze van achtergrond ook waren. We weten dat Hannibal maar een klein contingent burgers uit Carthago bij zich had en voor de rest heel veel Numidiërs en mensen van andere stammen die zich bij de Punische legermacht aansloten.

1 Post Hasdrubalis vero exercitum cum duce⁵⁸², in quibus⁵⁸³
 spes omnis reposita victoriae⁵⁸⁴ fuerat, deletum⁵⁸⁵ **cedendo**que
 in angulum Bruttium⁵⁸⁶ cetera Italia concessum⁵⁸⁷, cui non
VIDEATUR⁵⁸⁸ mirabile *nullum motum* in castris *factum* esse?⁵⁸⁹

Na de vernietiging echter van het leger van Hasdrubal samen met de
 aanvoerder, waarop alle hoop op de overwinning gevestigd was (geweest),
 en nadat hij, toen hij uitweek naar de Bruttische uithoek, de rest van Italië
 opgegeven/ontruimd had/na de ontruiming van de rest van Italië, zou het
 aan wie/aan wie ZOU HET niet wonderlijk TOESCHIJNEN **DAT** (er) geen enkele
 opstand in het kamp is uitgebroken?

⁵⁸² geen moeilijke vraag: wie wordt er bedoeld met **duce**? Ja, dat is de arme Hasdrubal.

⁵⁸³ op zowel het leger van Hasdrubal als op Hassie zelf. Die zou zijn broer Hannibal te hulp komen maar moest het op enig moment zonder hoofd doen. Toen ging de hulp niet door. Helaas pindakaas.

⁵⁸⁴ de GEN is een GEN *obiectivus*. **Victoriae** heeft de rol van lijdend voorwerp bij **spes omnis alle hoop op**.

⁵⁸⁵ we hebben een PTC **deletum vernietigd**, we hadden een SUBST **exercitum leger** (r1), en de nadruk ligt op het PTC, niet op het SUBST. Dus je vertaalde niet **na het vernietigde leger**, want dat slaat nergens op, maar **na de vernietiging van het leger**. Hoe heet die ellende ook alweer? O ja, dat was een *dominant* PTC. In dit geval een PPP. Het gaat om de vernietiging van Hasdrubals leger. Wanneer was dat en waar? Even je kortetermijngeheugen testen. Checken of je niet te veel feestgevierd hebt. Nou? Hij stierf in 207 bij de rivier de Metaurus. Die rivier heet nu Metauro en hij mondt ten zuiden van Fano (tussen Rimini en Ancona) uit in de Adriatische zee. Het bekendste voorbeeld van een *dominant* PTC, althans voor jullie arme zielen, is de titel van Livius' werk. Nou? Ab watte? Ab Urbe, nou? Aha, **ab urbe condita**. Niet **vanaf de gestichte stad**. Fout, fout! Sorry, didactisch pedagogisch kun je dat niet meer maken tegenwoordig. Het antwoord is bijna voor 10% een heel goed en origineel bedacht antwoord. Klinkt toch beter dan "Fout", wat het eigenlijk ook is. **Vanaf de stichting van de stad**, dat is het goede antwoord.

⁵⁸⁶ de hoek van de Bruttii. Die gasten woonden waar nu Calabrië ligt. De voorkant van de "voet", het stuk Italië dat bijna grenst aan Sicilië. Dat Hannibal uiteindelijk daar zijn toevlucht zocht wees erop dat hij de rest van Italië heeft moeten achterlaten. Precies wat Livius ook vertelt in de rest van de zin.

⁵⁸⁷ ook dit **concessum opgegeven** is een PTC. Wonderlijk – nouja, taalkundig wonderlijk, maar dat is in de praktijk voor velen wonderlijk – is in dit geval dat het SUBST niet congruent is met het PTC. Dat SUBST is namelijk **(cetera) Italia**, en dat is bepaald niet N. Weet je wat **cetera Italia** dan wel is? Da's een ABL. Huh? Dat staat toch in het boekje bij **concedo**. Daar staat *+abl* en wat mijn leraar altijd zegt is dat er bij zo'n aantekening (annotatie noem je dat: leuk voor je moeilijke woorden woordenschat) dan ook echt wel een ABL zal staan. Klopt, dat zegt ie redelijk vaak ja. Hij heeft ook nagenoeg altijd gelijk. Hier is **cetera Italia** een zogenaamde ABL *separativus*. Dat is een ABL die het antwoord geeft op een vraag als "Waarvandaan trok Hannibal zich terug?"

⁵⁸⁸ de CON is een *potentialis*. Nou is een CON in een HZ niet heel vreemd, maar het gaat om de rest van de zin. Na **vidēri schijnen** komt meestal een Ncl. Hier is **motum** overduidelijk een ACC, en dus hebben we hier na **videatur** een Acl.

⁵⁸⁹ Hee! Hier zien we dezelfde mededeling als in het vorig stukje, je weet wel, die super lange zin. Daar stond toen, in rr8-9 dit: **ut nulla nec inter ipsos nec adversus ducem seditio exstiterit dat er geen enkel oproer noch tussen henzelf noch tegenover de aanvoerder is ontstaan**. Dat was het gevolg van het feit dat Hannibal een band tussen zijn soldaten had gesmeed die door niets, door geen enkele tegenslag verbroken zou kunnen worden. Als er oproer (relletjes > voetbal stadion?) zou zijn uitgebroken was dat logischerwijze eerder tegen Hannibal uitgebroken dan onderling. Hannibal had voor soldij en voedsel moeten zorgen en kreeg dat dus niet voor elkaar. Nog een stilistisch dingetje. Deze vraag hier (r3-4 dus) is geen vraag naar informatie, maar een manier om een mededeling te doen. We noemen dat **RETORISCHE VRAAG**. Wat is dan de mededeling? En niet te vergeten, wat is dan het antwoord? Of hebben we het dan in feite over hetzelfde? Jeppie. Niemand zou het raar vinden als er in Hannibals kamp een opstand uitgebroken was. Anders gezegd, er brak niet eens een opstand uit, terwijl de situatie voor Hannibal en zijn manschappen toch aardig uitzichtloos moet zijn geweest. Italië als doelwit moeten laten gaan, zelf gefaald bij Rome, en nu met wat troepen in een hoek gedreven. Nee, da's niet fijn.

5 Nam⁵⁹⁰ ad cetera id⁵⁹¹ quoque accesserat, ut ne alendi quidem
exercitus⁵⁹² nisi ex Bruttio agro spes esset⁵⁹³, qui, ut omnis
coleretur, exiguus tamen tanto alendo exercitui erat⁵⁹⁴; tum⁵⁹⁵
magnam partem iuventutis abstractam a cultu agrorum
bellum occupaverat et mos vitio etiam insitus genti⁵⁹⁶ per
10 latrocinia militiam exercendi; nec ab domo quicquam
mittebatur, de Hispania retinenda⁵⁹⁷ sollicitis *Carthaginiensibus*⁵⁹⁸, tamquam
omnia prospera in Italia essent.

Want bij het overige was ook dit erbij gekomen, dat er hoop was op het
voeden van het leger uitsluitend vanuit het Bruttische land, dat, gesteld dat
het geheel werd bebouwd, toch te klein was om zo'n groot leger te voeden;
(maar) op dat moment had de oorlog een groot deel van de jeugd, dat
weggerukt was van de bebouwing/verzorging van de landerijen, in beslag
genomen, en de gewoonte, door een slechte eigenschap ook eigen aan het
volk, om de (krijgs)dienst door/met rooftochten te vervullen; en niets werd
er van huis gestuurd, omdat de Carthagers bezorgd waren om Spanje te
behouden, alsof alles in Italië voorspoedig was/verliep.

⁵⁹⁰ wat legt **nam** *want* uit? Stel je die vraag altijd, anders doen wij het. Nee hoor. Te simpel. **Nam** legt uit waarom het een wonder mocht heten dat er geen opstand, geen muiterij ontstond in Hannibals leger.

⁵⁹¹ Livius meldt dat Hannibal behalve de andere ellende – de dood van zijn broer, de vernietiging van het leger dat hem te hulp zou komen, het feit dat hij zich genoodzaakt had gezien de rest van Italië te ontruimen en zich alleen een beetje agressief in de Bruttische hoek op te houden – daar ook nog te maken kreeg met drie problemen. Voor zoveel soldaten was er gewoon niet genoeg voedsel te vinden op het te kleine Bruttische land. Dat is één. Twee was dat de jonge boeren die dat land daar zouden moeten bebouwen bezig waren met oorlog voeren en elders hun spullen vandaan moesten roven. Dat gebeurde vaker. Je land dan braak (onbebouwd) laten liggen was dus veiliger omdat het daardoor beschermd was tegen rooftochten van weer andere Bruttii. En het derde, niet zo heel kleine probleem was dat er vanuit Carthago (**ab domo van thuis uit** r10) geen hulp meer werd gestuurd, geen voedsel, geen soldaten, geen soldij. Noppes. Dat zijn de drie problemen die worden samengevat met **id**.

⁵⁹² de GRV-combinatie van **alendi** en **exercitus** (allebei keurig, zoals dat hoort bij een GRV, in dezelfde naamval, getal en geslacht, GEN SG M) vormt op zichzelf een lijdend voorwerp bij **spes hoop op**. Je noemt zo'n GEN een *obiectivus*. Een voorzetselvoorwerp, zouden wij zelf zeggen.

⁵⁹³ Livius zal het eens een keertje easy peasy zeggen, hoor. Even uitleggen, deze complexe opmerking. Letterlijk staat er vanaf **ut dat er zelfs niet op het voeden van het leger hoop was, behalve vanuit de Bruttische akker**. Het betrekkelijk voornaamwoord **qui** verwijst vervolgens terug naar het antecedent **Bruttio agro**.

⁵⁹⁴ ja, snap je deze nog? Hannibal bevindt zich in een uithoek van Italië, het land der Bruttii. Hij verwacht dat van de opbrengst van hun akkers wel veel soldaten gevoed kunnen worden, maar niet allemaal. Hij houdt er geen rekening mee dat zelfs die kleine opbrengst wel eens problematisch kan worden, omdat veel jonge Bruttische boeren hun land verlaten. Hoezo, opbrengsten van de akkers daar?

⁵⁹⁵ we hebben een zin die contrasteert met een mededeling hier vlak voor, namelijk **ut omnis coleretur stel dat het (land) volledig bebouwd werd**. Het voegwoord dat dat contrast het beste zou weergeven ontbreekt alleen. Dat is natuurlijk **maar**. We hebben dus een **ADVERSATIEF ASYNDETON** in het wild hier. En dat **tum op dat moment** een **ANTITHESE** vormt met **ut omnis coleretur stel dat het (land) volledig bebouwd werd** dat is evident.

⁵⁹⁶ Livius permittleert zich hier een opmerking waarmee hij zich niet populair zal hebben gemaakt bij de inwoners van het huidige Calabrië. Hij noemt de gewoonte om, bij wijze van vervulling van de militaire dienstplicht, op rooftocht te gaan een slechte eigenschap (**vitio een aangeboren "weeffout" in het karakter**) die het hele volk kenmerkt. Ja, wat verwacht je anders van Bruttische boeren dan dat ze op strooptocht gaan en niet voor hun stukje land zorgen?

⁵⁹⁷ je ziet alweer dat je zo'n GRV-combinatie prima kunt vertalen met een INF-vertaling. In die zin is er dan weinig verschil met de vertaling van een GRD. Pas als er (een vorm van) **esse** bij een GRV staat gebruik je **moeten worden** in je vertaling.

⁵⁹⁸ die Carthagers zien er volgens Livius niet veel heil meer in om allerlei goederen en mensen naar de verloren strijd in Italië te sturen. Wat ze wel graag willen is hun positie in Spanje behouden. We weten van de inname van Carthago Nova dat zich daar het Carthaagse "kapitaal" (mensen, wapens, geld, voedsel) bevond. Ja, totdat Scipio Carthago Nova innam en er verschrikkelijk huishield (EIS pp139-140).

Na de vorige passage komen we in Noord-Afrika zelf. Hoe dat zo? Wel, Scipio was teruggekeerd uit Spanje, waar hij, behalve andere successen tegen de Carthaagse legers daar, ook Carthago Nova nog had ingenomen. Een grote klap voor Carthago, omdat de stad daar dus al haar “resources” had. Wanneer hij in Italië teruggekeerd is wordt Scipio in 205 consul. Zijn strategische doel is het de oorlog te verplaatsen naar Afrika. Daar zal Carthago pas echt definitief verslagen kunnen worden, gelooft hij. De verplaatsing verloopt in een paar fases, niet heel interessant voor het pensum. Cruciaal is dat Scipio in 204 daadwerkelijk in Afrika aankomt, de stad Utica (niet ver ten noorden van Carthago) belegert en daarbij geconfronteerd wordt met de machtsstrijd tussen twee Numidische vorsten, Syphax, koning van West-Numidië, en Masinissa, koning van Oost-Numidië⁵⁹⁹. Scipio wil in principe met meerdere Afrikaanse stammen allianties sluiten om zo een grotere kans te hebben Carthago te verslaan. De Numidiërs zijn belangrijke steunposten voor Carthago en juist die twee vorsten liggen met elkaar in de clinch. Syphax toont zich geen betrouwbare bondgenoot voor Rome en wisselt even makkelijk van Rome naar Carthago als van een paar schoenen.

En dan horen we voor het eerst van een mooie jonge Afrikaanse vrouw, Sophoniba (een alternatieve naam voor dezelfde vrouw is Sophonisba), die de dochter is van weer een andere twee Hasdrubals dan die we al kennen (de schoonzoon van Hamilcar annex zwager van Hannibal, en de jongere broer van Hannibal die bij de Metaurus zijn hoofd kwijtgeraakt was, letterlijk). Déze Hasdrubal, Sophoniba’s paps, is een andere Carthaags veldheer en hij is waarschijnlijk de zoon van Gisgo. Hij wordt daarom, om hem te onderscheiden van al die andere Hasdruballetjes, Hasdrubal Gisgo genoemd. **HERM {}** beweert dat deze Hasdrubal Gisgo getrouwd was met één van Hannibals zussen, waarmee Sophoniba dus een nichtje van Hannibal zou zijn. **EIS {}** meldt niets over zo’n familierelatie. **EIS** waagt zich ook niet aan een naamgeving Gisgo. Er is überhaupt weinig te vinden over de afkomst van deze Hasdrubal Gisgo. Ik laat het dus hier maar bij. Ze gaan op het examen echt niet vragen naar ingewikkelde familierelaties.

Syphax mag, als beloning voor het bondgenootschap met Hasdrubal, trouwen met diens dochter Sophoniba. Die Syphax had heel Numidië veroverd, Masinissa verjaagd (nog een spannend verhaal op zich) en heeft Scipio eventjes op afstand weten te houden. Maar Scipio krijgt het in 203 weer op zijn heupen en verovert Utica en later Tunis, allebei vlak bij Carthago. Masinissa, de andere Numidische vorst, wil graag zijn door Syphax veroverd stuk Numidië terug en probeert dat met Romeinse hulp te realiseren. Masinissa verslaat samen met de Romeinse ondercommandant Laelius het brokkelige leger van Syphax, die gevangengenomen wordt en voorgeleid wordt aan Laelius. Masinissa ziet zijn kans schoon en pakt zijn gedeelte van Numidië weer terug. In Cirta, de hoofdstad van het hele rijk waarvan Syphax, na Masinissa op de vlucht te hebben gejaagd, koning werd, wordt de gevangengenomen Syphax aan zijn volk getoond, waarna dat de kant van Masinissa kiest. Sophoniba, Syphax’ vrouw, zoekt meteen contact met Masinissa, aan wie ze smekend dan wel verleidelijk dan wel smekend én verleidelijk vraagt of ze gevangene mag blijven van een Numidiër en niet van een Romein. Haar manier om uit te sluiten dat ze ooit als gevangene in een triomftocht door Rome gevoerd wordt. Kan Masinissa dat niet toezeggen, dan wil ze liever sterven. Masinissa doet de belofte. Ze zal niet levend in handen komen van welke Romein dan ook. Duidelijk verhaal. Wat echter ook gebeurt is dat Masinissa in de ban raakt van de knappe Sophoniba en terstond met haar wil trouwen. Twee problemen, minimaal. Ten eerste probeert Laelius dat pseudoromantische plan te torpederen, alleen mislukt dat. Ten tweede was Sophoniba op dat moment nog de wettige echtgenote van Syphax. Masinissa is echter meteen in de ban van Sophoniba’s schoonheid. Zij wil van Masinissa de garantie dat zij uit Romeinse handen blijft, hij wil haar en, zoals dat in die tijd ging, huwt Masinissa de vrouw van Syphax, Sophoniba, in een bliksemhuwelijksluiting. Het begrip bigamie was nog niet helemaal doorgedrongen daar in Numidië. Wat nog wel afgesproken wordt is dat Scipio uiteindelijk mag beslissen of dit allemaal wel door de beugel kan, dus of het gesloten huwelijk in stand blijft. Dus hup, naar Sciep. Masinissa, vooralsnog op liefdesgebied de winnaar, neemt vervolgens heel Numidië weer in. Thank you, Romans! Vervolgens wordt de geboeide (niet is hier bedoeld de “geïnteresseerde”!) Syphax naar het legerkamp gevoerd waar Scipio een onderhoud met hem heeft. Scipio laat in de loop van het gesprek blijken dat hij zorgen heeft over het huwelijk tussen Masinissa en Sophoniba. Hij speelt zo in op het gemoed van Masinissa dat die zijn eigen conclusies trekt, maar ook moet erkennen dat hij zijn belofte aan Sophoniba niet kan nakomen. De passage eindigt met de giftige cocktail die hij Sophoniba vervolgens toch maar laat drinken, en die zij trouwens zonder enige aarzeling naar binnen kiept. Gewenning?

⁵⁹⁹ de naam Masinissa is de echte fan van klassieke literatuur bekend uit het zogenaamde **Somnium Scipionis**, **Scipio’s droom**. **Somnium Scipionis** vormt een apart gedeelte van Cicero’s **De Re Publica**. De kleinzoon (via adoptie) van “onze” Scipio (die dus later Africanus genoemd zal worden) heet voluit (niet het PF van **velle!!!**) Publius Cornelius Scipio Aemilianus Africanus Numantinus (ik heb zes voornamen, maar deze kan er ook wat van!) en neemt in 146, aan het einde van de derde Punische oorlog, Carthago in en maakt het met de grond gelijk. Zijn bijnaam Aemilianus heeft hij te danken aan zijn (echte) grootvader Lucius Aemilius Paullus die in 216 als consul streed en sneuvelde bij de slag van Cannae. In zijn droom gaat Scipio Aemilianus door de hemelsferen op bezoek bij zijn overleden grootvader, Scipio Africanus, en vader, Aemilius Paullus Macedonicus. Masinissa heeft een hele hoge leeftijd bereikt en stierf pas in 148. Hij heeft tot aan zijn door samenwerking met de Romeinen nagestreefd, ook om zijn eigen oost-Numidische rijk weer terug te kunnen krijgen.

12

Scipio en Sophoniba

1 *Syphacem* in castra⁶⁰⁰ *adduci cum* **ESSET NUNTIATUM**, *omnis*
velut ad spectaculum triumphii multitudo⁶⁰¹ *effusa est*⁶⁰².
*Praecedebat*⁶⁰³ ipse *vinctus*; *sequebatur* grex nobilium
Numidarum. Tum, *quantum* quisque plurimum *poterat*,
5 magnitudini Syphacis *famaeque gentis*⁶⁰⁴ *victoriam suam*
*augendo*⁶⁰⁵ **ADDEBAT**⁶⁰⁶:

TOEN ER BERICHT WAS DAT Syphax naar het kamp werd geleid, is de hele menigte als voor een schouwspel van een triomftocht uitgestroomd. Hij zelf ging geboeid voor; een groep van aanzienlijke Numidiërs volgde. Toen VOEGDE ieder aan de grootheid van Syphax en de reputatie/roem van zijn volk zoveel als hij maar kon TOE, terwijl/waarbij/waarmee hij zijn eigen overwinning vergrootte:

⁶⁰⁰ het legerkamp waar Scipio zich bevindt. Diens ondercommandant Laelius en Masinissa zijn bij het tentoonstellen van Syphax nog niet aanwezig. Ze waren nog bezig het rijk van Syphax te veroveren.

⁶⁰¹ *multitudo menigte* vormt met *omnis hee* een combinatie, al staan de twee onderdelen dan wel een eindje uit elkaar. Dat heet gewoon *HYPERBATON*, niet zenuwachtig worden. Bedoeld zijn de soldaten en andere mensen in het kamp van Scipio waar Syphax geboeid en al naar toe gebracht wordt. Het leek, en Livius zegt dat zelf ook, wel op een triomftocht, zoals die in Rome gehouden werden. De belangrijkste gevangenen werden geboeid meegevoerd in een stoet. Alleen is het geen triomftocht, want de overwinnaars Masinissa en Laelius liepen niet mee.

⁶⁰² weer even een oefeningetje met de vertaling van deze eerste zin, die gemaakt is door Hedwig W.A. van Rooijen-Dijkman. Let op. *Op het bericht dat Syphax naar het legerkamp werd gebracht, stroomde de hele massa uit om deze triomftocht te aanschouwen*. Welke kunstjes haalt de vertaalster uit? Hoe komt zij bijvoorbeeld aan *Op het bericht*? Waar staat dat? Er staat *cum esset nuntiatum toen er bericht was*. Dat is inhoudelijk hetzelfde, maar grammaticaal net iets simpeler. Als ik weleens zie wat jullie allemaal doen zodra je het woordje *cum* (het Latijnse woord, heren!) tegenkomen, dan wordt het mij geregeld zwaar te moede. Dat stomme woordenboek ook. *ad spectaculum triumphii* vertaalt Hedwig met *om deze triomftocht te aanschouwen*. Doet ze dan nog iets opvallends? Want deze twee aanpassinkjes vallen nog wel mee. Ja, *velut als* laat mevrouw gewoon weg. Dumpt ze gewoon. Flikkert ze overboord, zeg maar. Dat is wel een keuze die ze dan maakt, hoor. Livius zegt dat dit wat weg heeft van een triomftocht, Hedwig zegt dat het er eentje is. Vertalen, altijd leuk. Alleen, als jij een woordje weglaat in je vertalen komt er een grote rode V te staan: tekstelement vergeten, lullo. Punt eraf. Dan heb je een "onvoldoende" (vrij naar Rundfunk).

⁶⁰³ Syphax liep voorop. Doordat hij geketend was en voorop liep kon iedereen zien wat een overwonnen vijand in Romeinse handen overkwam. Achter Syphax liep een hele rits Numidische edelen voort, ook geboeid waarschijnlijk, al staat dat er niet expliciet bij. De mensen in het kamp keken geboeid toe. Haha, geboeid! Ze waren helemaal niet geketend, met handboeien vastgemaakt, meneer Superlatijnpipi, die toeschouwers. Nee, klopt. Dit is nou een metafoor in het wild. Als je daar niet mee om kunt gaan, zoek dan een deskundige op.

⁶⁰⁴ het volk uit West-Numidië, de onderdanen van Syphax.

⁶⁰⁵ *victoriam suam augendo* geeft natuurlijk de bedoeling aan van het uitbundig prijzen van een verslagen vijand: je eigen overwinning wordt er alleen maar lekkerder door.

⁶⁰⁶ alle toeschouwers laten zich positief uit over Syphax en zijn volk, want hoe groter de reputatie van de overwonnen vijand is, des te groter is die van Rome. Dat is de gedachte! Pietje wint van Jantje met pientjessmiet'n (=darten), maar beweert met droge ogen dat Jantje toch eigenlijk veel beter is dan Pietje. Conclusie? Pietje wint van een bijna onoverwinnelijke Jantje en is daarmee bijna onsterfelijk goed. Let ook op het IMPF, dat aangeeft dat toeschouwers zich voortdurend zo positief over Jantje uitlaten. Sorry, over Syphax. En *addebat* leidt tot de Acl's in de volgende passage. Welke uitspraken voegden de omstanders er allemaal nog meer aan toe? Nou, dat...

<p style="text-align: center;"><i>illum esse regem</i>, cuius tantum⁶⁰⁷</p> <p>maiestati duo potentissimi in terris tribuerint⁶⁰⁸ populi Romanus Carthaginiensisque⁶⁰⁹, ut Scipio imperator suus⁶¹⁰ ad amicitiam eius petendam <i>relicta provincia Hispania exercitu</i>que⁶¹¹ duabus quinqueremibus in Africam navigaverit,⁶¹² Hasdrubal Poenorum imperator non ipse modo ad eum in regnum venerit sed etiam filiam ei⁶¹³ nuptum⁶¹⁴ dederit.</p>	<p style="text-align: center;">DAT hij de koning was, aan wiens waardigheid de twee machtigste volkeren op aarde, het Romeinse en het Carthaagse, zoveel belang <u>hebben verleend</u>, dat Scipio, hun opperbevelhebber, nadat hij de provincie Spanje en het leger verlaten had, met twee vijfriemers naar Afrika <u>is gevaren</u> om zijn vriendschap te verwerven, (en dat) Hasdrubal, de bevelhebber van de Puniërs, niet alleen zelf/persoonlijk naar hem naar zijn rijk <u>is gekomen</u>, maar ook zijn dochter hem ten huwelijk <u>heeft gegeven</u>.</p>
--	--

⁶⁰⁷ het lijdend voorwerp bij **tribuerint** *zij hebben verleend* is **tantum zoveel belang** en dat staat best ver van de persoonsvorm verwijderd. Daardoor valt het extra op. Bovendien leidt zo'n woord als **tantum zoveel** bijna automatisch tot een *consecutieve* BZ. Een watte? Een gevolgaanduidende bijzin, mensen. Zóveel belang, dat Scipio **navigaverit** *gevangen is* (dus CON PF, geen IND FUT EX !). Dat idee.

⁶⁰⁸ ook een CON, maar het gaat mij erom dat het een werkwoord is, **tribuëre verlenen aan**, dat met een DAT gaat. Snappez-vous? Wil je toch een toelichting op de CON? Het is zo dat een persoonsvorm in de BZ van een Acl altijd in de CON staat. Een CON *obliquus* is dat, genoemd naar de **oratio obliqua**, de *INDIRECTE REDE*. In gewoon Nederlands staat er zo iets als: en de Romeinen en Carthagers vonden zijn waardigheid zo belangrijk dat, en dan de twee gevolgaangevende BZ, eentje met **Scipio**, de ander met **Hasdrubal**.

⁶⁰⁹ tweemaal SG M, alsof er **populus volk** achter stond. Alsof we geen idee hebben wie Livius met de twee machtigste volkeren ter aarde bedoelt.

⁶¹⁰ **imperator suus** *hun bevelhebber* verwijst naar het daarnet eerstgenoemde machtigste volk, het Romeinse. Scipio is immers een Romein. Of ben je de draad met al die namen al helemaal kwijt? Suffie.

⁶¹¹ Scipio leek het wel handig alvast wat contacten in Afrika warm te maken (oké, nóg warmer, heet, zeg maar), voor het geval dat hij, eenmaal op Afrikaanse bodem, hulp nodig had om Carthago eronder te krijgen. Hasdrubal had datzelfde idee bedacht. Sciep en Has hadden elkaar bevochten in de buurt van het huidige Sevilla (**Ilipa**) en kwamen, toen ze hun plannen wilden realiseren, op hetzelfde moment in contact met Syphax. Etentje. Praat gemakkelijker. Die had dus de bondgenoten voor het uitkiezen, maar wisselde, zoals eerder verteld, even gemakkelijk van schoenen als van bondgenoten. Sterker nog, uit opportunisme had de West-Numidische koning tegelijkertijd zowel Scipio als Hasdrubal aan tafel voor de bammetjes met krokodillentong, zebrahaas en okapibil. Hasdrubals liefvallige en fraai uitgevoerde dochter Sophoniba was ook bij het etentje en speelde een beslissende rol bij Syphax' keuze. Keuze voor een bondgenoot. Syphax koos voor Hasdrubal, maar eigenlijk voor diens dochter en ging een pact aan met Carthago. Scipio had het nakijken, maar wist nu wel wat loyaliteit in de ogen van Syphax waard was. Je leest dat hier niet terug, omdat de toeschouwers in Scipio's kampement volgens Livius niet heel negatief spreken over de gevangengenomen koning van West-Numidië.

⁶¹² een *ASYNDETON*, want er worden twee BZ aan elkaar gekoppeld. Van de eerste BZ is **Scipio** het onderwerp, van de tweede **Hasdrubal**. En **navigaverit** is CON *consecutivus*. En dat geldt ook voor de twee persoonsvormen die over Hasdrubal gaan: **venerit** en **dederit**. Allebei CON *consecutivus*.

⁶¹³ Syphax wordt door Livius in deze passage driemaal met het verwijzend voornaamwoord **is** aangeduid. Zo voorkomt hij dat de naam van de gevangengenomen koning te vaak valt. Het gaat om de GEN SG **eius van/met hem, zijn** (r9), de ACC SG **eum hem** (r12) en dus deze DAT SG **ei aan hem**. Daarnaast verwijzen ook de voornaamwoorden **illum die, hem** en **cuius van wie** (r6) natuurlijk beide naar Syphax.

⁶¹⁴ sja, je bent al zo volgestampt met grammatica, dan kan deze er nog wel bij. **Nuptum om te trouwen** is een SUP. Zo zie je maar, die bestaan ook, SUP.

H12 – SCIPIO EN SOPHONIBA; 12.2 (SCIPIO HOORT SYPHAX AAN); AUC 30.13⁵⁻⁷ (p.165, rr.1 - 7); **b. Syphax was Masinissa de baas (1)**

1 *Habuisse eum*⁶¹⁵ uno tempore in potestate sua duos⁶¹⁶
imperatores, Poenum Romanumque. *Sicut*⁶¹⁷ ab dis
immortalibus pars utraque hostiis mactandis pacem
*petisset*⁶¹⁸, ita ab eo utrimque pariter⁶¹⁹ *amicitiam petitam esse*.
5 lam⁶²⁰ *tantas habuisse opes, ut* Masinissam regno pulsum
eo *redegerit ut* vita eius fama mortis et latebris, ferarum
modo in silvis rapto viventis, *tegeretur*.

DAT hij op één moment/tegelijkertijd twee bevelhebbers in zijn macht heeft gehad, de Punische en de Romeinse. Dat, zoals elke van beide partijen van de onsterfelijke goden door het offeren van offerdieren om bijstand had gevraagd, (dat er) zo van hem tegelijk van beide kanten om vriendschap was gevraagd. Bovendien DAT hij zoveel macht heeft gehad, dat hij Masinissa, nadat hij verdreven was uit zijn rijk, zover heeft/had gebracht dat zijn leven door het gerucht van zijn dood en in schuilplaatsen beschermd werd, levend/terwijl hij leefde op de wijze van wilde dieren in bossen van roof.

⁶¹⁵ in de Acl staat wat die omstanders daar in Sciops legerkamp allemaal nog meer denken over Syphax. Nou, dat ie dus twee volkeren, vijanden van elkaar, allebei heel machtig, aan het lijntje hield. Of tegen elkaar uitspeelde. Deze mededeling vat eigenlijk het stukje hiervoor samen.

⁶¹⁶ *duos twee* vormt een contrast met *uno één*, eerder in de zin. Contrast heet ook wel *ANTITHESE*. Zo invloedrijk was Syphax dus ooit geweest, dat hij als een jongleur twee schoteltjes tegelijk liet draaien.

⁶¹⁷ even scherp blijven, waarde studenten. *Sicut zoals* wordt vrij vaak opzettelijk gevolgd door *ut zo (ook)*. Daarmee hebben we het frame van een *VERGELIJKING*, alweer zo'n prachtig stilistisch middel. Dat gebruikt een verteller, zeker eentje als Livius, nooit zomaar. Altijd dient zo'n middel een doel. Je gaat bij de analyse van een *VERGELIJKING* eerst op zoek naar wát iemand wil duidelijk maken, dus wil vergelijken. Dat noem je het *AFGEBEELDE*. Daarna check je welk *BEELD* die verteller gebruikt om z'n punt te maken, om het *AFGEBEELDE* beter "zichtbaar" te maken. En heb je dat gevonden, dan heb je negen van de tien keer ook door waarom die verteller nou juist dát *BEELD* bij dát *AFGEBEELDE* gebruikt. Dan heb je het *PUNT VAN OVEREENKOMST* gevonden, het zogenaamde *tertium comparationis*. Ik kan je deze Latijnse term ook nog wel uitleggen, gratis zelfs. Het *TERTIUM COMPARATIONIS* betekent letterlijk het derde (deel) van de *VERGELIJKING*. Dus een *VERGELIJKING* bestaat uit 1) een *AFGEBEELDE*, 2) een *BEELD* en dus 3) een *PUNT VAN OVEREENKOMST*. Even goed de volgorde inprenten van de drie onderdelen, ja! Het is A van afgebeelde, daarna B van beeld, niet andersom, want dan houd je weinig punten over. 'T is allemaal zo simpel, dames en heren. 'Hij zingt als een kraai' zegt hoogstwaarschijnlijk iets van iemands uiterst beperkte kwaliteiten op het gebied van zangkunst. Gewoon, omdat we weten dat een kraai geen mooi geluid voortbrengt. In een vergelijking worden niet altijd alle drie de onderdelen volledig genoemd. Het is juist aardig als het punt van overeenkomst door de luisteraar zelf ingevuld kan worden, dus dat staat er niet altijd. Maar heel vaak blijft ook het afgebeelde onbenoemd. Dan noem je het stijlmiddel niet *VERGELIJKING*, maar *METAFOR*. En hier? Hier wordt de manier waarop er aan/van Syphax (*ab eo*) door beide aanvoerders (Hasdrubal én Scipio) om vriendschap gevraagd is (het is in het Latijn *petere ab vragere aan/van*) vergeleken met hoe er door die Puniër en de Romein bijstand wordt gevraagd aan de onsterfelijke goden (*PLEONASME*, weet je nog?). *Ab eo* wordt daarmee dus op één lijn gesteld (vergeleken) met *ab dis immortalibus* (waarmee Syphax min of meer als een god voorgesteld wordt, wat heel veel eer is. Ook voor Syph). Zo kun je ook beredeneren dat de *amicitiam vriendschap* indirect vergeleken wordt met *pacem bijstand/vrede*. Vrede met Syphax, Sciep en Has zouden het moeten zien als op goede voet verkeren met de goden. Ja ja. Wat ontbreekt qua parallel is het Latijnse tekstelement *hostiis mactandis door het offeren van offerdieren*. Zo krijgen beide aanvoerders steun van de goden. Hoe zit dat dan bij Syphax voor zich winnen? Nou, Has had een beeldschone dochter, laten we zeggen op min of meer huwbare leeftijd. Die geeft hij cadeau aan Syphaxje. Relatiegeschenk (letterlijk), kerstgratificatie, wat je wilt.

⁶¹⁸ voor wie stijlmiddelen ontzettend mist: hier is er weer eentje. Een mooie *ALLITERATIE* binnen *pacem petisset*.

⁶¹⁹ het wonderlijke, voor ons gevoel, was dat de Romein Scipio en de Carthager Hasdrubal, allebei geïnteresseerd in een alliantie ("vragen om vriendschap" wordt dat hier genoemd) met Syphax, maar aartsvijanden van elkaar, op hetzelfde moment en ook aan één tafel zaten bij deze Syphax. Stel je Vladimir P. (uit Moskou) en GI Joe B. (uit Washington) aan één tafel voor, gezellig babbelend over de geopolitieke consequenties van hun eigen acties, of gebrek daaraan. Gaat niet gebeuren.

⁶²⁰ Syphax had dus op politiek vlak een neusje voor wie hij te vriend moest houden. Maar ook op persoonlijk vlak had hij een neusje, namelijk voor wie hij moest uitschakelen en wie niet. Van Masinissa wordt verteld dat hij, eenmaal op de vlucht gejaagd door Syphax, door een officier van diezelfde Syphax, Bucar, achtervolgd is en bijna het leven heeft gelaten. Bucar kon de man niet vinden en verspreidde, ook om zijn eigen onvermogen te verhullen, het gerucht dat hij Masinissa gedood had: geen *vita*, maar *mortis* *ANTITHESE*. Zelfs in leven dóórdat men dacht dat hij dood was: *PARADOX*. Maar Masinissa was niet dood; hij had zich weten te verstoppen in een grot (daarnaar verwijst *latebris* in r6) en herstelde daar van zijn verwondingen. Masinissa zou nog heel oud worden (zie inleidende passage voor dit hoofdstuk).

H12 – SCIPIO EN SOPHONIBA; 12.2 (SCIPIO HOORT SYPHAX AAN); AUC 30.13⁸ (p.166, rr.1 - 5); *c. Syphax wordt voor Scipio geleid (1)*

1	His sermonibus circumstantium ⁶²¹ celebratus rex in praetorium ad Scipionem <u>est perductus</u> . <u>Movit</u> ⁶²² et ⁶²³ Scipionem cum ⁶²⁴ fortuna pristina viri praesenti fortunae ⁶²⁵ conlata ⁶²⁶ , tum recordatio hospitii dextraeque datae et	Nadat de koning door deze opmerkingen van de omstanders was geprezen, <u>is hij</u> naar het hoofdkwartier naar/voor Scipio <u>geleid</u> . Niet alleen het vroegere lot van de man, vergeleken met zijn huidige lot, <u>ontroerde</u> ook Scipio, maar ook de herinnering aan de gastvrije ontvangst en aan de gegeven rechterhand en aan het verdrag, (dat) van staatswege en persoonlijk (was) gesloten.
5	foederis publice ac privatim iuncti ⁶²⁷ .	

⁶²¹ een zelfstandig gebruikt PPA. Zelfstandig gebruikt is hetzelfde als gesubstantiveerd en het betekent dat het PPA niet bij een zelfstandig naamwoord hoort. Vertalen doe je zo'n zelfstandig gebruikt PTC met degene(n) die. Elke naamval leent zich daar wel voor. Kijk maar. Ander werkwoord, **scribĕre** *schrijven*. **Scribens** *degene die schrijft*, **scribentis** *van degene die schrijft*, **scribenti** *aan/voor degene die schrijft*, **scribentem** *degene die schrijft* (als lijdend voorwerp), **scribente** *vanaf/met/door degene die schrijft*. En zo ook in het PL met **scribentes**, **scribentium**, **scribentibus**, **scribentes** en **scribentibus**.

⁶²² Scipio is aangedaan, hij is ontroerd (zie je wel, Romeinen zijn net echte mensen!) en waardoor? Hij ziet hoe deze gevangengenomen man, die eens een hele grote jongen was, die veel macht had, "filthy rich" was, nu in deplorabele staat voor hem geleid wordt. Het contrast was wel erg groot.

⁶²³ Syphax' lot brengt Scieperdepiep bijna tot tranen, en niet alleen Scieps. De omstanders in het legerkamp waren evenzeer onder de indruk. Dat hebben we in de Latijnse teksten nergens echt gelezen, maar op gezag van EIS {!} nemen we dat een beetje aan. Want we zijn af en toe best een beetje gezagsgetrouw. Als het moet en als het ons uitkomt. HERM {!} laat dit **et** in de betekenis *enerzijds* corresponderen met het **et** in r1 van de volgende passage, waar **et** in de betekenis *anderzijds* op Syphax slaat. Zeer te waarderen opvatting, lijkt mij.

⁶²⁴ hier **cum** in combinatie met **tum** *niet alleen maar ook, zowel .. als*. Moet je even op verdacht zijn. Tja, of gewoon je woordjes goed kennen. Aantekeningen signaleren wil ook nog wel eens helpen.

⁶²⁵ het diametraal omgekeerd zijn van Syphax' huidige situatie vergeleken bij die van voorheen wordt benadrukt door een handig stilistisch middel, waarin ook een soort van tegenstelling schuil kan gaan, namelijk het **CHIASME**. Want als je de volgorde A B omdraait krijg je B A en samen is dat de structuur van een chiasme: A B B A. Spiek maar: **fortuna** (a) **pristina** (b) **praesenti** (b) **fortunae** (a), zo gerangschikt omdat de woorden **fortuna** en **fortunae** natuurlijk beiden gaan over Syphax' *lot* en de twee andere woorden "binnenin" elkaars tegengestelde zijn: **pristina** *vroeger* versus **praesenti** *huidig*. Voilà!

⁶²⁶ het PPP van **conferre** *vergelijken*, dat een bepaling vormt bij **fortuna** *het lot*.

⁶²⁷ de goede lezer heeft het stilistische middel weer meteen door. Drie onderdelen in een zin? Check op **TRICOLON**, **ASYNDETON** of **POLYSYNDETON** en **CLIMAX**. Dan zit je vrijwel altijd in de buurt. Hier is het ook weer bingo, maar er zit ook een **ALLITERATIE** bij. Gratis. De woordgroepen **dextraeque datae** en **publice (ac) privatim** voldoen allebei aan de kwalificatie om **ALLITERATIE** te mogen zijn: de beide opeenvolgende woorden beginnen met dezelfde medeklinker. Het **TRICOLON** is dus ook te zien: drie onderdelen, namelijk de drie zaken waaraan Scipio een actieve herinnering heeft (let op dat de drie voorzetselvoorwerpen bij **recordatio** *herinnering aan* in de GEN staan, de GEN *obiectivus*): hij is gastvrij door Syphax ontvangen, de twee heren hebben met een handdruk een overeenkomst gesloten en het politieke verdrag zelf had bijzonder fijne aspecten voor Scipio gehad, omdat de twee heren elkaar ook persoonlijk goed lagen. En de drie onderdelen, zeg maar a, b, c, worden aan elkaar geknoopt door het voegwoord **en**. **-que** in **dextraeque** en **et** in r4. Dus het **POLYSYNDETON** hebben we ook gevonden. Lekker toch? De **CLIMAX** is wat lastiger aan te geven, omdat climax vaak een kwestie van opvatting is. Hier is in ieder geval het laatste lid van het **TRICOLON** het langste (vijf woorden) en alleen al daarom mag je er de term **CLIMAX** voor gebruiken. Inhoudelijk zou de term climax moeten slaan op het feit dat juist op het van staatswege én op het persoonlijke vlak gesloten pact het belangrijkste element is voor Scipio's ontroering. Tja. Wat ik al zeg: climax is nogal eens een kwestie van opvatting, arbitrair dus.

H12 – SCIPIO EN SOPHONIBA; 12.2 (SCIPIO HOORT SYPHAX AAN); AUC 30.13⁹⁻¹¹ (p.167, rr.1 - 6); *d. Syphax erkent zijn fouten (1)*

1 Eadem haec⁶²⁸ et⁶²⁹ Syphaci animum dederunt in **adloquendo**
victore. Nam⁶³⁰ **cum** Scipio, **quid** sibi **voluisset**, **quaereret**⁶³¹,
qui non societatem⁶³² solum **abnuisset** Romanam sed
ultra⁶³³ bellum **intulisset**⁶³⁴, tum ille **peccasse** quidem **sese**⁶³⁵
5 atque **insanisse** FATEBATUR, sed non tum demum, **cum**
arma adversus populum Romanum **cepisset**;

Deze zelfde dingen gaven ook aan Syphax vertrouwen bij het aanspreken van de overwinnaar. Want toen Scipio vroeg, wat hij voor zichzelf gewild had, die niet alleen de Romeinse vriendschap/bondgenootschap met de Romeinen had afgewezen, maar uit eigen beweging een oorlog was begonnen, toen GAF HIJ TOE DAT hij weliswaar een fout had gemaakt en zijn verstand had verloren, maar niet pas op dat moment, toen hij de wapens tegen het Romeinse volk had opgenomen;

⁶²⁸ verwijst terug naar de drie net genoemde zaken waaraan Scipio actieve herinnering heeft in zijn relatie met Syphax. De gastvrije ontvangst (1), de warme rechterhand (2) die ze elkaar gegeven hadden ter bekrachtiging van het verdrag (3) dat ze gesloten hadden. Over de status van dat verdrag bestaat discussie, waar ik nu – hoewel tuk op discussie – niet op in zal gaan.

⁶²⁹ en dit **et** zou dan in de visie van HERM in combinatie gezien moeten worden met dat eerste **et** in r2 van de vorige tekstpassage. Dat ging over Scipio, nu is Syphax aan de beurt. Scipio was aangedaan door de Syphax die hij nu voor zich gebracht zag, ooit een machtige koning, nu een geketende gevangene. Syphax aan de andere kant mag dan ooit een machtige koning geweest en nu een geketende gevangene, hij heeft er door zijn geschiedenis met Scipio wel vertrouwen in dat de jonge Romeinse generaal zich mild tegenover hem zal opstellen. Beiden heersers hebben ook een menselijke kant en herinneren zich de aspecten waarin zij dezelfde belangen hadden.

⁶³⁰ **nam immers** legt iets uit. Dat zal duidelijk zijn. Livius betoogt dat Syphax goede moed put uit zijn goede relatie met Rome, ook al was dat jaren daarvoor eerder het geval dan nu. Syphax vertrouwt op de geldigheid van die vroegere goede relatie door een fout toe te geven die hij gemaakt heeft. Een slechte relatie met Rome zou hem die keuze niet hebben laten maken.

⁶³¹ Scipio stelt Syphax vragen. Geeft Syphax ook antwoord? Ja, kijk verderop: Syphax “spills his guts” (zoals de Engelsen het fijnzinnig zeggen) bij het bekennen van een hoop fouten die hij gemaakt heeft.

⁶³² letterlijk betekent **societas** wel **bondgenootschap**, zeker. Maar er zijn twijfels over Livius’ interpretatie over de contacten tussen Scipio en Syphax. De een noemt het een bondgenootschap, Livius, de ander gewoon vriendschap. Livius gebruikt tweemaal het wat logischer woord voor verdrag, een officieel bondgenootschap, **foedus**. Dat deed hij al in de vorige passage, toen hij het over **foederis** had, en later in deze passage komt het woord ook weer voor, in r8 **publica foedera**. Dus Livius is wel consistent.

⁶³³ die Syphax had zijn collega stamhoofd Masinissa uit diens Oost-Numidische rijk verdreven. Masinissa zocht daarom toenadering tot de Romeinen. Hij verwachtte via Scipio zijn eigen rijk te kunnen terugkrijgen. Syphax dacht met een groot leger wel opgewassen te zijn tegen de Romeinen. Bovendien was hij daartoe opgezet, door Sophoniba en haar papsie Hasdrubal. De laatste twee hadden er geen bezwaar tegen als Syphax de Romeinen, die inmiddels al een tijdje aan het kutten waren in Noord-Afrika, zou verslaan. Van Masinissa weten we uit andere bronnen dat hij de Romeinen, en zeker Scieperdepiep, welgezind was. Alleen bleek Syphax’ leger zo’n ongedisciplineerde, slecht getrainde bende, dat het verloor van de Romeinen. Romeinse aanvoerder was ene Laelius. Syphax werd, nota bene door Masinissa, naar het Romeinse legerkamp gebracht. Laelius zou later komen. Daar in dat kamp staat die Syphax nu tegenover Scipio te schutteren over fouten die hij allemaal gemaakt heeft.

⁶³⁴ oorlog voeren? Syphax? Jawel, nota bene tegen de Romeinen! Sukkel. Foutje? Ja, nogal. Don’t mess with the Romans! Nou is dit een hele simpele vraag eigenlijk, tegen wie die Anthrax, sorry die Syphilis, excuus, die Syphax oorlog ging voeren. Het staat er gewoon achter namelijk. Twee regels verderop. Check maar, of Honibal niet uit zijn nek lult: r5-6 **cum arma adversus populum Romanum cepisset**. Oftewel: **toen hij de wapens tegen het Romeinse volk opgenomen had**. De **cum**-zin wordt ingeleid door een tijdsbepaling, uitgedrukt door **tum** in r5. Het woordje **tum** komt vrij snel hierna nog driemaal voor.

⁶³⁵ dit **sese** is een benadrukt **se**. Oké, so what? Nou, **se** wordt vaak onterecht en zeer tijdrovend opgezocht in het woordenboek. Het is heel vaak gewoon de ACC (terugverwijzend naar het onderwerp van de zin) die het onderwerp is van een Acl. Hier ook. Het woordje **fatebatur** betekent **hij gaf toe**. Daar kun je dus een Acl achter krijgen, of, zoals hier, ervoor. Acl’s begin je in het Nederlands met het voegwoordje **dat**. Dan wordt die ACC het onderwerp van zo’n BZ en de INF wordt de persoonsvorm. Er volgen nogal wat Acl’s hier, omdat die Syphax nogal wat dingen aan het bekennen is. Hij loopt gewoon helemaal leeg, zeg maar. Van **fatebatur** hangen de INF **peccasse** (=peccavisse), **insanisse** (=insanivisse), **fuisse**, **insanisse** en **ieicisse** af. In de volgende passage (passage e op p.168) staan dan nog de volgende INF: **conflagrasse** (conflagravisse), **avertisse**, **alienasse** (=alienavisse), **conquiesse** (=conquievisse), **esse**, **esse**, **esse** en **duxisse**. Allemaal worden die persoonsvorm in de BZ met als onderwerp “hij” (**se** > Syphax). O ja, en elke BZ binnen een Acl bevat een persoonsvorm in de CON. Verplicht. Geldt hier bijvoorbeeld voor **cepisset** in r6. Later zien we nog **acceperit** in r10, **induerit** (passage e, r5) en **videat** (passage e, r8). Je wordt zo vlak voor het einde van het pensum nog ff lekker gemarteld met grammatica. Als je dat nou lekker vindt, zeg het dan. Dan zorg ik voor heerlijke determineerstencils.

<p style="text-align: right;"><i>exitum</i> sui</p> <p>furoris <i>eum</i>⁶³⁶ <i>fuisse</i>, non <i>principium</i>⁶³⁷; tum⁶³⁸ <i>se insanisse</i>, tum⁶³⁹ <i>hospitia privata et publica</i>⁶⁴⁰ <i>foedera omnia ex animo</i>^{se} <i>ieicisse</i>, <i>cum</i> Carthaginiensem matronam⁶⁴¹ domum 10 <u>acceperit</u>⁶⁴².</p>	<p style="text-align: right;">DAT dit het resultaat van zijn</p> <p>verblinding/waanzin was geweest, niet het begin; DAT hij op dat moment zijn verstand verloren had, DAT hij op dat moment alle persoonlijke gastvriendschappen en officiële verdragen uit zijn gedachten had verbannen, toen <u>hij</u> een Carthaagse vrouw in huis <u>heeft opgenomen</u>.</p>
---	--

⁶³⁶ *eum* verwijst hier naar het kleine stukje tekst er vlak voor in r6: *arma adversus populum Romanum cepisset dat hij de wapens opgenomen heeft tegen het Romeinse volk*. Dat was volgens Syphax gebeurd doordat hij – door toedoen van Sophoniba natuurlijk – volkomen doorgedraaid was. Sophoniba moet van alle ellende de schuld krijgen, niet de Romeinen. De oorlog tegen de Romeinen wordt door Syphax tweemaal genoemd. In r4 *ultra bellum intulisset hij was uit eigen beweging* (tegen hen>de Romeinen) *een oorlog begonnen*. En dus in r6 met *arma adversus populum Romanum cepisset*. Hij heeft kennelijk erg veel spijt van die “move”. *Uit eigen beweging ultra* is dubieus. We weten dat hij zich heeft laten opjatten door Sophoniba en haar vader Hasdrubal. Maar hij heeft uiteindelijk wel zelf het bevel proberen te voeren in die oorlog ja, dat is waar.

⁶³⁷ natuurlijk valt iedere rechtgeaarde Latijnliefhebber de *ANTITHESE exitum resultaat, afloop principium oorzaak, begin*. Wat vertelt Syphax daar nu, al dan niet met droge ogen? Hij had nooit oorlog moeten voeren tegen Scipio, dat bedoelt hij. Hij verdedigt zich door Sophoniba de schuld te geven. Zij had hem gek gemaakt. En ja, als je gek bent doe je gekke dingen. Mager betoog. Maar het wordt nog steeds door menig advocaat gebruikt bij de verdediging van een cliënt die iets vreselijks gedaan heeft. Dan komt het Pieter Baancentrum steeds in beeld. In Numidië had je geen Pieter Baancentrum, niet bij mijn weten althans.

⁶³⁸ zoals eerder opgemerkt komt deze tijdsbepaling vlak achter elkaar een paar keer voor, elke keer verbonden met een BZ met *cum*. In de BZ met *cum* staat dan de relevante informatie. Eigenlijk bouwt een verteller een beetje spanning op. Hij noteert het woordje *tum dan*, en gaat daarna pas uitwerken wat dat moment inhoudt. Voorbeeld in het Nederlands. Ik zal je *dán* het geheim vertellen, wanneer je voor mij eerst de afwas doet. In plaats van gewoon “ik zal je *dán* het geheim vertellen”.

⁶³⁹ herhaald woord aan het begin van een tekstelement. Is dit nou een *ANAFLOOR*, meneer? Jazeker. Een duidelijker *ANAFLOOR* dan deze kom je zelden tegen. En is dit tekstelement dan met een voegwoord gekoppeld aan het vorige dat ook met *tum* begon? Ehm, nee. Ik zie geen voegwoord nee. Klopt, is er ook niet. En het weglaten van een voegwoord (NB niet bij elke komma een asyndeton zien, hè!) noemen de geleerden *ASYNDETON*. Ik dus ook. Jij dus ook. Het moment dat Syphax bedoelt is het moment dat hij met Sophoniba trouwde. Toen was ie pas echt de weg kwijt.

⁶⁴⁰ op zich leidt de *ANTITHESE privata – publica* al tot nadenken of er dan niet ook een *CHIASME* te vinden zal zijn. Bij mij wel althans. Nou, als je kijkt naar de vergelijkbare zinsdelen *hospitia* (a) *privata* (b) *publica* (b) *foedera* (a), dan heb je inderdaad een *CHIASME*, een kruisstelling.

⁶⁴¹ één keer raden wie dat was. Begint met Sopho- en eindigt op -niba. Deze schone was de dochter van Hasdrubal. Nogmaals, dit is niet Hannibals zwager. Die kwam in 221 om bij een aanslag op zijn leven. Duidelijk een geslaagde aanval op zijn leven ja. Het betrof hier ook niet Hannibals jongere broer, want die moest het sinds de slag bij de Metaurus in 207 zonder hoofd doen. Werkt niet echt als je tegen de Romeinen wilt vechten: dan moet je juist je hoofd erbij houden. In het vervolg van de tekst laat Syphax zich best wel onaardig uit over zijn eega. Zeg maar gerust dat hij haar verkettert en alle mogelijke vreselijk denigrerende kwalificaties toevoegt. Hier staat alleen nog maar *Carthaginiensem matronam*. Dat is tot daar aan toe.

⁶⁴² de persoonsvorm in de BZ van een *AcI* staat in de *CON*. Naam van die *CON*? *obliquus*. Toen Syphax zijn Carthaagse gade zijn huis in haalde, tóen begon de ellende. Dom, dom, dom!

H12 – SCIPIO EN SOPHONIBA; 12.2 (SCIPIO HOORT SYPHAX AAN); AUC 30.13¹²⁻¹⁴ (p.168, rr.1 - 5); e. Door zijn huwelijk had hij zijn verstand verloren (1)

1 Illis nuptialibus facibus⁶⁴³ *regiam conflagrasse*⁶⁴⁴ *suam*;
*illam furiam pestemque*⁶⁴⁵ omnibus delentimentis⁶⁴⁶ animum
suum *avertisse*⁶⁴⁷ atque *alienasse*, nec *eam* *conquiesse*, *donec*
ipsa manibus suis nefaria⁶⁴⁸ sibi⁶⁴⁹ arma adversus hospitem
5 atque amicum⁶⁵⁰ *induerit*⁶⁵¹.

DAT zijn paleis door die huwelijksfakkels in vlammen was opgegaan; DAT die kwelgeest en plaag met alle verleidingen zijn geest had afgeleid/verleid en waanzinnig gemaakt/verblind, en DAT zij niet tot rust was gekomen, totdat zij zelf met haar eigen handen hem de goddeloze wapens/wapenrusting had aangetrokken tegen zijn gastvriend en vriend.

⁶⁴³ **nuptiales faces** *huwelijksfakkels* is weer een voorbeeld van projectie van de kant van Livius. Die heeft bij een huwelijksplechtigheid het typisch Romeinse gebruik van huwelijksfakkels in zijn hoofd en dicht hier dat soort plechtigheden aan een Numidiër toe. Syphax is geen Romein. De Romeinse lezers van deze passage zullen zich de gebeurtenissen nu wel beter kunnen voorstellen. Romeinse bruiden werden op de dag van de bruiloft in een optocht naar het huis van hun man gebracht. De begeleiders hadden fakkels bij zich. Dit gaat dus niet over al dan niet terecht boze agrariërs die fakkels gebruiken om politici te intimideren.

⁶⁴⁴ misschien overdrijft Syphax een beetje, als hij beweert dat zijn paleis in vlammen opgegaan is door toedoen van Sophoniba's aanwezigheid en intriges. Je kunt dit **METAFOR** noemen, zeker. Maar waarom niet gewoon een **HYPERBOOL**, een overdrijving? We weten niet of Syphax' paleis echt afgefikt is.

⁶⁴⁵ kijk eens aan, wat een fantasievolle kwalificatie van zijn vrouw! **illam furiam pestemque kwelgeest** (HERM zegt heel ouderwets furie. Mooi hè?) *en plaag*! Is stilistisch te beschouwen als een vorm van **METONYMIA** (een **ABSTRACTUM PRO CONCRETO**: **pestis** als overdrachtelijke vorm van een concrete heel nare ziekte) en ook als een **TAUTOLOGIE**.

⁶⁴⁶ hoe Sophoniba het een en ander van haar hubbie gedaan krijgt, ach. Ze zal, gezien haar veronderstelde schoonheid (in vertaling AUC 30.12.17 EIS p.161 zij was een opvallende schoonheid), weinig moeite hebben gehad Syphax te verleiden. Nu, in retrospectief, heeft Syphax dat door en verafschuwt hij zijn keuzes. Tja, maar nu staat hij inmiddels wel geketend voor Scieps. Proberen te redden wat er te redden valt. Zijn vrouw de schuld van alles geven? Dat moet dan maar.

⁶⁴⁷ Sorry, meneer Scipio. Het is allemaal niet mijn schuld. Zij heeft het gedaan, Sophoniba. Zij heeft ervoor gezorgd dat ik foute keuzes maakte. Dat ik politiek-militair gezien voor mijn schoonvader koos, de Carthager Hasdrubal, dat komt door haar.

⁶⁴⁸ dat zijn oorlog tegen de Romeinen misdadig was blijkt pas bij Syphax' terugblik nu.

⁶⁴⁹ met **sibi** wordt verwezen naar de spreker van dat moment, van wie de woorden allemaal in de Acl staan en die dus indirect worden aangehaald: Syphax.

⁶⁵⁰ en wie was die **hospes** *gastvriend*, die **amicus** *vriend* van Syphax dan? Scipio natuurlijk!

⁶⁵¹ wederom de **CON obliquus**: persoonsvorm in de BZ in een Acl. Niks speciaals mee doen. Gewoon persoon (3 SG) en tijd (PF) vertalen. Heel beeldend verteld hoor, Syphax. Hoe jij door jouw Carthaagse vrouw een wapenrusting aangetrokken kreeg. Zou nog kunnen ook, dat zij hem daarbij hielp. Aan de andere kant onderstreept het Syphax' standpunt dat hij door haar beïnvloed werd en tegen Scipio opgezet werd. Opgestoot, zeg maar gerust.

<p>Perdito tamen atque adflicto sibi⁶⁵²</p> <p><i>hoc</i> in miseriis solacii <i>esse</i>, <i>quod</i> in omnium hominum inimicissimi⁶⁵³ sibi domum ac penates <i>eandem pestem</i> ac <i>furiam</i>⁶⁵⁴ <i>transisse videat</i>⁶⁵⁵. Neque <i>prudentiorem</i> neque <i>constantiorem</i>⁶⁵⁶ <i>Masinissam</i> quam Syphacem <i>esse</i>,</p> <p>10 etiam iuventa incautiorem; certe <i>STULTIUS</i>^{ESSE} <i>illum</i>⁶⁵⁷ atque <i>intemperantius eam</i> quam <i>se duxisse</i>.</p>	<p>DAT dít toch hem, die verloren en terneergeslagen is, in zijn ellende tot troost strekt, (namelijk) dat <u>HIJ ZIET/MERKT</u> DAT dezelfde plaag en kwelgeest naar het huis en de penaten van de aan hem vijandigste van alle mensen is overgegaan. DAT Masinissa noch verstandiger noch standvastiger is dan Syphax, zelfs door zijn jeugd onvoorzichtiger; DAT het in ieder geval DOMMER EN ONBEZONNENER WAS DAT die (Mas.) haar had getrouwd dan DAT hij (Sy.) haar had getrouwd.</p>
--	---

⁶⁵² de verteller vertelt dit. Als Syphax vindt dat hij **perditus verloren** en **adflicto terneergeslagen** is en dat nog tegen Scipio zegt ook, nou dan is ie helemaal een sukkel.

⁶⁵³ Hûh? Sophoniba is overgegaan? Overgelopen bedoelt ie misschien. Ja! Naar wie dan? Naar Masinissa, zijn (**sibi**) grootste vijand. Hebben we gelezen in ons boekje. Syphax was overwonnen door een alliantie van Masinissa en de Romeinen en geboeid afgevoerd. Masinissa brengt hem in eerste instantie naar Cirta (hoofdstad van het Oost-Numidische rijk van Masinissa, later van het hele Numidische rijk, toen dat veroverd was door Syphax, zie ELS p.160). En later vanuit Cirta naar het Romeinse legerkamp. Maar in het paleis in Cirta doet zich een merkwaardige situatie voor. Sophoniba, van wie niet duidelijk is of zij nou met Syphax meegekomen is, smeekt de overwinnaar (de rollen zijn ineens weer omgedraaid) Masinissa, door wiens verschijning ze nogal onder de indruk is, haar te vrijwaren voor Romeinse gevangenschap. Dat zou voor haar het toppunt van vernedering zijn. Ze zou nog eerder de voorkeur geven aan de dood dan in Romeinse handen vallen. Masinissa is op zijn beurt erg onder de indruk van de schone vrouw die daar gebogen aan zijn knieën zit. En, zoals onze amateurpsycholoog Livius het zo fijntjes formuleert: “**met de aangeboren ontvlambaarheid van de Numidiërs werd hij overweldigd door liefde voor zijn gevangene.**” Masinissa belooft Sophoniba dat zij aan niemand levend zal worden uitgeleverd. Zij begrijpt uit zijn woorden dat dat een concrete toezegging is dat hij haar uit Romeinse handen zal houden. Vervolgens piekert Masinissa zich suf hoe hij zijn belofte na zal komen én haar bij zich kan houden. De oplossing is verbluffend eenvoudig, althans in Masinissa’s ogen. Hij laat een spoedbruiloft organiseren tussen hem en Sophoniba. Dat zij al getrouwd was, ach, detail. Met de bruiloftstruc voorkomt hij dat Laelius, de Romeinse commandant, alsnog om Sophoniba’s uitlevering kan vragen. Dan zou hij de vrouw van een belangrijke en onmisbare bondgenoot als vijand beschouwen. Haar doden zal, ook al is zij van origine Carthaagse, dan niet mogelijk zijn zonder ruzie met Masinissa. En Scipio wordt dan in dezelfde positie geplaatst. Uiteindelijk blijkt Masinissa’s keuze natuurlijk niet handig te zijn. Hij wordt teruggefloten door Scipio. Laelius had ook al vruchteloze pogingen gedaan Sophoniba en Masinissa uit elkaar te drijven. Pas als Masinissa belooft dat Scipio de uiteindelijke beslissing mag nemen gaat Laelius overstag. Masinissa zal de reactie van Scipio verkeerd blijken te hebben ingeschat. Zien we later.

⁶⁵⁴ al eerder noemde Syphax zijn schatje Sophoniba zo. Toen, in r2, stond alleen de omgekeerde volgorde. Veel maakt het ook niet uit. Of je nou iemand een takkenbitch en een teringwif noemt of een teringwif en een takkenbitch. De essentie is waarschijnlijk wel duidelijk. Syphax heeft kennelijk last van het wijzende vingertje. Hij heeft inschattingsfouten gemaakt, moet zich daarvoor verantwoorden bij de Romeinse generaal en zegt vervolgens dat het allemaal door “haar” komt.

⁶⁵⁵ impliceert dit werkwoord dat Syphax zijn vrouw Sophoniba en zijn grote vijand Masinissa op dat moment ook daadwerkelijk waarneemt? Zijn die daar in Scipio’s legerkamp? Nou, Masinissa zeker niet. Die was samen met Laelius de andere Numidische steden aan het veroveren. Van Sophoniba is het niet duidelijk waar zij zich bevond. Dus dat Syphax zegt dat hij tot zijn geluk ziet (als in “waarneemt”) dat Masinissa nu opgescheept zit met Syphax’ takkenbitch, dat is waarschijnlijk spreekwoordelijk. Zien in de plaats van gehoord hebben, weten. Het enige moment waarop Syphax zijn vrouw voor de knieën van Masinissa (ho ho, niet meteen aan het fantaseren gaan, hè) kan hebben gezien was in Cirta, toen Sophoniba en Masinissa behoorlijk van elkaar kwijlden. Het is de vraag of Syphax daar vrijwillig bij is geweest. Hij zal op de hoogte zijn van het “noodhuwelijk” van S & M. Nee nee, ik bedoel gewoon Sophoniba en Masinissa. Dat Masinissa het nodig vond, “alles afwegende”, om met Sophoniba te trouwen, zal behalve voor zijn viriliteit ook goed geweest zijn voor zijn ego. De vernedering optima forma, trouwen met de wettige vrouw van je grootste tegenstander.

⁶⁵⁶ Syphax meent nog even een steekje onder water te moeten zenden, richting Masinissa. Masinissa was volgens Syphax echt niet slimmer en vasthoudender dan hijzelf. Sterker nog, Masinissa had, misschien wel omdat hij wat jonger (**iuventa door zijn jeugd**), lees onervarener was dan Syphax, wel een heel erg slechte mensenkennis. Hij en Sophoniba, de slechtste combi “ever”. Volgens Syphax dan.

⁶⁵⁷ contrast met **se** r11. Syphax beweert dat Masinissa’s (**illum**) huwelijk met Sophoniba slechter zal uitpakken dan het voor hemzelf (**se**) al gedaan had. Wraakzucht (vanuit het perspectief van Syphax, al noemt hij de term niet) is een slecht motief om te trouwen. En zo’n broekie zal volgens Syphax nog minder weerstand kunnen bieden aan Sophoniba’s geraffineerde verleidingskunsten en kwaadaardigheid.

1 Haec⁶⁵⁸ non hostili modo odio sed amoris etiam stimulus⁶⁵⁹
 amatam apud aemulum cernens **cum dixisset**, non
 mediocri⁶⁶⁰ cura Scipionis animum **pepulit**⁶⁶¹; et fidem
 criminibus⁶⁶² raptae prope inter arma nuptiae neque
 5 consulto neque expectato Laelio **faciebant** tamque
 praeceps festinatio⁶⁶³ **ut, quo** die captam hostem⁶⁶⁴ **vidisset**,
 eodem⁶⁶⁵ matrimonio iunctam **acciperet** et ad penates
 hostis sui⁶⁶⁶ nuptiale sacrum **conficeret**. Et eo foediora haec
videbantur Scipioni, **quod** ipsum in Hispania iuvenem
 10 nullius forma **pepulerat** captivae⁶⁶⁷.

Toen hij deze dingen/woorden had gezegd niet alleen uit haat voor de vijand, maar ook uit jaloezie, terwijl/omdat hij zich zijn geliefde bij zijn rivaal voorstelde, heeft dit de geest/het gemoed van Scipio met niet geringe/grote zorg verontrust; en het in allerijl bijna tussen de wapens gesloten huwelijk zonder dat Laelius geraadpleegd was en zonder dat er op hem was gewacht maakte de beschuldigingen geloofwaardig en de zo overhaaste spoed, dat hij op dezelfde dag, waarop hij de gevangengenomen vijand had gezien, na haar in het huwelijk te hebben verbonden, (haar) bij zich opnam en bij/ten overstaan van de penaten van zijn vijand het huwelijksoffer volbracht. En des te schandelijker schenen deze dingen Scipio toe, omdat de schoonheid van geen enkele krijgsgevangene op hemzelf als jongeman in Spanje indruk had gemaakt.

⁶⁵⁸ de woorden van Syphax, die allemaal in de **INDIRECTE REDE** (Acl) weergegeven zijn. Sophoniba was de kwade genius geweest, zij had hem opgestookt tegen de Romeinen. En Masinissa speelde ook een vuil spelletje, aldus Syphax. Hij had zijn kans schoon gezien de echtgenote van Syphax af te pakken en zelf te huwen. Nou was dat nog niet zo heel erg, want Sopho was een trut van het zuiverste water.

⁶⁵⁹ Syphax vertelde dit allemaal aan Scipio, omdat hij Masinissa zo haatte maar ook jaloers op hem was. Oei oei, hij heeft zich dus inderdaad vernederd gevoeld, onze arme Syphaxje. De haat kwam voort uit het feit dat Syphax het hele Numidische rijk had veroverd, inclusief het oostelijke gedeelte dat van Masinissa was. De jaloezie is eerder fysiek van oorsprong. De aantrekkelijke Sophoniba in bed bij Masinissa? Gruwel!

⁶⁶⁰ **non mediocris** *niet weinig > veel*. Oftewel een **LITOTES**. Scipio is op zijn hoede. Straks heeft Sophoniba, die als goed Carthaagse niets van Romeinen moest hebben, ook Masinissa zodanig om haar vinger gewonden dat hij afziet van een bondgenootschap met Rome. En zo'n sterke bondgenoot als Masinissa heeft Sciep nodig om Carthago er definitief onder te krijgen. De manier waarop Syphax zijn vrouw geportretteerd heeft als een manipulatief, onbetrouwbaar wezen maakt Scipio extra bezorgd.

⁶⁶¹ **pepulit** *hij heeft verontrust* is 3 SG IND PF ACT van **pello drijven**. Het onderwerp is nogal uitgebreid, maar het komt erop neer dat Scipio verontrust wordt door Syphax' verhalen over Sophoniba en het feit dat zij met Masinissa getrouwd is. Hoe zit het dan op termijn met de loyaliteit van Masinissa aan Rome? Goede vraag, Sciep.

⁶⁶² de beschuldigingen die Syphax bij Scipio heeft geüit tegen Masinissa.

⁶⁶³ **praeceps festinatio** *de overhaaste haast* eigenlijk. Dat klinkt toch als witte sneeuw, dus als een **PLEONASME**. Ik vind van wel. HERM ook.

⁶⁶⁴ dat is Sophoniba. Syphax was als gevangene door Masinissa naar Cirta gevoerd. Daar reed Masinissa zelf meteen naar het paleis waar Sophoniba hem tegemoet trad en haar smeekbedes tot hem richtte.

⁶⁶⁵ hoort in de constructie bij **quo die** (...) **eodem** *op dezelfde dag waarop*. **Eodem** zal niet bij **matrimonio** horen. Haha! Masinissa verbond haar in hetzelfde huwelijk als waar hij zichzelf met haar in verbond.

⁶⁶⁶ dat supersnelle noodhuwelijk tussen Masinissa en Sophoniba werd voor de **Penates huisgoden** bekrachtigd. Dat is op zich niet raar. Maar het gaat hier over de Penates / het huis van Masinissa's grootste vijand, Syphax dus. Je zou zeggen dat dat dus in het paleis van de voormalige heerser van Cirta, Syphax moet zijn gebeurd. Kwam mooi uit, want daar waren zowel Masinissa als Sophoniba aanwezig.

⁶⁶⁷ ja, om te weten wat Livius hiermee bedoelt moeten we terug in de tekst, naar een passage die Scipio's edelmoedigheid toont tegenover krijgsgevangenen. Scipio had er in Spanje voor gezorgd dat jonge Spaanse vrouwen, onder wie de dochters van ene Indibilis niet ten prooi zouden vallen aan vijanden. Scipio, een hitsige, kwijlende vrouwenjager annex Casanova, je moet er niet aan denken. Zelfbeheersing!

H12 – SCIPIO EN SOPHONIBA; 12.3 (SCIPIO HEEFT MOEITE ... GEDAAN); AUC 30.14³⁻⁵ (p.171, rr.1 - 5); **b. Scipio neemt Masinissa apart (1)**

1	Haec secum ⁶⁶⁸ volutanti ^{ei} Laelius ac Masinissa ⁶⁶⁹ <u>supervenerunt</u> ⁶⁷⁰ . Quos cum pariter ambo et benigno vultu excepisset et egregiis laudibus frequenti praetorio ⁶⁷¹ celebrasset , abductum in secretum ⁶⁷² Masinissam sic	Terwijl hij dit bij zichzelf overdacht, <u>verschenen</u> onverwachts bij hem Laelius en Masinissa. Toen <u>hij</u> hen beiden tegelijk en met een vriendelijk gezicht <u>had</u> <u>ontvangen</u> en (hen) met voortreffelijke lofprijzingen in het volle hoofdkwartier <u>had geprezen/gehuldigd</u> , <u>spreekt hij</u> als volgt Masinissa <u>aan</u> , nadat hij hem ter zijde/apart had genomen:
5	<u>adloquitur</u> :	

⁶⁶⁸ niet opzoeken hoor, **secum**. Het is bij de PREP **cum** gebruikelijk die aan een persoonlijk voornaamwoord vast te plakken. Dat gebeurt nooit bij zelfstandige naamwoorden. **Mecum met mij, tecum met jou, secum met zich** (SG en PL), **nobiscum met ons** en **vobiscum met jullie**. Dat zijn alle mogelijkheden. De uitdrukking hier is **secum volutare bij zichzelf nagaan**.

⁶⁶⁹ voilà, weer wat andere hoofdrolspelers. Masinissa en Laelius, de Romeinse *legatus*, waren klaar met het veroveren van alle andere Numidische steden in de wijde omgeving. Dus hup, naar het legerkamp van Scippie. Het lijkt alsof de aankomst van de twee heren Scipio in zijn denkproces gestoord heeft, maar het veroveren zal toch wel enige tijd in beslag genomen hebben. Over Laelius horen we verder niet veel meer, maar Masinissa moet zijn actie van dat spoedhuwelijk komen uitleggen. Scipio neemt Masinissa discreet terzijde en confronteert hem. Bij aankomst van de twee heren had Scipio niets laten blijken van zijn irritatie t.o.v. Masinissa en hen allebei vriendelijk en op hetzelfde moment ontvangen. Geen onderscheid tussen de twee, zo op het eerste gezicht. Dat is pas echt professioneel gedrag avant la lettre, zeg! Wel boos zijn, maar eerst aan beide mannen complimentjes uitdelen over het veroveren van allerlei Numidische steden en hen met een vriendelijk gezicht ontvangen.

⁶⁷⁰ dit werkwoord heeft de aanvulling in de DAT. Vandaar dat **volutanti** (en het weggelaten **ei**; **ei** is dikgedrukt, dus ik bedoel niet dat iemand een ei, zo'n ovalen legsel van een kip, gans, eend etc., gebakken of de spiegelversie, weggelaten heeft) in de DAT staat. Bedoeld is Scipio. Die is nog aan het kauwen op die dingen die Syphax hem over Sophoniba verteld heeft en over Masinissa geïmpliceerd heeft.

⁶⁷¹ het **praetorium** is de ruimte waar de legeraanvoerder zat. Daar worden de gasten van enig aanzien ontvangen, Masinissa en Laelius dus ook. Masinissa én Laelius worden ten overstaan van vele mensen (het "kantoor" van Scipio was **aardig gevuld frequenti**) geprezen. Ze hebben mooie militaire prestaties neergezet. Ook al was dat dan de opdracht van Laelius en in het belang van Masinissa.

⁶⁷² wat Scipio aan Masinissa te vragen heeft, gaat Laelius uiteraard niets aan. Dat is een Romein, van wie de loyaliteit niet ter discussie staat. Dus die peert 'm, Laelius. Effe douchen en eten. En dan Scipio: Masinissa, heb jij nog even tijd voor mij? Even iets met je bespreken, kerel.

10 'Aliqua⁶⁷³ **te** EXISTIMO, Masinissa, intuentem in me bona ét principio in Hispania ad iungendam mecum amicitiam⁶⁷⁴ **venisse** ét postea⁶⁷⁵ in Africa **te** ipsum spesque omnes tuas⁶⁷⁶ in fidem meam **commisisse**⁶⁷⁷. Atqui⁶⁷⁸ nulla earum virtus est, propter **quas** tibi adpetendus visus^{ego} sim, **qua**⁶⁷⁹ ego aequae ac temperantia et continentia libidinum gloriatu **fuerim**.

'IK MEEN DAT jij, Masinissa, omdat je in mij enkele goede eigenschappen waarnam, én aanvankelijk in Spanje bent gekomen om met mij vriendschap te sluiten, én **DAT** jij later in Afrika jezelf en al je hoop/verwachtingen onder mijn bescherming hebt gesteld. Nu echter is er geen enkele deugd/goede eigenschap van die deugden/goede eigenschappen, vanwege welke ik (misschien) scheen door jou te moeten worden opgezocht, waarop ik mij evenzeer als op zelfbeheersing en matigheid in lusten zou kunnen beroemen.

⁶⁷³ je moet, als je Masinissa heet, wel goed thuis zijn in de Latijnse taal. Anders snap je toch echt geen ene pepernoot van wat Scipio allemaal debiteert. Scipio begint best vriendelijk. Je hebt kennelijk, Masinissa, in mij een paar goede eigenschappen gezien (Scipio stond niet bekend om zijn bescheidenheid), enkele kwaliteiten, waardoor jij ingeschat hebt dat ik een goede bondgenoot voor je zou zijn. En waardoor jij dacht dat jouw ambities veilig waren bij mij. Had je mij aan je zijde, dan zat het wel goed met het terugkrijgen van jouw land. Klinkt nog niet zo dreigend. In r8 begint met **Atqui maar toch** de kritiek van Scipio op het handelen van Masinissa.

⁶⁷⁴ Scipio sluit niet uit dat Masinissa een partnerschap zocht met hem, vriendschap. Maar de belangrijkste drijfveren waren niet van persoonlijke aard, maar van politieke aard.

⁶⁷⁵ **postea later** vormt een tegenstelling met **principio eerst** in r6. Masinissa was kennelijk al in contact gekomen met Scipio, toen die nog in Spanje zat.

⁶⁷⁶ alle verwachtingen die Masinissa had. Hij hoopte dat hij door zijn bondgenootschap met Scipio ten eerste Syphax blijvend zou kunnen verslaan en ten tweede dat hij zijn eigen rijk weer terug zou krijgen.

⁶⁷⁷ Scipio wrijft het er nog even in. Weet je nog dat je iets nodig had van mij? En dat ik je dat gaf? Die maffiapraktijken dateren al van de derde eeuw voor Christus, zo lijkt het. Herinner je je Luigi* nog? Eind hoofdstuk 9? Arme man.

⁶⁷⁸ de omzichtig en met veel bladiëbla geformuleerde kritiek van Scipio komt erop neer dat Masinissa hem dan wel mag bewonderen. Maar niet om de eigenschappen, als gevolg waarvan hij met Scipio vriendjes wilde worden. Dat was Masinissa's eigen afweging dan. Scipio geeft aan dat hij andere eigenschappen heeft, zijn beste eigenschappen, zelfbeheersing en matigheid in wellust, waar Masinissa nog een puntje aan zou kunnen zuigen. Ik geef toe, de uitdrukking kán vragen oproepen. Want bij zijn noodhuwelijk met Sophoniba had Masinissa zich eerder laten leiden door zijn leuter dan door zijn verstand, eerder door zijn roede dan door zijn rede. Zou Sciep nooit gebeurd zijn. Hij beroemt zich erop, gaat erop prat, dat juist zelfbeheersing en matiging in lusten zijn beste eigenschappen zijn. Had Masinissa dáár een voorbeeld aan genomen, dan zat ie nu niet met een probleem. Da's ongeveer de strekking van wat Scieperdepiep allemaal debiteert. We zien Scipio hier als spreker. Zijn woorden worden in de **DIRECTE REDE** weergegeven (**VERTELTUJ=VERTELDE TIJD**). Daardoor vallen ze op in vergelijking met wat Syphax allemaal te vertellen had, in de indirecte rede (Acl) waarbij overigens het verteltempo vergelijkbaar is met dat in een directe rede.

⁶⁷⁹ de ABL wordt veroorzaakt doordat **qua** het lijdend voorwerp is (in de vorm van het betrekkelijk voornaamwoord) bij **gloriatu fuerim**: **gloriar**i gaat met/heeft het lijdend voorwerp standaard in de ABL. De andere objecten bij **gloriatu fuerim**, **temperantia** en **continentia** staan dus ook in de ABL.

--
We schrijven het jaar 1920, in het Chicago van de maffia. Don Pedro, de grootste maffiabaas roept zijn oudste zoon Luigi bij zich. "Luigi," zegt Don Pedro, "jij bent nu 18 jaar geworden, nu is er de traditie in de familie dat jij pistolen krijgt." "Maar papa, ik wil helemaal geen pistolen." "Het is traditie!" valt zijn vader uit: "Ikke kregen van mijn vader, hij van zijn vader enzovoort." "Maar ik wil geen pistolen," zegt Luigi weer, "ik heb liever horloge." "Wat? Nou moete jij eens goed luisteren," zegt Don Pedro, "ik ga jou wat vertellen. Jij hebbe nu verkering met Maria. over een tijdje ga jij met haar trouwen. Op een dag kom jij thuis. Maria is niet in de woonkamer, Maria is niet in de gang, niet op de trap. Zij ligt in de slaapkamer, in bed met jouw beste vriend Mario. Wat ga jij dan zeggen: 'Je tijd is om?'"

1 Hanc⁶⁸⁰ *te* quoque ad ceteras tuas eximias virtutes⁶⁸¹,
 Masinissa, *adiecisse VELIM*⁶⁸². Non est, non — mihi crede⁶⁸³
 — tantum ab hostibus armatis aetati nostrae periculi
quantum ab circumfusis undique voluptatibus. *Qui* eas
 5 temperantia sua frenavit ac domuit⁶⁸⁴, multo maius decus
 maioremque victoriam⁶⁸⁵ sibi peperit *quam* nos *Syphace*
victo habemus. *Quae me absente* strenue ac fortiter
fecisti, libenter et commemoravi et memini⁶⁸⁶: cetera⁶⁸⁷ *te*
ipsum reputare tecum quam *me dicente erubescere*
 10 MALO.

IK ZOU WILLEN DAT ook jij deze deugd aan jouw overige voortreffelijke deugden, Masinissa, had toegevoegd. Er is niet, niet - geloof me - zoveel gevaar (afkomstig) van gewapende vijanden voor mannen van onze leeftijd als (afkomstig) van de genietingen, die (ons) van alle kanten omringen. Hij die/wie deze met zijn zelfbeheersing heeft beteugeld en getemd/bedwongen, heeft een veel grotere eer/roem en grotere overwinning voor zichzelf behaald dan wij hebben, nadat/nu Syphax is overwonnen. De dingen die/wat jij tijdens mijn afwezigheid voortvarend/energiek en met moed hebt gedaan, heb ik én graag vermeld én herinner ik me: IK WIL LIEVER DAT jijzelf de overige dingen/de rest bij jezelf overdenkt dan van schaamte te blozen terwijl ik ze zeg/bespreek.

⁶⁸⁰ bij *hanc deze* is *virtutem* weggelaten (ellipsje, vooruit!). *Hanc (virtutem)* moet wel verwijzen naar iets positiefs waarover Scipio zichzelf op de borst slaat, of net geslagen heeft. Ik zou zeggen *temperantia zelfbeheersing* en *continentia libidinum matigheid in lusten/wellust*. Als Masinissa ook maar een greintje van dat soort Scipio-eigenschappen zou hebben, was ie nu niet bij Scipio op het matje geroepen. Dat is de pointe. 't Is ook een lullo de behanger ook, hè, die Masinissa.

⁶⁸¹ het is echt of je twee moderne politici elkaar hoort complimenteren, waarbij je eigenlijk het gevoel hebt dat de complimenten niet oprecht zijn. Heb je dat ook weleens? "Meneer Wilders, wat heeft u dat weer fantastisch geformuleerd!" is bijna wat er werkelijk bedoeld wordt: "U zwetst als een populistisch pseudo-orakel". Hier steekt Scieps nog een paar veren in de rectale opening van Masinissa: u hebt werkelijk mooie kwaliteiten, heer Masinissa. Alleen zit een beetje zelfbeheersing in de buurt van een aantrekkelijke dame daar niet bij. Kwijlebabbelen in de buurt van Sophoniba, dat is linke soep. De wijze – en ervaren? – Scipio continues. Wij jonge mannen hebben altijd allerlei verlokkingen om ons heen waar we weerstand aan moeten bieden. Laten we ons dus niet in DWDD-taferelen begeven, Masi. Chill?

⁶⁸² zodra je iemand tegen jou hoort zeggen "ik had graag geweld", dan weet je dat je een mega probleem hebt. Nou, dat is ongeveer de strekking van dat *velim* hier.

⁶⁸³ bijna alsof Scipio wil zeggen: geloof me nou maar, ik kan het weten. Scipio wijst Masinissa erop dat verleidingen de rationele werking van de mannelijke psyche negatief beïnvloeden en dat het dus noodzakelijk is dat mannen zich tegen verleidingen en genot wapenen door zelfbeheersing tentoon te spreiden. Sophoniba lokt Masinissa uit eigenbelang de verkeerde kant op. Volgens Scipio is Carthago namelijk de verkeerde kant. Masinissa, win je van die verleidingen (als een asceet avant la lettre), dan heb je een grotere overwinning behaald dan die op Syphax. Kijk, dat soort argumenten komt binnen!

⁶⁸⁴ klinkt toch behoorlijk als twee keer hetzelfde nog een keer dubbelop zeggen. In de wereld van de stilistische middelen noemen we dat *TAUTOLOGIE*. Je mag het ook oxymoron noemen, maar dan rekenen we het fout. Dus wat wil je nou? En omdat beide woorden de suggestie wekken dat er, in plaats van verlokkingen en genietingen, paarden in toom gehouden moeten worden is dat een handige *METAFOOR*. Je noemt bij een *METAFOOR* niet het *AFGEBEELDE* van de *VERGELIJKING*, maar alleen het *BEELD*. En dat is hier zo.

⁶⁸⁵ een *ALLITERATIE* *multo maius* is vervlochten in een *PARALLELLISME* *maius* (a) *decus* (b) *maiolem* (a) *victoriam* (b). Wat is Latijn toch een wonderschone taal! En die Scipio! Wat een orator, wat een spreker!

⁶⁸⁶ Scipio zag nog ruimte in de aars van Masinissa voor wat veren. Hij heeft, toen Scipio er even niet bij was, behoorlijk veel gebied veroverd. Goe gedaan, jochie! We weten al dat Masinissa, waar Laelius nog bij was, al in Scipio's kantoortje uitbundig geprezen (*egregiis laudibus* in r3 van de vorige passage) was. Scipio heeft Masinissa nog steeds hard nodig. Hem kleineren zou contraproductief werken.

⁶⁸⁷ Scipio noemt de blunder van Masinissa om snel en onnadenkend (en hitsig) met Sophoniba te trouwen niet met zoveel woorden. Hij zegt het weer reuze aardig. Masinissa mag zelf nadenken over een oplossing voor zijn onnadenkende actie en hoeft niet publiekelijk vernederd te worden doordat Scipio al die fouten uitgebreid langs loopt. Kán natuurlijk wel, als Masinissa dat lekker vindt. Vindt ie niet.

H12 – SCIPIO EN SOPHONIBA; 12.3 (SCIPIO HEEFT MOEITE ... GEDAAN); AUC 30.14⁸⁻¹¹ (p.173, rr.1 - 11); ***d. Syphax en al zijn bezittingen behoren aan de Romeinen (1)***

1 Syphax populi Romani auspiciis victus captusque est.
 Itaque⁶⁸⁸ ipse, coniunx, regnum, ager, oppida, homines
qui incolunt, **quicquid** denique Syphacis luit, praeda⁶⁸⁹
 populi Romani est; et **regem coniugem**que eius, **etiamsi**
 5 non civis Carthaginensis **esset**, **etiamsi** non patrem eius
 imperatorem hostium **videremus**⁶⁹⁰, Romam **OPORTERET**
mitti, ac senatus populique Romani de ea **iudicium** atque
arbitrium esse, **quae** regem socium nobis alienasse atque
 in arma egisse praecipitem **dicatur**. Vince animum⁶⁹¹; cave
 10 **deformes** multa bona uno vitio⁶⁹², et tot meritorum gratiam⁶⁹³
 maiore culpa **quam** causa culpae⁶⁹⁴ est, **corrumpas**.’

Syphax is onder de auspiciën van het Romeinse volk overwonnen en gevangengenomen. Daarom is hijzelf, zijn echtgenote, zijn rijk, zijn land, zijn steden, de mensen die er wonen, al wat kortom van Syphax was, buit van het Romeinse volk; en HET ZOU MOETEN DAT de koning en zijn echtgenote, ook als zij geen Carthaags burger was, ook als wij haar vader niet als bevelhebber van de vijanden zagen, naar Rome werden gestuurd, en DAT van/aan de senaat en van/aan het Romeinse volk het oordeel en het vonnis over haar waren/toekwamen, omdat van haar gezegd wordt dat zij een bevriende koning van ons vervreemd heeft en halsoverkop in een oorlog heeft gedreven. Word meester van je geest/hart; zorg dat je je vele goede eigenschappen niet door één fout in een slecht daglicht stelt, en dat je de dank voor zoveel verdiensten niet bederft door een schuld groter dan de oorzaak van de schuld is.’

⁶⁸⁸ deze conclusie is helder. Syphax werd onder het opperbevel van de Romeinen verslagen (weliswaar door een Numidiër, die in dienst was van Rome). Daarom behoort Syphax aan het Romeinse volk toe, gewoon als een overmeesterd eigendom. En niet alleen Syphax, maar ook zijn vrouw – die van dat moment althans – Sophoniba, zijn hele koninkrijk, zijn inwoners, zijn steden, zijn horloges, zijn zweepjes in de geheime geluidwerende kelder, de hele rits Audi’s, alles. En dus mag het Romeinse volk beslissen wat er met de hele mikmak moet gebeuren.

⁶⁸⁹ Syphax is buit van Rome omdat hij gevangengenomen was door Masinissa. Die handelde in opdracht van Scipio. Masinissa bracht het er best oké van af.

⁶⁹⁰ complicerende factor in Scipio’s redentie zou kunnen zijn dat Syphax tot oorlog aangezet was door zijn Carthaagse vrouw, Sophoniba, en haar vader, Hasdrubal. Rome had oorlog met Carthago, niet met Numidië. Scipio gaat hieraan voorbij. Syphax is eigendom geworden van Rome, net als al zijn bezit. Daarom is het de bedoeling dat de familie Syphax naar Rome gestuurd wordt. Helder. Zelfs voor Masinissa, die de huidige echtgenoot is van Sophoniba. Zij vroeg kortgeleden van hem, toen zij zich verleidelijk, wulps, lascief voor zijn knieën wierp, dat hij nooit zou toestaan dat ze in Romeinse handen zou vallen. En dat had Masinissa beloofd. Zij zou nooit in levende lijve in Romeinse handen vallen, want dan zou haar een vreselijk vernederend en pijnlijk lot te wachten staan. Masinissa ziet zich nu dus geconfronteerd met een dilemma. Nou ja, bij een dilemma heb je nog een keuze, al is het nooit een leuke. Geeft hij Sophoniba op, dan gaat ze met haar Syphaxje met een enkeltje richting Rome om daar blootgesteld te worden aan de primaire emoties van de standaard Romeinse man. Die zal haar zien als een staatsvijand, omdat zij een bevriende koning tegen de Romeinen opgezet heeft, te weten Syphax. Geeft hij Sophoniba niet op, dan jaagt hij Scipio tegen zich in het harnas. Kwalitatief uitermate teleurstellende opties, zeg maar.

⁶⁹¹ Scipio poneert het weer aardig, maar hij bedoelt gewoon dat Masinissa niet naar Sopho moet luisteren noch zich moet laten verleiden door haar discutabele selfies. Hij moet zelfbeheersing tonen, niet zijn sterkste kant. Eigenlijk moet hij dus Sopho lozen, daar komt het op neer. Sciep weet dat Sopho, behalve in een vijfde klas Romereis, nooit naar Rome zal willen gaan. Dat zij van Masi een dubieuze cocktail krijgt en daaraan sterft, zo had Scipio het nou ook weer niet bedoeld). Maar het was wel weer een probleem minder. Masinissa onder controle, geen storende feminiene stoorzender meer, huppekee, op naar Carthago. Oké, naar Zama dan.

⁶⁹² nóg een fout maken, namelijk zich verzetten tegen Sopho’s uitlevering aan Rome, kan Masinissa na zijn eerdere geblunder van het trouwen met diezelfde chick er niet bij hebben.

⁶⁹³ het Romeinse volk zal Masinissa dankbaar zijn voor wat hij gedaan heeft: Syphax uitgeschakeld en de neuzen weer richting Scipio gezet. Nou, Masi zal dan heus zijn eigen land wel weer terugkrijgen!

⁶⁹⁴ tweemaal in één regel het woord **culpa schuld**. De eerste keer wordt Masinissa’s huwelijk met Sopho bedoeld (HERM) {!}, ofwel het niet meewerken aan Sopho’s uitlevering (EIS){!}. De tweede keer, met **causa culpae** wordt verwezen naar het personage Sophoniba zelf. Daarover zijn EIS en HERM het eens. En ik ook. Met mijn alter ego.

13

Epiloog:

Hannibal verlaat Italië

H13 – HANNIBAL VERLAAT ITALIË; 13.1 (GEZANTEN UIT CARTHAGO KOMEN BIJ HANNIBAL AAN); AUC 30.20¹⁻⁴ (p.179, rr.1 - 5); a. Hannibal antwoordt de gezanten (1)

1 Friendens gemensque ac vix lacrimis temperans⁶⁹⁵ dicitur
legatorum verba audisse. **Postquam** edita sunt mandata,
'Iam non perplexe⁶⁹⁶ inquit 'sed palam revocant, **qui**⁶⁹⁷
vetando supplementum et pecuniam mitti⁶⁹⁸ iam pridem
5 retrahebant⁶⁹⁹.

Er wordt gezegd dat hij tandenknarsend en zuchtend en nauwelijks zijn tranen bedwingend de woorden van de gezanten heeft (aan)gehoord. Nadat de bevelen waren overgebracht, zei hij: 'Niet meer in bedekte termen/indirect, maar openlijk roepen ze me terug, die door te verbieden dat er versterking(en) en geld werden gestuurd, al lang geleden (mij) probeerden terug te halen.

Onderschikkend (plaatsend) Leuk, hè? Plaatje. In een onderschikkende structuur ga ja "naar beneden". Nederlandse (Latijnse) onderschikkende voegwoorden zijn bijvoorbeeld **toen (cum)**, **nadat (postquam)**, **omdat (cum, quia, quod)**, **zodra (ut, ubi, simulac, simulatque)**, **wanneer (cum)**, **als (si)**, **terwijl (dum + ind)**, **voordat (priusquam, antequam)**, **zolang als (dum + ind)**, totdat (**dum + con**), sinds (**ex, ab, post, ex quo**), doordat, zodat (**ut + con**), waardoor, **opdat (ut)**, **indien (si)**, mits, **tenzij (nisi)**, **hoewel (cum)**, **zoals (ut)**, **alsof (quasi, ut)**, **of... (an)**.

Nevenschikkend (plaatsend) In een nevenschikkende structuur blijf je "op dezelfde hoogte". Nederlandse (Latijnse) nevenschikkende voegwoorden: **en (et, ac, atque, -que)**, **maar (sed, vero, verum, autem)**, **want (enim, nam)**, **of (vel, aut, -ve)**, dus (**ergo, itaque, igitur**).

⁶⁹⁵ een mooie combi van een POLYSYNDETISCH TRICOLON met een CLIMAX d'r in start dit laatste stuk van het examenpensum. Hannibal was aangedaan door de oproep uit Carthago en het verzoek om terug te keren. Nog afgezien van het gegeven dat Hannibals jongere broer Mago als gevolg van schermutselingen in Gallië sterft is het ook confronterend voor Hannibal dat hij nu thuis moet zien te redden wat er nog te redden is. Niet veel. Hij is dus niet in goeden doen, daar in Italië, in het gebied van de Bruttii.

⁶⁹⁶ Hannibal bedoelt dat de Carthaagse senatoren (Hanno?) hem eerder wilden dwarszitten, toen ze hem niet vanuit Carthago formeel ondersteunden. Nu is het anders. Nu komt er gewoon een oekaze: terugkomen, Hannibal, en snel een beetje. Hannibals woorden worden door Livius in de directe rede verteld (VERTELTUD = VERTELDE TUD!), waardoor ze meer indruk maken. Livius verplaatst zich in Hannibal.

⁶⁹⁷ onderwerp zijn de senatoren in Carthago. Die hebben lang geleden het besluit genomen weinig tot geen versterkingen en geld naar Hannibal te zenden en daarmee hebben ze, volgens de niet geheel objectieve Carthaagse aanvoerder, hem toen feitelijk al teruggeroepen. Zo voelt het voor hem.

⁶⁹⁸ de Acl **supplementum et pecuniam** (subjectsACC) en **mitti** (de INF) is afhankelijk van het GRD **vetando door te verbieden**.

⁶⁹⁹ het IMPF **retrahebant** heeft hier een *conatief* aspect. Dat wil zeggen dat het IMPF een poging uitdrukt, niet per se een feit. Andere aspecten van het IMPF zijn *iteratief* (herhaalde handeling in het verleden) en *duratief* (langdurige situatie in het verleden). Deze werkwoordsaspecten zijn voorbehouden aan PR stamvormen, bijna altijd aan het IMPF (dat is een PR stamvorm), dus niet aan het PF. Het PF drukt een afgesloten, vaak kortdurende, gebeurtenis uit. Van vragen over het aspect zijn ze de laatste jaren bij de examens Latijn een fan. Ik heb nog een leuke vertaling van wat Hannibal als eerste gezegd zou hebben (behalve "Gokkernolle, zijn ze daar nou helemaal van de pot gepleurd?"). Komt ie. "Nu word ik niet meer indirect maar openlijk teruggeroepen; ze probeerden me allang tot de terugkeer te dwingen door hun verbod om versterking en geld te sturen." Mevrouw Van Rooijen-Dijkman heeft deze vertaling gemaakt. Mooi, hè? Ze past een beetje de grammaticale structuur aan om de tekst wat makkelijker leesbaar te maken. Kijk maar. Ze verandert de ACT structuur van het Latijn in een PASS variant in het Nederlands. En nog eentje dan. Om het af te leren. In het Latijn is er sprake van een ondergeschikte zin, die begint met een betrekkelijk voornaamwoord (**qui**). Maar de vertaalster heeft die onderschikking (*hypotaxis*) veranderd in een nevenschikking (*parataxis*), want ze heeft van de BZ een nieuwe HZ gemaakt. Weet je nog, dat BZ in het Latijn bijna altijd ingeleid worden door onderschikkende voegwoorden of betrekkelijke voornaamwoorden. Waar komt die term vandaan, onderschikking? Stel, je doet een bewering. Die doe je meestal in een HZ omdat het een belangrijke bewering is. Hoofdzaken in HZ. Ik kan aan weinig andere typen voorbeeldzinnen denken dan zinnen die te maken hebben met eten. Geen idee hoe dat komt. Ik heb (weer eens) trek. Da's een HZ want er staat een hoofdzaak in. HZ in het Nederlands kun je herkennen doordat het onderwerp meteen naast de persoonsvorm staat. Daar kan niet ff een woordje tussengeschoven worden. Klopt hier: "ik" is het onderwerp en "heb" is de persoonsvorm. Nu breid ik de hoofdmededeling uit met een weglaatbaar zinnetje dat uitleg geeft aan de hoofdmededeling. Ik heb trek, omdat ik sinds gisteren niet gegeten heb (leugentje om bestwil). Het weglaatbare zinnetje met die verklaring erin wordt aan de hoofdmededeling vastgemaakt met een voegwoord dat een BZ inleidt. Een onderschikkend voegwoord "omdat". Je zou kunnen zeggen dat de BZ "onder" de HZ terecht komt. Ander voorbeeld. Ik heb trek, dus ik eet een broodje supergezond (sla en dat soort zoi). Twee keer een hoofdmededeling, waarbij de tweede hoofdmededeling neven (= naast) de eerste geplaatst wordt door het neven(naast)schikkende voegwoord "dus". Er zijn maar vijf nevenschikkende voegwoorden in het Nederlands, die zowel op zinsniveau als op woordgroep als op woordniveau gelijkwaardige onderdelen naast elkaar plaatsen: "en", "dus", "maar", "want", "of".

Vicit⁷⁰⁰ ergo Hannibalem non populus
Romanus totiens caesus fugatusque⁷⁰¹, sed senatus
Carthaginiensis⁷⁰² obtreccatione atque invidia⁷⁰³; neque hac
deformitate⁷⁰⁴ reditus mei tam P. Scipio exultabit atque
efferet sese *quam* Hanno, *qui* domum nostram, *quando*
10 alia re non potuit⁷⁰⁵, ruina Carthaginis⁷⁰⁶ oppressit.'

Dus niet het Romeinse volk heeft Hannibal overwonnen,
dat zo vaak is geveld/gedood en op de vlucht gejaagd, maar de Carthaagse
senaat met zijn afgunst en nijd/haat; en over deze smaad van mijn terugkeer
zal Publius Scipio niet zozeer juichen en (daarop) prat gaan als Hanno, die
onze familie, aangezien hij dat met een andere zaak/iets anders niet kon,
met de ondergang/instorting van Carthago ten val heeft gebracht.'

⁷⁰⁰ de vooropgeplaatste persoonsvorm toont aan hoe nijdig en ongenueanceerd Hannibal redeneert. Gewonnen? Weet je wie er gewonnen hebben? Die fluthannessen daar in Carthago. Mannetjes rondom Hanno. Die vredesactivist. Livius leeft zich zeer goed in, maar we wisten al dat ie dat goed kon. Onze ouwe amateurpsycholoog. Hannibal voelde zich vernederd, dát was er aan de hand. Livius vult het ook voor hem in. Paar regels verderop. **hac deformitate reditus mei door deze vernedering van mijn terugkeer**. Hanni voelt zich gehoord, gepiepeld, belasterd, beledigd. Het is ook geen mooie aftocht zo, daar heeft hij wel een punt.

⁷⁰¹ een grappige constatering van Hannibal: hij spreekt in termen van overwinnen bij een volk dat hij zelf aan de rand van de afgrond gebracht heeft. Nee, natuurlijk kon de winst op hemzelf niet uit de hoek van de Romeinen komen. Die waren – maar dat is al jaren geleden, klein detail – al vaak verslagen. Hannibal zit met zijn hoofd nog in de oude tijden, toen het vanuit Carthaags oogpunt allemaal prima verliep. Inmiddels heeft de realiteit Hannibals dromen aan gort geslagen. We zijn niet ver meer verwijderd van de slag bij Zama.

⁷⁰² het onderwerp van **vicit hij heeft overwonnen** (r5) verandert van **populus Romanus het Romeinse volk** in **senatus Carthaginiensis de Carthaagse senaat**. Het voelt als een dolksteek in de rug.

⁷⁰³ oei! Het terugroepen raakt Hannibal onder de gordel, vindt hij. Dat doet echt pijn. En waarom? Omdat het niet het gevolg is van iemands verdienste dat Hannibal uit Italië verdreven wordt. Het was, naar zijn eigen bescheiden mening, omdat de Carthaagse bestuurders jaloers waren op zijn successen. Het motief jaloezie (niet te verwarren met die dingen voor je ramen) wordt zwaar aangezet door die twee keer vrijwel identiek te formuleren (**TAUTOLOGIE**): **obtreccio** en **invidia** zijn zo'n beetje synoniemen. Maar goed, dus dáárom hebben ze besloten hem terug te halen. Nou weten wij, kritische lezers als we zijn, natuurlijk best dat Hannibals militaire successen al van lang geleden dateren. Oké, dat overwinninkje bij Croton, daar in die hoek bij die gezellige Bruttii, dát was nog wel aardig. Maar veel meer dan dat was het niet. De geschiedschrijver Cornelius Nepos (100 – 27) geeft in zijn **De viris illustribus (Beroemde mannen)** in zijn beschrijving over Hannibals leven (**Vita Hannibalis**) aan dat Hannibal de Romeinen had kunnen overwinnen, als hij niet “door de afgunst van zijn eigen medeburgers belemmerd was”. Nepos heeft het niet expliciet over het terugroepen van Hannibal naar Carthago. Dus Nepos' versie komt in zoverre overeen met wat we hier bij Livius over Hannibal te weten komen: er was jaloezie in Carthago.

⁷⁰⁴ Hannibal neemt het terugroepen door Carthago zelf hoog op: hij ziet het als een persoonlijke belediging. Als de wraak van Hanno. Terwijl op militair gebied Scipio zijn grootste vijand was, een Romein.

⁷⁰⁵ Hannibal beweert dat de oude Carthaagse senator Hanno uiteindelijk zijn zin heeft gekregen en wraak op de Barcas-clan (in r9 met de **METONYMIA domum nostram ons huis** aangeduid) genomen heeft. Op een andere manier dan Hannibal publiekelijk vernederen zou hem dat niet gelukt zijn.

⁷⁰⁶ bijna een oxymoron: de Carthaagse senaat richt eigenhandig Carthago te gronde. Kijk, als het Romeinse volk dat nou gedaan had, was dat nog te verteren geweest. Hannibal ziet de dingen allemaal even niet zo scherp meer en verdraait de feiten. Natuurlijk, hij was zwaar teleurgesteld dat men hem liet vallen, daar in zijn moederstad. Rome, niet Carthago zelf, gaat wel degelijk Carthago overwinnen in deze tweede Punische oorlog. Zelfs met de grond gelijk maken aan het einde van de derde Punische oorlog (149-146), in 146 dus. Je kunt Hannibals redenering van deze passage (verder was ie heus wel **compos mentis bij zijn verstand**) vergelijken met iemand die een misdaad begaat (hier in zijn optiek Carthago) als gevolg van een overheidsmaatregel. Stel, iemand die eigenlijk in de nor zou moeten zitten, maar op basis van een bezuiniging losgelaten wordt. Stel dat die een gewelddadige overval pleegt en zijn actie verdedigt met de redenering: Ja, als ik nog vastgezet had, was dit niet gebeurd. Ik heb die bezuiniging niet gesteund, dus het ligt ook niet aan mij. Zo'n verknijpte redenering dus. Helaas erg actueel met acties van mensen op snelwegen, die door populistische politici weggeredeneerd worden. De acties, niet de snelwegen. Nee, niet leuk.

1 lam hoc ipsum⁷⁰⁷ praesagiens animo praeparaverat⁷⁰⁸ ante
naves. Itaque *inutili militum turba*⁷⁰⁹ praesidii specie in
oppida⁷¹⁰ Bruttii agri, *quae* pauca metu magis quam fide⁷¹¹
continebantur, *dimissa*, *quod* roboris in exercitu erat, in
5 Africam transvexit, *multis*⁷¹² Italici generis, *quia* in
Africam *secuturos*^{se eum esse} abnuentes concesserant in Iunonis
Laciniae delubrum inviolatum ad eam diem, in templo
ipso foede *interfectis*.

Hij had, terwijl/omdat hij al juist/precies hiérvan een voorgevoel had, van tevoren schepen in orde gebracht. Dus na de onbruikbare menigte (van) soldaten/troepen onder het mom van bescherming naar de steden van het Bruttisch gebied te hebben weggestuurd, weinige waarvan meer door vrees dan door trouw in toom/bezit werden gehouden, zette hij zijn belangrijkste troepen over naar Afrika, na veel Italiërs in de tempel zelf schandelijk te hebben gedood, omdat ze, TERWIJL ZE ZEIDEN **DAT** ze hem NIET naar Afrika zouden volgen, hun toevlucht hadden gezocht in het heiligdom van Juno Lacinia, (dat) tot op die dag nooit ontheiligd (was).

⁷⁰⁷ hoc ipsum *juist hiervoor* is lijdend voorwerp bij **praesagiens animo**. Juist hiervoor was Hannibal dus bang, dat hij op enig moment teruggeroepen zou worden naar Afrika. Hij had er zo'n voorgevoel van gehad (**praesagiens animo**), dat dat weleens zou kunnen gebeuren. Sterker nog, hij had er al ernstig rekening mee gehouden en ook al schepen in orde laten maken. Vooruitziende blik, goede generaal.

⁷⁰⁸ het PLQP dient een narratologisch doel. Het schetst de achtergrond voor de situatie waarin Hannibal de andere acties verricht: hij stuurt in zijn ogen onnodige militairen naar het gebied van de Bruttii en hij executeert veel naar een tempel gevlochten Italiërs en hij zet zijn belangrijkste troepen over naar Afrika. Vergelijk dit gebruik van het PLQP met een ter plekke verzonden Nederlands verhaaltje. Je zult zien dat de v.v.t. ook daar een achtergrond schetst. Gaat ie. Berust niet op waarheid, niet bij mijn weten althans. Elke overeenkomst met bestaande personen berust op louter toeval. En wie zichzelf herkent, seine mij in. Ik doe er niks mee, maar dat terzijde. Marietje zat (IMPF) thuis op haar kamer. Ze had net haar aantekeningen op haar bovenarmen geschreven (PLQP). Ze had de laatste jaren de ervaring gehad (PLQP) dat de leraar tijdens het surveilleren op zijn mobieltje bezig was. Afkijken was super simpel geweest (PLQP). Ze had nog maar weinig ruimte over op haar arm, want die stomme leraar had altijd veel aantekeningen gegeven (PLQP). En haar pen was bijna leeg geweest (PLQP), ook dat nog. Ze was nog nooit betrupt (PLQP) op spieken, en dat wilde ze graag zo houden. Ineens ging (PF) haar mobieltje. Haar beste vriendin appte (PF) vervelend nieuws. Er zou een andere surveillant komen bij hun toets. Stond in Zermelo. Niet de docent met de jampotglazen, maar de nieuwe leraar met de haviksblik. Teleurgesteld veegde (PF) Marietje onder de kraan haar bovenarmen weer schoon. Het moest toch uit haar hoofd komen. Einde verhaaltje. Achtergronden over Marietje en haar beweegredenen. En dan ineens het berichtje van haar vriendin. Ontwikkelingen in het PF, soms zelfs het PR. Ik zou zeggen, meteen overslaan als je geen zin hebt in dit soort belerende verhaaltjes. Ga je sneller door de stof heen.

⁷⁰⁹ Hannibal neemt afscheid van de soldaten aan wie hij niets meer heeft. Er zijn ook soldaten aan wie hij nog wel iets denkt te hebben. Die categorie wordt in r4 aangeduid met **quod roboris in exercitu erat** *wat er aan kracht in zijn leger was > zijn belangrijkste troepen*. Het zal je niet verbazen dat beide tekstelementen een **ANTITHESE** vormen. Nogal wiedes!

⁷¹⁰ Hannibal stuurt soldaten naar de steden van de Bruttii. Maar eigenlijk interesseren die steden hem geen biet meer. Hij weet dat ie de Italië-tent verlaat, dus kan ie daar nutteloos personeel stallen. Met **specie onder het mom van** geeft de verteller ook nog eens aan dat Hannibal geen oprechte bedoelingen had met het zenden van soldaten naar de Bruttii. Hannibal komt er in Livius' beschrijving nu slecht af!

⁷¹¹ Livius zegt het weer zoals de gemiddelde oudere docent klassieke talen, raak, maar niet in simpele bewoordingen. Livius bedoelt dat Hannibal de inschatting maakt dat de steden hun steun aan hem onmiddellijk zullen laten vallen, zodra hij daar zijn hielen gelicht heeft. Dát ze hem nog steunden kwam eerder doordat ze bang waren voor hem dan doordat ze dachten dat hij het goed met hen voorhad. Nou, zó trouw, dus uit eigen overtuiging, waren ze hem nou ook weer niet.

⁷¹² in een ABL *absolutus* meldt Livius even dat Hannibal voor zijn vertrek naar huis veel Italiërs geëxecuteerd heeft, nota bene in een tempel, een heilig grondgebied. Die zouden Hannibal niet als trouwe bondgenoten naar Afrika volgen, zeiden ze tegen hem. Dat pikte hij niet en hoewel ze naar de tempel van Juno Lacinia vluchtten heeft hij ze, volgens Livius dan, gedood. **Nota bene (ipso r8)** binnen in die tempel. Die tempel werd daarmee ontheiligd en dat was voor dat moment nooit gebeurd. Daarom vluchtten die arme Italiërs natuurlijk juist naar die tempel! Ze dachten daar onschendbaar te zijn, beschermd door de godin. Livius spreekt er schande van: **foede op schandelijke wijze**, staaltje *VERTELLERSCOMMENTAAR* dus. Maar hoogstwaarschijnlijk ook propaganda: Hannibal wreed en respectloos (tegenover goden én vluchtelingen) afschilderen. Er is geen bewijs gevonden dat Hannibal op dat moment daadwerkelijk zijn toevlucht nam tot zo'n goddeloze actie. Wat een pluk, die "brave" Livius.

H13 – HANNIBAL VERLAAT ITALIË; 13.1 (GEZANTEN UIT CARTHAGO KOMEN BIJ HANNIBAL AAN); AUC 30.20⁷⁻⁹ (p.181, rr.1 - 7); *c. Hannibal vervloekt zichzelf (1)*

1 Raro *quemquam alium* patriam exsilii causa
relinquentem tam maestum⁷¹³ *abisse* FERUNT⁷¹⁴, *quam*
Hannibalem⁷¹⁵ hostium terra excedentem; *respexisse*^{eum}
saepe Italiae litora⁷¹⁶, et deos hominesque accusantem
5 in se quoque ac suum ipsius caput *exsecratum*^{eum esse}, *quod*
non cruentum⁷¹⁷ ab Cannensi victoria militem⁷¹⁸ Romam
duxisset⁷¹⁹;

ZE ZEGGEN **DAT** zelden iemand anders die zijn vaderland verliet wegens ballingschap zo bedroefd is weggegaan als Hannibal, toen hij het land van zijn vijanden verliet; **DAT** hij dikwijls heeft omgekeken naar de kusten van Italië, en **DAT** hij, terwijl hij goden en mensen beschuldigde, ook zichzelf en zijn eigen hoofd/persoon heeft vervloekt, omdat hij zijn soldaten, met bloed overdekt door de overwinning bij Cannae, niet naar Rome had geleid;

⁷¹³ **maestus** *bedroefd*, maar hier bedoelt Livius dat Hannibal het een klotenstreek van de Carthaagse vaders vond. Hannibal was niet sad, maar ook niet amused. Haha, niet amused, dat is veel te soft uitgedrukt. Hij kon zijn karwei in Italië, dat zo voorspoedig begon, niet afmaken. En daar baalde hij van als een stekker.

⁷¹⁴ ze zeggen het ja. Livius heeft geen stevige bron, maar hij vult gewoon lekker in voor Hannibal. O ja, na (in dit geval voor) **ferunt** *ze zeggen* staat een Acl. Wist je wel. Je ziet het ook aan de voegwoordjes “dat” in de vertaling. Makkelijker kunnen we het niet maken, leuker wel. O nee, dat is een oude slogan van de Belastingdienst. Laat maar dus.

⁷¹⁵ volgens Livius dwingt Hannibals emotie toen hij Italië verliet, nou ja, moest verlaten, respect af omdat hij te vergelijken was met iemand anders die zijn *vaderland patriam* moest verlaten, omdat hij verbannen werd (**exsilii causa**). Vergelijking van Hannibal dus met iemand anders, uitmondend in een **ANTITHESE** tussen **Hannibal Hannibalem** en **die andere persoon quemquam alium**. Over antitheses gesproken, we zien er ook eentje tussen **hostium terra uit het land van de vijanden** (gaat over Hanni) en **patriam** (gaat over die willekeurige onbekende pipo **quemquam alium**). Bizar, deze vergelijking tussen het vertrek van de grootste vijand van Italië en iemand die noodgedwongen zijn vaderland uitgaat. Hannibal ging nota bene naar zijn vaderland toe, maar hij had er toch enorm de pee in.

⁷¹⁶ het komt bijna melodramatisch over, deze woordkeus. De arme Hannibal, die zoveel Romeinen om zeep geholpen had, die Rome bijna fataal was geworden als hij een andere keuze had gemaakt, die gevreesd werd om zijn tactische en strategische vernuft, nou net **díe** Hannibal staat op de achterplecht van zijn schip te staren naar het bruisen van het zeewater achter het schip, naar het heldere water, waarin misschien zelfs bijzondere vissen te zien zijn, naar het uit het oog verdwijnende vasteland van Italië, naar de ondergaande zon en naar de horizon. Hij slikt zijn verdriet weg. Een traan welt op in zijn vermoeide ogen (nou ja, ogen, hij had er nog eentje over, na het verwaarlozen van een ontsteking aan zijn rechteroog, ergens in 218-217) en zijn sprookje is over. Hij keert fier terug naar Afrika, maar hij baalt wel. Ach gosjie. Wie heeft niet met de arme massamoordenaar te doen?

⁷¹⁷ met bloed overdekt, als in, zo dapper gevochten dat het bloed van je verslagen en gedode tegenstanders van jouw wapenrusting en zelfs van jouw lichaam afdruipt. Lees deze beschrijving 's ochtends ná het ontbijt, niet ervoor. Volgens Livius denkt Hannibal dat hij zijn kans gemist heeft toen hij niet van Cannae, na die gigantische en spectaculaire overwinning op de Romeinen, direct doorgestoten is naar Rome.

⁷¹⁸ er staat een SG, maar er wordt een PL vertaald. Is dat een foutje of zo? Nope. Geen foutje. Stijlmiddel. COLLECTIEF SG noem je dat. SINGULARIS PRO PLURALI, kun je ook zeggen. Er zijn geleerden die dit een vorm van **METONYMIA** vinden, of eigenlijk van **SYNECDOCHE**. Die laatste is nog een leuke term die je voor thuis moet onthouden.

⁷¹⁹ tja, deze CON. Je zou, met de Latijnse opvoeding binnen dit examendocument, denken dat het een verplichte CON is, omdat er sprake is van een BZ binnen een Acl-constructie. Hier worden de gedachten van iemand, van Hannibal, weergegeven.

10 *Scipionem* ire ad Carthaginem *ausum*^{720 esse}, *qui*
consul hostem Poenum in Italia non *vidisset*⁷²¹: *se*⁷²², centum
milibus armatorum ad Trasumennum ad Cannas *caesis*,
circa Casilinum Cumasque et Nolam⁷²³ *consenuisse*. Haec
accusans querensque ex diutina⁷²⁴ possessione Italiae *est*
*detractus*⁷²⁵.

(HIJ ZEI) **DAT** Scipio het heeft gedurfd naar Carthago te gaan, die als consul zijn Punische/Carthaagse vijand in Italië niet had gezien: (maar) **DAT** hij, na 100.000 gewapenden bij het Trasumeense meer (en) bij Cannae gedood te hebben, oud was geworden rond Casilinum en Cumae en Nola. Deze dingen als beschuldiging uitend en hierover klagend is hij weggerukt uit zijn langdurige bezetting van Italië.

⁷²⁰ die Scipio toch! Die had het lef, de balletjes, om zelf naar Afrika over te steken om daar Carthago aan te vallen. En toen zagen de Carthagers zich genoodzaakt hun generaal uit Italië terug te roepen. Meesterzet van Scieperdepiep, want hij bevrijdde hiermee Italië van de oorlog met Carthago. Ja, of een andere uitleg, die veel ongunstiger is voor Scieps. In die variant zou Scipio nou juist gevlucht zijn voor Hannibal en naar Afrika zijn overgestoken. Wat denk jij hier zelf van, beste examenkandidaat voor het examen Latijn in 2024?

⁷²¹ volgens EIS heeft Livius dit een beetje uit de grote duim gezogen, omdat Scipio wel degelijk tijdens zijn consulaat op Sicilië was geweest. En Sicilië, dat is Italië. De laatste keer dat ik op een kaart keek was dat nog zo. Ach, we nemen het onze grote studeerkamergeleerde Livius niet kwalijk dat hij niet alle feiten heeft kunnen achterhalen. Joh, hij is (alweer) examenauteur en daar is die gozer al lang blijmee.

⁷²² dat weten we nou toch wel, hè? Na pak 'm beet duizend Acl's (hyperbootje apekooltje) weten we dat **se** terugslaat op het onderwerp van de zin, de spreker. Dat is dus Hannibal, want die zou deze woorden volgens Livius gesproken hebben. **Se** vormt een **ANTITHESE** met **Scipionem** in r7: Scipio had nog lef, maar zelf is hij oud geworden. Sja, halverwege de veertig, in die tijd, dan was je wel op leeftijd ja.

⁷²³ drie steden in de buurt van Napels, die in ons pensum voornamelijk buiten beeld gebleven zijn, Cumae, Casilinum en Nola. Hannibal belegerde o.a. deze drie steden, de ene met meer succes dan de andere twee. Dat heeft hem mede uitgeput. Zegt hij zelf. Hannibal klinkt verbitterd. Spijt als haren op zijn hoofd over gemaakte keuzes, die helaas niet meer terug te draaien zijn.

⁷²⁴ langdurig in Italië, dat kun je wel stellen. Vanaf de oversteek van de Alpen (218) tot aan het ontruimen van Italië (203-202), het was een periode van zo'n vijftien jaar.

⁷²⁵ zo besluit Livius het verhaal over Hannibals bezetting van Italië. Hij was niet meer actief tot iets in staat, hij wérd weggerukt uit het land van zijn aartsvijanden. Rome en Carthago, vijanden voor het leven. Toen de voorloper van de stichting van Rome, Aeneas, afscheid nam van de Carthaagse Dido en zij hem dat niet echt in dank afnam, tóen was het al wel duidelijk dat het tussen Rome en Carthago nooit meer goed zou komen. Hannibal maakt niet meer mee, dat Carthago door de Romeinen met de grond gelijkgemaakt wordt (146). Aan het eind van de derde Punische oorlog was dát Carthago's lot. Hannibal leefde, op de vlucht, nog tot 183. Toen raakte hij, te gast bij koning Prusias van Bitynië, zo in de problemen, dat hij besloot zijn eigen leven te beëindigen. Einde Hannibal. Zijn grote tegenspeler, Scipio, werd door zijn overwinning in Afrika voorzien van de bijnaam Africanus. Na nog wat politieke escapades overleed Scipio Africanus rond dezelfde tijd als Hannibal. Samen uit, samen thuis. Lekkáh!

*Het pensum zit erop. Livius wordt beschouwd als een lastige auteur. Toch moet hij geprezen worden en gelezen blijven worden. Juist omdat zijn schrijfstijl gekwalificeerd wordt als **lactea ubertas** moeten we mensen die niet zoveel meer lezen nu juist aan een schrijver als Livius binden. Ik ben reuze benieuwd naar de examens in eerste en tweede tijdvak, ook naar de resultaten. Momenteel wordt in het rijk der classici een brede discussie gevoerd over het al dan niet handhaven van de proefvertaling in het centraal examen. Het is nog steeds zo dat er leerlingen zijn die een Latijnse tekst als een smakelijk en uitdagend hapje beschouwen, zelfs/ook een Liviaanse passage. Gelukkig wel. Maar passages over militaire acties, hoe heldhaftig ook, spreken minder mensen aan dan verhalen over de antieke deugden en voorbeelden uit Livius' eerdere boeken. In het examen gaan we over strategische afwegingen van Romein of Carthager geen vraag krijgen. Het is een examen Latijn, geen KMA-examen militaire strategie. We gaan wel vragen krijgen over stilistische middelen, over speeches, over verteltempo, over de inhoud van de teksten, misschien een vraagje over een IMPF versus een PF, over een CON versus een IND, een paar meerkeuzevragen misschien. Tekstverklaren dus. En ja, nog steeds een regel of 10 à 12 ongezien Livius' Latijn. Te vertalen in correct Nederlands. Al wordt wat houteriger Nederlands ook weer niet meteen fout gerekend. Nogmaals, ik ben reuze benieuwd. **SUCCES voor jullie allen, die dit documentje gelezen hebben, waarde leerlingen én zeer gewaardeerde collega's!!** En dan nu de kleine lettertjes*.*

*U kent het principe van de kleine lettertjes? Nou, gaat ie. Dit is alweer de 15^e editie van het examendocument. Ik vind het nog steeds leuk en waardevol om het te maken. Met pensioen gaan is voor mij geen reden te stoppen met het maken van dit type examendocumenten. Niet dat ik al snel met pensioen ga of gestuurd word, maar je weet nooit. Volgend jaar Vergilius. Ik verheug me er nu al op. Extra. De laatste keer Vergilius ging namelijk het hele centrale examen niet door. Je raadt het al. Corona. Krans. Corona=krans. En inderdaad, ook bier. Hou die associatie maar aan. Een pan bier is echt veel beter dan een pandemie.